

Н. О. ОГАНЕСЯН

**НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНАЯ
БОРЬБА В ЛИВАНЕ
(1939—1958 гг.)**

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН

1967

Ն. Հ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ-ԱԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ
ԼԻՔԱՆԱՆՈՒՄ
(1939—1958 թթ.)

A $\frac{\pi}{42584}$

Ա Ռ Ա Զ Ա Ր Ա Ն

Աշխատութիւնը նվիրված է Լիբանանի պատմութեան մի կարևոր ժամանակաշրջանի ուսումնասիրմանը: 1943 թվականին պատմութեան մեջ առաջին անգամ ստեղծվեց անկախ ու սուվերեն Լիբանանի հանրապետութիւնը: Դա արդյունք էր Լիբանանի աշխատավորական մասսաների և դեմոկրատական բոլոր ուժերի երկարատև պայքարի և ուժերի այն նոր փոխհարաբերութեան, որ ստեղծվեց միջազգային մասշտաբով 40-ական թվականներին:

Գաղութային սիստեմը Արաբական արևելքում առաջին լուրջ պարտութիւնը կրեց Լիբանանում և Սիրիայում: Նրանք առաջինը թոթափեցին այդ լուծը և դուրս եկան ինքնուրույն քաղաքական զարգացման ուղի: Մանդատային սիստեմի վերացումը և Ֆրանսիական գաղութարարների պարտութիւնը Լիբանանում հանդիսանում է համաշխարհային գաղութային սիստեմի ճղնաժամի արտահայտութիւններից մեկը և այդ սիստեմի փլուզման պրոցեսի բաղկացուցիչ մասը:

Ազգային-ազատագրական, հակաիմպերիալիստական պայքարը շի ավարտվում քաղաքական անկախութիւն ձեռք բերելով: Քաղաքական անկախութիւն ձեռք բերելուց հետո ևս ժողովրդական մասսաները և հակաիմպերիալիստական բոլոր ուժերը հարկադրված են երկարատև ու համառ պայքար մղել այդ անկախութեան ամրապնդման, տնտեսական ինքնուրույնութիւն ձեռք բերելու, երկիրն ընդհանրապես իմպերիալիզմի

ազդեցութիւնից ազատագրելու և ազգային վերածնդի կենսական խնդիրները լուծելու համար:

Այս ճշմարտութիւնը հաստատւում է նաև Լիբանանի փորձով, որի առաջադիմական ուժերը Լիբանանի հանրապետութեան հռչակումից հետո անդու պայքար են մղում օտար-երկրյա իմպերիալիզմի դեմ իրենց երկրի անկախութեան պահպանման ու ամրապնդման և տնտեսական ինքնուրույնութիւն ձեռք բերելու համար:

Մեր նպատակն է այս աշխատութեան մեջ լուսաբանել մանդատային սխտեմի վերացման ու Լիբանանի անկախ հանրապետութեան ստեղծման, այդ անկախութեան ամրապնդման համար մղված հակափմպերիալիստական պայքարի, ինչպես նաև երկրի սոցիալ-տնտեսական վիճակի մի շարք հարցեր: Միաժամանակ ցույց կտրվի տարբեր դասակարգերի ու քաղաքական կուսակցութիւնների դերը, ազգային փոքրամասնութիւնների, հատկապես, հայերի մասնակցութիւնը Լիբանանի սոցիալ-տնտեսական կյանքին ու հակափմպերիալիստական պայքարին: Բացի այդ մենք կանդորադառնանք մեզ հետաքրքրող հարցի լուսաբանմանը բուրժուական պատմագրութեան մեջ, շանալով ցույց տալ, որ բուրժուական պատմագիրները հեռու են հակափմպերիալիստական պայքարի խնդիրները օբյեկտիվորեն լուսաբանելուց, իսկ նրանցից ոմանք նույնիսկ դիմում են փաստերի և դեպքերի բացահայտ կեղծման:

* * *

Քննարկման առարկա հանդիսացող «Ազգային-ազատագրական պայքարը Լիբանանում 1939—1958 թթ.» թեման պատմագրութեան մեջ բավարար չափով չի լուսաբանված ու մշակված: Դեռ ավելին. կան մի շարք հարցեր, որոնք ուսումնասիրողների տեսադաշտից դուրս են մնացել: Թե՛ սովետական, թե՛ արաբական, և թե՛ արևմտյան բուրժուական գրականութեան մեջ այդ թեմային նվիրված առանձին կամ հա-

տուկ ուսումնասիրութիւն չկա: Կան միայն առանձին հոգ-
վածներ ու աշխատութիւններ, որտեղ այս կամ այն առիթով
անդրադառնում են նաև հակաիմպերիալիստական պայքարի
խնդրին: Հասկանալի է, որ այդ բնույթի ուսումնասիրութիւն-
ներում հնարավոր չէ հարցին սպառիչ պատասխան տալ և
ներանք հետու են խնդիրը ամբողջականորեն ու բազմակողմա-
նորոնել լուսարանելուց: Էլ չենք խոսում այն մասին, որ բուր-
ժուական պատմաբանները և տնտեսագետները շատ հարցեր
երբեմն գլխիվայր շուտ են տալիս, ծուռ հայելու մեջ են ներ-
կայացնում ազատագրական պայքարի խնդիրները և ամե-
նայն կերպ ձգտում են սքողել իմպերիալիզմի և գաղութա-
րարների կեղծքիչ ու թալանչիական դերը:

Կանգ առնենք այդ հեղինակներից մի քանիսի աշխատու-
թիւնների վերլուծման վրա:

Մի շարք եվրոպական և ամերիկյան պատմաբաններ,
ինչպես նաև որոշ արաբ հեղինակներ, շոշափելով մանդատա-
յի՞ն սիստեմի վերացման, Լիբանանի անկախութիւն ձեռք բե-
րելու, և ընդհանրապես արևմտյան իմպերիալիստական տե-
րութիւնների դեմ մղվող պայքարի հարցը, իրենց ուսումնա-
սիրութիւնների տեսադաշտից անտեսում են ժողովրդական
մասսաներին և կամ նրանց հատկացնում երկրորդական, պա-
սիվ դեր: Այդ հեղինակները հարցին էմպիրիկ, ոչ ֆննական
մոտեցում են ցուցաբերում և փաստորեն ամբողջ խնդիրը
հանգեցնում են բանակցութիւնների երկու կողմերի միջև,
որոնք ճիշտ է, վիճարանում են, երբեմն նույնիսկ սպառնում
միմյանց, սակայն, աքուամենայնիվ հաշտ ու խաղաղ հաս-
նում են հարցի լուծմանը: Այդ տեսակետի արտացոլումը
մենք գտնում ենք Ջ. Լենցովսկու «Միջին արևելքը համաշ-
խարհային գործերում»¹, Ջ. Հադադի «Ժամանակակից Սի-
րիայի և Լիբանանի հիսուն տարին»², Ն. Ջիադեհի «Սիրիան և

¹ G. Lenczowski, The Middle East in world affairs, New York, 1957, p. 277.

² G. Hadad, Fifty years of modern Syria and Lebanon, Beirut, 1950, p. 101.

Լիբանանը¹, Ս. Լոնգրիգի «Սիրիան և Լիբանանը Ֆրանսիական մանդատի ներքո»², Վ. Ելի «Մերձավոր արևելքի ժամանակակից պատմությունը»³ և այլ աշխատություններում, Այս տեսակետը չի համապատասխանում պատմական իրողությունը, Պատմական փաստերն անհերքելիորեն գալիս են ապացուցելու (ինչպես դա ցույց կտրվի աշխատության համապատասխան մասերում), որ վճռական ուժը, որ ստիպեց Ֆրանսիական գաղութարարներին հրաժարվել մանդատից և ճանաչել Լիբանանի անկախությունը, ստիպեց հրաժարվել անգլիական և ամերիկյան իմպերիալիստներին իրենց զանազան գաղութատիրական ծրագրերից, դա Լիբանանի ժողովուրդն էր, աշխատավորական մասսաները, որոնք քիչ արյուն չթափեցին Լիբանանի ազատության համար մղված պայքարում։

Վերոհիշյալ տեսակետի մեջ մենք տեսնում ենք ոչ միայն մասսաների դերի թերազնահատում և անտեսում, այլև արևմուտքում լայն տարածում գտած իմպերիալիստական պետություններին բարի, նախկին գաղութների նկատմամբ «հոգատար» վերաբերմունք ունեցող երկրներ ներկայացնելու տենդենց։

Լիբանանի պատմության մի շարք հարցեր անհնար է բացատրել և հասկանալ, եթե շրջահայտվի իմպերիալիզմի գերը, նրա թալանչիական գործունեությունը, Չնայած այդ հանգամանքին, որոշ պատմաբաններ անտեսում են իմպերիալիզմի բացասական դերը Լիբանանի պատմության մեջ, նրա քաղաքական ու տնտեսական կյանքում, Այդ բանը պարզ ու որոշակի երևում է Բեյրութի Ամերիկյան համալսարանի պրոֆեսոր Յուսուֆ Սայրգի⁴, Հարվարդի համալսարանի պրոֆեսոր Ռ. Էմերսոնի⁵, Բոստոնի համալսարանի պրոֆեսոր

¹ N. Ziadeh, Syria and Lebanon, London, 1957, p. 71.

² S. Longrigg, Syria and Lebanon under French mandate, London, 1958.

³ W. Yale, The Near East. A modern history, Michigan, 1958,

⁴ Yusif Sayigh, Lebanon: special economic problems arising from special structure, „Middle East Economic Papers“, Beirut 1957.

⁵ R. Emerson, From empire to nation, Cambridge, 1960.

Վ. Նլի¹, Բեյրութի համալսարանի պրոֆեսոր Ա. Միլլսի², և այլոց աշխատություններում: Դեռ ավելին. նրանցից ոմանք փառաբանում են իմպերիալիստական այս կամ այն տերութիւնը, ճրան վերագրում մարդասիրական ձգտումներ և թույլ զարգացած երկրներին, այդ թվում նաև Լիբանանին տնտեսապես բազմապատկան ձգտումներ: Այսպես, Վ. Նլը գրում է. «Միացյալ Նահանգները համակրում են արաբական նացիոնալիզմը և արաբական արմատականներին ցանկութիւնը՝ բարձրացնելու ժողովրդի կենսամակարդակը, բարեփոխել ազրարային սխտեմը և մոզերնիզացիայի ենթարկել գյուղատնտեսութիւնն ու արդյունաբերութիւնը»³:

Սա, անշուշտ, այսպես չէ, որովհետև Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները Անգլիայի և Ֆրանսիայի հետ միասին հանդիսանում են այն երկրները, որոնք անխնա շահագործում ու թալանում են արաբական երկրների ազգային հարստութիւնները, արգելակելով նրանց տնտեսական զարգացումը: Եթե Միացյալ Նահանգները իրոք համակրում են Լիբանանի արմատականներին և ցանկանում նրա արդյունաբերական զարգացումը, ապա նրանք լիբանանյան շուկան չէին ողողի ամերիկյան ապրանքներով, ծանր դրութիւն մեջ դնելով Լիբանանի երիտասարդ և թույլ զարգացած արդյունաբերութիւնը: Պարզ է, որ պրոֆ. Նլը շափազանց գունազարդել է իրական պատկերը՝ փորձելով քողարկել ամերիկյան իմպերիալիզմի գիշատիչ էութիւնը: Այդ էութիւնը փորձում է քողարկել Դան Զ. Մաուրտուն, որն «Արաբական նացիոնալիզմը և բրիտանական իմպերիալիզմը» գրքում անդրադառնալով «էյզենհաուերի դոկտրինային», փորձում է սքողել նրա իմպերիալիստական նպատակները: Նա այդ «դոկտրինայի» միայն մի կողմն է տեսնում, այն, որ նա ուղղված էր կոմունիզմի դեմ⁴: Դա, իհարկե՛ն, ճիշտ է: Սակայն, նա «մոռանում» է, որ «էյզենհաու-

¹ W. Yale, The Near East. A modern history.

² A. Mills, Private enterprise in Lebanon, Beirut, 1959.

³ W. Yale... p. 431.

⁴ J. Marlowe, Arab nationalism and British imperialism: London, 1961, p. 147.

երի դոկտրինան» միայն կոմունիզմի դեմ ուղղված չէր: «էյզենհաուերի դոկտրինան» լույս աշխարհ եկավ Եգիպտոսում Անգլիայի և Ֆրանսիայի պարտութուն կրելուց հետո: Նրա օգնութեամբ ամերիկյան իմպերիալիզմը ցանկանում էր գրավել Անգլիայի և Ֆրանսիայի տեղը և է՛լ ավելի ուժեղացնել իր դիրքերը Արաբական արևելքում:

Մի շարք հեղինակների մոտ սխալ տեսակետ գոյություն ունի Լիբանանի ազգային տնտեսությունն զարգացման հեռանկարների, ինչպես նաև նրա այժմյան վիճակի պատճառների բացատրման հարցում: Այսպես, Ա. Մայերը Լիբանանի տնտեսական զարգացման ողջ հեռանկարը կապում է օտարերկրյա կապիտալի հետ: Նա նշում է, որ եթե կապիտալ ներդրումները շարունակվեն և օտարերկրյա կապիտալի հոսքը մնա բարձր, ապա հեռանկարները շատ փայլուն կլինեն¹, Ա. Մայերը փաստորեն բացահայտ պաշտպանում է օտարերկրյա իմպերիալիզմի շահերը:

Լիբանանի տնտեսության կապակցությամբ արժե անդրադառնալ երկու հեղինակի ևս: Դրանցից մեկը արաբ տնտեսագետ Ալբերտ Բազրն է, մյուսը Ֆրանսիական տնտեսագետ Միշել Կապլենը: Երկուսն էլ ընդգծում են այն փաստը, որ Լիբանանի տնտեսության մեջ գլխավոր դերը պատկանում է առևտրին, իսկ արդյունաբերությունը, թույլ զարգացած լինելու պատճառով, երկրորդական դեր է խաղում: Թվում էր, թե այդ ճիշտ միտքն ընդգծելուց հետո նրանք կփորձեն բացատրել դրա պատճառները և հատկապես կնշեն օտարերկրյա իմպերիալիզմի ափսոսանքների հետևանքները այդ փոքրիկ երկրի էկոնոմիկայի վրա: Սակայն նրանք այդ ուղիով չեն ընթանում: Դրա փոխարեն նրանք տուրք են տալիս զանազան ոչ դիտական և իդեալիստական տեսակետների: Այսպես, օրինակ, Ա. Բազրը իր «Դասախոսություններ Լիբանանի էկոնոմիկայի մասին» աշխատության մեջ գրում է. «Ե՞րբ ընդհանրապես արաբական երկրները բնութագրում ենք որպես գյուղատնտեսական երկրներ, պետք է տարբերենք Լիբանանը և նշենք, որ

¹ A. Meyer, Middle Eastern capitalism, Cambridge, 1959, p. 16.

առաջին հերթին նա առևտրի երկիր է: Սա էլ երկրորդ առանձնահատկությունն է, որ Լիբանանի տերիտորիայի բնությունը պարտադրել է նրա տնտեսական զործունեությունը¹: Ա. Բադրի այս տեսակետը հանդիսանում է աշխարհագրական մատերիայի դժի «տեսություն» արձագանքը: Իսկ Մ. Կապլենը վերոհիշյալ հարցը փորձում է «բացատրել» լիբանանցիների ազգային բնավորությամբ և ինչ-որ ժառանգական հատկություններով, «Լիբանանի բնակչությունը, — նշում է նա, — աշխատասեր է և ճարպիկ: Նրանք նախկին փյունիկցիների ժառանգներն են, (Լիբանանի տերիտորիայում են գտնվում փյունիկյան մեծ քաղաքներ Սիդոնն ու Տյուրոսը) և նրանք շեն կորցրել իրենց նախնիների առևտրական ընդունակություններն ու ունակությունները»²: Սա իդեալիստական բացատրություն է: Թե՛ Ա. Բադրի և թե՛ Մ. Կապլենի համար ընդհանուր է այն, որ նրանք երկուան էլ շեն տեսնում այն կապը, որ կա Լիբանանի տնտեսության ներկա վիճակի ու իմպերիալիզմի երկարատև տիրապետության միջև, որի հետևանքով տասնյակ տարիներ արգելակվում էր Լիբանանի տնտեսական զարգացումը և զիսավորապես արդյունաբերական զարգացումը՝ թե՛ քաղաքական և թե՛ տնտեսական միջոցներով: Ահա այդ է, որ «մոռացություն» են մատենել վերոհիշյալ հեղինակները:

Մի շարք բուրժուական հեղինակներ սխալ տեսակետներ ունեն Լիբանանի ազգային զարթոնքի, ազատագրական պայքարի պատճառների և անկախություն ձեռք բերած Լիբանանի կարևոր ազգային խնդիրների վերաբերյալ: Պրինստոնի համալսարանի պրոֆեսոր Ֆ. Հիթթին այն կարծիքին է, որ Սիրիայի և Լիբանանի ազգային զարթոնքն արդյունք էր Արևմտյան Ծվրոպայի ազդեցության, որը նրանց հանց միջնադարյան նիրհից³: Շփումը Արևմտյան Ծվրոպայի հետ, նրա

¹ الدكتور البرت بدر، معاضرات في الاقتصاد اللبناني، القاهرة ١٩٥٥، ص ١٥

² Michel Caplain, Le Moyen-Orient, Paris, 1955-1956, p. 163.

³ P. Hitti, History of Syria including Lebanon and Palestine, London, 1951, p. 706.

առաջավոր դեմոկրատական զաղափարների տարածումը Լիբանանում, անշուշտ, իր դրական դերը խաղացել և նպաստել է ազգային զարթոնքին: Սակայն դա չէ գլխավոր գործոնը: Ազգային զարթոնքի արմատները պետք է փնտրել Լիբանանի սոցիալ-տնտեսական վիճակի և քաղաքական դրուժյան մեջ: Նրա, ինչպես նաև արաբական մյուս երկրների տնտեսական ու քաղաքական ծանր կացութիւնը ստիպում էր այդ երկրներին ելք փնտրել, ոտքի ելնել ու պայքարել հենց այդ նույն Արևմտյան Եվրոպայի դեմ: Հարցի այս որոշիչ կողմն է, որ միշտ պետք է ի նկատի ոճեննալ:

Գալով այն հարցին, թե որն է անկախութիւն ձեռք բերած Լիբանանի առջև կանգնած կարևոր պրոբլեմը, վերևում արդեն հիշատակված Ջ. Մաուրուն գտնում է, որ բերք 1943 թ. Լիբանանը նվաճեց իր ազգային անկախութիւնը, նրա կարևոր պրոբլեմն էր՝ թե՛ ներքին և թե՛ արտաքին գործերում, հավասարակշռութիւն պահպանել իր քրիստոնյա և մուսուլման քաղաքացիների շահերի և ձգտումների միջև¹: Ջ. Մաուրուն ալատեղ միանգամայն սխալվում է: Լիբանանը զաղութարարներից ժառանգել էր թույլ զարգացած տնտեսութիւն, ներքին քաղաքականութիւն բնագավառում նրա առջև ծառայած ամենալուրջ և ամենաբարդ խնդիրը իր տնտեսական հետամնացութիւնը հաղթահարելը և ազգային էկոնոմիկան ու հատկապես արդյունաբերութիւնը զարգացնելն էր: Ինչ վերաբերում է արտաքին գործերին, ապա Լիբանանի առջև կանգնած էր իր նոր ձեռք բերած ազգային անկախութիւնը պահպանելու նույնքան բարդ խնդիրը: Ինչպես տեսնում ենք Ջ. Մաուրուն հետո է Լիբանանի առջև կանգնած կենսական կարևոր պրոբլեմների ճիշտ մեկնաբանումից:

Լիբանանի ազգային-ազատագրական, հակաիմպերիալիստական պայքարի պատմութիւն մեջ առանձնահատուկ տեղ է գրավում 1958 թ. ապստամբութիւնը: Գա Լիբանանի ժողովրդի խոր ընդվզումն էր ուղղված Լիբանանի կառավարութիւն պրոամերիկյան քաղաքականութիւն և օտարերկրյա իմ-

¹ J. Marlowe... p. 168.

պերիալիստների դեմ: Ուստի պատահականութուն չէ, որ այդ հարցի շուրջը ստեղծվել է բավականին հարուստ գրականութուն: Պատմարանների մի մասը ձգտում է անաչառ կերպով լուսարսնել այդ ապստամբության հետ կապված հարցերը և ընդգծել նրա հակաիմպերիալիստական բնույթը: Սակայն դրանց կողքին կան նաև մի շարք բուրժուական հեղինակներ, որոնք իրանանի ժողովրդական մասսաների և առաջադեմ ուժերի այդ հոյակապ ելույթը «չեն ուզում» դիտել որպես հակաիմպերիալիստական պայքար: Արևմտյան որոշ շրջաններում տիրապետող է հանդիսանում այն կարծիքը, որ դա համայնքային՝ քրիստոնյաների և մուսուլմանների միջև մղվող պայքար էր: Անգլիական «Թայմս»-ը գրում է. «1958 թ. ալեկի քան վեց ամիս երկիրը կատաղիորեն բզիկ-բզիկ էր լինում կրոնական հողի վրա¹, Իսկ «Նյուսուրկ»-ը այդ ապստամբությունն ուղղակիորեն անվանում է «քրիստոնյա-մուսուլմանական կոնֆլիկտ»², Այդ նույն տեսակետն են ըստ էության պաշտպանում Ջ. Մաուրտուն, Ջ. Բաներջին³ և ուրիշներ:

Գծրախտաբար այդ սխալ տեսակետին որոշ շափով տուրք են տալիս նաև առանձին արաբ հեղինակներ և նույնիսկ պետական ու քաղաքական գործիչներ, ինչպես Ֆահիմ Քուրեյնը՝ «Ըզճնաթամը իրանանում»⁴, Քամալ Ջունբլատը՝ «Ըճմարտությունը իրանանի հեղափոխության մասին» գրքերում⁵ և այլն: Իհարկե սրանք ամբողջովին վերահիշյալ տեսակետը չեն պաշտպանում: Հնդհակառակը, նրանք ընդունում են այդ ապստամբության հակաիմպերիալիստական բնույթը, դտնում, որ նա ուներ ներքին և արտաքին պատճառներ: Այդ տեսակետից նրանք սկզբունքորեն տարբերվում են Արևմտաքի բուրժուական հեղինակներից: Սակայն դրա հետ միասին,

¹ «The Times», London, 23 June 1960.
² «Newsweek», Paris, 18 July 1960.
³ J. Banerji, The Middle East in world politics, Calcutta 1960, p. 124.
⁴ Fahim Qubain, Crisis in Lebanon, Washington, 1961, p. 30.
⁵ «کمال جنبلاط، حقیقة الثورة اللبنانية، بیروت ۱۹۵۹»

ներանք ոչ ճիշտ կերպով ընդունում են նաև կրոնական հակամարտության մոմենտը: Մինչդեռ իրականում 1958 թ. ապրետամբուսությունը հստակ և որոշակի հակաիմպերիալիստական բնույթ ունի և իմպերիալիզմի ու նրա գործակալների դեմ մղվող պայքարում ուսուսի տված ընթանում էին բոլոր ընդդիմադիր ուժերը, թե՛ քրիստոնյա և թե՛ մահմեդական:

Արժեքավոր և շահեկան ուսումնասիրություն է լիբանանցի հասարակական գործիչ, դոկտոր Մուհամեդ Մաշգուրի «Դեմոկրատիայի և արաբական նացիոնալիզմի ողբերգությունը լիբանանում» աշխատությունը¹: Դա խոր հայրենասիրական պաթոսով զրված մի գործ է և հեղինակը եռում է ցասամամբ ընդդեմ լիբանանի հարստահարիչների, նա իրավացիորեն այդ ողբերգության պատճառը համարում է լիբանանի կառավարող շրջանների հակաազգային և հակաարաբական քաղաքականությունը և իմպերիալիստների գործունեությունը, որոնց համար լիբանանը, ինչպես նշում է հեղինակը, գործունեության լայն ասպարեզ է ներկայացնում: Իր այդ տեսակետը հաստատելու համար Մ. Մաշգուրը բազմաթիվ հետաքրքիր փաստեր է բերում: Սակայն Մ. Մաշգուրի այդ զորքում տեղ են գտել նաև ոչ ճիշտ, հակասական ու երբեմն նաև իրարամերժ տեսակետներ: Նա փաստորեն չի տեսնում այն իսկական ուժերին, որոնք կարող են լիբանանը դուրս բերել ծանր կացությունից: Ուստի և նա չի համոզում, երբ ասում է, թե ելքը լիբանանում միակուսակցական սիստեմ հաստատելու մեջ է: Այնուհետև, նա զանազան առիթներով լռուտում է հեղափոխության անհրաժեշտության մասին, որը պետք է նոր հասարակարգ կառուցի լիբանանում²: Սակայն նա չի բացահայտում, թե դա ինչ բնույթի հեղափոխություն է և նոր հասարակարգ ասելով զրա տակ ի՞նչ է հասկանում, Ընդհանրապես այդ հարցերում հեղինակի դատողություններն ու պատկերացումները մշուշապատ են:

¹ Мухаммед Маджзуб, Трагедия демократии и арабско-го национализма в Ливане, перев. с араб. М., 1959.

² Նույն տեղում, էջ 148:

Ուշագրավ աշխատություն է նաև Մունիր Քակի էդ-Ռինի «Անկախության ծնունդը» գիրքը¹։ Այն նվիրված է Ֆրանսիական մանդատի թոթափման և քաղաքական անկախություն ձեռք բերելու հարցերի լուսաբանմանը։ Հեղինակը մերկացնում է Ֆրանսիական իմպերիալիզմի քաղաքականությունը, որը զանազան պատրվակներով փորձում էր երկարաձգել իր տիրապետությունը Լիբանանում, Սակայն նա չի անդրադարձել տարբեր դասակարգերի և քաղաքական կուսակցությունների նպատակներին ու դերին այն պայքարում, որ մղվում էր Ֆրանսիական մանդատի վերացման համար։ Այդ թեքությունը հատուկ է նաև Ադիբ Ֆարհաբին, որի «Լիբանանը և Սիրիան» աշխատության մեջ ոչ մի խոսք չկա ժողովրդական զանգվածների դերի ու պայքարի մասին²։

Մեր կողմից լուսաբանվող թեման, ինչպես նշեցինք, դուրս չի մնացել նաև սովետական պատմաբանների տեսադաշտից։ Սակայն հատուկ ուսումնասիրություն մինչև այժմ չի գրվել։ Նրանք հիմնականում սահմանափակվել են ամսագրերում և զանազան ժողովածոներում առանձին հոդվածներ ղեկավարելով, որտեղ լուսաբանվում են մասնակի հարցեր միայն կամ համառոտակի շարադրվում է Լիբանանի ընդհանուր պատմությունը։ Այդպիսի բնույթ ունի օրինակ Վ. Լուցկու «Արաբական երկրները»³, որի մի բաժինը նվիրված է Սիրիային և Լիբանանին, Այստեղ ընդհանուր տեղեկություններ են հաղորդվում Լիբանանի տնտեսության ու պատմության վերաբերյալ, որը հասցվում է մինչև 1946 թ.։ Ուշագրության արժանի է «ԱՄՆ-ի քաղաքականությունն Արաբական արևելքում» ժողովածուն⁴, որտեղ խոսվում է նաև ամերիկյան իմպերիալիզմի քաղաքականության մասին Լիբանանում։

1963 թ. լույս տեսավ «Ժամանակակից Լիբանանը» տեղեկատուն⁵։ Նրա հեղինակային կոլեկտիվը հիմնականում ճիշտ

¹ منير تقى الدين، ولادة الاستقلال، بيروت، ١٩٥٣.

² — ادیب فرحات، لبنان و سوريا، بيروت.

³ В Луцкии, Арабские страны, М., 1947.

⁴ «Политика США на Арабском Востоке», М., 1961.

⁵ «Современный Ливан» (Справочник), М., 1963.

է լուծել իր առջև դրված խնդիրը և ամփոփ շարադրել է Լիբանանի պատմութեան կարևոր էտապները, տվել տնտեսութեան բնութագիրը և այլն: Սակայն նրանում տեղ են գտել մի շարք թերութիւններ: Ոչ մի խոսք չի ասված 1943 թ. Ազգային պակտի մասին, որը ուրվագծեց Լիբանանի ներքին և արտաքին քաղաքականութեան կարևոր մոմենտները: Բուրբուրի անտեսված է ազգային փոքրամասնութիւններին, այդ թվում նաև հայերի դերն ու մասնակցութիւնը Լիբանանի քաղաքական ու տնտեսական կյանքում և այլն:

Ընդհանուր առմամբ այսպիսին է հարցի ուսումնասիրման վիճակը օտարերկրյա և սովետական պատմագրութեան մեջ:

Աշխատութիւնը շարադրել ենք արաբական, անգլիական, ֆրանսիական, ռուսական և հայկական բազմաթիւ աղբյուրների հիման վրա, օգտագործելով առանձին ուսումնասիրութիւններ, ամսագրեր, մամուլ, տարբեր բյուլետեններ և տեղեկատուներ, Լիբանանի կառավարութեան պաշտոնական վիճակագրական տվյալներ և այլն: Որոշակի հետաքրքրութիւն են ներկայացնում Միավորված Ազգերի կազմակերպութեան նյութերը՝ ՄԱԿ-ի տարեգրքերը, Միջին արևելքի տնտեսական զարգացմանը նվիրված բյուլետենները և այլն, որոնք արժեքավոր տվյալներ են պարունակում Լիբանանի տնտեսութեան տարբեր հարցերի վերաբերյալ: Բացի այդ օգտվել ենք Հոկտեմբերյան հեղափոխութեան Կենտրոնական պետական արխիվի (Մոսկվա) նյութերից, որոնք հարուստ տեղեկութիւններ են հաղորդում Լիբանանի հետպատերազմյան շրջանի պատմութեան մասին: Ուսումնասիրութեան մեջ լայնորեն օգտագործել ենք լիբանանահայ առաջադեմ մամուլը, որը հետաքրքիր և հավաստի տեղեկութիւններ է հաղորդում ոչ միայն Լիբանանում թնակվող հայերի և արաբական ազգային ազատագրական շարժումներին նրանց մասնակցութեան մասին, այլև ընդհանրապես Լիբանանի սոցիալ-տնտեսական վիճակի և հակամարտութիւնների արտաքին մասին:

48524
H II

Վ Լ Ո Ւ Խ Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

ԼԻՐԱՆԱՆԻ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ
(1946—1958 թթ.)

Լիբանանը Միջերկրական ծովի ափին ընկած մի փոքր արարական երկիր է, նրա տարածությունն է 10,4 հազ. քառ. կմ., իսկ բնակչությունը՝ ըստ 1963 թ. տվյալների, 1 մլն. 750 հազար մարդ¹: Լիբանանի բնակչության ճնշող մեծամասնությունը, մոտ 90%-ը, կազմում են արաբները: Բացի արաբներից Լիբանանում բնակվում են նաև հայեր, թուրքեր, հնդիկներ, հրեաներ, քրդեր, պարսիկներ և այլ ազգությունների ներկայացուցիչներ: Հայերը կազմում են ամենամեծ ազգային փոքրամասնություններից մեկը: Նրանց թիվը հասնում է 85 հազ. 633 մարդու², Հայերը հիմնականում կենտրոնացված են քաղաքներում, նրանց կեսից ավելին բնակվում է Բեյրութում:

Լիբանանը, ինչպես Մերձավոր և Միջին արևելքի մյուս երկրները, տնտեսական տեսակետից թույլ զարգացած երկիր է: Սակայն նրա տնտեսությունն ունի իր բնորոշ առանձնահատկությունները, որոնցով նա տարբերվում է իր հարևան

¹ The Middle East and North Africa, 1964-1965*, London, p. 345.

² Ս. Գ ա ս պ ա Ր յ ա ն, Սփյուռքահայ գաղթաշահներն աշար, Երևան, 1960, էջ 113, 1966 թ. սկզբների մեկը եզանք Լիբանանում և մեզ հաղողից պարզել, որ Լիբանանում հայերի թիվը այժմ՝ մոտ 190 հազար է:

մյուս երկրներից, Եթե արաբական բոլոր երկրները գյուղատնտեսական երկրներ են, այն առումով, որ գյուղատնտեսությունը հանդիսանում է նրանց տնտեսության հիմնական ճյուղը, ապա նույնը չենք կարող ասել Լիբանանի վերաբերյալ: Մյուս առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ եթե արաբական մյուս երկրներում ազգային եկամուտը հիմնականում ստեղծվում է արտագրություն ուղղությամբ, ապա Լիբանանում դրությունն այդպես չէ: Ինչպես նշում է լիբանանցի տնտեսագետ Յուսուֆ Խաթթար ալ-Ղեյուն, Լիբանանի տնտեսությունը հիմնված է շրջա սյունների վրա՝ առևտրի, գյուղատնտեսության, արդյունաբերության և տուրիզմի վրա: Առևտուրը այս կամ այն չափով մեծ դեր է խաղում, իհարկե, աշխարհի բոլոր երկրների տնտեսության մեջ, Լիբանանի առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ ազգային եկամտի մեջ առևտրի բաժինը կազմում է 35 %, գյուղատնտեսությանը՝ 19 %, իսկ արդյունաբերությանը՝ 16 %¹, այլ կերպ ասած, առևտրից ստացվող եկամուտները հավասար են գյուղատնտեսությունից և արդյունաբերությունից ստացվող եկամուտներին՝ միասին վերցրած: Պուլ Կլատը վերլուծելով Լիբանանի 1961 թ. տնտեսական արդյունքները, գալիս է այն եզրակացության, որ բառևտուրը, թե՛ միջազգային և թե՛ տեղական, թե՛ մեծաքանակ և մանրածախ, մնում է երկրի եկամտի գլխավոր աղբյուրը²: Իսկ եթե առևտրի հետ միասին վերցնենք ամբողջ ապասարկությունների սխտեմը, որի մեջ մտնում են բանկերը, հաղորդակցության միջոցները և տուրիզմը, ապա ըստ տնտեսագետների հաշվումների նրանք տալիս են Լիբանանի ազգային եկամտի ²/₃-ը³:

Լիբանանի տնտեսությունը հաստատուն հիմքերի վրա չի գտնվում: Այդ բոլոր սպասարկությունները (service) ենթակա են արտաքին և հատկապես միջազգային գործոնների ազ-

¹ Юсуф Хаттар аль-Хияю, Экономика Ливана, сокращен. пер. с арабского, М., 1959, стр. 19.

² „Le Commerce du Levant“, Beyrouth, 27 juin 1962.

³ Yusif Sayigh, Entrepreneurs of Lebanon, Cambridge, 19 2, p. XIII.

ղեցութեան: Թե՛ առևտուրը, թե՛ տուրիզմը և թե՛ բանկային գործունեութիւնը մշտապես կախված են միջազգային դրութիւնից և միջազգային հարաբերութիւնների ամեն մի փոփոխում իր անդրադարձն է ունենում Լիբանանի տնտեսութեան վրա:

Լիբանանի տնտեսութեան այս յուրահատուկ բնույթը արդյունք է իմպերիալիստների գաղութարարական քաղաքականութեան:

Լիբանանում տիրապետող է հանդիսանում Ֆրանսիական կապիտալը: Նրա դիրքերն ուժեղ են հատկապես բանկային սխտեմում, առևտրական ընկերութիւններում և այլն: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո ուժեղանում է նաև տնղիական և հատկապես ամերիկյան կապիտալի ներթափանցումը: Բացի այդ Լիբանանում լայն գործունեութիւն է ծախուել արևմտագերմանական, ճապոնական և իտալական կապիտալը: Ֆրանսիական մանդատի տիրապետութեան ժամանակ Ֆրանսիական իշխանութիւնները ամեն կերպ, թե քաղաքական և թե տնտեսական միջոցներով, արգելակում էին Լիբանանի արդյունաբերական զարգացումը: 1943 թ. անկախութիւն ձեռք բերած Լիբանանը որպէս ժառանգութիւն ստացաւ վերին աստիճանի թույլ զարգացած տնտեսութիւն: Ըստ որում, զրանից հետո արևմտյան իմպերիալիստները շղաղարեցրին իրենց ջանքերը արգելակելու Լիբանանի տնտեսութեան և հատկապես արդյունաբերութեան զարգացումը: Գրան մեծապես օգնում է նաև կոմպրադորական-առևտրական բուրժուազիայի քաղաքականութիւնը: Անկախութիւն ձեռք բերելուց հետո իշխանութեան ղեկի մոտ կանգնեց առևտրական բուրժուազիան և Լիբանանի կառավարութեան քաղաքականութիւնը հիմնականում արտահայտում է կոմպրադորական բուրժուազիայի, ինչպես նաև կալվածատերերի շահերը: Այս բոլորից շպետք է եզրակացնել, որ անկախութիւնից հետո Լիբանանի տնտեսութեան մեջ տեղաշարժեր չեն եղել կամ արդյունաբերական բուրժուազիայի շահերը լրիվ անտեսվել են: Տեղաշարժեր, անշուշտ, եղել են և Լիբանանի կառավարութիւնը հարկադրված է այս կամ այն շափով հաշ-

վի նստել արդյունաբերական բուրժուազիայի հետ: Միայն քե այդ բուրժուազիան է ունենում զանազա, ներքին կատարելի պայթարի, ներքին և արտաքին բնութթի բազմաթիւ խոշընգոտներ հաղթահարելու ուղիով:

Անկախության նվաճումից հետո կիրանանի առաջին պրեմիեր-մինիստր Ռիադ Սուէը հանդես եկավ կառավարական հայտարարությամբ, որտեղ ուրվագծեց կիրանանի ներքին և արտաքին քաղաքականության կարևոր խնդիրները: 'Սանգ առնելով տնտեսության բնագավառում կիրանանի առջև կանգնած խնդիրների վրա, նա նշեց, որ «կառավարութլունը հոգ է տանելու քաշալիբելու ազգային արդյունաբերութլունը»¹: Նրաման հայտարարութլյամբ Ռիադ Սուէից հետո հանդես են եկել համարյա բոլոր կառավարութլունները և սակայն նրանք իրենց բարձր խոստումը շնկ կատարել ու հետևողակոնորեն շնկ պայթարել այդ բնագավառում իրենց առջև դրված խնդիրների կենսագործման համար: Այդ պատճառով էլ այսօր այդ խնդիրն իր ամբողջութլյամբ կանգնած է կիրանանի առջև:

1955 թ. առաջին անգամ կիրանանում ամցկացվեց արդյունաբերական վիճակագրութլուն: Ըստ այդ վիճակագրութլյան կիրանանում այդ ժամանակ կար 1861 արդյունաբերական ձեռնարկութլուն², Սակայն հաշվառման մեջ չէին մտցված բոլոր վերանորոգող ձեռնարկութլունները, ինչպես նաև այն ձեռնարկութլունները, որոնք դրադված են միայն արտադրական վերջին պրոցեսները կատարելով: Բացի այդ հաշվի չէին առնված նաև այն ձեռնարկութլունները, որտեղ աշխատում էին 5 հոգուց պակաս մարդ:

կիրանանի արդյունաբերութլյան ավելի լրիվ պատկերը տալիս են 1962 թ. տվյալները: Ըստ այդ տվյալների 1961 թ. կիրանանում կային 3744 արդյունաբերական ձեռնարկութլուններ, որոնցում դրադված էր 43355 բանվոր: Նրանցում ներդրված կապիտալը կազմում էր 521 միլիոն 643 հազար լիրա-

¹ .«لبنان فى عهد الاستقلال»، بيروت، ١٩٤٧، ص ١٣.

² .Industrial census of Lebanon. 1955*, Beirut, 1958, vol. II, p. 5.

նանյան լիբան¹։ Սակայն դրանք բոլորը չեն, որ ժամանակակից իմաստով արդյունաբերական ձեռնարկություններ են։ Լիբանանում միայն 50 ձեռնարկություն կա, որտեղ բուրացանչյուրում աշխատում են 100 և ավել բանվոր։ Փոքր է նաև կապիտալ ներդրումների ծավալը։ Միայն 30 ձեռնարկություն կա, որոնցից յուրաքանչյուրի կապիտալը հասնում է 1 մլն. լիբանի²։ Այս թվերը խոսում են այն մասին, որ արդյունաբերական բուրժուազիան Լիբանանում թույլ է զարգացած։

Լիբանանում, իհարկե, կան ֆաբրիկա-գործարանային ձեռնարկություններ։ Սակայն նրանք չեն պատկանում լիբանանյան ազգային կապիտալին։ Նրանք պատկանում են օտարերկրյա՝ ամերիկյան, անգլիական և ֆրանսիական կապիտալին և վերջին հաշվով չեն փոխում Լիբանանի արդյունաբերության ընդհանուր դեմքը։

Լիբանանում համարյա լրիվ բացակայում է ծանր արդյունաբերությունը։ Կան միայն պողպատածուլման և մետաղամշակման մի քանի մանր ձեռնարկություններ։

Բուրժուական գրականության մեջ տարբեր տեսակետներ գոյություն ունեն Լիբանանի արդյունաբերական զարգացման հարցի շուրջը։ Որոշ հրատարակություններում Լիբանանը համարյա դիտվում է որպես ինդուստրիալ երկիր։ Այդ տեսակետն ակնհայտ կերպով անց է կացված «Միջազգային նոր տարեգրքում»³։ Մի շարք հեղինակներ ընկնում են մի այլ ծայրահեղության մեջ և փորձում ժխտել արդյունաբերության գոյությունը Լիբանանում։ Այդ տեսակետն ամենից պարզ արտահայտել է ժ. Բոյո-Պարնիյենը։ Նա ուղղակի գրում է, որ Լիբանանում «արդյունաբերություն գրեթե գոյություն չունի»⁴։ ժ. Բոյո-Պարնիյեն, անշուշտ, սխալվում է, որովհետև արդյունաբերության թույլ զարգացած լինելը զեռևա հիմք չի

¹ Бюллетень иностранной коммерческой информации (БИКИ) научно-исслед. конъюнктурного института Мин. внеш. торговли СССР, 9 июня 1962 г.

² «Современный Ливан», стр. 48.

³ The new international yearbook. For the year 1960*, New York, 1961.

⁴ .L'Economie du Moyen-Orient*, Paris, 1951, p. 77.

տալիս ժխտելու նրա գոյությունն ընդհանրապես, կան նաև բուրժուական հեղինակներ, որոնք ժխտում են ծանր արդյունաբերության անհրաժեշտությունը: Նրանք մի տեսակ, արհամարհական են արտահայտվում նրա վերաբերյալ: Այդպես է վարվում Ֆ. Հիթթին, Նշելով, որ Լիբանանում ասյուպես կոչված ծանր արդյունաբերությունն չկա¹:

Ըշմարտությունը կայանում է նրանում, որ Լիբանանը արդյունաբերական տեսակետից թույլ զարգացած երկիր է և նա կարիք է զգում հետագա ինդուստրացման, այդ թվում նաև ծանր արդյունաբերության զարգացման: Արդյունաբերական ճյուղերից առավել զարգացած է թեթև արդյունաբերությունը: Լիբանանում կան տեքստիլ, սննդի, փայտամշակման, կաշվի, կոշիկեղենի, պատրաստի հագուստեղենի, ժխախտի, ցեմենտի գործարաններ: Տեքստիլ արդյունաբերությունը հիմնականում կենտրոնացված է Բեյրութում և Տրիպոլիում: Բեյրութում է գտնվում երկրի խոշորագույն արդյունաբերական ձեռնարկությունը՝ «Ասեյլիա»-ն, որտեղ աշխատում է մոտ 2 հազար մարդ: Իսկ ընդհանրապես տեքստիլ արդյունաբերության մեջ զբաղված է 16 հազ. մարդ: Սննդարդյունաբերության ձեռնարկությունները մշակում են տեղական, ինչպես նաև ներմուծվող հումքը: Սննդարդյունաբերության հիմնական արտադրանքներն են. շաքար, ժխախտ, խմիչքներ, հրուշակեղեն և այլն: Շաքար Լիբանանում 1961 թ. արտադրվել է 30 հազ. տոննա², գարեջուր 1953 թ.—18 հազար հեկտոլիտր, 1958 թ.—31 հազար հեկտոլիտր, 1959 թ.—33 հազ. հեկտոլիտր, ժխախտ՝ 1953 թ.—320 հազ. տոննա, 1958 թ.—379 հազ. տոննա³, ձիթայուղ՝ 1955 թ.—2 հազ. տ., 1958 թ.—10 հազ. տ., 1959 թ.—3 հազ. տ., 1960 թ.—6 հազ. տ.⁴: Սննդարդյունաբերության կարևոր կենտրոններն են Բեյրութը, Տրիպոլին և Սայդան: 1961 թ. տվյալներով սննդարդյունաբերության ձեռնարկություններում աշխատում էր 8 հազար մարդ:

¹ Ph. Hitti, Lebanon in history, p. 505.

² «Современный Ливан», стр. 54.

³ United Nations. Economic developments in the Middle East 1959-1961*, New York, 1962, p. 125-126.

⁴ United Nations. Statistical yearbook*, New York, 1961, p. 198.

Լիբանանում, թեև թույլ զարգացած, բայց գոյութուն ունի լեռնահանքային և մետաղամշակման արտադրություն: Լիբանանում կան ածխի, երկաթի, կապարի և պղնձի հանքեր: Դրանցից հատկապես օգտագործվում են երկաթահանքերը, որի տարեկան հանույթը հասնում է 50—100 հազ. տ.: Լիբանանում տարեկան ձուլվում է մոտ 10 հազ. տոննա մետաղ¹: Այդ մետաղը հիմնականում օգտագործվում է շինարարության և տնային գործածության ղանազան իրեր արտադրելու համար:

Լիբանանի արդյունաբերության կարևոր ճյուղերից է շինանյութերի արդյունաբերությունը և զլխավորապես ցեմենտի արտադրությունը: Երկրում կա ցեմենտի գործարան՝ Ռաս աշ-Շաքում և Անֆայում: Այդ երկու գործարաններն էլ պատկանում են Լիբանանի ցեմենտի ընկերությանը, որի ակցիաների 51% -ը պատկանում է օտարերկրյա կապիտալին²: Ցեմենտի արտադրությունը հարաճուն կերպով աճում է: Դարացատրվում է ճանապարհների, կամուրջների, հասարակական և կառավարական շենքերի, հյուրանոցների կառուցմամբ: Ցեմենտ արտադրվել է 1948 թ. 209 հազար տ., 1955 թ.—453 հազ. տ., 1958 թ.—507 հազ. տ., 1959 թ.—743 հազ. տ. և 1960 թ.—854 հազ. տ.³: Լիբանանը ոչ միայն լրիվ բավարարում է իր պահանջները ցեմենտի բնագավառում, այլև արտահանում է Սաուդյան Արաբիա, Հորդանան և Պարսից ծոցի իշխանությունները:

Ինչպես նշեցինք, Լիբանանում կան նաև արդյունաբերական ժամանակակից ձեռնարկություններ: Դրանք նավթագործ գործարաններ են, որոնցից մեկը գտնվում է Տրիպոլիում, իսկ մյուսը՝ Սայդայում: Դրանք երկուսն էլ պատկանում են օտարերկրյա կապիտալին: Լիբանանում գործում են երկու նավթային ընկերություններ՝ «Իրաք Պետրոլիում»-ը և «Թափլայնը», որը հանդիսանում է ամերիկյան «Արամկո» ընկերության դուստր ընկերությունը: «Իրաք պետրոլիում»-ը, որտեղ գերակշռում է անգլիական կապիտալը, Լիբանանում

¹ Նույն տեղում, էջ 141:

² «Современный Ливан», стр. 50.

³ United Nations Statistical Yearbook, 1961, p. 245.

ունի երկու նավթամուղ: Նրանք Իրաքի նավթը միացնում են Տրիպոլիի հետ, որտեղ և գտնվում է այդ նույն ընկերությունը պատկանող նավթաղտիչ գործարանը: Այդ գործարանի տարեկան կարողությունը կազմում է 500 հազար տոննա:

Մյուս նավթամուղը պատկանում է «Քափուլյան»-ին, որը Սաուդյան Արաբիայի նավթը Սալդայի միջոցով կապում է Միչերերկրական ծովի հետ, Սալդայում գտնվող նավթաղտիչ գործարանը պատկանում է ամերիկա-լիբանանյան «Մեդրեկո» ընկերությանը: Այդ գործարանը տարեկան մշակում է 600 հազ. տ. նավթ¹:

Լիբանանում տարեց տարի աճում է էլեկտրաէներգիայի արտադրությունը: Այսպես, Էլեկտրաէներգիա Լիբանանում արտադրվել է (միլիոն կիլովատ ժամ), 1953 թ.—164, 1956 թ.—258, 1958 թ.—297, 1959 թ.—310, 1960 թ.—350²: Այս աճը տեղի է ունեցել ինչպես հին էլեկտրակայանների կարողություններն ընդլայնելու (Բարիդ, Իբրահիմ և Ռաշմիհ), այնպես էլ նորերը կառուցելու միջոցով, ինչպես օրինակ «Շամուն» շերմաէլեկտրակայանը Ջուկ Միքայելում:

Լիբանանի տնտեսության և հասկապես էներգետիկ բալանսի հետագա զարգացման համար մեծ նշանակություն ունի Լիթանիի ծրագրի իրագործումը, որը սկսվել է 1956 թ.: Այդ ծրագիրը իրենից ներկայացնում է մի բարդ հիդրոտեխնիկական կառուցվածք: Այն իրագործվելու է էտապ առ էտապ: Նախատեսվում է կառուցել 8 ամբարտակներ, 210 կմ. նոր ջրանցքներ և 12 կմ. բարձր լարման գծեր և 4 հիդրոէլեկտրակայաններ³: Բացի այդ նա կնպաստի, հատկապես, Բեքաայի դաշտավայրում ուտզելի հողերի ընդարձակմանը՝ մոտ 25000 քկմ: Նախատեսվում է վերջնականապես այս ծրագիրն ավարտել 20—25 տարում, որից հետո նա տարեկան կառ 300 միլիոն կվ. էներգիա:

Ծրագրի իրագործման համար նախատեսվում է մոտ 341,9 միլիոն լիբանանյան լիրա, որից՝ 117 միլիոնը առաջին էտա-

¹ «Современный Ливан», стр. 57.

² UN. Economic developments in the Middle East 1959-1961՝ p. 123.

³ Michel Caplain, Le Moyen-Orient, Paris, 1955-1956, Fascicule II, p. 167.

պի համար¹։ Սակայն այդ աշխատանքները ձգձգվում են։ ԸՄԿ-ի բյուջետեսնում, որը նվիրված է Միջին արևելքի 1959—1961 թթ. տնտեսական զարգացմանը այդ առթիվ ասված է, որ աշխատանքները «դանդաղեցին, շնախատեսած դժվարությունների պատճառով»²։ Այստեղ շատ մեղմ է ասված, որականությունն այն է, որ ծրագրի նախագիծը կազմել էին Տրումենի ղեկավարինայի «4-րդ կետի» մասնագետները և նրանք նախագծումների ժամանակ կոպիտ սխալներ էին թույլ տվել։ Այդպիսի կոպիտ սխալներ էին թույլ տվել նաև երկրաբանական հետախուզություն կատարած ֆրանսիական և իտալական կոմպանիաները, որի հետևանքով կառուցված թունելներից մեկը փլվեց³։

Լիբանանի տնտեսության և մասնավորապես արդյունաբերության մեջ, զգալի դեր է խաղում հայ բուրժուազիան։ Այդ հանգամանքը տարբեր առիթներով ընդգծել են Լիբանանի քաղաքական ու պետական գործիչները, ինչպես նաև տնտեսագետները։ Լիբանանի պրեմյեր-մինիստր Ռիադ Սուհր 1947 թ. հունվարին մի հանդիպում ունեցավ եգիպտական «Թուֆլա» թերթի թղթակցի հետ։ Վերջինս նրան հետևյալ հարցն է տալիս։ «Հայկական գաղութը մեծ տեղ կգրավի Լիբանանի տնտեսության մեջ։ Անոնց ներգաղթը պիտի շինաս» այդ տնտեսության»։ Պատասխանելով նրան, պրեմյեր-մինիստրն ասում է. «Ատիկա ճիշտ է։ Հայերի մեկնումով շատ լավ տարբեր պիտի կորսնցնենք»⁴։ Բուրժուական տնտեսագետները անզրազառնալով Լիբանանի տնտեսական կյանքում հայերի խաղացած դերին նշում են, որ նրանք մեծ ծառայություն են մատուցել ժամանակակից իմաստով արդյունաբերություն ստեղծելու գործում, Բեյրութի Ամերիկյան համալսարանի պրոֆեսոր Ա. Մեյերը արաբական երկրներում արդյունաբերական հին ձևերի փոխարինումը նորերով կապում է եվրոպացիների և հայերի անվան հետ։ Նա գտնում է, որ

¹ «UN Economic developments in the Middle East 1959-1961», p. 20-21.

² Նույն տեղում, էջ 21.

³ «Современный Ливан», стр. 49.

⁴ «Ենդոլոգի Զայն», Բեյրութ, 8 հունվարի 1947 թ.։

այդ երկրներում հայ փոքրամասնությունը այսօր նույն դերն է կատարում, ինչ որ հրեաները Եվրոպայում միջին դարերում¹, Իսկ Յուսուֆ Սալլըը Լիբանանի արդյունաբերական զարգացմանը նվիրված իր աշխատությունն մեջ հատկապես ընդգծում է հայերի տեխնիկական ունակությունները և մեծ փորձառությունը²։ Լիբանանում հայերին են պատկանում տեքստիլ, երկաթագործական ու ընդհանրապես մետաղագործական, կաշեգործական, կաուչուկի, փայտամշակման և սննդարդյունաբերությունների բազմաթիվ գործարաններ, ֆաբրիկաներ, արհեստանոցներ, ինչպես նաև առևտրական ընկերություններ։ Անուրանալի իրողություն է, գրում է Հովհ. Աղրաշյանը, — որ հայկական բուրժուազիան Լիբանանի առևտրական, խոշոր և մանր արդյունաբերական կյանքին մեջ կգրավի աչքառու տեղը³։

Պաշտոնական վիճակագրական տվյալներ չկան, որոնք ցույց տալին, թե կապիտալի և կամ ձեռնարկությունների ո՞ր տոկոսն է պատկանում հայ բուրժուազիային։ Սակայն, ինչպես նշում է Հովհ. Աղրաշյանը, նրա ձեռքի տակ եղած տվյալները բավարար են գեթ մոտավոր գաղափար տալու Լիբանանի տնտեսական կյանքում հայ բուրժուազիայի դերի մասին։ Նրա հաշվումներով Լիբանանի հայ բուրժուազիային է պատկանում երկրի խոշոր արդյունաբերական ձեռնարկությունների 18%-ը, մանր արհեստավորական ձեռնարկությունների 43%-ը, իսկ խոշոր ներածումների մեջ հայ բուրժուազիայի բաժինը կազմում է 10%։ 1960 թ. Լիբանանի խոշոր արդյունաբերությունն մեջ ներդրված 375 միլիոն Լիբանանյան Լիրայից ավելի քան 125 միլիոնը պատկանում էր հայ արդյունաբերական բուրժուազիային⁴։ Ինչպես ցույց են տալիս այս թվերը, հայ բուրժուազիան և նրան պատկանող կապիտալը զգալի դեր են խաղում Լիբանանի արդյունաբերությունն մեջ։ Ամբողջ Լիբանանում և նրանից դուրս հայտնի են Կոստար-

¹ A. Meyer, *Enterprenership: the missing link in arab states?*, „Middle East Economic Papers“, Beirut, 1954, p. 124-125.

² Yusuf Sayigh, *Enterpreners of Lebanon*, p. 71.

³ Մ. Ն. Հոսաշ, *Բեյրութ*, 21 օգոստոսի 1960 թ.։

⁴ Նույն աղբյուր։

յանի, Բարսումյանի և Փուլադյանի մետաղաձուլարանները և մետաղյա իրերի արտադրանքը¹. Ժ. Պաշյանի զանազան մեքենաներ արտադրող գործարանը, Ա. Ապրոյանի հագուստեղենի, Սարհադյան եղբայրների տեքստիլ, Ի. Մանուկյանի այլուսման իրերի, Գ. Գասպարյանի երկաթյա աթոռների, Նաճարյանի և այլ գործարանները²: Այդ գործարաններից շատերը բավականին խոշոր ձեռնարկություններ են, լրիվ հիմնված մեքենայական արտադրության վրա: Այսպես օրինակ, Բարսումյանին և Փուլադյանին պատկանող գործարանում աշխատում են մոտ 600 բանվորներ, Հայ բուրժուազիային պատկանող ձեռնարկությունների արտադրանքը լայն սպառում է գտնում ոչ միայն Լիբանանում, այլև նրա սահմաններից դուրս, հատկապես արաբական երկրներում: Լիբանանի արտահանումների անբաժանելի մասն է կազմում այդ ձեռնարկությունների արտադրանքը: Այդ ձեռնարկությունները շատ հաճախ մասնակցում են զանազան արդյունաբերական տոնավաճառներին, Այսպես, նրանք 1963 թ. մասնակցեցին Գամասիոսի արդյունաբերական տոնավաճառին և, ինչպես նշում է «Արաբատ» թերթը, մեծ հաջողություն ունեցան³:

1961 թ. օգոստոսի 7-ին Լիբանանի կառավարությունը հաստատեց Լիբանանի տնտեսական զարգացման հնգամյա պլանը (1962—1967 թթ.): Նախատեսվում է հինգ տարվա ընթացքում տնտեսության մեջ ներդնել 450 մլն. Լիբանանյան լիրա: Ըստ այդ պլանի արդյունաբերության համար նախատեսվում է ընդամենը 72 մլն. լիրա: Սակայն այդ ամբողջ գումարը ծախսվելու է միայն և միայն էլեկտրականության վրա⁴, Հինգ տարվա ընթացքում այդ 450 մլն. լիրայից և ոչ մի պիսաստր չի նախատեսված արդյունաբերական որևէ ձեռնարկության համար: Մնացած ողջ գումարը հատկացվում է ոռոգմանը (64 մլն.), ճանապարհների շինարարությանը

¹ «Մ. Ն. Հոռոտ», Բեյրութ, 7 ապրիլի 1957 թ.:

² «Արաբատ», Բեյրութ, 24 սեպտեմբերի 1963 թ.:

³ Նույն տեղում:

⁴ «UN. Economic developments in the Middle East, 1959-1961»,

(124 մլն.), շենքերի կառուցմանը (20 մլն.), վերակառուցմանը (75 մլն.) և այլն¹։ Այս թվերը պերճախոս վկայում են, թե ազգային շահերը անտեսող ինչպիսի տնտեսական քաղաքականություն է վարում Լիբանանի կառավարությունը և թե ինչպես է նա վերաբերվում արդյունաբերության զարգացմանը։

Լիբանանի տնտեսության և մասնավորապես արդյունաբերության զարգացման առջև կանգնած են մի շարք դժվարություններ, Դրանցից առաջինը Լիբանանի կառավարության որդեգրած տնտեսական քաղաքականությունն է, որը սովորաբար անվանում են «տնտեսական լիբերալիզմի» կամ «բաց դռներին» քաղաքականություն, «Լիբանանի այսօրվա քաղաքականությունը, — գրում է Քամալ Ջունրյատը, — մերկատիկատական է»²։ Այդ քաղաքականությունն արտահայտում է առևտրական, կոմպրադորական բուրժուազիայի շահերը, որը շահագրգռված է օտար ապրանքների ներմուծման մեջ։ Նրա բարեկեցությունը, շահույթների ավելացումը կապված է առևտրի զարգացումից, օտար ապրանքների ներմուծումից։ Այդ պատճառով էլ նա ստիպում է Լիբանանի կառավարությանը երկրի դռները լայնորեն բացել օտար ապրանքների, օտար մոնոպոլիստական ընկերությունների առջև Հարվարդի Միչլին արևելքի ուսումնասիրությունների կենտրոնի դիրնկտոր Ա. Մեյերը իրավացիորեն նշում է, որ «Լիբանանը... աշխարհիս քիչ մնացած իսկական laissez-faire կապիտալիզմի միջնաբերդերից է»³, Իսկ է. Ասֆուրը զուգահեռ անցկացնելով Սիրիայի և Լիբանանի տնտեսական քաղաքականության միջև, նշում է, որ «Լիբանանը, ի տարբերություն Սիրիայի, չի փորձում ստեղծել բարձր մաքսային պատնեշ արդյունաբերության նոր ճյուղերի համար»⁴։

Լիբանանի կառավարության այս քաղաքականությունը

¹ Նույն տեղում։

² «کمال جنبلاط...» ص ۱۶۳.

³ A. Meyer, Middle Eastern capitalism, p. 103.

⁴ E. Asfour, Industrial development in Lebanon, „Middle East Economic Papers“, 1955, p. 3.

կործանարար կերպով է ազդում Լիբանանի արդյունաբերության վրա: Երկրի արդյունաբերական ձեռնարկությունները չեն կարողանում դիմադրել ամերիկյան, անգլիական, ֆրանսիական, ճապոնական, արևմտագերմանական ապրանքների մրցակցությանը և ստիպված փակվում են, փոզոց շարտելով ու անգործության դատապարտելով հազարավոր բանվորների: Բերենք մի քանի փաստեր:

1946 թ. Լիբանանի պատրաստի հագուստեղենի ձեռնարկության բանվորների միությունը հանդես եկավ հայտարարությամբ, պահանջելով արգելել պատրաստի հագուստեղենի ներմուծումը, քանի որ նա սպառնում էր Լիբանանի ազգային արդյունաբերությանը և մեծ վտանգ ստեղծում գործազրկությունը գերձակ բանվորների շրջանում տարածվելու համար¹, Լիբանանի արդյունաբերության կարևոր ճյուղերից է կաշվի-կոշիկեղենի արդյունաբերությունը: Նա նույնպես գտնվում էր ծանր կացության մեջ, «Ժողովուրդի Ձայն» թերթը գրում էր, որ «բազմաթիվ մեքենագործ կոշկակարներ, պայուսակագործներ և կոշկակար գործավորներ անգործության դատապարտված են, որովհետև կաշեղեն առարկաները առատորեն կներածվին արտասահմանեն, իսկ տեղական կաշիի արդյունաբերության անհրաժեշտ եղող հում նյութերը շատ սուղ են և հաճախ անտանելի»², Հետաքրքիր է նշել, որ Լիբանանի կոշիկ արդյունաբերությունը ոչ միայն կարող էր երկրի ներքին պահանջները լիովին բավարարել, այլև ակրնաիր մատավոր դրացի գրեթե բոլոր երկրներուն կոշիկին պահանջներուն գոհացում տալ»³, Եվ շնայած այդ հանգամանքին Լիբանանի կառավարությունը թույլատրում էր, որ երկրի շուկաները ողողեն օտարերկրյա կոշիկեղենով: Նույնպիսի ծանր վիճակում են գտնվում նաև փայտամշակման, ներկի և արդյունաբերության մյուս ճյուղերը: «Արարատ» թերթը հազորդում էր, որ «չորս լիբանանյան ներկի գործարաններու բանվորները խնդրագիր մը հղած են հանրապետության նախագահին, որուն մեջ իր ուշադրությունը կհրավիրեն այն

1 «Ժողովուրդի Ձայն», 17 ապրիլի 1946 թ.:

2 Նույն տեղում, 1 մայիսի 1946 թ.:

3 Նույն տեղում, 6 մարտի 1947 թ.:

իրողութիւնն վրա, որ օտար ներկերու սանձարձակ մուտքը պատճառ կդառնա, որ իրենք անգործութիւն դատապարտւիին»¹, Նրանք պահանջում էին սահմանափակել օտար ներկերի ներմուծումը և քաշալիբել ազգային արդյունաբերութիւնը:

Իմպերիալիստական պետութիւնները և մոնոպոլիստական ընկերութիւնները կիրանան էին արտահանում այնպիսի ապրանքներ, որոնց արտադրութիւնը գոյութիւն ունենէր կիրանանում: Դա պատահականորեն չէր արվում, Իմպերիալիստները դրանով փորձում էին խեղդել կիրանանի ազգային արդյունաբերութիւնը, որպեսզի նա չկարողանար զարգանալ և իրենց մրցակից դառնալ: Անդրադառնալով այդ հարցին «Ալ-Ախբար»-ը գրում էր. «Իմպերիալիզմը պայքարում է ինդուստրացման դեմ, այսինքն խիստ դեմ է մեր երկրում գործարանների կառուցման, հատկապես այնպիսի գործարանների, որոնք արտադրում են իր երկրում արտադրվող ապրանքներ, Օրինակ, երբ Ֆրանսիական իմպերիալիզմի ազդեցութիւնն էր ուժեղ, նա դեմ դուրս եկավ պարֆյումերիա, մետաքսեղեն և այլ ապրանքներ արտադրող գործարանների կառուցման: Երբ անգլիական իմպերիալիզմի ազդեցութիւնն ուժեղացավ, նա դիմադրում էր քիմիական պարարտանյութների, գործվածքեղենի գործարանների կառուցմանը և այլն: Նույնն է անում նաև ամերիկյան իմպերիալիզմը»², Վերևում բերված օրինակները լրիվ կերպով հաստատում են տրված զնահատականը: Եվ այդ օրինակները եզակի շեն: Ամերիկյան իմպերիալիստները կիրանանում կառուցեցին «Կոկա-կոլայի» գործարան, Դրա հետևանքը եղավ այն, որ մրգաշուր արտադրող տեղական գործարանները փակվեցին և մոտ 300 մարդ մնաց անգործ³, 1950 թ. օտարերկրյա մրցութիւնն պատճառով Տրիպոլիում փակվեց օճառի գործարանը և փողոց նետվեցին մոտ 200 մարդ: Այդ նույն տարին Բելլութիւնում փակ-

¹ «Արբաա», 10 ապրիլի 1949 թ.:

² 2.III.1963. «الاجبار»

³ 7.IV.1950. «الشرق», بيروت

վեց շոկոլադի գործարանը, քանի որ արտասահմանից ներմուծվող շոկոլադե ավելի էժան էր վաճառվում¹։

Լիրանանի կառավարության «բաց դռներին» քաղաքականությունն առանձնապես ծանր էր անդրադառնում երկրի ամենազարգացած արդյունաբերական ճյուղի՝ տեքստիլ արդյունաբերության վրա։ Օտար մրցակցության հետևանքով անկախություն ձեռք բերելուց հետո Լիրանանում բազմաթիվ են եղել տեքստիլ արդյունաբերության ձեռնարկությունների փակվելու դեպքերը։ 1947 թ. Լիրանանի մետաքսագործները դիմեցին կառավարությանը պահանջելով միջոցներ ձեռք առնել մետաքսի արդյունաբերությունը պաշտպանելու համար²։ 1949 թ. փակվեց «Ասելլի» տեքստիլ գործարանը, որտեղ աշխատում էր մոտ 1500 բանվոր։ Ինչպես հայտարարեց գործարանատերը, գործարանի փակման և ընդհանրապես Լիրանանի տեքստիլ արդյունաբերության ճգնաժամի պատճառը նրանումն է, որ «օտար երկրներն ներածվող հյուսքը շատ ավելի աման կծախվի, քան մեր արտադրածը։ Լիրանանի ազգային ճարտարվեստը չկրնար մրցակցիլ միջազգային առևտրական սակերուն հետ»³։ Նույն պատճառներով 1950 թ. փակվեց մեկ այլ տեքստիլ ձեռնարկություն՝ «Ջարբ» և աշխատանքից ազատվեց 800 մարդ⁴։ Տեքստիլ արդյունաբերության մեջ ստեղծված ծանր կացությունը ստիպեց ձեռնարկատերերին 1958 թ. դիմել կառավարությանը և զգուշացնել, որ իրենց աշխատանքից կազատեն ավելի քան 7 հազար բանվորի, եթե կառավարությունը միջոցներ ձեռք չառնի ազգային արդյունաբերությունը պաշտպանելու համար⁵։

Լիրանանի տնտեսական քաղաքականության հարցի շուրջը ուժեղ պայքար է զնում առևտրական-կոմպրադորական բուրժուազիայի և արդյունաբերական բուրժուազիայի միջև։ Արևտրական բուրժուազիան ձգտում է նախկինի պես Լիրանանի դռները լայն բաց անել օտար ապրանքների և կապի-

1 4.IV.1950 «البلد» دمشق

2 «Արաբառ», 7 մայիսի 1949 թ.։

3 Նույն տեղում, 19 մայիսի 1949 թ.։

4 ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 11425, л. 257.

5 18.7.1958 «البلد» بيروت

տալի տուչև: Մինչդեռ արդյունաբերական բուրժուազիան, ընդհակառակը, ձգտում է բարձրացնել մաքսերը և նպաստավոր պայմաններ ստեղծել ազգային արդյունաբերության զարգացման համար: «Այդ պատճառով էլ, — նշում է Յուսուֆ Խաթթար Հելուն, — անհասկացողությունն է տիրում ազգային առևտրականների և արդյունաբերողների միջև: Առաջինները միշտ պահանջում են իջեցնել մաքսային տարիֆները, մինչդեռ արդյունաբերողները հակառակն են պահանջում լիբանանյան ազգային արդյունաբերությունը պաշտպանելու համար»¹: Լիբանանի Հյուսիսի արդյունաբերողների ընկերությունը իր նիստերից մեկում՝ 1950 թ. մարտի 17-ին քննարկելով երկրի տնտեսական վիճակը և արդյունաբերության ծանր դրությունը, նշում էր, որ Բեյրութի խոշոր առևտրական ներմուծողները իրենց անձնական հարստության համար ճնշում են զործազրուց կառավարության վրա և ազատ թույլտվություն ստանում արտասահմանից ապրանքներ ներմուծելու համար, որը տանում է դեպի ազգային տնտեսության կործանում²: 1952 թ. Լիբանանի Արդյունաբերողների ընկերությունը կառավարությանը հանձնեց մի ղեկուցադիր երկրի տնտեսական վիճակի և արդյունաբերության զարգացման վերաբերյալ: Այդ ղեկուցագրում ի թիվս այլ պահանջների Լիբանանի արդյունաբերողները պահանջում էին Լիբանանի ներածումը կրճատել առնվազն 50 տոկոսով:

Լիբանանի կառավարությունը ստիպված էր հաշվի առնել արդյունաբերական բուրժուազիայի ցանկությունը և թեկուզ որոշ շահով բավարարել նրա պահանջները: Նա աննշան շահով բարձրացրեց որոշ ապրանքների ներածման մաքսերը: Սակայն դա, հասկանալի է, հարցի լուծումը չէ և չի կարող բավարարել ազգային բուրժուազիային: Եվ օտար մրցակցությունից Լիբանանի ազգային արդյունաբերության պաշտպանումը մնում է օրակարգի մեջ որպես հրամայական պահանջ:

Բուրժուական գրականության մեջ տարբեր կարծիքներ գոյություն ունեն Լիբանանի ազգային արդյունաբերության

¹ 2.III.1963 «الاجار»

² ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 2 с., ед. хр. 1313, л. 73.

³ «Արաբառ», 20 հուլիսի 1952 թ.:

զարգացման և մասնավորապես մաքսային պաշտպանական պատենշ ստեղծելու հարցում: Հեղինակներին մեծ մասը, օրինակ Յուուֆ Հելուն, Ա. Բադրը և ուրիշներ, գտնում է, որ Լիբանանի ազգային արդյունաբերությունը զարգացնելու պայմաններից մեկը մաքսային բարձր տարիֆներ հաստատելն ու ներածումները սահմանափակելն է: Ա. Բադրը իր «Դասարարություններ Լիբանանի տնտեսության մասին» գրքում նշում է, որ երկրի արդյունաբերությունը զարգացնելու համար անհրաժեշտ է «սահմանափակել ներածումը այնպիսի օտար ապրանքների, որ Լիբանանի արդյունաբերությունը կարող է արտադրել և որակով մրցել դրանց հետ ու լիովին բավարարել տեղական կարիքները»¹:

Իսկ Փամալ Զունըլատը ուղղակի նշում է, որ «Laissez-faire, laissez passe»-ի լիբերալ տեսությունը կամ քաղաքականության մեջ բացարձակ ազատությունը, սխալ է Լիբանանի համար²:

Սակայն կան նաև հեղինակներ, որոնք պաշտպանում են Լիբանանի ներկայիս, «տնտեսական լիբերալիզմի» քաղաքականությունը, գտնելով, որ նա առավել կերպով է համապատասխանում Լիբանանի բնույթին: Այդ տեսակետը ցայտուն կերպով դրսևորվել է Բելլուֆի Ամերիկյան համալսարանի դասախոս Արթուր Միլլսի «Մասնավոր ձեռնբերությունը Լիբանանում» աշխատության մեջ, նա այն կարծիքին է, որ պրոտեկցիան կարող է արդյունաբերողներին օգնել միայն այն դեպքում, երբ նրանք հասկացել են իրենց թուլության պատճառները³: Նա գտնում է, որ Լիբանանի արդյունաբերական բուրժուազիան չի հասկացել, թե որն է իր թուլության պատճառը: Ա. Միլլսը փաստորեն անտեսում է այն կապը, որ կա Լիբանանի արդյունաբերության թույլ զարգացած լինելու և օտար մրցակցության ու ցածր տարիֆների գոյության միջև: Եվ նա գրում է. «Միզուցե դա բախտավորություն է, որ

¹ الدكتور البرت بدر، محاضرات في الاقتصاد اللبناني، ص ٤٠—٣٩.

² كمال جنبلاط... ص ١٦١.

³ A. Mills, Private enterprise in Lebanon, p. 134.

առևտրական շահի քաղաքական ազդեցությունը բավականին ուժեղ է եղել՝ դիմագրավելու բարձր պրոտեկցիա հաստատելու արդյունաբերողների ճնշմանը¹։ Ա. Միլլսը փաստորեն պաշտպանում է օտարերկրյա մոնոպոլիաների և Լիբանանի կոմպրադորական բուրժուազիայի շահերը։

Լիբանանի արդյունաբերության զարգացմանը մեծապես խանգարում է երկրում գոյություն ունեցող բանկային սիստեմը։ Հայտնի է, որ արդյունաբերության զարգացման համար անհրաժեշտ են կապիտալներ։ Կապիտալներ Լիբանանում կան բավարար չափով և երկիրը որոշ իմաստով դրա կարիքը չի զգում։ Սակայն ամբողջ հարցի էությունը կայանում է նրանում, թե այդ կապիտալները ովքեր են տնօրինում և թե նրանք ուր են հոսում։ Ահա այստեղ է, որ երևան է գալիս Լիբանանում գոյություն ունեցող բանկային սիստեմի բացասական դերը։

1962 թ. սկզբներին Լիբանանում կար մոտ 60 բանկ։ Դրանցից միայն 33-ում էր, որ, ըստ պաշտոնական տվյալների, գերակշռում էր ազգային լիբանանյան կապիտալը։ Մնացածը օտարերկրյա բանկերի մասնաճյուղերն էին։ 1966 թ. սկզբներին Լիբանանում գործող բանկերի թիվը հասնում է մոտ 130-ի։ Բանկային կապիտալը Լիբանանում երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո, հատկապես 1948 թ. սկսած մեծ շափերով լայնացրեց իր գործունեության ապարեզը։ Լիբանանում իրենց մասնաճյուղերը բացեցին աշխարհի համարյա բոլոր կարևոր բանկերը, չէր կոմմերս դյու Լեվանտի» տվյալներով 1962 թ. Լիբանանում կար վեց ֆրանսիական, երեք ամերիկյան, երեք անգլիական, հոլանդական, բելգիական, ճապոնական և այլ բանկեր²։ Բեյրութը դարձավ Մերձավոր և Միջին արևելքի խոշոր ֆինանսական կենտրոնը և դրամական շուկան, որտեղ տեղի է ունենում աշխարհի ամեն տեսակի վալյուտայի փոխանակություն, Կառավարությունը բանկային բոլոր գործողությունները դիտում է որպես առևտրական գործողություն և օրենքը ամեն մարդու, անկախ այն բանից լիբանանցի է, թե օտարերկրացի, որպես

¹ Նույն տեղում։

² „Le Commerce du Levant“, 27. juin 1962.

առևտրականի, իրավունք է տալիս Լիբանանում հիմնել իր բանկը: Լիբանանում գոյություն չունի օրենք, որ հսկողություն սահմանի բանկային սխտեմի վրա և բանկի տերերից հաշվառություն պահանջի: Դա նրանց գործունեությունը մեծ ազատություն է տալիս:

Լիբանանում գործող բանկերը, որտեղ տիրապետող է օտարերկրյա կապիտալը, իրենց հսկողությունն են սահմանել Լիբանանի տնտեսության, այդ թվում առևտրի, դրամի և շուկայի վրա: Նրանց մեջ ամենակարևորը և ամենաազդեցիկը «Սիրիայի և Լիբանանի բանկն» է, որ հիմնվել է 1919 թ.: Նա համարվում է «բանկերի բանկը», դա որոշ իմաստով պետական բանկի ֆունկցիաներ է կատարում և միակ բանկն է, որ էմիսիայի իրավունք ունի: Նրանում տիրապետող ֆրանսիական կապիտալն է: «Սիրիայի և Լիբանանի բանկը» վերահսկում է բազմաթիվ մոնոպոլիստական ընկերություններ: գործունեությունը, այդ թվում, Բեյրութի նավահանգստի ընկերության, գյուղատնտեսական վարկի բանկի, ազգային միություն ընկերության (ապահովագրական բանկ), Երկաթուղային ընկերության, Արևելքի հյուրանոցների ընկերության, «Թադիո օրիան», «Սիրիակ» և այլ ընկերությունների գործունեությունը¹: Բացի այդ նա գլխավորում է բազմաթիվ ֆրանսիական բանկեր, նրա դերը շատ մեծ էր մինչև 1950 թ.: Նա այդ ժամանակ բավարարում էր մասնավոր կապիտալ պահանջների մոտ կեսը, իսկ այժմ՝ միայն 10—15 տոկոսը²: Այդ անկումը պետք է բացատրել նրանով, որ 1950-ից սկսած աճում է օտար բանկերի թիվը: Լիբանանում այժմ գործում են անգլիական՝ «Իստերն բենկ», «Բրիտիշ բենկ օֆ Միդլ Իստ», ամերիկյան՝ «Ֆլոստ Նեյշնլ սիտի բենկ», «Բենկ օֆ Ամերիկա», «Չեյկ մանհեթթն բենկ», իտալական՝ «Բանկո դի Ռոմա» և այլ բանկերի մասնաճյուղերը: Այդ, ինչպես նաև այսպես կոչված ազգային լիբանանյան բանկերը, որտեղ օտարերկրյա կապիտալը դարձյալ տիրապետող դիրք է զբաղում, իրենց ձեռքում են կենտրոնաց-

¹ Аль-Хилу..., стр. 67.

² Talha Yaffi, A case for central banking reform in Lebanon, „Middle East Economic Papers“, 1958, p. 104.

բել ողջ կապիտալը և ֆինանսավորում են հիմնականում
 առևտրական գործառնությունը, դիտավորյալ կերպով անտե-
 սելով արդյունաբերությունից ֆինանսավորումը: «Օտարերկրյա
 բանկերի գործունեությունը Լիբանանում,— գրում է ալ-Հե-
 լուն,— ուղղված է այն բանին, որպեսզի արգելակի ազգային
 արտադրության զարգացումը և օտարերկրյա մոնոպոլիանե-
 րի իշխանությունը տարածի երկրի բոլոր կարևոր ճյուղերի
 վրա»¹: Լիբանանում գործող բանկերի կողմից արվող վար-
 կերի ժամկետը 3—6 ամիս է, ամենաշատը մեկ տարի: Հաս-
 կանալի է, որ այդ ժամկետը նպաստավոր ու ձեռնտու է
 միայն առևտրական ընկերություններին և այդ վարկերից
 օգտվում է առևտրական բուրժուազիան, Իսկ արդյունաբե-
 րության զարգացման համար անհրաժեշտ են երկարատև,
 երկարաժամկետ վարկեր: Ձեռնարկատերերը չեն կարող
 վերցրած վարկը վերադարձնել 3—6 ամսում: Այդ ժամկետը
 միանգամայն անբավարար է նրանց համար: Եվ ահա ստաց-
 վում է յուրօրինակ վիճակ. երկրում կան կապիտալներ և սա-
 կայն արդյունաբերության համար չկան կապիտալներ: Բան-
 կերը, որպեսզի խեղդեն լիբանանյան ազգային արդյունաբե-
 րությունը, նրանց չեն վարկավորում: «Ալ-Ախբար» թերթը
 «Արդյունաբերությունը վտանգի տակ է, փրկեցեք նրան»
 հոգվածում, նշելով, որ Լիբանանի արդյունաբերությունը
 կանգնած է մեծ դժվարությունների առջև, իրավացիորեն
 գտնում է, որ դրանք չեն առաջացել դոլարների և այլ դրամ-
 ների պակասից: Թերթը «Սիրիայի և Լիբանանի բանկի» հի-
 ման վրա հետաքրքիր հաշվումներ է կատարում: Նա նշում է,
 որ այդ բանկում լիբանանցիների ավանդները անցնում են
 450 մլն. լիբանանյան լիրայից, որը բավարար է ծածկելու
 տնտեսության բացը և ապահովել արդյունաբերության կա-
 րիքները: «Սակայն այս ավանդները տնօրինում է օտար
 բանկը ու նրանց միջոցով տիրապետում է մեր առևտրական
 շուկային և իշխում մեր էկոնոմիկայի վրա, մեքք դարձնում
 ազգային արդյունաբերությանը և արդյունաբերողներին վար-

¹ Аль-Хилу... стр. 66.

կեր շի տալիս, որպեսզի պատեցնեն իրենց արդյունաբերության անիվները¹։

Լիբանանի արդյունաբերությունը կարիք է զգում երկարաժամկետ վարկերի։ Լիբանանի արդյունաբերողները պահանջում են կառավարությունից ստեղծել մի բանկ, որ հատուկ զբաղվեր երկրի արդյունաբերության, ինչպես նաև դաուզատնտեսության ֆինանսավորմամբ։ Հաշվի առնելով այդ պահանջը և զիջելով դեմոկրատական ուժերի ճնշմանը, կառավարությունը 1955 թ. հունվարին հիմնեց Արդյունաբերական, գյուղատնտեսական և հիպոթեքային բանկ, որի կապիտալը կազմում է 5 մլն. լիբ. լիրա։ Դրանցից 2 մլն. լիբ. լիրան տվեց կառավարությունը, իսկ 3 միլիոնը՝ մասնավոր ներդրումներ են²։ Իսկ մինչ այդ, 1954 թ. հունվարին Լիբանանի կառավարությունն ընդունեց օրենք նոր հիմնվող արդյունաբերական ձեռնարկությունները և ընկերությունները 6 տարի ժամանակով ազատել եկամտահարկից։ Օրենքը տարածվում էր այն ձեռնարկությունների վրա, որոնք կստեղծվեին օրենքը հրատարակելուց հետո 5 տարվա ընթացքում, որոնց կապիտալը կազմում էր ոչ պակաս քան 1 միլիոն լիբ. լիրա և տարեկան տալիս են առնվազն 100000 լիբ. լիրա աշխատավարձ լիբանանցի բանվորներին և ծառայողներին։ Օրենքում կար նաև մեկ այլ կետ. նա տարածվում էր այն ձեռնարկությունների և ընկերությունների վրա, որոնց ռեպատակն էր նոր ծրագրի ստեղծումը և իրագործումը՝ տարբեր նրանցից, որոնք այժմ կան, և որոնք ի վիճակի են ավելացնել ազգային արտադրությունը և զարգացնել երկրի տնտեսությունը³։

Այս բոլոր միջոցառումները, անշուշտ, առաջադիմական բնույթ ունեն, որոնք որոշ չափով բարենպաստ պայմաններ են ստեղծում ազգային արդյունաբերության զարգացման համար։ Սակայն մյուս կողմից դժվար չէ տեսնել այդ միջո-

¹ 16.III.1958 «الاجبار»

² UN. Economic developments in the Middle East 1945 to 1954*, New York, 1955, p. 177.

³ Եույն տեղում։

ցառումների սահմանափակ բնույթը, որ նրանք ի վիճակի չեն արձատարականորեն լուծել արդյունաբերության զարգացման խնդիրները: Ինչպես նշեցինք, արդյունաբերական, գյուղատնտեսական և հիպոթեքային բանկի կապիտալը կազմում էր 5 մլն. լիբ. լիբալ Դա փոքր գումար է և բանկն ի վիճակի չէ բավարարել գյուղատնտեսության ու արդյունաբերության պահանջները: Նրա հիմնվելուց հետո անցած ժամանակաշրջանը ցույց է տալիս, որ նրա խաղացած դերը սահմանափակ է և ազգային արդյունաբերությունն ու գյուղատնտեսությունը առաջվա պես վարկավորման կարիք են զգում:

Ինչ վերաբերում է 1954 թ. օրենքին, ապա նա նույնպես սահմանափակ բնույթ ունի, նա տարածվում է այն ձեռնարկությունների վրա, որոնք պետք է ունենան զոնն 1 մլն. կապիտալ: Այդ թիվը կիրանանի համար փոքր թիվ չէ և նոր ստեղծվող շատ ձեռնարկություններ այդ շափի կապիտալ շունեին և հետևաբար չէին օգտվում 1954 թ. օրենքով տրված արտոնություններից:

Բայց այդ օրենքը կյանքում հետևողականորեն չկիրառվեց: Ինչպես նշվեց, այդ օրենքը տարածվում էր այն ձեռնարկությունների վրա, որոնք պետք է արդյունաբերական նոր ճյուղ հանդիսանային և շմրցեին գոյություն ունեցող ֆիրմաների հետ: Մինչև 1958 թ. այդ օրենքը տարածվել էր 16 ընկերությունների վրա, այդ թվում 3 հիպոթեքային ընկերությունների, Բեյրութի 1 հյուրանոցի, 1 ավիասպասարկող ընկերության, 1 նավթի բաժանման ընկերության, 1 էլեկտրական ընկերության և 1 շաքարի գործարանի վրա¹: Սրանցից և ոչ մեկը նորություն չէր հանդիսանում կիրանանի համար, Եվ շաքարի գործարան, և հյուրանոց և այլն, բոլորն էլ մինչ այդ գոյություն ունեին և փաստորեն նրանք հանդես են գալիս որպես գոյություն ունեցող ձեռնարկությունների և ընկերությունների մրցակիցներ: Ուստի կարելի է ասել, որ կիրանանի կառավարությունը խախտում է իր իսկ հրատարակած օրենքի երկու կարևոր պայմանները՝ նորություն և մրցակցության բացակայություն: Դա, անշուշտ, կատարվում

¹ A. Mills, Private enterprise in Lebanon, p. 125-126.

է քաղաքական ու տնտեսական շարժառիթներով: Այդ իմաստով միանգամայն իրավացի է Ա. Միլլսը, նշելով, որ օրենքի տարածումը և արտոնութիւն շնորհումը կատարվում է քաղաքական ֆալորիտիզմի սկզբունքով¹:

Լիրանանի տնտեսութիւն մյուս կարևոր նշուղը գյուղատնտեսութիւնն է: Ըհշտ է, գյուղատնտեսութիւնից ստացվող աղզային եկամտի բաժինը փոքր է՝ 1957 թ. այն կազմել է 15,8%, 1958 թ.՝ 16,5%, իսկ 1960 թ.՝ 18,4%², սակայն ներառում զբաղված է բնակչութիւն մոտ կեսը և նա է հանդիսանում նրա ապրուստի հայթայթման միակ աղբյուրը: Ուստի իրավացի է ալ-Բադրը, երբ նա նշում է, որ գյուղատնտեսական սեկտորը Լիրանանում ունի ավելի մեծ նշանակութիւն, քան ցույց են տալիս աղզային եկամտի թվերը³:

Լիրանանի տարածութիւնը կազմում է մոտ 1 մլն. 17 հազ. հեկտար: Դրանցից մշակվում է ընդամենը 280 հազ. հեկտար, որից միայն 48 հազ. հեկտարն է ոռոգվող⁴: Ավելի քան 575 հազ. հեկտար ժայռտ հողեր են, 75 հազ. հեկտար անտառներ և այլն: Ինչպես տեսնում ենք, Լիրանանի հողային տարածութիւնները սահմանափակ են: Սակայն դա չի նշանակում, որ մշակելի տարածութիւնները չի կարելի ավելացնել: Ալ-Բադրը գտնում է, որ գոյութիւն ունեցող տեխնիկայի պայմաններում մշակելի տարածութիւնները կարելի է ավելացնել մինչև 390 հազ. հեկտարի⁵, իսկ որոշ հաշվումներով նույնիսկ 500 հազ. հեկտարի, այդ թվում ոռոգվող հողերի տարածութիւնը՝ մինչև 73 հազար հեկտարի: Դա մեծ շահով կբարելավեր երկրի տնտեսական վիճակը, որովհետև Լիրանանի գյուղատնտեսութիւնը միայն 1/3-ով է ապահո-

¹ A. Mills... p. 125.

² UN. Economic developments in the Middle East 1959-1961*, p. 8.

³ الدكتور البرت بلس... ص ١٦.

⁴ «Современный Ливан», стр. 35.

⁵ الدكتور البرت بلس... ص ١٧.

վում բնակչության պահանջները, Մինչդեռ մշակելի տարածությունների ընդարձակումը հնարավորություն կտար բավարարել բնակչության պահանջները և հումքային ուժեղ ու հուսալի բազա ստեղծել ազգային արդյունաբերության համար:

Լիրանանում հողը հիմնականում կենտրոնացված է խոշոր և որոշ շափով միջակ հողատերերի ձեռքում, Ինչպես նշվեց, Լիրանանի մշակելի տարածությունը կազմում է մոտ 280 հազ. հեկտար: Գրանից 135 հազար հեկտար կամ ամբողջ մշակելի տարածության մոտ կեսը պատկանում է 300 կալվածատերերի¹: Խոշոր կալվածատերի դերում է հանդես գալիս հոգևորականությունը՝ թե քրիստոնյա և թե մահմեդական:

Հողային հսկայական տարածություններ են պատկանում Լեռնային Լիրանանի Ալ-Կաթար և Միաադ վանքերին, Հյուսիսային Լիրանանի Ֆազախիյա վանքին և այլն: Քեսրվանի շրջանի հողերի մոտ 75%-ը նույնպես գտնվում է հոգևորականության ձեռքում², Վանքերի և եկեղեցիների ձեռքում կենտրոնացված է մշակելի տարածության մեկ քառորդը: Այսպիսով, Լիրանանի խոշոր կալվածատերերի և հոգևորականության ձեռքում է կենտրոնացված երկրի մշակելի տարածության ավելի քան 75%-ը³: Սա մի պատկանելի թիվ է, որը միանգամայն հերքում է Ժ. Բոյյո-Գարնիյեի այն սխալ տեսակետը, թե «...ֆեոդալ դոմենները, որոնք գտնվում են Սիրիայում և Իրաքում, այստեղ (Լիրանանում—Ն. Լ.) գոյություն չունեն»⁴:

Հողային տարածության այսպիսի խոշոր կենտրոնացման կողքին մենք տեսնում ենք նաև մանր հողատերերի առկայությունը, Լիրանանի գյուղատնտեսության միևնույն ժամանակյալներով 1949 թ. 85172 հողատերերից 84111-ի հո-

¹ «Аграрный вопрос и национально-освободительное движение», М., 1963, стр. 129.

² В. Емельянов, «Арендные отношения в современном Ливане», «Ученые записки института народов Азии АН СССР», М., 1960, т. XXII, стр. 15.

³ «Аграрный вопрос и национально-освободительное движение», стр. 128.

⁴ J. Beaujeu-Garnie, L'Economie du Moyen-Orient, Paris, 1951, p. 78.

դակտորները ընդամենը կես հեկտարից մինչև հինգ հեկտար էին կազմում¹։ Քեև, ինչպես նշում է ալ-Հեյուս, 1949 թ. հետո Լիբանանի գյուղատնտեսության մեջ տեղի են ունեցել փոփոխություններ, սակայն հողային սեփականության այս ընդհանուր պատկերը հիմնականում մնում է նույնը։

Լիբանանում շահագանց մեծ թիվ են կազմում հողագործի գյուղացիները։ Մոտ 600 հազար գյուղացի կամ երկրի գյուղական բնակչության 75%-ը բուրգովին զուրկ է հողից²։ Գյուղացիական հիմնական մասսայի հողագրկումը և հողային տարածությունների մեծ մասի կենտրոնացումը խոշոր ֆեոդալ-կալվաժատերերի ձեռքում արդյունք էր մի կողմից այն բանի, որ ֆեոդալները տարիներ շարունակ բռնի խլում էին գյուղացուց իր հողակտորը, իսկ մյուս կողմից յուրացնում պետական ու համայնքային հողերը։

Լիբանանի գյուղատնտեսության մեջ դեռևս ուժեղ են ֆեոդալական հարաբերությունները, հատկապես Բեքայյի, Ակկարի շրջաններում և Հարավային Լիբանանում։ Սակայն Լիբանանի գյուղատնտեսության մեջ զարգանում են, մասնավորապես երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո, նաև կապիտալիստական արտադրական հարաբերությունները։ Այդ հարաբերություններն առանձնապես զարգացել են այն տնտեսություններում, որոնք զբաղված են այգեգործությամբ և բանջարեղենի արտադրությամբ, և համեմատաբար մոտ են գտնվում քաղաքներին, Ծվ եթե բնութագրելու լինենք ժամանակակից Լիբանանի գյուղատնտեսության մեջ տիրապետող արտադրական հարաբերությունները, ապա այն պետք է բնութագրել որպես կիսաֆեոդալական, կիսակապիտալիստական։ Ֆեոդալական ու կապիտալիստական հարաբերությունները միահյուսվել են և դրա արտահայտություն է մի կողմից վարձակալման սխեմայի կիրառումը և նատուրալ ռենտայի առկայությունը, իսկ մյուս կողմից վարձու աշխատանքի կիրառումը (1960 թ. Լիբանանում կար մոտ 40 հազ. գյուղատնտեսական բանվոր), դրամական ռենտայի

¹ Аль-Хилу... стр. 28.

² «Современный Ливан», стр. 29—30.

առկայութիւնը, կապիտալ ներդրումները, գյուղատնտեսական մեքենաների օգտագործումը և այլն:

Կալվածատեր-ֆեոդալները հողը սովորաբար տալիս են վարձակալման: Կալվածատերը ինքը իր կյանքի մեծ մասը անց է կացնում քաղաքներում: Այդ պատճառով էլ, ինչպիսի նշում է ֆրանսիացի տնտեսագետ Ժակ Վելերսը կիրանանում Եով մշակում է հողը, այն նրան չի պատկանում, իսկ ում պատկանում է հողը, նա այն չի մշակում¹: Վարձակալման շահերը, այսինքն, ինչքան է կազմում գյուղացու բաժինը բերքից, ինչպիսի իրավացիորեն նշում է կիրանանցի տնտեսագետ Ս. Սավայան, կախված է ֆեոդալական հարաբերութիւնների տիրապետութիւն աստիճանից և գյուղացիական շարժումների թափից, սակայն բոլոր դեպքերում գյուղատնտեսական հարաբերութիւնների տիրապետող ձևը հանդիսանում է ֆեոդալական շահագործումը²:

Վարձակալման տրվող հողակտորները շեն անցնում 5 հա-ից և սովորաբար դրանք 1—2 հա են լինում: Վարձակալող գյուղացու բաժինը կազմում է 25—50%: Այն դեպքում, երբ գյուղացին տրամադրում է միայն իր և իր ընտանիքի անդամների աշխատուժը, իսկ կալվածատերը հողը, սերմացուն, քաշող ուժը և գյուղատնտեսական ինվենտարը, ապա նա ստանում է բերքի 1/4-ը, իսկ կալվածատերը 3/4-ը: Վարձակալման այդ սխեմներ կոչվում է մուրաբաա՝ քառորդային³:

Վարձակալման մյուս սխեմներ կոչվում է՝ մունասաֆա, այսինքն կիսաբար: Այս դեպքում գյուղացին ստանում է բերքի կեսը: Մունասաֆայի համար անհրաժեշտ է, որ կալվածատերը տա հողը, սերմացուի կեսը և հողային հարկի կեսը: Իսկ գյուղացին տալիս է իր և իր ընտանիքի բանվորական ուժը՝ քա-

1 Ж. Велерс, Крестьяне Сирия и Ливана. сокращ. пер. с французского, М., 1952, стр. 146.

2 «Аграрный вопрос и национально-освободительное движение», стр. 130.

3 Ж. Велерс... стр. 148.

շող անասունը, սերմացուի կեսը և հողային հարկի կեսը¹։ Մունասաֆան հատկապես կիրառվում է Լեռնային Լիբանանում, ինչպես նաև հացահատիկային կուլտուրաների մշակման շրջաններում։

Լիբանանում կիրառվում է նաև վարձակալման մի այլ սխեմա՝ մուզարապա, որը բառացի նշանակում է ծառատնկում։ Մուզարասայի էությունը կայանում է հետևյալում։ Կալվածատերը գյուղացուն է տալիս մերկ հողը պտղատու ծառերի և այգիների տնկման համար։ Առաջին բերքը ստանալուց հետո այդ հողատարածությունը հավասար շահով կիսվում է կալվածատիրոջ և գյուղացու միջև։ Ըստ որում նրանցից յուրաքանչյուրը դառնում է իր հողակտորի սեփականատերը²։ Առաջին հայացքից թվում է, թե դա գյուղացու համար ձևոնաու գործարք է։ Այդ կարծիքին է հենց ինքը՝ Ժակ Վելերսը։ Սակայն դա այդպես չէ։ Եվ ահա թե ինչու, Ինչպես նշեցինք, կալվածատերը վարձակալին է տալիս միայն մերկ հողը, իսկ ծառատնկումը կատարում է ինքը՝ գյուղացին։ Սակայն ամեն մի ծառի տնկումը և աճեցումը բավականին թանկ է նստում գյուղացու վրա։ Օրինակ, բանանի մեկ ծառի աճեցումը պահանջում է 6 լիբանանյան լիրա³։ Մառատնկման համար անհրաժեշտ գումարը գտնելու համար վարձակալը հարկադրված է վաշխառուից պարտք վերցնել, որը և գյուղացուն կապալային կախման մեջ է գցում նրանից։ Պտղատու այգիներից բերք ստանալու համար պահանջվում է մի քանի տարի, օրինակ, թթենու համար 3—5 տարի, խաղողի համար՝ 4—6 տարի, ձիթենու համար՝ 10—12 տարի և այլն։ Ուրեմն այդ ամբողջ տարիների ընթացքում վարձակալը ոչ մի եկամուտ չի ստանում, մինչդեռ և՛ ինքը և՛ իր ընտանիքը այդ տարիներին պետք է ապրուստի միջոցներ գտնեն, Ուստի գյուղացին ստիպված է դիմել վաշխառուին, որը շատ հաճախ հենց նույն ինքը կալվածատերն է լինում։ Գյուղացին խրվում է պարտքերի մեջ և վերջ ի վերջո այդ պարտքերից ազատվե-

¹ В. Емельянов, Арендные отношения в современном Ливане, стр. 20.

² Ж. Велерс... стр. 155.

³ В. Емельянов, Арендные отношения... стр. 22.

լու համար նա շատ հաճախ իր հողակտորը դիտում է կալվածատիրոջը կամ վաճառում վաշխառուին:

Բացի այդ, ծառատնկումից հետո կալվածատիրոջը մնացած հողակտորի կեսը ավելի թանկ արժե, քան նախկին ամբողջ հողակտորը մինչ ծառատնկումը և բերքի ստացումը: Ինչպես տեսնում ենք, մուզարասայի պայմանները ձեռնտու են կալվածատիրոջը և եթե գյուղացին դիմում է վարձակալման այդ սխտեմին, ապա դա պետք է բացատրել նրանով, որ նախ, գյուղացին այլ ելք չունի, և, երկրորդ, նա հույս ունի, թե երբևիցե իրեն կհաջողվի իր հողակտորը ձեռք բերել և դառնալ նրա սեփականատերը:

Ընդհանրապես վաշխառուները կործանարար ազդեցություն են ունենում գյուղացու տնտեսության վրա: Հայտնի է, որ իսլամն արգելում է տոկոսներով փոխառությունը: Սակայն, ինչպես նշում է Ժ. Վելբրսը, այդ օրենքը Մերձավոր արևելքում, այդ թվում նաև Լիբանանում հետադարձ շրջանցում են: Դա կատարվում է հետևյալ կերպ. երբ գյուղացին վաշխառուից պարտք է վերցնում, նա նշում է, որ ինքը պարտք է 100, այն դեպքում, երբ ինքը վերցրել է ասնկը միայն 60 կամ 70 լիրա¹: Ընդհանրապես պարտքը տրվում է շատ բարձր տոկոսներով, 40-ից մինչև 100%:

Հարկ է նաև նշել, որ վարձակալման պայմանների համար ոչ մի զրավոր օրենք գոյություն չունի: Լիբանանի գյուղատնտեսության նախկին մինիստր Զ. Հաքիմը նշում է, որ վարձակալման ամբողջ սխտեմը հիմնված է սովորությունների վրա և նրա ժամկետը սովորաբար մեկ տարի է, որից հետո նա նորոգվում է²:

Լիբանանում տակավին պահպանվել են մի շարք ֆեոդալական պարհակներ: Թեև տասանորդը պաշտոնապես վերացվել է, սակայն մի շարք շրջաններում, ինչպես Ակկորի շրջանում, այն հավաքում են: Ըստ որում տասանորդի շափը այստեղ հասնում է 12%-ի: Մի շարք շրջաններում գյուղացին անհատույց մշակում է կալվածատիրոջ սեփական տնտեսու-

¹ Ж. Велерс ...стр. 139.

² G. Hakim Land tenure reform, „Middle East Economic Papers“, 1954, p. 83.

թյան մեջ մտնող հողերը Գյուղացին խոտի դեզի բաժանման համար ֆեոդալին որպես նվեր մատուցում է 4—10 հավի ճուռ, 4—5 պարկ ցորեն, Գյուղացին պարտավոր է զանազան նվիրատվություններ կատարել ֆեոդալին տոների և հանդիսությունների ժամանակ: Բացի այդ կալվածատերը իրեն է վերցնում հնձած խոտի $\frac{1}{4}$ -ը և այլն¹:

Լիրանանի գյուղատնտեսություն մեջ մշակվում են ցորեն, գարի, ծխախոտ, ցիտրուսներ, ձիթենի և այլն:

1948—53 թթ. 1957—58 թթ. 1960—61 թթ.

Ցորեն արտադրվել է	70 հազ. տ. 70 հազ. տ. 54 հազ. տ.
Գարի	20 հազ. տ. 21 հազ. տ. 12 հազ. տ.
Միսխոտ	2 հազ. տ. 3 հազ. տ. 4 հազ. տ.
Խաղող	21 հազ. տ. 22 հազ. տ. 23 հազ. տ.

Սակայն Լիրանանի հողագործություն հիմնական ճյուղը ցիտրուսների մշակույթն է, 1960 թ. ցիտրուսների արտադրությունը կազմեց գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի 11%-ը, մինչդեռ խնձորի բերքը կազմում էր 8, խաղողինը՝ 7, իսկ հացահատիկային կուլտուրաներինը՝ 6%-ը²: Ցիտրուսային կուլտուրաներից Լիրանանում աճեցվում են նարինջ, կիտրոն, մանդարին և գրեյպֆրուտ: 1961 թ. ցիտրուսների բերքը կազմեց 180 հազ. տոննա³:

Լիրանանի գյուղատնտեսության ամենահետամնաց ճյուղը անասնապահությունն է, որը չի բավարարում բնակչության պահանջները: 1960 թ. երկրում կար 70 հազ. խոշոր եղջյուրավոր անասուն, 75 հազ. ոչխար և 500 հազ. այծ⁴: Ժողովրդի պահանջները բավարարելու համար Լիրանանը ստիպված ներմուծում է մեծ քանակությամբ միս և կաթնամթերքներ:

1 «Аграрный вопрос и национально-освободительное движение», стр. 131—132.

2 «UN. Economic developments in the Middle East 1959-1961», p. 100, 103.

3 «Современный Ливан», стр. 37.

4 Նույն տեղում:

5 Նույն տեղում, էջ 46:

Երկրի գյուղատնտեսությունը թույլ է զարգացած նաև մեքենայացման և արհեստական պարարտանյութերի օգտագործման տեսանկյունով: Գյուղատնտեսական գործիքների մեծ մասը հին պապենական գործիքներն են: Ամբողջ կիրանանի գյուղատնտեսության մեջ 1959 թ. ընդամենը 540 տրակտոր կար¹:

Այս բոլորը խոսում է այն մասին, որ կիրանանի գյուղատնտեսության առջև լուրջ խնդիրներ են կանգնած և կիրանանի կառավարությունը շատ մեծ անելիքներ ունի այդ ուղղությամբ: Կիրանանի կառավարությունը բազմիցս նշել է, որ գյուղատնտեսության զարգացումը նա համարում է իր կարևորագույն խնդիրներից մեկը: Այսպես, Ռիադ Սուլեյ իր կառավարական հայտարարության մեջ 1948 թ. նշում էր, որ «կառավարությունը աշխատելու է ձեռք առնել այն բոլոր միջոցառումները, որոնք կբարձրացնեն գյուղատնտեսության արտադրանքը, ինչպես մշակելի հողատարածությունների ընդարձակումը, գյուղատնտեսական մեքենաների մատակարարումը, ոռոգման միջոցների ամրապնդումը»²: Սակայն կիրանանի կառավարությունը հետևողական չէ իր իսկ առաջ քաշած խնդիրների կենսագործման մեջ: Դրա ապացույցն է հանդիսանում այն սխալը, որ 11 տարվա ընթացքում՝ 1949—1960 թթ. մշակելի հողատարածություններն ընդարձակվել են ընդամենը 68 հազար հա³: Կամ վերցնենք այնպիսի մի հարց, ինչպես գյուղատնտեսության ֆինանսավորման, հողագործներին փոխատվություն տալու հարցն է: Այս հարցում մեծ դեր ունի կատարելու կիրանանի գյուղատնտեսական, արդյունաբերական և հիպոթեքային վարկի բանկը: Այդ բանկը իր հիմնադրման օրից՝ 1955 թ. քիչ փոխատվություններ չի տվել: 1955 թվականից մինչև 1960 թվականը բանկը տվել է 5388 փոխատվություն 41,4 մլն. լիր. լիրա գումարով⁴: Սակայն արդյոք դրանից օգտվել են մանր ու

¹ «UN. Economic developments in the Middle East 1959-1961» p. 103.

² «لبنان في عهد الاستقلال» ص ١٤.

³ «Современный Ливан», стр. 35.

⁴ նույն տեղում, էջ 36:

միջակ հողատերերը, գյուղացիական մասսաները: Ս. Սալա-
յան նշում է, որ այդ բանկի բվարկերը գյուղատնտեսություն
բնագավառում բացառապես նախատեսվում են ֆեոդալ հո-
ղատերերի, խոշոր հողային սեփականատերերի և նրանց հա-
մար, ովքեր օգտվում են իշխանության գլուխ կանգնած
մարդկանց հովանավորությունից¹, Բանկը վարկ է տալիս
այն պայմանով, որ այն օգտագործվի գյուղատնտեսության
մեջ: Սակայն ֆեոդալ հողատերերը ստանալով այդ վարկը՝
այն գյուղատնտեսության մեջ չեն օգտագործում, այլ իրենց
հելթին վարկ են տալիս մանր ու միջակ հողատերերին, որի
դիմաց ստանում են բարձր տոկոսներ:

Բացասական դեր են խաղում նաև կիրանանում գտնվող
բաղամաթիվ բանկերը՝ թե օտարերկրյա և թե խառը, նրանք
գյուղացիներին վարկ են տալիս բարձր տոկոսով՝ 24—36%:
Գյուղացին չի կարողանում այդ պարտքի տակից դուրս գալ և
վերջ ի վերջո ստիպված իր հողակտորը զիջում է բանկին:
Բանկերը մասնակցում են հողային սպեկուլյացիաներին և
նրանք արդեն ձեռք են բերել հսկայական քանակությամբ
հողային տարածություններ, որոնք նրանց համար հանդիսա-
նում են շահույթների լրացուցիչ աղբյուրներ, կիրանանի կա-
ռավարությունը մշակել է մի շարք նախագծեր, այդ թվում
նաև գյուղատնտեսության բնագավառում: Այսպես, կիթանիի
ծրագրի իրագործումից հետո նախատեսվում է, որ ռոտգելի
հողերը կավիտանան 26000 հա², կամ կիրանանի զարգացման
հնգամյա պլանով (1962—1966) նախատեսվում է տնտեսու-
թյան մեջ ներդնել 450 մլն. լիբ. լիրա, որից գյուղատնտեսու-
թյան մեջ՝ 64 մլն., կամ ամբողջ ներդրումների 14,2%-ը³:
Այս բոլորը լավ է, անշուշտ, սակայն, անբավարար է, նախ
դրանք մեծ միջոցառումներ չեն: Երկրորդ, կիրանանի կառա-
վարությունը չի նախատեսում որևէ միջոցառում, որ շոշա-
փի գոյություն ունեցող ազրարային հարաբերությունները:

1 «Аграрный вопрос и национально-освободительное движение»,
стр. 133.

2 UN. Economic developments in the Middle East 1959-1961*,
p. 21.

3 Նույն տեղում, էջ 17:

Այլ կերպ ասած նա չի դնում ագրարային ռեֆորմի հարցը, որը վերջնականապես արմատախիլ աներ ֆեոդալիզմը երկրի ներսում, բռնազրավեր ֆեոդալ-կալվաթատերերից նրանց հողերը և բաժաներ հողազուրկ գյուղացիներին: Այդ պահանջն են առաջ քաշում իրանանի գեմոկրատական օւժերը: Ազրա-րային ռեֆորմի կիրառման համար է պայքարում իրանանի կոմունիստական կուսակցութունը, որի պահանջներն այդ բնագավառում հանգում են հետևյալին. ֆեոդալիզմի մնացուկների վերացումը և ֆեոդալների, խոշոր հողատերերի ու վանքապատկան հողերի անհատույց բաժանումը հողազուրկ գյուղացիներին, գյուղատնտեսական բանվորներին, ինչպես նաև փոքր հողակտոր ունեցող գյուղացիներին, նույն կերպ նրանց հանձնել պետական հողերը: Լուծել հողերի ոռոգման պրոբլեմը, գյուղացիներին ապահովել սերմացուով, քիմիական պարարտանյութով, գյուղում հաստատել գեմոկրատական ազատութուններ¹, Բացի դրանից իրանանի կոմունիստական կուսակցութունը պայքարում է ընթացիկ պահանջների բավարարման համար, ինչպես վարձակալ գյուղացու բաժնի ավելացում, վարկը առաջին հերթին տալ մանր ու միջակ գյուղացիներին և դրա դիմաց վերցնել ոչ ավել քան 3%, տասանորդի վերջնական վերացում, գյուղերն ապահովել ջրով, կառուցել դպրոցներ, ճանապարհներ, հիմնել ձրի հիվանդանոցներ, ապահովել արտաքին շուկաներ, արգելել օտարերկրյա բանկերին (ամերիկյան, ֆրանսիական, անգլիական) զբաղվել հողային սպեկուլյացիայով և այլն²:

Սակայն ագրարային ռեֆորմի պահանջը դեմ է առնում ֆեոդալների, կոմպրադորական բուրժուազիայի, որոնց ձեռքում է գտնվում իշխանութունը, և օտարերկրյա մոնոպոլիաների դիմադրությանը, որոնք շահագրգռված են գոյութուն ունեցող ագրարային հարաբերութունների պահպանման մեջ:

Ուստի պայքարը ագրարային ռեֆորմի անցկացման համար, պայքար է հանուն իրանանի տնտեսական վերածննդի

¹ «Аграрный вопрос и национально-освободительное движение», стр. 139—140.

² Նույն տեղում, էջ 140—141:

և զեմտկրատական իշխանություն հաստատման համար: Այդ պայքարը միահյուսվում է հակաիմպերիալիստական պայքարի հետ, օտարերկրյա կապիտալի և մոնոպոլիաների ազդեցությունը Լիբանանում վերացնելու պայքարի հետ:

Լիբանանի տնտեսության մեջ մեծ դեր է խաղում առևտուրը: Նրա այդ դերը մեծ է ոչ միայն այն իմաստով, որ նա տալիս է ազգային եկամտի 35% -ը, այսինքն որքան որ տալիս են արդյունաբերությունը և գյուղատնտեսությունը միասին վերցրած, այլ նաև նրանով, որ արդյունաբերության և գյուղատնտեսության հետագա զարգացումը կախված է արտաքին առևտրից:

Լիբանանի առևտուրն առանձնապես սկսեց զարգանալ մանդատի վերացումից հետո: Մանդատի գոյության ժամանակ Լիբանանի առևտուրը ամբողջովին կախված էր Ֆրանսիայից: Անկախություն ձեռք բերելուց հետո Լիբանանի կառավարությունը ձգտում է ամեն կերպ ազատվել միակողմանի կողմնորոշումից դեպի Ֆրանսիան և ընդլայնել առևտրական կապերը: Այդ քաղաքականության շնորհիվ Լիբանանն այժմ առևտրական կապեր ունի 80 երկրների հետ: Դրա արդյունքը եղավ այն, որ խիստ նվազեց Ֆրանսիայի տեսակարար կշիռը Լիբանանի առևտրի մեջ: Եթե դեռ 1950 թ. Ֆրանսիայի տեսակարար կշիռը Լիբանանի ներածուամների մեջ կազմում էր 20%, ապա 1960 թ. նա իշավ մինչև 7,4% -ի¹: Սակայն դրա փոխարեն բարձրացավ մյուս իմպերիալիստական պետությունների՝ Անգլիայի, Արևմտյան Գերմանիայի, Ըսպանիայի և հատկապես ԱՄՆ-ի տեսակարար կշիռը: Դրան մեծապես նպաստում է նաև Լիբանանի կառավարության արատավոր «բաց դռների» քաղաքականությունը, որը լայն հնարավորություններ է տալիս օտարերկրյա մոնոպոլիաներին ազատ գործունեություն ծավալել և Լիբանանի շուկան ողողել իրենց ապրանքներով:

Լիբանանի ներածուամների $\frac{1}{3}$ -ը բաղկացած է սննդա-

¹ «Современный Ливан», стр. 72.

մթերքներից՝ ցորեն (ներմուծում է ԱՄՆ-ից և Սիրիայից), ալյուր, միս և կաթնամթերքներ, բրինձ, շաքար և այլն: Բացի այդ նա ներմուծում է երկաթի գլանվածք, ավտոմեքենաներ, գործվածքներ (ԱՄՆ-ից, Ճապոնիայից), կաշվի հումք, ջիմիական նյութեր, մեքենաներ և սարքավորումներ¹: Լիրանանի ներածումների կարևոր հատվածն է կազմում ոսկու ներածումը: 1952 թ. ներածվել է 11 տոննա ոսկի², 1959 թ. 37 տոննա, իսկ 1961 թ. 71 տոննա, որը կազմում է 136,9 մլն. լիր. լիրա³: Ոսկին ներածվում է հիմնականում Անգլիայից: Իսկ ինչ վերաբերում է արտահանումին, ապա Լիրանանը հիմնականում արտահանում է գյուղատնտեսական մթերքներ՝ մրգեր, գլխավորապես ցիտրուսներ և խնձոր, բանջարեղեն, բուսական յուղեր, ծխախոտ, ինչպես նաև բամբակի թել, ցեմենտ, բուրդ, կաշի և կաշվեղեն⁴: Լիրանանի արտածումների մեջ գյուղատնտեսական մթերքների բաժինը կազմում է 60—65%, իսկ արդյունաբերական արտադրանքը՝ 10%⁵: Լիրանանի արտաքին առևտրի մեջ, ինչպես հայելու մեջ երևում է Լիրանանի տնտեսապես թույլ զարգացած լինելը:

Լիրանանի արտաքին առևտուրը խրոնիկ կերպով դեֆիցիտային բնույթ է կրում, նրա ներածումները մոտ շրջա-հինգ անգամ գերազանցում են արտածումները: Գա պարզ երևում է հետևյալ տվյալներից.

	1956	1957	1958	1959	1960
Արտահանում (մլն.)					
լիր. լիրա)	145,8	152,2	110,5	139,1	218
ներածում (մլն. լիր.)					
լիրա)	825	910	745	1007	1201 ⁶
Սալդո . . .	-679,2	-757,8	-634,5	-867,9	-983

¹ الدكتور البرت بدر... ص ٤٦.

² նույն տեղում, էջ 61.

³ «Современный Ливан», стр. 70.

⁴ الدكتور البرت بدر... ص ٦١.

⁵ «Современный Ливан», стр. 68.

⁶ «UN. Economic developments in the Middle East 1959-1961»,

Ինչպես տեսնում ենք Լիբանանի առևտուրը բացասական սալդո ունի: Սա արդյունք է այն անիրավահավասար առևտրական համաձայնագրերի, որ Լիբանանն ունի արևմտյան տերությունների հետ: ԱՄՆ-ը, Անգլիան, Ֆրանսիան, Արևմտյան Գերմանիան և մյուս իմպերիալիստական պետությունները ավելի շատ արտահանում են, քան ներածում: Այսպես, 1960 թ. ԱՄՆ-ը Լիբանան է արտահանել 88,2 մլն. լիբ. լիրայի ապրանք, իսկ ներածել է 8,2 մլն. լիրայի ապրանք, Անգլիան՝ համապատասխանաբար 184,1 մլն. լիբ. լիրա և 6,2 մլն. լիբ. լիրա, Արևմտյան Գերմանիան՝ 73,3 մլն. լիբ. լիրա, և 1,7 մլն. լիբ. լիրա, Ֆրանսիան՝ համապատասխանաբար 64,7 մլն. լիբ. լիրա և 2,2 մլն. լիբ. լիրա և այլն¹: Այս սկզբունքների վրա հիմնված առևտուրը փաստորեն իմպերիալիստների համար գործիք է ծառայում Լիբանանի ազգային հարստությունը կողոպտելու համար: Իմպերիալիստական պետությունների մտահոգության միակ առարկան է ինչքան հնարավոր է շատ ապրանքներ արտահանել Լիբանան և խեղդել տեղական արդյունաբերությունը: Ալ-Լեյուն իրավացիորեն նշում է. «մեր շուկան կամաց-կամաց կախման մեջ ընկավ ամերիկյան տրեստներից և Արևմտյան Եվրոպայի երկրների արտահանող մոնոպոլիստական ընկերություններից: Օգտվելով պրոտեկցիոնիստական մաքսային տարիֆների բացակայությունից, նրանք ձգտում են ինչքան հնարավոր է շատ ապրանքներ իրացնել Լիբանանում: Դրան նպաստել է նաև «բաց դռների քաղաքականությունը», անսահմանափակ շափերով օտարերկրյա ապրանքներ ներածելու քաղաքականությունը, որ վարում է լիբանանյան կառավարությունը»²: Լիբանանյան կառավարության այս քաղաքականությունը ծանր դրություն մեջ է դնում երկրի տնտեսությունը և հատկապես արդյունաբերությունը, որը օտարերկրյա մրցության հետևանքով չի կարողանում ազատ զարգանալ և հարկադրված է հաղթահարել բազմաթիվ դժվարություններ: Ուստի երկրի դեմոկրատական ուժերը Լիբանանի

¹ «Современный Ливан», стр. 72.

² А ль-Х и л ю... стр. 22.

կառավարութունից պահանջում են հրաժարվել քրաց դռն-
բիռ քաղաքականութունից, սահմանել բարձր մաքսային տա-
րիֆներ և կնքել միայն ու միայն իրավահավասար ու փոխա-
դարձաբար շահավետ առևտրական պայմանագրեր:

Հավասարության և փոխադարձաբար շահավետության
սկզբունքների վրա են հիմնված Սովետական Միության,
ԳԴՀ, Զիխտսլովակիայի, Ռումինիայի և սոցիալիստական
մյուս երկրների առևտրական հարաբերությունները Լիբանանի
հետ: Նրանք զնում են Լիբանանի տրադիցիոն արտահա-
նության ապրանքները և արտահանում այնպիսի ապրանք-
ներ, որոնք անհրաժեշտ են Լիբանանի տնտեսության զար-
գացման համար:

Սովետական Միության և Լիբանանի առևտրական հա-
րաբերությունները հիմնված են 1954 թ. ապրիլի 30-ի առև-
տրական համաձայնագրի վրա: Սովետական Միությունը,
առևտուրը զարգացնելու և Լիբանանի տնտեսական շահերը
հաշվի առնելու նպատակով համաձայնվել է վճարումները
կատարել ազգային վալյուտայով՝ լիբանանյան լիրայով¹: Սո-
վետա-լիբանանյան առևտրական հարաբերությունները մի
կարևոր կողմ էլ ունեն: Դա այն է, որ նրանց արտածման և
ներածման շափերը հավասար են և վճարումների մեջ ընդ-
հանուր առմամբ բացասական սալդո չի առաջանում: Դա
երևում է հետևյալ թվերից: Լիբանանը Սովետական Միու-
թյունից ներմուծել է— 1959 թ. 10,6 մլն. լիրայի և 1961 թ.²
14 մլն. լիրայի ապրանք, իսկ արտահանել է 1959 թ.³ 12,6
մլն. լիրայի և 1961 թ. 11,3 մլն. լիրայի ապրանք²:

Լիբանանը ՍՍՀՄ է արտահանում նարինջ, կիտրոն,
խնձոր, շոր մրգեր, ծխախոտ, բուրդ, կաշվի հումք, բրդյա
կտորեղեն և այլն, իսկ ներմուծում է մեքենաներ և սարքա-
վորումներ, սև մետաղներ, անտառանյութ, քիմիական նյու-
թեր, հախճապակի, կուլտուր-կենցաղային ապրանքներ և
այլն³: Սոցիալիստական երկրների այդ քաղաքականությու-

1 Տե՛ս «Современный Ливан», стр. 74.

2 Նույն տեղում, էջ 74—75:

3 Նույն տեղում:

նը մեծապես օգնում է Լիբանանի դեմոկրատական ուժերին նրանց այն պայքարում, որ նրանք մղում են երկրի առևտրական քաղաքականությունը վերանայելու և արևմտյան իմպերիալիստական տերությունների հետ հավասարության սկզբունքի վրա հիմնված առևտրական համաձայնագրեր կնքելու համար:

Լիբանանն իր առևտրական հաշվեկշռում եղած դեֆիցիտը ծածկում է այլ աղբյուրներից ստացվող շահույթներից, ոսկու և վալյուտայի առևտրից ստացվող եկամուտներից, օտարերկրյա նավթային ընկերությունների մուծումներից, արանդիտային առևտրից ստացվող շահույթներից: Միշեկ Կասլենը Խալզեի օդանավակայանը և Բեյրութի նավահանգիստը համարում է Մերձավոր արևելքի իսկական թոփրը¹: Այդ բացը ծածկվում է նաև տուրիզմից ստացվող եկամուտներից: Տուրիզմը մեծ դեր է խաղում Լիբանանի տնտեսության մեջ: Ալ-Հեթան տուրիզմը համարում է Լիբանանի տընտեսության շորս սյուներից մեկը: Տուրիզմի զարգացման համար Լիբանանում շատ նպաստավոր պայմաններ կան: Դա, նախ և առաջ նրա հարմար աշխարհագրական դիրքն է: Եվրոպայից, Ասիայից և Աֆրիկայից եկող ծովային ու օդային ուղիներն այստեղ են հաստվում: Բացի այդ Լիբանանն ունի հիանալի ծովափ և մեղմ կլիմա: Երկրում առատ են միրգն ու բանջարեղենը: Այս բոլորը աշխարհի տարբեր մասերից և գլխավորապես արաբական հարևան երկրներից ամեն տարի հարյուր հազարավոր տուրիստներ են գրավում դեպի Լիբանան: Նրանք զսլիս են նաև դիտելու Լիբանանի տերիտորիայում գտնվող ու մեծ հետաքրքրություն ներկայացնող բազմաթիվ պատմական հուշարձաններ, ինչպես Բաալբեկի և Բիբլոսի ավերակները, Բեյթ էդ-Դինը, հինավուրց քաղաքներ Սալզայի (Սիդոն) և Տիրի (Տյուրոս) հույական ճարտարապետական կառուցվածքները, Լիբանանի աշխարհահռչակ մայրիկների անտառը և այլն:

Տուրիզմն առանձնապես սկսեց զարգանալ 1948 թ. հետո, երբ այն դրվեց պետական հիմքերի վրա: Այդ թվակա-

¹ M. Caplain... p. 165.

նին Լիբանանի կառավարութիւնը ստեղծեց Տուրիզմի, ամառային ու ձմեռային հանգստի գլխավոր վարչութիւն: Դրանից հետո տեղական, ինչպէս նաև օտարերկրյա կապիտալը սկսեց հասել դեպի տուրիստական գործը: Լիբանանում արագ թափով կառուցում են հյուրանոցներ, պանսիոնատներ, ռեստորաններ, կաֆիններ, գիշերային կարարներ, կազինոներ, ջրավազաններ, ծովեզրներ և տուրիստներին սպասարկող այլ օժանդակ ձեռնարկութիւններ, 1961 թ. Լիբանանում կար 635 հյուրանոց, 2784 ռեստորան ու կաֆե և 62 գիշերային կարար¹: Ըստ 1957 թ. սոլյալների միայն հյուրանոցային գործում ներդրված կապիտալի գումարը հասնում էր 200 մլն. լիրայի²: Երկրի աշխատուժի մի զգալի մասը՝ մոտ 40 հազար մարդ զբաղված է տուրիստական սպասարկման գործում³: Այդ թիվը մոտավորապէս հավասար է արդյունաբերութիւնի միջ զբաղված բանվորների թվին:

Լիբանան այցելող տուրիստների թիվը հաստատուն չէ. մեկ բարձրանում և մեկ էլ խիստ ընկնում է: Դա պարզ երևում է ՄԱԿ-ի հետևյալ տվյալներից. տուրիստների թիվը կազմել է 1948 թ. — 37,3 հազ. մարդ, 1955 թ. — 902,4 հազ. մարդ, 1956 թ. — 854,6 հազ. մարդ, 1957 թ.՝ 541,8 հազ. մարդ⁴: Այս տատանումները մեծ մասամբ արդյունք են Արաբական արևելքում տիրող քաղաքական իրադրութիւնի և այն փոխհարաբերութիւնների, որ գոյութիւն ունեն Լիբանանի և հարևան արաբական երկրների՝ հատկապէս Սիրիայի և Եգիպտոսի միջև Քիշ շին դեպքերը, երբ այդ երկրները քաղաքական ու տնտեսական պատճառներով արգելում են իրենց բնակիչներին որպէս տուրիստներ այցելել Լիբանան: Տուրիզմից Լիբանանի ստացած եկամուտները կազմել են 1951 թ.՝ 60 մլն. լիրա, 1952 թ.՝ 70—80 մլն. լիրա⁵, իսկ 1961 թ.՝ 110 մլն. լիրա⁶: Այս թվերի մասին պատկերացում ունենալու համար

¹ «Современный Ливан», стр. 59.

² а л ь-Х и л ю... стр. 57.

³ «Современный Ливан», стр. 59.

⁴ „UN. Statistical yearbook“, 1961, p. 372.

⁵ „الدكتور البرت بدر...“ ص ٨٢

⁶ „Le Commerce du Levant“, 27 juin 1962.

նշենք, որ այդ 110 մլն. լիրան կազմում է Լիրանանի 1960 թ. ամբողջ պետական բյուջեի մոտ կեսը, Ուստի հասկանալի է, թե ինչու են Լիրանանի տիրապետող դասակարգերը և կառավարությունը շահագրգռված զարգացնելու տուրիզմը: Սակայն դրա համար, ինչպես իրավացիորեն նշում է ալ-Հելուն, բավարար չէ միայն դեղեցիկ բնանկար ու լավ խմելու ջուր ունենալ, այլ «անհրաժեշտ է... ընթանալ արարական ազատագրական շարժման ուղիով (վարել իմպերիալիզմի դեմ ուղղված քաղաքականություն) և ապահովել երկրի տնտեսական վերելքը, բարելավել ժողովրդի կյանքը»¹:

. . .
.

Բուրժուական պատմական գրականության մեջ այն տեսակետն է տարածված, որ Լիրանանում կյանքի մակարդակը շատ բարձր է, որ աշխատավորական մասսաների վիճակը միանգամայն բարվոք է և համարյա դրախտն է թագավորում այդ երկրում: Իրենց այդ ոչ ճիշտ տեսակետը բուրժուական մի շարք հեղինակներ փորձում են «հիմնավորել» երկու փաստի օգնությամբ: Առաջինը, դա այն է, որ շինարարությունից ծավալը աճել է և ավտոմոբիլների թիվը ավելացել: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո Լիրանանում իրոք մեծ թափ ստացավ շինարարությունը: Կառուցվեցին բազմաթիվ հյուրանոցներ, ռեստորաններ, սրճարաններ և ուրախ ժամանցի այլ վայրեր: Մ. Կապլենը մեծ գոհունակությամբ մատնանշում է, որ «մայրաքաղաքի տեսքը մի քանի տարվա ընթացքում փոխվեց: Ամբողջովին նոր թաղամասեր են կառուցել, Կառուցել են փոքր երկնաքերժեր կակտուսի դաշտերում»²: Մի շարք հեղինակներ մեծ հաճույքով նկարագրում են Բեյրութի և Լիրանանի մյուս քաղաքների գիշերային պատկերը, բազմաթիվ էջեր հատկացնելով ռեստորանային ու սրճարանային կյանքի նկարագրմանը: Տալով այդ ցոփ ու դեխ կյանքի պատկերը և նշելով Լիրանանում ավտոմոբիլների քանակի ավելացումը նրանք այն տպավորությունն են

¹ а л ь-Х и л ю... стр. 58.

² «Le Commerce du Levant», 27 juin 1962.

ուզում ստեղծել, որ կյանքի այդ բարիքներից օգտվողը չլիբանանի բոլոր խավերն են, այդ թվում նաև աշխատավորական մասսաները: Մինչդեռ դա չի համապատասխանում իրականությանը: Բանվորներին, գյուղացիներին և միջին ժառանգողներին բոլորովին անմատչելի է օգտվել այդ «դրախտային բարիքներից»: Կյանքի բարիքներից օգտվողը՝ բուրժուազիան, ֆեոդալ-կալվաժատերերը և բարձրաստիճանն ականներն են:

Մյուս փաստը, որ օգտագործում են բուրժուական հեղինակները, դա այն է, որ մեկ շնչին ընկնող միջին եկամուտը չիբանանում ալելի բարձր է, քան արաբական որևէ երկրում: Ելնելով դրանից մի շարք հեղինակներ՝ Յու. Սայրըը, է. Մասունը, է. Լենդիելը, Ֆ. Փուրբյնը և ուրիշներ, նշում են, որ չիբանանի ժողովուրդն ունի կյանքի ամենաբարձր մակարդակներից մեկը¹: Սակայն այս հեղինակները չեն ուզում տեսնել, որ եթե չիբանանում մեկ շնչին ընկնող միջին եկամուտն ալելի բարձր է, քան արաբական մյուս երկրներում, դա դեռևս չի խոսում չիբանանում ընդհանրապես կյանքի բարձր մակարդակի մասին: Մանավանդ լպետք է մոռանալ, որ արաբական երկրների մեծ մասում կյանքի մակարդակը շատ ցածր է և ամեն մի անվերապահ համեմատություն կարող է շփոթության մեջ գցել և սխալ եզրակացությունների հանգեցնել: Սա մի կողմից:

Մյուս կողմից, միջին թվերը մեծ վտանգ են ներկայացնում. նրանք չեն բացահայտում իսկական պատկերը և հնարավորություն չեն տալիս իմանալու տարբեր դասակարգերի, սոցիալական տարբեր շերտերի եկամուտների իսկական չափերը: Չէ՞ որ բուրժուազիայի և բանվոր դասակարգի կամ ֆեոդալ-կալվաժատերերի և գյուղացիների տարեկան միջին եկամուտը իրար հավասար չէ: Մի՞թե կապիտալիստներ Ֆարաունի, էդդեի, Աբիդայի, Ասելիի, Կասարճյանի, Ապրոյանի, կալվաժատերեր Արսլանի և մյուսների եկամուտները

¹ Yusuf Sayigh, *Entrepreneurs of Lebanon*, p. XI. Fahim Qubain, *Crisis in Lebanon*, p. 3; E. Lengyel, *The Changing Middle East*, p. 182; Albert Badr, *The National Income of Lebanon*, „Middle East Economic Papers“, 1956, p. 13 և այլն:

հավասար են բանվորների և գյուղացիների եկամուտին՝ Իհարկե, ոչ, Իրական պատկերը բացահայտելու համար անհրաժեշտ է դուրս գալ միջին թվերի շրջանակներից, մի բան, որ շեն կատարում վերոհիշյալ, ինչպես նաև այլ հեղինակներու Իսկ երբ այդ տեսանկյունից ենք մտածենում խնդրի քննարկմանը, ապա պատկերը միանգամայն փոխվում է: Մենք տեսնում ենք, որ մի բևեռում կենտրոնացված են Լիբանանի հարուստները, կապիտալիստները, առևտրականները, բանկիրները, խոշոր հողատերերը, որոնց տարեկան եկամուտները հասնում են հարյուր հազարավոր, նույնիսկ միլիոնավոր լիբանների, իսկ մյուս բևեռում գտնվում են բանվորները, գյուղացիները և մանր ու միջին ժառանգողները, որոնք ամենօրյա դժվարին պայքար են մղում իրենց ապրուստը հայթայթելու համար: Ի դեպ այդ բանը նկատել է Ֆ. Հիթթին, որը նշում է հետևյալ ճշմարտացի միտքը. «Չնայած, որ աշխատավարձերն ավելի բարձր են (Լիբանանում — Ն. Հ.) քան Մերձավոր արևելքի երկրների մեծ մասում, այնուամենայնիվ չի կարելի սասել, թե սովորական աշխատավորը գործարանում կամ դաշտում ստանում է ընդհանուր վերելքի (prosperity) իր օրինական բաժինը»¹: Անդրադառնալով այդ նույն հարցին Ա. Միլլսը գրում է. «ստեղծվող հարստության հիմնական մասը գնում է առևտրականների և ֆինանսիստների գրպանը, մինչդեռ գյուղացիները և բանվոր ժողովուրդը մնում է համեմատաբար աղքատ»²: Լիբանանում ազգային եկամտի առյուծի բաժինը յուրացնում են շահագործող դասակարգերը, աշխատավորական մասսաներին դատապարտելով աղքատ ու ծանր կյանքի:

Լիբանանի վիճակագրական բյուրոյի տվյալներով 1964 թ. Լիբանանում աշխատավորական մասսաների միջին եկամուտը կազմել է 268 լիրա³, Դա նշանակում է, որ նրանց տարեկան եկամուտը կազմում է 3216 լիրա: Մինչդեռ տնտեսագետների հաշվումները ցույց են տալիս, որ 4 հոգուց բաղկա-

¹ Ph. Hitti, Lebanon in history, p. 505.

² A. Mills, Economic change in Lebanon, „Middle East Economic Papers“, 1956, p. 81.

³ «Ազգակ», Բեյրութ, 17 հուլիսի 1965 թ.:

ցած ընտանիքը բավարար սնվելու, հագուստի, բնակարանի և կրթության համար տարեկան պետք է ունենա 5897 լիրա¹, Ինչպես երևում է վերոհիշյալ թվերից, տարբերությունը ստացած եկամտի և իրական պահանջները բավարարելու մեջ, բավականին մեծ է: Այդ բացը ծածկելու համար ժողովրդական մասսաները այլ ելք չունեն, բացի իրենց տարրական պահանջները սահմանափակելուց և շատ անհրաժեշտ բաներից հրաժարվելուց:

Աշխատավարձի ցածր լինելը հարցի մի կողմն է, Հարցի մյուս կողմն այն է, որ ապրուստը տարեցտարի թանկանում է: Դա պարզ երևում է ՄԱԿ-ի հետևյալ տվյալներից.

1953 թ. = 100	1956	1958	1959	1960	1961
Կյանքի արժեքը, բոլոր հոգվածները	102	114	118	122	131
Կյանքի արժեքը, սննդամթերքներ	105	118	121	126	122

Ինչպես տեսնում ենք, միայն 6 տարվա ընթացքում կյանքի արժեքը թանկացել է 19%: Իսկ նախապատերազմյան տարիների հետ համեմատած կյանքի արժեքը 1960 թ. բարձրացել է 9 անգամ², «Ալ-Ախբար»-ը նշելով, որ թանկությունը երկրում անշեղորեն աճում է, գրում է. «Թանկությունից ամենից շատ տուժում են բանվորները, գյուղացիները և ցածր վարձատրվող ծառայողները»³:

Գների բարձր և աշխատավարձի ցածր լինելու պատճառով աշխատավորների ընտանիքների մեծ մասը նորմալ չի սնվում և ապրում: Լեբրեի գիտական միսիան 1959 թ. ստուգելով Լիբանանի տնտեսությունը, արձանագրում է, որ «Լիբանանի բնակչության 70%-ը զրկանքներ է կրում ըստ շնչին ընկնող եկամտի և կյանքի արժեքի միջև եղած անհամապատասխանության պատճառով»⁴: «Բեյրութ ուիկլի» բուրժուական թերթը Լիբանանում գոյություն ունեցող գները համարում է «խելագար գներ»: Թերթը 1959 թ. սեպտեմբերի 30-ին

¹ Մ. Ն. Հաուշ, 28 հունիսի 1964 թ.:

² «UN. Economic developments in the Middle East 1959-1961», p. 183.

³ «Современный Ливан», стр. 161.

⁴ 10.XI.1957 «الاجبار»

⁵ «Современный Ливан», стр. 161.

Ինչպես են լիբանանցիներն ապրում խելագար գների պայմաններում» հոդվածում նշելով, որ Բեյրութի միջին ընտանիքի ամենամսյա եկամուտը կազմում է 400 լիրա, գրում է. «Այդպիսի ընտանիքը շունի ու վաղցրի մեքենա, ոչ ռադիո-ընդունիչ, ոչ սառցարան, ոչ տնային ծառայող, ոչ ամատանոց և շատ ուրիշ բաներ, որոնք բնակչության ապահովված խավերը համարում են անհրաժեշտ, նա շունի նաև իր սեփական տունը և հարկադրված է բնակարանի վրա ծախսել ոչ պակաս, քան 125 լիրա»¹, Քերթը նշում է, որ այդպիսի ընտանիքը, եթե նույնիսկ սնվի էժանագին սննդամթերքներով, ապա նա ստիպված է յուրաքանչյուր ամիս սննդի վրա ծախսել 300 լիրա: Դա արդեն բնակարանի վարձի հետ միասին ամսեկան պահանջում է 425 լիրա: Մենք էլ շենք խոսում նրանց մյուս պահանջների բավարարման մասին:

Այս Բվերը պերճախոս կերպով մերկացնում են նրանց, ովքեր Թաքնվելով միջին Բվերի հետևում, փորձում են սքողել տնտեսական այն ծանր վիճակը, որի մեջ գտնվում են աշխատավորական մասսաները:

Խոսելով լիբանանի աշխատավորական մասսաների վիճակի մասին չի կարելի հաշվից դուրս գցել գործազուրկներին: Իսկ դրանց բանակը բավականին ստվար է: 1946 թ. երկրում կար 50000², 1951 թ. 40000³, 1953 թ. կրկին 50000⁴, իսկ 1957 թ. 57000 գործազուրկ⁵: Ըստ որում սա բացահայտ գործազուրկների թիվն է: Ինչպես նշում է է. Ասֆուրը, թե քաղաքներում և թե գյուղերում կա նաև Թաքնված գործազրկություն: Այնպիսի մի փոքր երկրի համար, ինչպիսին Լիբանանն է այսքան գործազուրկների առկայությունը փոքր թիվ չէ: Ինչպես իրոնիկ կերպով նկատում է Ն. Զիադեհը, 57000 գործազուրկների գոյությունը ցույց է տալիս, որ եզրությունը վարդագույն չէ»⁶: Այս գործազուրկները և նրանց ընտանիքի

¹ Մեջբերումը ըստ В. Катин, По Ливану, М., 1961, стр. 14.

² «Ժողովուրդի ձայն», 12 մարտի 1946 թ.:

³ «Արարատ», 18 հունվարի 1951 թ.:

⁴ Նույն տեղում, 12 սեպտեմբերի 1953 թ.:

⁵ N. Zia de h, Syria and Lebanon, p. 111.

⁶ Նույն տեղում:

անդամները թողնված են բախտի քմահաճույթին: Նրանք պետական որևէ օժանդակություն չեն ստանում:

Աշխատավորների վիճակը ծանրանում է նաև նրանով, որ հարկերն իրենց ողջ ծանրությամբ ընկած են նրանց ունե-րին, Կառավարության քաղաքականությունը հարկերի հար-ցում բացահայտ դասակարգային բնույթ է կրում, Կոմպրա-դորական բուրժուազիան, ֆինանսիստները և խոշոր կալվա-ծատերերը, որոնց ձեռքում է կենտրոնացված իշխանությունը, մի շարք օրենսդրական ակտերի օգնությամբ հարկերի ողջ բեռը զցել են բանվորների, գյուղացիների և արհեստավոր-ների վրա: Եահազործողական դասակարգերը շատ փոքր հարկ են վճարում, իսկ օտարերկրյա ընկերություններն ընդ-հանրապես ազատված են հարկ վճարելուց: Լիբանանում եր-կու տեսակի հարկ կա. ուղղակի և անուղղակի: Ուղղակի հար-կի մեջ մտնում է եկամտահարկը: Այդ հարկը դրվում է ար-դյունաբերական, առևտրական և ոչ առևտրական գործունեու-թյունից ստացվող շահույթների, աշխատավարձերի և կեն-սաթոշակների վրա: Ուղղակի հարկի մեջ մտնում է նաև հո-ղային, բնակարանային, անտառային, մաքսային և այլ հար-կեր¹: Ուղղակի հարկերից ստացվող եկամուտները մեծ չեն, նրանք կազմում են ընդհանուր եկամուտների $\frac{1}{5}$ — $\frac{1}{4}$ -ը², Դա բացատրվում է նրանով, որ արդյունաբերական և առևտրական գործունեությունից ստացվող շահույթների վրա դրվող, ինչ-պես նաև հողային հարկը, բարձր չէ: Տիրապետող դասակար-գերը իրենք իրենց ազատել են բարձր հարկեր վճարելու, այ-սինքն իրենց շահույթները որոշ չափով կրճատելու տահաճու-թյունից: Բացի այդ, նրանցից շատերը թաքցնում են իրենց եկամուտների իսկական չափերը: Հայտնի է, որ Լիբանանում գոյություն ունի բանկային գործի գաղտնիքը պահելու պե-տական օրենք: Ինչպես նշում է Լիբանանի ֆինանսների մի-նիստրության ֆինանսական ուսումնասիրությունների բաժնի ղեկավար Ռաշա Հիմադեբը, շատ ֆինանսիստներ օգտվում են

¹ Raja Himadeh, The Fiscal system of Lebanon, Beirut, 1961, p. 23.

² الدكتور البرت بدر... ص ٨٠

այդ օրենքից և թաքցնում ֆինանսական և բանկային գործու-
նեությունից սասցվող շահույթների իսկական չափերը¹։

Դրա կողքին մեծ չափերի են հասնում անուղղակի հար-
կերը, սրունք դրվում են աննդամներքների, ծխախոտի, խմիչք-
ների, ցեմենտի, աղի, վառելանյութի և այլնի վրա։ Անուղղա-
կի հարկերը սովորաբար կազմում են հարկերի $\frac{3}{4}$ -ը և բյու-
ջատային եկամուտների $\frac{2}{3}$ -ը²։ Այս թվերն այնքան պերճա-
խոս են, որ ոչ մի մեկնարանություն կարիք չեն զգում։ Ամեն
մի լիբանանցի որպես անուղղակի հարկ պետությունն է վճա-
րում շաքարի յուրաքանչյուր կիլոյի համար 20 դուրուշ (100
դուրուշը = 1 լիբայի), մի կիլո աղի համար՝ 5 դուրուշ, մեկ
լիտր գարեջրի համար՝ 1 դուրուշ, մեկ լիտր գինու համար՝
2 դուրուշ, մեկ լիտր օգու համար՝ 5 դուրուշ։ Բացի այդ, տար-
րական դպրոցի յուրաքանչյուր աշակերտ քննության համար
հարկ է վճարում 3 լիբա, իսկ միջնակարգ դպրոցում՝ 10 լի-
բա³։ Ուղղակի հարկերը 1959 թ. կազմել են 55 մլն. լիբա,
իսկ 1960 թ. 58,2 մլն. լիբա։ Մինչդեռ անուղղակի հարկերը
այդ տարիներին համապատասխանաբար կազմել են 105 մլն.
լիբա և 117 մլն. լիբա⁴։ Իսկ մի տարի անց, 1961 թ. անուղղա-
կի հարկերի զուամբը հասավ արդեն 151 մլն. լիբայի։ Անուղ-
ղակի հարկերի այսպիսի արագ աճը տազնապալի վիճակ է
ստեղծում, որը ստիպված են խոստովանել նույնիսկ լիբանա-
նի պաշտոնական ներկայացուցիչները։ Լիբանանի դեմո-
կրատական գործիչները, կազմակերպությունները և մամուլը
հանդես են դալիս կառավարության հարկային քաղաքականու-
թյան մեջ փոփոխություն մտցնելու պահանջով։ «Ազ-Դունիյա
ալ-Ջարիդա» թերթը քննադատելով կառավարությանը և
պահանջելով լիբանանում կիրառել հարկերի դանձման պրոգ-
րեսիվ, համեմատական սխտեմը, գրում էր. «Համեմատա-
կան տուրքի դրությունն ավելի լավ է, քան անուղղակի տուր-
քի դրությունը, որ ոչ մեկ տարբերություն կզնն հարուստին և

¹ Raja Himadeh... p. 23.

² الدكتور البرت بئر... ص ٨٠

³ 2015-Х и л ю... стр. 74.

⁴ «The Middle East», London, 1961, p. 225.

աղքատին միջև Անուղղակի տուրքի գրությամբ հինգ հարյուր ռակի ունեցողը կվճարե նույնքան, որքան հինգ հարյուր միլիոն ունեցողը: Անուղղակի տուրքի այս գրությունն է, որ այսօր ի գորու է Լիբանանի մեջ, անարդար է այդ գրությունը, ավելին՝ պետութունը և իր օրենքները կղնի խոշոր գրամագուլաններու և հատկապես մեծ մոնոպոլիներու ծառայության մեջ»¹,

Սակայն հարկային քաղաքականության մեջ փոփոխութուն մտցնելը և անուղղակի հարկերը կրճատելը շի մտնում Լիբանանի կառավարության և շահագործող դասակարգների պլանների մեջ, Ընդհակառակը, նրանք ամեն կերպ ձգտում են պահպանել ժողովրդուն ունեցող սխտեմը: Լիբանանի ֆինանսների գլխավոր դիրեկտորը պատասխանելով նրանց, ովքեր պահանջում են կրճատել անուղղակի հարկերը, նշում է, որ այդ դեպքում կառավարութունը ստիպված կլիներ բարձրացնել եկամտահարկը, այսինքն արդյունաբերողներից, առևտրականներից, ֆինանսիստներից և հողատերերից գանձվող հարկը: Այնուհետև նա նշում է, որ սկառավարութունն այդ քայլին չի պիտի, որովհետև նա հրաժարվում է գերակազրել սեփականատերերին և ավելացնել առևտրի մեջ զբաղված մարդկանց բնոը, որը (առևտուրը — Ն. Հ.) հանդիսանում է Լիբանանի տնտեսության սյունը²: Ինչպես տեսնում ենք, այստեղ ամեն ինչ ասված է պարզ ու հստակ: Եվ հարցին այսպիսի մոտեցում ունենալով պետք է բացատրել այն հանգամանքը, որ հարկերը Լիբանանում 1939 թվականից մինչև 1961 թվականը աճել են 30 անգամ, մինչդեռ պետական բյուջեի հասույթները արդյունաբերութունից և գյուղատնտեսութունից ավելացել են 8 անգամ³: Ահա թե ինչու Լիբանանի տնտեսագետ ալ-Հելուն լրիվ իրավունք ունի գրելու, որ «հարկադրման սխտեմը Լիբանանում ունի հստակ ընդգծված դասակարգային բնույթ և արտացոլում է ժամանակակից կարգի առանձնահատկութունները, որը ժխտում է

¹ Մեքերումը ըստ, «Մ. Ն. Հառաջ», 8 սեպտեմբերի 1963 թ.:

² Raja Himadeh, p. 67.

³ «Современный Ливан», стр. 82.

դեմոկրատիայի և սոցիալական արդարության տարրական հիմքերը»¹։

1943 թ. Լիբանանը նվաճեց իր անկախությունը, Երկրում հաստատվեց հանրապետական վարչաձև, Լիբանանի սահմանադրության 16-րդ հոդվածը նշում է, որ օրենսդիր իշխանությունը պատկանում է պառլամենտին, որը բաղկացած է մեկ պալատից՝ դեպուտատների պալատից²։ Գործադիր իշխանությունը պատկանում է պրեզիդենտին և մինիստրների խորհրդին։ Պրեզիդենտն ունի նաև օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք, Սահմանադրության 53-րդ հոդվածի համաձայն մինիստրներին նշանակում և ազատում է պրեզիդենտը։ Հենց նա էլ նրանց կազմից որևէ մեկին ընտրում է որպես մինիստրների խորհրդի նախագահ³։

Այսպեսի պրակտիկայի պատճառով պառլամենտի դերը նսեմանում է և կառավարությունն իրեն ավելի շատ կախված դնում է պրեզիդենտից, քան թե պառլամենտից, Վիբանանի պառլամենտը, — գրում է Ջորջթաունի համալսարանի պրոֆեսոր Լ. Եարաբին, — միշտ էլ թույլ և անարդյունավետ է եղել Ֆրանսիական կոմիսարի, իսկ հետագայում պրեզիդենտի տիրապետող դիրքի, ինչպես նաև համայնքային կառուցվածքի պատճառով⁴։ Լիբանանի պրեզիդենտը, ինչպես նշում է Լիբանանի հասարակական գործիչ, փաստաբան Մուհամեդ Մաշգուրը, օգտվում է համարյա անսահմանափակ իշխանությամբ, Նա նշում է, որ «1947 թ. Լիբանանում իշխանության գլուխ կանգնած կառավարությունների մեծ մասը հարկադրված է եղել հրաժարական տալ ոչ թե դեպուտատների վստահությունը շունենալու պատճառով, այլ, որովհետև

¹ аль-Хилю, стр. 72.

² „Constitutions, Electoral Laws, Treaties of States in the Near and Middle East“, Durham, 1953, p. 293.

³ «Современный Ливан», стр. 138—139.

⁴ H. Shara bi, Governments and politics of the Middle East in the 20-th century, New York, 1962, p. 140.

նրանք պարզապես կորցրել էին հանրապետության պրեզի-
 դենտի վստահությունը: Իրենք դեպուտատները սովորաբար
 իրենց մեջ ուժ չեն գտնում պաշտպանել որևէ կառավարու-
 թյան, որը չի վայելում հանրապետության պրեզիդենտի
 վստահությունն ու հաճությունը¹: Լիբանանի պրեզիդենտն
 իրավունք ունի ցրել պառլամենտը, հաստատել կամ մերժել
 իրեն ներկայացրած օրինագծերը: Նա վարում է միջազգային
 բանակցություններ և վավերացնում պայմանագրեր: Փաստո-
 րեն Լիբանանում շնայած սահմանադրությունում արձանա-
 գրված բազմաթիվ դեմոկրատական հոգվածներին, գոյություն
 ունի յուրահատուկ, այսպես կոչված պրեզիդենտական-դիկ-
 տատորական կառավարման սխեմա: Այդ հանգամանքները
 վրա ուշադրություն է դարձրել նաև Լիբանանի պետական և
 քաղաքական գործիչ Համիդ Ֆրանժիեն, որը 1957 թ. «Ալ-Ահ-
 բաա»-ին տրված ինտերվյուի ժամանակ ասել է հետևյալը.
 «Լիբանանն իսկապես ունի պառլամենտ և սահմանադրու-
 թյուն... բայց այդ բոլորով հանդերձ, իշխանությունն այնտեղ
 համարյա դիկտատորական է, նա կենտրոնացված է նրանց
 ձեռքը, ովքեր կառավարության թուլությունը դարձրել են
 իրենց ուժի գործիքը²: Ուստի չի կարելի շահամայնվել
 իսլիմ Տոտայի հետ, որը նշում էր, որ Լիբանանի պրեզիդենտ
 Բիշրա ալ-Խուրին ձևականորեն շինելով թագավոր, թագա-
 վորի դեր էր կատարում³:

Լիբանանի պետական կառուցվածքի մյուս առանձնա-
 հատկությունը կայանում է նրանում, որ նրա հիմքում, Լիբա-
 նանում տիրապետող բուրժուական դեմոկրատիայի, ընտրա-
 կան սխեմայի հիմքում բնկած է համայնքային-կրոնական
 սկզբունքը: Լիբանանը բազկացած է բազմաթիվ քրիստոնեա-
 կան և մահմեդական համայնքներից, ինչպես օրինակ, մա-
 րոնիթների, ուղղափառների, կաթոլիկների, հույն-կաթոլիկ-
 ների, հայ-լուսավորչականների, հայ-կաթոլիկների, սիրիա-
 կան-կաթոլիկների, բողոքականների, հրեաների, սուննիե-

¹ Мухаммед Маджэуб..., стр. 28—29.

² Նույն տեղում, էջ 29:

³ Khalil Totah, Dynamite in the Middle East, New York, 1955, p. 279.

րի, շիինների, դրուզների և այլ համայնքներից: Ըստ որում բնակչության կեսը դավանում է քրիստոնեություն, իսկ մյուս կեսը՝ մահմեդականություն: Կրոնական տարբեր դավանանքներն այս կամ այն չափով զոյություն ունեն համարյա բոլոր երկրներում: Սակայն այնտեղ դա սկզբունքային դեր չի խաղում այն իմաստով, որ պետական ապարատի և ներկայացուցչական հիմնարկների կառուցման հիմքում չի դրվում կրոնական հատկանիշը: Մինչդեռ այդ հատկանիշը մեծ և այն էլ բացասական դեր է խաղում իրանանի սոցիալ-քաղաքական կյանքում: Համաձայն իրանանում գործող մի շարքի օրենքի հանրապետության պրեզիդենտը պետք է լինի քրիստոնյա մարտնիթ, պրեմյեր-մինիստրը՝ սուննի մահմեդական, պառլամենտի նախագահը՝ շիի մահմեդական, արտաքին գործերի մինիստրը՝ հույն-ուղղափառ, պաշտպանության մինիստրը՝ դրուզ և այլն¹: Այդ սկզբունքը ի նկատի է առնվում նաև սովորական վարչական ապարատում պաշտոնների բաժանման և պառլամենտում դեպուտատական տեղերի բաժանման ժամանակ: Դա արձանագրված է հանրապետության սահմանադրության մեջ, նրա 95 հոդվածում ասված է. «որպես ժամանակավոր միջոցառում և հանուն արդարության և համերաշխության, համայնքները պիտի հավասարապես ներկայացվեն հասարակական ժողովության և կարիներտի կազմման մեջ»²: Ընտրություններից առաջ որոշվում է, թե պառլամենտը քանի հոգուց է կազմված լինելու և յուրաքանչյուր համայնք քանի դեպուտատ է ուղարկելու պառլամենտ: Ըստ այնմ էլ կազմվում են ընտրական ցուցակներ:

Իրանանի սահմանադրության համաձայն ընտրել կարող են 21, իսկ ընտրվել՝ 25 տարեկան և ավելի բարձր տարիքի իրանանյան քաղաքացիները: Ընտրվելու համար թեկնածուն պետք է նախօրոք կանխավճար մուծի 3000 լիրա-

¹ „Who's who in Egypt and Near East“, Cairo 1953, p. 109; Emil Lengyel, The changing Middle East, New York, 1960, p. 186.

² „Constitutions, Electoral Laws, Treaties of States in the Near and Middle East“, p. 304.

նանյան լիբա՛ Սահյան ընտրապայքարում հաղթելու համար ավելի մեծ գումար է հարկավոր Այսպես, որպեսզի թեկնածուի ազգանունը մտցվի այն ցուցակի մեջ, որն հաղթելու ավելի մեծ շանսեր ունի, նա պետք է մուծի 100 հազարից 300 հազար իրանանյան լիբա՛: Այնուհետև, նրանք իրենց հաղթանակն ապահովելու համար հսկայական գումարներ են ծախսում ձայներ գնելու համար: Այսպես, 1957 թ. պառլամենտական ընտրությունների ժամանակ «...շուկաները և կարգ մը տուններ վերածված էին հրապարակային աճուրդի կենտրոններու. յուրաքանչյուր ձայնի համար կվճարեին 70, 80, 90 մինչև 100 լիբ. սակի»²: Հասկանալի է, որ այսպիսի ֆինանսական մեծ ծախսումներ աշխատավորական մասսաների ներկայացուցիչները ի վիճակի չեն կատարել, դրա հնարավորությունն ունեն միայն բուրժուազիայի ներկայացուցիչները և ֆեոդալները: Եվ հենց նրանց տարբեր խավերի միջև էլ հիմնականում ընթանում է ընտրական պայքարը այն հարցի շուրջը, թե նրանցից ով տիրապետող դասնա պառլամենտում:

Ֆինանսական հարցը հանդիսանում է պառլամենտի դռները բանվոր դասակարգի և գրուղացիության ներկայացուցիչների առջև փակելու միջոցներից մեկը:

Ընտրություններն ըստ կրոնական-համայնքային սիստեմի անցկացնելն ունի նաև այն բացասական դերը, որ առերևույթ տպավորություն է ստեղծում դասակարգային համերաշխության մասին: Դեռ ավելին. կարծեք թե ընդհանրապես դասակարգեր էլ գոյություն չունեն, քանի որ տվյալ թեկնածուն համարվում է տվյալ ամբողջ համայնքի ներկայացուցիչը: Այսպես օրինակ, իրանանի խոշոր կավածատերերից մեկը՝ Ահմեդ ալ-Ասադը, սներկայացնում է» Հարավային իրանանի ողջ շիի համայնքը: Եվ այնպիսի տպավորություն է ստացվում, որ իրանանում և նրա համայնքների ներսում դասակարգային բաժանում գոյություն չունի, թեև քաջ հայտնի է, որ հենց այդ նույն Ահմեդ ալ-Ասադը ամենա-

¹ W. Laqueur, Communism and nationalism in the Middle East, London, 1957, p. 19.

² «Մեր եշանբառեն է Հառաչ», Բնյութ, 16 հունվարի 1957 թ.:

դաժան կերպով շահագործում է «իր» համայնքի գյուղացիներին: Ընդհանրապես Լիբանանի դասակարգերի բաժանման, ինչպես նաև պետություն բնույթի հարցում որոշ ուսումնասիրողները մոտ ոչ նիշտ պատկերացումներ գոյություն ունեն: Դեռ ավելին, նրանցից ոմանք, ինչպես օրինակ, Յուսուֆ Սալլըը, դասակարգային կապը և հարաբերությունները փորձում են փոխարինել համայնքային կապերով և հարաբերություններով¹:

Այդ «տեսակետը» չի համապատասխանում իրականությունը: Լիբանանյան հասարակարգը որոշակիորեն բաժանված է շահագործող և շահագործվող դասակարգերի: Նրանք ունենում ձևավորվել և գոյություն ունեն ֆեոդալ-կալվաժատների, բուրժուազիայի (իր բոլոր թևերով), գյուղացի և բանվոր դասակարգը, որոնք միմյանցից տարբերվում են թե՛ սոցիալական և թե՛ քաղաքական ու տնտեսական առումով:

Իսկ ինչ վերաբերում է Լիբանանում իշխանություն և շահույթների համար մղվող պայքարին, ապա դրա պատճառը ոչ թե կրոնական-համայնքային բաժանումն է, ինչպես սխալ ներկայացնում է Յու. Սալլըը², այլ դա ունի տնտեսական ու քաղաքական շարժառիթներ: Պայքարը գնում է ոչ թե այն պատճառով, որ այս բուրժուան պատկանում է մարտիթ համայնքին, մյուսը սուննի, իսկ երրորդը հայ-լուսավորչական, այլ դա սովորական պայքար է բուրժուազիայի տարբեր թևերի միջև: Եվ եթե Լիբանանի համայնքային բաժանումը չի ներ, միևնույն է պայքարը բուրժուազիայի տարբեր թևերի կամ շերտերի միջև հանուն իշխանության դարձյալ կլինեք, ինչպես որ դա տեղի ունի բոլոր կապիտալիստական երկրներում, այդ թվում նաև այն երկրներում, որտեղ կրոնա-համայնքային բաժանում բնավ գոյություն չունի: Յու. Սալլըը չի տեսնում մի բան, որ բոլոր դեպքերում, անկախ այն բանից, թե ավել մոմենտում, ո՞ր համայնքին պատկանող կապիտալիստները և կալվաժատներին են տիրապետող քաղա-

¹ Yusif Sayigh, Lebanon: Special economic problems arising from a special structure, „Middle East Economic Papers“, Beirut, 1957, p. 62.

² Yusif Sayigh... p. 62.

քական իշխանության բնագավառում, բոլոր դեպքերում դա հանդիսանում է շահագործող դասակարգերի քաղաքական իշխանութունը, որը կոչված է ճնշելու և շահագործելու ժողովրդական մասսաներին: Եվ նրանք, այդ շահագործողական դասակարգերը, ամեն կերպ ձգտում են աշխատավորական մասսաներին հեռու պահել քաղաքական իշխանությանը մասնակցելուց, ձգտում են պետական ապարատում և բոլոր ներկայացուցչական հիմնարկներում իրենց մարդկանց նըստեցնել: Դրա պերճախոս վկայությունն է, թեկուզ և լիրանանի պառլամենտի կազմը: Նրա կազմում չկա և չի եղել որևէ բանվոր կամ գյուղացի: 1951 թ. ընտրություններից հետո պառլամենտը հետևյալ պատկերն էր ներկայացնում, Նրա կազմում կային 19 կապիտալիստ-արդյունաբերողներ, այդ թվում էմիլ Բուստանին, Միշել Դումիտը, Ֆուադ ալ-Խուրին, Քամիլ Աքլը և ուրիշներ, 14 խոշոր ֆեոդալներ, ինչպես օրինակ, Սաբրի Համադեն, Իբրահիմ Հայդարը, Ահմեդ ալ-Ասադը, Մաշիդ Արսլանը և ուրիշներ, 14 խոշոր տնատերեր՝ Ժորժ Քարամեն, Պյեր էդդեն և այլն, 3 բանկիր՝ Հնրի Ֆարաոնը, Ժան Սքաֆը, Քամիլ Աբու-Ջաուդեն, 3 բժիշկ, 3 Ժուռնալիստ, խոշոր աստիճանավորներ, փաստաբաններ, առևտրականներ և ոչ մի բանվոր կամ գյուղացի: Լիրանանի պառլամենտը նույն պատկերն էր ներկայացնում նաև 1960 թ. պառլամենտական ընտրություններից հետո: Նա բաղկացած էր 22 խոշոր հողատերերից, 10 բանկիրներից, 12 առևտրականներից և այլ գործարար մարդկանցից¹: Եվ դարձյալ բացակայում են աշխատավորական մասսաների ներկայացուցիչները: Ինչպես իրավացիորեն նշել է «Սաութ ալ-Ֆայխա» թերթը «Լիրանանում տիրապետում է ֆինանսիստների բանդան»², թերթը նշում է, որ մի բուռն հարուստներ շահագործում են երկրի բոլոր ռեսուրսները: «Մի բուռն կապիտալիստներ,—գրում էր «Սաութ ալ-Ֆայխա»-ն, հարստանում են աղքատների հաշվին, նրանց հանապազօրյա հացի և հագուստի հաշվին: Այդ մի բուռն կապիտալիստների խումբը ամեն տեսակի գոր-

¹ «Современный Ливан», стр. 139.

² 12.VIII.1948 «صوت الفيحاء»، طرابلس

ծարքներ է կնքում, նա ուղղութիւն է տալիս պետութեան քաղաքականութեանը՝ իր ցանկութիւններին և շահերին համապատասխան¹։

Նրբ սովորաբար, խոսք է գնում իրանանում տիրապետող դեմոկրատիայի և գոյութիւն ունեցող բուրժուական ազատութիւնների մասին, ապա որոշ ուսումնասիրողներ փորձում են իրանանը ներկայացնել մի երկիր, որտեղ թագավորում է բացարձակ ազատութիւնը և ժողովուրդը ըմբռնւում է այդ ազատութիւնը, կարծեք թե գոյութիւն չունի բռնութեան ու ճնշման ապարատը և առաջադեմ ուժերը ճնշման կամ սահմանափակման չեն ենթարկւում, Նրանք չեն ցանկանում տեսնել այդ դեմոկրատիայի դասակարգային բնութիւնը, որը լիակատար ազատութիւններ է ընձեռում բուրժուազիային, կալվածատերերին, առևտրականներին և շահագործողական մյուս տարրերին։ Այդ տեսակետից բնորոշ է Յահիմ Փուրեյնի կարծիքը։ Նա գրում է հետևյալը. «Իրանանի կառավարութիւնը համեմատած այդ շրջանի (Մերձավոր և Միջին արևելքի—Ն. Հ.) մյուս կառավարութիւնների հետ, սովերային կառավարութեան նման բան է»², և որ իրանանի ժողովուրդը մեծ ազատութիւններից է օգտւում։ Յահիմ Փուրեյնը շարաշար սխալւում է։ Իրանանում սովերային, այսինքն մի այնպիսի կառավարութիւն, որը չի սահմանափակում դեմոկրատական ազատութիւնները, չի հետապնդում կոմունիստական գործունեութիւնը և առաջադեմ գործիչներին, չի դիմում ռեպրեսիաների և կամ չի գնդակոծում ցույցերը ու ձերբակալում առաջադեմ տարրերին, այդպիսի կառավարութիւն գոյութիւն չունի։ Անկախութեան նվաճումից հետո անցել է 20 տարուց ավելի և այդ ժամանակաշրջանում քիչ կառավարութիւններ իրանանում չեն փոխվել։ Եվ անկախ այն բանից, թե ովքեր են ղեկավարել այդ կառավարութիւնները, բոլոր դեպքերում էլ նրանք հետևողականորեն կիրառել են իրենց վրա դրված ֆունկցիաները, պաշտպանել են իրանանյան բուրժուազիայի ու ֆեոդալ-կալվածատերերի

¹ 12.VIII.1948 «صوت الفيحاء»

² Fahim Qubain, Crisis in Lebanon, p. 19.

շահերը և սահմանափակել դեմոկրատական ազատութունները: Այդ է հաստատում վերջին քսան տարիների փորձը: Վերջենք թեկուզ մի այնպիսի հարց, ինչպիսին պառլամենտական ընտրութուններն են: Հենց այդ հարցում պետք է դրսևորվեր դեմոկրատիզմի սկզբունքների կիրառման աստիճանը և դեմոկրատական ազատութունների ապահովումը: Մինչդեռ իրականում ի՞նչ է տեղի ունենում կիրանանում: Չկա մի պառլամենտական ընտրութուն, որի ժամանակ իշխանութունները կուպիտ կերպով շմիշամտեն ընտրութուններին, նպատակ ունենալով ապահովել ազդեցիկ քաղաքական խմբի, կառավարական ցուցակի հաղթանակը: Ընտրութունների ժամանակ թույլ են տրվում զեղծարարութուններ, սպառնալիքներ և շատ հաճախ է հոսում աշխատավորների արյունը: «Ժողովուրդի Ձայն» առաջադեմ թերթը խոսելով 1947 թ. մայիսի 25-ին տեղի ունեցած պառլամենտական ընտրութունների մասին գրում էր. «Բեյրութի ժողովուրդը շեղյալ կնկատեա մայիսի 25-ի ընտրութունները, Ամենուրեք ընտրութունները տեղի ունեցան սարսափի, զեղծարարության և ընտրողներու կամքի բացահայտ կաշկանդումի պայմաններու տակ»¹, Թերթն այնուհետև նշում է, որ ոստիկանութունը բացահայտ միջամտում էր ընտրութուններին, շատ հաճախ դիմելով ծեծի ու ջարդի, որի ժամանակ տեղի են ունենում զոհեր²: Ոստիկանութունը այդ միջոցառումներին դիմում էր կառավարական ցանկի հաղթանակն ապահովելու համար:

Այդպիսի իրադրության պայմաններում էին ընթանում համարյա բոլոր պառլամենտական ընտրութունները: Այսպես, 1957 թ. տեղի ունեցած պառլամենտական ընտրութունների ժամանակ «Ընտրացուցակներն»,— նշում էր «Մեր նշանաբանն է Հառաջ» թերթը,— շնչված և անհետացած էին հազարավոր և հազարավոր անոճներ, որոնք ինստուն տուկոսով ընդդիմադիր ճակատի քվեարկողներ էին: Անհետացած որևէ անունը կգտնվեր, եթե ենթական խոստանար քվեարկել «կառավարական ցանկին»³: «Աս-Սիյասա» թերթի վկայու-

1 «Ժողովուրդի Ձայն», Բեյրութ, 27 մայիսի 1947 թ.:

2 Նույն տեղում:

3 «Մեր նշանաբանն է Հառաջ», 16 հունիսի 1957 թ.:

թյամբ 1957 թ. ընտրությունների ժամանակ ստեղծվել էր սարսափի մթնոլորտ։ Փամալ Ջունբլատը նշում է, որ «1957 թ. ընտրություններն իրենց բոլոր փուլերում և մասերում վերածվեցին ողբերգության»¹։

Ռեպրեսիաներն առանձնապես ուժեղ բնույթ էին կրում բանվոր դասակարգի ներկայացուցիչների նկատմամբ։ Լիբանանի կառավարութունն ամեն քայլի դիմում էր բանվոր դասակարգի և պրոգրեսիվ մյուս ուժերի ներկայացուցիչների համար գործունեության անտանելի պայմաններ ստեղծելու համար։ Նա նույնիսկ խախտում էր այն սահմանափակ ազատությունները, որոնք ձևականորեն տրվում էին Լիբանանի բուրժուական սահմանադրությամբ։ Այսպես, 1951 թ. պառլամենտական ընտրությունների ժամանակ բանվոր դասակարգի և պրոգրեսիվ ուժերի թեկնածուները միավորվեցին և հանդես եկան մեկ միասնական ցուցակով, որի մեջ մտնում էին Լիբանանի արհմիութենական հայտնի ղեկավար գործիչ, Արհմիությունների համաշխարհային ֆեդերացիայի գործադիր կոմիտեի անդամ Մուստաֆա Արիսը, Լիբանանի խաղաղության կողմնակիցների ղեկավար Անտուան Քարեթը, էլիաս Խուրին, Ռադվան Եազալը, Աբու Մուրթադ Ղուսեյնը և Արթին Մադեյանը։ Այդ խումբը առաջադրում էր մի շարք կարևոր պահանջներ, ինչպես, պայքար հանուն խաղաղության, դեմոկրատիայի և ազգային անկախության, պայքար ամերիկյան, անգլիական և ֆրանսիական իմպերիալիստների դեմ, ազգային տնտեսության պաշտպանում, օտարերկրյա մոնոպոլիստական ընկերությունների ազգայնացում և այլն։ Սակայն Լիբանանի կառավարութունը հնարավորություններ չստեղծեց այդ խմբի գործունեության համար։ Դեռ ավելին. նա ընտրություններից առաջ ձեռքակալեց Մուստաֆա Արիսին և Բեքաայի բանվորների թեկնածու Աբու Մուրթադ Ղուսեյնին, Կառավարութունը դրանով ձգտում էր թույլ շտալ, որ բանվորական դեմոկրատիայի ներկայացուցիչները հանդիպեն իրենց ընտրողների հետ և բացատրեն

¹ . 121. كمال جنبلاط حقيقة، الثورة اللبنانية، ص 121.

ներանց իրենց քաղաքական նպատակները: Նա վախենում էր, որ նորմալ պայմաններում լիբանանի պրոգրեսիվ ուժերը կարող են որոշակի հաջողության հասնել: Իսկ դա չէր մտնում լիբանանի տիրապետող դասակարգերի պլաններին մեջ:

Լիբանանում շատ հաճախ են ոտնահարվում նաև մյուս դեմոկրատական ազատությունները, ինչպես օրինակ, մամուլի, կուսակցությունների, ժողովներ գումարելու և այլ ազատություններ: Անկախություն ձեռք բերելուց հետո բազմիցս փակվել են լիբանանյան առաջադեմ թերթերը, ինչպես, «Սաութ աշ-Շաար», «Ժողովուրդի Ձայն», «Ան-Նիդա» և այլն: Լիբանանյան իշխանությունները հետապնդում են դեմոկրատական կազմակերպություններն ու կուսակցությունները: 1946 թ. փետրվարի 24-ին Բեյրութում տեղի ունեցավ Սիրիայի և լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունների ներկայացուցիչների միացյալ ժողովը: Այնտեղ քննարկվեցին մի շարք կարևոր հարցեր, այդ թվում նաև դեմոկրատական ազատությունների հարցը: Այդ առթիվ ընդունված որոշման մեջ ասված էր. «Լիբանանի մեջ հակում մը ցույց կտրվի քաշալերելու ֆաշիստական կազմակերպություններու մնացորդները (ինչպես Շըզք էլ Գովմիներու ոհմակը) և սահմանափակելու դեմոկրատական ընդհանուր ազատությունները, (ինչպես լիբանանի Ապահովության Գերագույն Խորհրդի կազմությունը)»¹: 1947 թ. վերջերին արգելվեց լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունը, որը հարկադրված է գործելու ընդհատակի պայմաններում: 1949 թ. արգելվեցին նաև մի շարք այլ կուսակցություններ²: Բազմաթիվ են այն դեպքերը, երբ լիբանանյան իշխանությունները արգելում են առաջադեմ կազմակերպություններին գումարելու ժողովներ և ցույցեր, կամ երբ ոստիկանությունը զնդակոծում է այդ ցույցերը, ձերբակալում պրոգրեսիվ գործիչներին և այլն:

Այսպես, նրանք Տրիպոլիում 1950 թ. ձերբակալեցին մայիսամիկյան ցույցերին մասնակցած բազմաթիվ բանվորների, որոնք, այնուհետև, մտտ երկու ամիս առանց դատական

¹ «Ժողովուրդի Ձայն», 5 մարտի 1946 թ.:

² «Արաբաս», Բեյրութ, 23 հուլիսի 1949 թ.:

քննութեան ու դատարանի որոշման, գտնվում էին բանտում¹, Այդ նույն թվականի հունիսի 27-ին մեծ ցույց տեղի ունեցավ Բեյրութում՝ ուղղված արաբական երկրները զինելու վերաբերյալ ԱՄՆ-ի, Անգլիայի և Ֆրանսիայի դեկլարացիայի, ատոմային զենքի օգտագործման և Կորեայում ամերիկյան ինտերվենցիայի դեմ՝ Լիբանանի ոստիկանութունը գնդակոծեց այդ ցույցը և ցուցարարներին շատերին էլ ձերբակալեց²։ Յույցները ցրելու և ժողովներն արգելելու համար Լիբանանի կառավարութունը անգլիացի Քելիյի առաջարկությամբ կազմակերպեց հատուկ ոստիկանական բրիգադ։

Այս փաստերը համոզիչ կերպով ցույց են տալիս, որ Լիբանանի կառավարութունը ինչ-որ սատվերային կառավարութուն» չէ և Լիբանանում տիրապետող դեմոկրատիան դարուժուական դեմոկրատիա է, որն ապահովում է տիրապետող դասակարգերի շահերը և սահմանափակում է աշխատավորական մասսաների ու պրոգրեսիվ ուժերի իրավունքներն ու ազատութունները, «եթե մենք, — գրում է Մուհամեդ Մաշ-գուբը, — ուշադիր ուսումնասիրենք սահմանադրութունը և պառլամենտական թեորիայի կիրառումը Լիբանանում, ապա կտեսնենք, որ դեմոկրատիան այստեղ կիրառվում է միայն ձևականորեն, իսկ լիբանանցիները միայն հանդիսատեսներ են, երբեմն նաև դերասանները խառնաշփոթ և մտացածին կատակերգութունների, որոնք կարող են ծիծաղեցնել նաև լաց լինողին»³։

Լիբանանի առաջադեմ գործիչները երկրում տիրող կառավարման սխտեմն իրավացիորեն անվանում են «քաղաքական ֆեոդալիզմի» սխտեմ։ Նրանք մատնացույց են անում, որ կառավարութունը մեծ տեղ է տալիս ֆավորիտիզմի քաղաքականութեանը, որ երկրում ծաղկում է կաշառակերութունն ու կամայականութունը, Ֆ. Հիթթին նշում է, որ Բիշարա ալ-Նուրիի ռեժիմը (1943—1952 թթ.) դարձել էր

¹ 15.VI.1950. «الشرق»

² 3.VII.1950. «التلفزيون»

³ Мухаммед Маджзуб ...стр. 20.

Ֆավորիտիզմի և կաշառակերութիւնի ուժով, Սակայն այդպիսին էր ոչ միայն Բիշարա ալ-Խուրիի պրեզիդենտութիւնի ժամանակաշրջանում: Պատկերը համարյա նույնն էր նաև Քամիլ Շամունի ժամանակ (1952—1958 թթ.): Այդ տեսակետից հետաքրքիր փաստեր է բերում Լիրանանի պետական ու քաղաքական գործիչ Քամալ Ջունբլատը: Նա նշում է, որ «Շամունն ու ադմինիստրացիան և երկիրը կառավարող իր օգնականները ապականութիւն, կաշառակերութիւն, հովանավորութիւն, ապօրինի հարստացման, ազդեցութիւն, ընկերութիւնների ու երկրի բարիքների աննկարագրելի շահագործման շնորհաբանական մի նոր շերտ»¹ ավելացրին»²:

Նա այնուհետև գրում է, որ Շամունի պրեզիդենտութիւնի ժամանակաշրջանում համարյա ոչինչ չէր արվում առանց կաշառքի: Նույնիսկ որևէ պաշտոնյայից կամ մինիստրից որևէ ստորագրութիւն ստանալու համար պետք էր կաշառք վճարել: «Շամունը, — գրում է Ք. Ջունբլատը, — իրեն շրջապատել էր միջնորդների մի խմբով, որ միջնորդի դեր էր կատարում նրա և գործատերերի միջև և նրա ու իրենց անունից ստանում մեծամեծ գումարներ»³: Հետաքրքիր է նշել, որ Ք. Ջունբլատը կարողացել է տեսնել այն կապը, որ կա իմպերիալիստների քաղաքականութիւնի ու նպատակների և ապականութիւնի ու կաշառակերութիւնի սատարի ծաղկման միջև: Այդ առթիւ նա հետևյալ միտքն է արտահայտում. «Ապականութիւն և կաշառակերութիւնի տարածելը իմպերիալիզմի ծրագրի հիմքն է ու իր անմիջական նպատակների իրագործման բնական միջոցը, նա այն հաշիշն է, որ հարեցնում ու թմրեցնում է ժողովուրդներին և նրանց դարձնում կամազուրկ, ընդունելու այն, ինչ մերժում են վերածննդի, բարոյական վերելքի և արժեքների վերադարձման շրջանում»⁴:

¹ P. H. Hitti, Lebanon in history. London, 1957, p. 506.

² «كمال جنبلاط...» ص ٣١.

³ Նույն տեղում:

⁴ Նույն տեղում, էջ 24:

ժողովրդական մասսաները և Նիքանանի դեմոկրատական ուժերը պահանջում էին վերջ տալ կամայականութուններին, բոլոր տեսակի ապակասնութուններին և երկրում ապահովել դեմոկրատական ազատութուններն ու իրավունքները: Նրանք հանդես էին գալիս պառլամենտի դերի ուժեղացման և համայնքային-կրոնական սիստեմի վերացման պահանջով:

Նիքանանի հասարակական-քաղաքական կյանքում որոշակի դեր են խաղում քաղաքական կուսակցութունները: Դրանց թիվը Նիքանանում այժմ մի տասնյակից ավելի է՝ մոտ 15: Սակայն դրանք բոլորը չէ, որ լիարժեք կուսակցութուններ են: Նրանց մի մասը ավելի շուտ քաղաքական խմբեր են, որոնք իրենց շարքերում հաշվում են երբեմն մի քանի տասնյակից մինչև մի քանի հարյուր մարդ: Բացի այդ նրանց մի մասը առաջանում է քաղաքական որևէ կամայականի կամ պառլամենտական ընտրութունների ժամանակ և այդ կամայանիսյի ավարտումից հետո քայքայվում և հեռանում է քաղաքական արենայից:

Ինչպես Արևելքի մյուս երկրների, այնպես էլ Նիքանանի քաղաքական կուսակցութունների մեծ մասին առանձնահատուկ է այն, որ նրանք շունեն կազմակերպչական կուռ կառուցվածք, մշտական անդամակցութուն, կուսակցական տոմսեր, ամենամսյա անդամավճարների մուծում և այլն, ինչպես նաև որոշակիորեն մշակված, հստակ կուսակցական ծրագիր ու կանոնադրութուն: Այդ պատճառով էլ այդ կուսակցութուններն իրենց քաղաքական գործունեության մեջ թույլ են տալիս մեծ տատանումներ և քաղաքական կարևոր իրադարձութունների ժամանակ շեն կարողանում հստակ գիծ վարել:

Այժմ կանգ առնենք Նիքանանի կարևոր քաղաքական կուսակցութունների բնութագրման վրա:

Նիքանանի քաղաքական կուսակցութունների մեջ միակը, որը հանդես է գալիս հեռևողական դեմոկրատիայի գիրքերից և ներկայացնում բանվոր դասակարգի ու գյուղացիու-

Յյան շահերը, դա Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությանն է:

Լիբանանում կոմունիստական առաջին քայլերը արվել են 20-ական թվականներին, երբ հայ մարքսիստները կազմակերպում են խմբակներ, նրանց մեջ ներգրավելով աշխատավորներին և պրոգրեսիվ գործիչներին, կազմակերպում են ցույցեր ու ժողովներ, հրատարակում թուլցիկներ և այլն: Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունը յուսատրոսն գոյություն ունի 1924 թվականից¹: Եվ այդ թվականից նա աշխատանք է տանում աշխատավորական մասսաների շրջանում, կազմակերպում թերթերի և թուլցիկների հրատարակում և այլն: Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունն աճում ու ամրապնդվում է հատկապես երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին՝ 1943 թ. սկսած, երբ նրա շարքերը ընդլայնվում են ու նրա ազդեցությունը երկրում մեծ չափով ուժեղանում է: Կոմունիստական կուսակցությունն իր կազմակերպություններն է հիմնում Քեյրուֆում, Տրիպոլիում, Ջահլեում, Աքքայում, Ջերել Դրուզում, Բեսրվանում, Բերաայում, Մեթնում և այլ վայրերում²: Բուրժուական գրականության մեջ գոյություն ունեն մի շարք սխալ տեսակետներ կոմունիստական կուսակցության ազդեցության աճման նրա կազմի վերաբերյալ և այլն: Այսպես Վ. Լաքյորը նշում է, որ կառավարության թուլությունն ու սխալները, «...միջին դասակարգի անընդունակությունը առաջադրելու առաջնորդներ և ղեկավարություն ու քաղաքական կուսակցությունների թուլությունը — այս բոլորը բարերար հող ստեղծեցին կոմունիստական գաղափարների ինտենսիվ զարգացման համար, իդեալական պայմաններ, որոնց ներքո կոմունիստները նշանակալի հաջողություններ ձեռք բերին անցյալում և ավելի խոստումնալից ապագա ունեն առաջիկայում»³: Ինչպես մեջբերումից երևում է, հեղինակը ճիշտ չի բացատրում այն

¹ „Современный Ливан“, стр. 145.

² E. Abochdid, 30 years of Lebanon and Syria, 1917—1947, Beirut, 1948, p. 81.

³ W. Laqueur, Communism and nationalism in the Middle East, p. 137.

պատճառները, որոնք հանգեցրին կոմունիստական կուսակցության ազդեցության աճմանը: Եթե կառավարման թերութուններն ու սխալները նպաստել են նրա ազդեցության աճմանը, ապա նրանք ինչո՞ւ շնչապատեցին մյուս կուսակցութունների հեղինակության աճմանը, Հարցը, իհարկե, դրանում չէ: Վ. Լաքոտը աչքաթող է անում այն հանգամանքը, որ բանվոր դասակարգը վերջին քառասուն տարում աճել ու դարգացել է, մեծացել է նրա տեսակարար կշիռը Լիբանանի քաղաքական կյանքում, Բնականաբար, դա պետք է հասցներ նաև նրա կուսակցության ազդեցության աճմանը: Բացի այդ նրա դադափարախոսությունը, մարքս-լենինյան գաղափարները մազնիխի նման իրենց են գրավում ժողովրդական մասսաներին, Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունը միակ քաղաքական ուժն է, որը ճիշտ կերպով ցույց է տալիս այն ուղիները, որոնք կարող են հասցնել Լիբանանի տնտեսական ու քաղաքական վերածննդին: Նա անդուլ պայքարում է աշխատավորական մասսաների շահերի պաշտպանության համար և մերկացնում իմպերիալիստների մեքենայությունները: Ահա այս բոլորը միասին հասցրին Լիբանանի կոմունիստական կուսակցության հեղինակության աճմանը:

Սխալ տեսակետներ գոյություն ունեն նաև կոմկուսի ազգային կազմի վերաբերյալ: 1948 թ. ԱՄՆ-ի ներկայացուցիչների պալատի արտաքին գործերի հանձնաժողովի № 5 ենթահանձնաժողովը՝ որը ղրաղվում է ազգային և միջազգային շարժումների հարցերով, հրապարակեց մի զեկուցագիր՝ «Կոմունիզմը Մերձավոր արևելքում»: Այդ զեկուցագրում ասված է, որ, իբր մուսուլմանների և քրիստոնյաների միջև գոյություն ունի թշնամություն և քրիստոնյաները խրոնիկական վախ են զգում մուսուլմաններից: «Այդ պատճառով էլ, — նշված է զեկուցագրում, — քրիստոնյաները ընդհանրապես և մասնավորապես Լիբանանում, որտեղ նրանք համարյա մեծամասնությունն են, ավելի են ընկալում կոմունիստական պրոպագանդան, քան մուսուլմանները: Հույն-ուղղափառները և հայ-լուսավորչականները կազմում են կուսակցության ինչպես սկստիվ անդամների, այնպես էլ համակրողների հիմնա-

կան մասսանա: Հայերի դերի որոշ գերազնահատում ենք տեսնում նաև Վ. Լաքոբի մոտ:

Այս բոլորը, իհարկե, չի համապատասխանում իրականությանը: Միանգամայն սխալ է Լիբանանի կոմունիստական կուսակցութունը միմիայն քրիստոնյաներից բաղկացած կուսակցութուն ներկայացնել: Դրա իմաստը պարզ է. դրանով ուղում են ասել, որ այդ կուսակցութունը չի ներկայացնում ամբողջ ազգի շահերը և փորձում են կոմկուաի հանգնել անվստահութուն ներշնչել հասարակ մարդկանց մոտ, որոնք դժվար են կողմնորոշվում քաղաքականության մեջ: Մինչդեռ իրականում Լիբանանի կոմունիստական կուսակցութունն իր շարքերում համախմբում է աշխատավորական մասսաներին և առաջադեմ ինտելիգենցիայի ներկայացուցիչներին անկախ նրանց կրոնական դավանանքից: Նրա շարքերը կարող են մտնել թե՛ մուսուլմանները և թե՛ քրիստոնյաները, որոնք ընդունում են նրա քաղաքական հավատամքը և գաղափարախոսութունը:

Իսկ ինչ վերաբերում է հայերին, ապա, իրոք, անժխտելի է նրանց կատարած դերը և մատուցած ծառայութունները Լիբանանի կոմունիստական շարժմանը: Սակայն այդ դերը շպեռ է փորձել գերազնահատել և ընկնել ծայրահեղութունների մեջ: Լիբանանի կոմունիստական կուսակցութունն իրենից ներկայացնում է նախ և առաջ արաբական (ազգային կազմի իմաստով) կուսակցութուն, որի շարքերում միավորվել են թե՛ մուսուլման և թե՛ քրիստոնյա բանվորներն ու դուռազցիները, ինտելիգենցիայի ներկայացուցիչները:

Մինչև 1944 թ. Լիբանանի կոմունիստական կուսակցութունը միավորված էր Միրիայի կոմունիստական կուսակցության հետ և կոչվում էր Միրիայի և Լիբանանի կոմունիստական կուսակցութուն: 1943 թ. դեկտեմբերի 31-ից մինչև 1944 թ. հունվարի 2-ը տեղի ունեցավ Միրիայի և Լիբանանի կոմունիստական կուսակցության ազգային համագումարը: Համագումարը հաշվի առնելով, որ ստեղծվել են Լիբանանի և Միրիայի անկախ պետութուններ, որ փոխվել են քաղաքական ու սոցիալական պայմանները և յուրաքանչյուր երկրի առջև իր ազգային խնդիրներն են կանգնած, որոշեց ստեղծել

առանձին Սիրիայի և Լիբանանի կոմունիստական կուսակցություններ, յուրաքանչյուրն իր կենտրոնական կոմիտեով և ղեկավար այլ մարմիններով¹։

Համադումարն ընդունեց Լիբանանի կոմունիստական կուսակցության Ազգային պակտը, որը փաստորեն ծրագրի բնույթ ունի և հանդիսանում է գործողության ուղեցույց կուսակցության համար։ Ազգային պակտը հստակորեն սահմանում է կուսակցության քաղաքականության գլխավոր հարցերը։ Դրանք են.

1. Պայքար Լիբանանի անկախության, գերիշխանության, դոլություն ամրապնդման և ազգային լիակատար ազատագրման համար։

2. Հանրապետական, իսկական դեմոկրատական վարչաձևի հաստատում։

3. Եղբայրական համերաշխության կապերի ամրացում Լիբանանի ու Սիրիայի և մնացյալ արաբական երկրների միջև։

4. Հավասարություն բոլոր լիբանանցիների միջև, ինչ կրոնի և ազգության էլ պատկանեն նրանք։

5. Ազգային գերիշխանության տարածումը զրամական, արդյունաբերական և առևտրական օտար հաստատությունների վրա։

6. Դեմոկրատական ազատությունների ապահովում և, առաջին հերթին, խղճի, խոսքի, մամուլի, ժողովների, միությունների, կուսակցությունների և արհմիությունների ազատություն։

7. Բարձրացնել երկրի տնտեսական մակարդակը, պաշտպանել ազգային արդյունաբերությունը, զարգացնել երկրագործությունը և աշխուժացնել առևտուրը։

8. Պաշտպանել քաղաքի և դյուղի մանր արտադրողներին, պայքարել անգործության, թշվառության ու շքավորության դեմ և այլն²։ Ինչպես տեսնում ենք սույն ծրագիրը ընդգրկում է Լիբանանի հասարակական-քաղաքական և տնտես-

¹ «Մարտի 10-րդի Ձայն», 10 հունվարի, 1944 թ.։

² Նույն տեղում։

սական կյանքի բոլոր բնագավառները։ Այն բխում է ազատագրումից հետո Լիբանանի առջև կանգնած կենսական կարելիք հարցերից և պայմանավորված է ազգային-ազատագրական պայքարի տվյալ էտապի խնդիրներով։ Ազգային պակտի ընդունումից հետո Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունը աշխատել է մոբիլիզացնել Լիբանանի աշխատավորական մասսաներին վերոհիշյալ կարևոր խնդիրները կյանքում կենսագործելու համար։

1947 թ. վերջերին Լիբանանյան իշխանություններն արգելեցին Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունը և նաստիպված անցավ ընդհատակ։ Հենց ընդհատակի պայմաններում էլ տեղի ունեցավ Լիբանանի և Սիրիայի կոմունիստական կուսակցությունների միավորումը, որը գոյություն ունեցավ մինչև 1958 թ.։ Այդ թվականին նրանք կրկին բաժանվեցին առանձին կուսակցությունների։

Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունը մեծ ուշադրություն է դարձնում ազգային փոքրամասնությունների մեջ տարվող աշխատանքին, գտնելով, որ Լիբանանի առջև կանգնած կարևոր քաղաքական ու տնտեսական խնդիրները կարելի է լուծել միայն երկրում բնակվող բոլոր ժողովուրդների միահամուռ և համերաշխ շանքերով։ Այդ քաղաքականության արտահայտությունն է հանդիսանում այն, որ Սիրիայի և Լիբանանի կոմունիստական կուսակցություններին կից գոյություն ունեւր հայկական սեկցիա։ Նա մեծ ու դրական աշխատանք է կատարել հայ մասսաների շրջանում կոմունիստական դադափարները տարածելու և հայ ու արաբ բարեկամությունն ամրապնդելու ուղղությամբ։ Լիբանանի կոմունիստական կուսակցության այսպիսի ազգային քաղաքականությունը շատերի սրտով չէր և նրանք պատեհ առիթը բաց չէին թողնում քննադատելու նրան։ 1944 թ. հունվարի 1-ին հանդես գալով հայերի կողմից Բեյրութում կազմակերպված մի ժողովում Լիբանանի կոմունիստական կուսակցության նախագահ Ֆարաթալլա Հելուն, նշում էր. «Մարդիկ կան, որ կքննադատեն մեզ, արաբ կոմունիստներս, թե զուտ արաբական կուսակցություն մը շենք, քանի որ հայեր ալ ունինք մեր շարքերեն ներս։ Մյուս կողմեն հայեր ալ կան, որ ձեզ կքննա-

դատեն, թե արարներու հետ նույն կուսակցութիւն մեջ եք: Սակայն մենք, արար կոմունիստներս հայ կոմունիստներուն գործակցելով լավագույն արարներ կհանդիսանանք, քանի որ մեր ազգային գործերուն համար ապահոված կըլլանք մեր հայ եղբայրներուն աշակցութիւնը: Իսկ հայ կոմունիստները արարական կոմունիստներուն գործակցելով՝ լավագույն հայերը եղած կըլլան, որովհետեւ այդ ձեռով անոնք լավագույնս կծառայեն հայ ժողովրդի շահերուն»¹:

Լիբանանի հայերն իրենց հերթին շատ բարձր էին դնահատում հայ-արար բարեկամութիւն անհրաժեշտութիւնը և ամեն ինչ անում այդ բարեկամութիւն ամրապնդման, Լիբանանի ազգային խնդիրներին ազնվորեն ծառայելու համար: Հովհաննես Աղբաշյանը հանդես գալով Լիբանանի և Սիրիայի կոմունիստական կուսակցութիւն ազգային համագումարում, նշեց հետևյալը. «Հայ կոմունիստները, որոնք իրենց արար կոմունիստ ընկերներուն հետ բանտարկվեցան և հալածվեցան, ապացուցանեցին, թե հայերը օտարներ չեն այս երկրներուն մեջ, այլ Սուրիան և Լիբանանը կնկատեն իրենց հայրենիքը: Եվ եթե կա մեկը, որ օտար է այս երկրներուն և անոնց ժողովրդին, ատիկա ոչ թե հայերն են, այլ իմպերիալիստները»²:

Լիբանանի և Սիրիայի կոմունիստական կուսակցութիւնների հայկական սեկցիան գոյութիւն ունեցավ մինչև 1947 թ.: 1947 թ. դեկտեմբերի 30-ին հայկական սեկցիայի ղեկավարութիւնը հրապարակեց կոմյունիկե, որտեղ ասված էր, որ 23 տարիների ընթացքում հայ կոմունիստները կազմում էին Սիրիայի և Լիբանանի կոմունիստական կուսակցութիւնների հատուկ սեկցիա և արարների հետ կողք-կողքի պայքարել են իմպերիալիզմի դեմ հանում արարական երկրների ազատութիւն: Մյուս կողմից, հայ կոմունիստների մտահոգութիւն կարևոր առարկան է եղել Սովետական Հայաստանը և նրա շահերի պաշտպանութիւնը: Այժմ այդ սեկցիաների ղեկավարութիւնը, Լիբանանի և Սիրիայի կոմունիստական կուսակցութիւնների կենտրոնական կոմիտեների համաձայնու-

¹ Ժողովրդի Ձայն, 4 հունվարի 1944 թ.:

² Նույն տեղում, 7 հունվարի 1944 թ.:

թյամբ որոշում է լուծարքի ենթարկել հայկական սեկցիաները և ստեղծել «Հայ հայրենասերների միություն»։ Այդ որոշման մեջ նշված էին այն պատճառները, որոնք թևադրում էին այդպիսի քայլի անհրաժեշտությունը. «Հայկական կոմունիստական սեկցիան գտնում է, որ պատերազմից հետո տեղի ունեցած փոփոխությունների հետևանքով, նրա առջև կանգնում են նոր խնդիրներ։ Արտասահմանի հայերի կյանքում տեղի ունեցավ պատմական մեծ փոփոխություն՝ աշխարհով մեկ սփռված հայ տարագիրների վերադարձը Հայաստան։ Հայկական կոմունիստական սեկցիան գտնում է, որ ներկա շրջանում ամենակարևոր խնդիրը հայերի ազգային միավորումն է։ Այդ պարագան պահանջում է մեղանից և բուրբ հայ հայրենասերներից իրենց ուժերի լարումը այդ խնդրի կատարման համար... Այդ ազգային խնդիրների իրադրման և ազգային ուժերի կենտրոնացման հեշտացման համար Սիրիայի և Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունների հայկական սեկցիան այդ կուսակցությունների կենտրոնական կոմիտեների համաձայնությամբ որոշեց լուծարքի ենթարկել հայկական կոմունիստական սեկցիան և մյուս հայ հայրենասերների հետ միասին ստեղծել «Հայրենասերների միություն»։

Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունը այժմ էլ հարկադրված է գործել անլիզալ պայմաններում՝ կազմակերպելով աշխատավորական մասսաների պայքարը ընդդեմ օտարերկրյա իմպերիալիստների ու նրանց ներքին դաշնակիցների, հանուն ազգային տնտեսության ստեղծման, աշխատավորական մասսաների միճուկի բարելավման, դեմոկրատիայի և բարեկամական կապերի ամրապնդման արաբական ու սոցիալիստական երկրների հետ։

Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունը ակտիվորեն հանդես է գալիս հանուն միջազգային կոմունիստական շարժման շարքերի ամրապնդման։ Նա մասնակցեց 1960 թ. Մոսկվայում տեղի ունեցած 81 կոմունիստական և բանվորական կուսակցությունների խորհրդակցությանը և հավանու-

¹ ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 8088, л. 8—9.

Քյունն ամենց այդ խորհրդակցությունում ընդունված որոշումներին: Մեր ժամանակի կարևորագույն հարցերում՝ պատերազմի և խաղաղության, միջազգային հեղափոխական և ազգային-ազատագրական շարժումների, սոցիալիզմի համաշխարհային սխտանի տեղի ու դերի գնահատման հարցերում կիրանանի կոմունիստական կուսակցությունը գրավում է նիշա և սկզբունքային դիրք, հետևողականորեն պայքարելով մարքս-լենինյան տեսության անաղարտության համար:

Կիրանանի մյուս կարևոր կուսակցություններից է կիրանանի սոցիալիստական առաջադիմական կուսակցությունը— շէրզը ԲՅ-Բաքադղումի ԿԻ-Իշիբիրաքի: Նա հիմնվել է 1949 թ.: Նրա հիմնադիրն է Քամալ Ջունբլատը, կիրանանի սոցիալիստական առաջադիմական կուսակցությունը աչ սոցիալիստական, մանրրուրժուական կուսակցություն է: Նա իրեն համարում է «միջազգային սոցիալիստական շարժման» բաղկացուցիչ մասը: «Միջազգային սոցիալիզմ» ասելով այդ կուսակցությունն ի նկատի ունի ոչ թե նրա հեղափոխական, այլ ռեֆորմիստական, աչ-համաձայնողական թևը: Պատահական չէ, որ կուսակցության լիդեր Ք. Ջունբլատը բազմիցս ընդգծել է իր հոգևոր հարադատությունը այն սոցիալիզմի հետ, որ ներկայացնում էր էտտլին: Կանգնած լինելով աչ սոցիալիզմի դիրքի վրա այդ կուսակցությունը դեմ է հեղափոխական գործողությունների և ընդունում է միայն ռեֆորմի ուղին: Նա հանդես է դալիս կոմունիստական գաղափարախոսության դեմ, լիաքցնելով իր թշնամանքը նրա նկատմամբ:

Կուսակցությունը շունի հստակ ծրագիր: Նրա ծրագիրը, որ հրատարակվեց պարտիայի օրգան «Ան-Նաբա»-ում 1952 թ. սեպտեմբերի 10-ին, լի է ընդհանուր ֆրազներով և շատ հարցեր մշուշապատ են: Որո՞նք են այդ կուսակցության հիմնական ծրագրային պահանջները: Ներքին քաղաքականության բնագավառում նա պահանջում է նոր ընտրական օրինադիժ մշակել, մտցնել սոցիալական ապահովագրում և ստեղծել փոխօգնության գրամարկդներ, պաշտպանել գյուղի աշխատավորների և պետական ծառայողների աշխատանքային շահերը, հովանավորական քաղաքականություն վարել մանր հողատերերի նկատմամբ և նրանց վաճառել պե-

տակաւ հօդերը: Նա պահանջում է նաև ստեղծել գյուղատնտեսական բանկ, որը ֆինանսական օգնութիւն գյուղ տա մանր արտադրողներին: Բացի այդ նա պահանջում է պրոտեկցիոնիստական քաղաքականութիւն վարել ազգային արդյունաբերութիւն նկատմամբ, ազգայնացնել Լիրանանում գործող մի շարք մոնոպոլիստական ընկերութիւններ և այլն¹: Ինչպէս տեսնում ենք կուսակցութիւն ծրագիրը լրիվ արտահայտում է գյուղի և քաղաքի մանր արտադրողների շահերը, թեև դրանց պաշտպանութիւն համար չի առաջադրում տրամտակաւ միջոցառումներ: Այդ բոլորին նա ձգտում է հասնել միայն խաղաղ բարեփոխումների ուղիով:

Այդ կուսակցութիւնը հստակ դասակարգային քաղաքականութիւն չի վարում: Նա սկսելու է բերրորդ ուժի դեր կատարել խոշոր կապիտալիզմի և գործավորների դասակարգային բախումներու ընթացքին², Իսկ ինչ վերաբերում է արտաքին քաղաքականութիւնը, ապա սոցիալիստական առաջադիմական կուսակցութիւնը պաշտպանում է գրական շեղօթութիւն քաղաքականութիւնը, պահանջում է Լիրանանը և արաբական մյուս երկրներն ազատել իմպերիալիզմի կապանքներից և դեմ է ռազմական դաշինքներին միանալուն: Նա կողմնակից է բարեկամական հարաբերութիւնների զարգացման Սովետական Միութիւն և սոցիալիստական մյուս երկրների հետ:

Այս կուսակցութիւն քաղաքականութիւն համար բնորոշ է նաև այն, որ նա ակտիվ գործնական քայլերի չի դիմում իր պահանջների կենսագործման համար և շատ հաճախ իր խընդիրը համարում է լուծված այս կամ այն հարցի կապակցութիւնում պաշտոնական հայտարարութիւն անելով:

Լիրանանում գործում են մի շարք այսպէս կոչված ավտոնոմական բուկ-կուսակցութիւններ, որոնք մեծ դեր են խաղում Լիրանանի քաղաքական կյանքում: Դրանք են Ազգային բուկ, Սահմանադրական միութիւն և Ազգային լիբերալներ կուսակցութիւնները: Հիմնականում նրանք են վերահսկում

¹ 10.IX.1952 «النبا» بيروت

² «Արաբա», 18 հուլիսի 1956 թ.

պառլամենտը և ղեկավար դիրք գրավում պետական ապարատում¹։

Ազգային բլոկը («Ալ-Քութլա ալ-Վաթանիյա») ստեղծվել է 1935 թ. էմիր էզդեի կողմից։ Այժմ նրա լիդերներն են էմիր էզդեի որդիները՝ Ռայմոն և Պյեր էզդեները, էզվարդ Հանաուին, Թանիուա Ֆրեյճը և Նուհադ Բուսյզը։ Ազգային բլոկը Լիրանանի առևտրա-ֆինանսական բուրժուազիայի և կալվածատերերի կուսակցությունն է, նրա գործունեության մեջ մեծ դեր է խաղում մարոնիթ հոգևորականությունը։ Այդ կուսակցությունը «զորեղ կապերով կապված է արևմտյան պետություններու հետ և բնավ չեն ցանկանար փոփոխված տեսնել Լիրանանի ներկա կառուցվածքը»²։ Ազգային բլոկը մանդատային սիստեմի դոյուսթյան ժամանակ սերտորեն կապված էր ֆրանսիական իմպերիալիստների հետ, իսկ մանդատի վերացումից հետո նա կապվում է նաև ամերիկյան և անգլիական իմպերիալիստների հետ։

Կուսակցությունն հիմնականում բաղկացած է առևտրականներից, կալվածատերերից, արդյունաբերողներից և բարձրաստիճան պետական պաշտոնյաներից։

Ազգային բլոկը ներքին քաղաքականության բնագավառում պահանջում է խրախուսել օտարերկրյա կապիտալի հոսքը Լիրանան, օտարերկրյա կապիտալիստներին և առևտրականներին տալ համապատասխան երաշխիք և այլն։ Կուսակցության ժրագրում շատ է խոսվում ժողովրդի կարիքների մասին, սակայն դրանք դատարկ խոսքեր են՝ ժողովրդական մասսաների մոտ հեղինակություն նվաճելու համար։ Իրականում նա հետևողականորեն պաշտպանում է կոմպրոպորական բուրժուազիայի, կալվածատերերի և մարոնիթ հոգևորականության շահերը³։ Արտաքին քաղաքականության բնագավառում Ազգային բլոկը կողմնակից է արևմտյան տերությունների հետ սերտ դաշինքին, պահանջում է միանալ արևմտյան ռազմական խմբավորումներին և ձգտում է «տըն-

¹ H. Sharabi... p. 144.

² «Արարատ», 18 հուլիսի 1956 թ.։

³ «Современный Ливан», стр. 148.

տեսական օգնություն» ստանալ արևմտյան իմպերիալիստական տերություններից, 1952 թ. ապրիլի 25-ին կուսակցության գործադիր կոմիտեն ընդունեց կուսակցության ծրագիրը լրացնող մի բանաձև, որը կոչ էր անում Լիբանանին միանալ «Համատեղ պաշտպանության» սխտեմին: Ազգային բլոկը հրաժարվեց մասնակցել Լիբանանի կուսակցությունների կոնֆերանսին, որը հանդես էր գալիս Լիբանանը արևմտյան տերությունների մասնակցությամբ որևէ ռազմական խմբավորման մեջ մտցնելու դեմ: Նա կողմնակից էր և պաշտպանում էր «էյզենհաուերի դոկտրինան»: Նրա օրգանն է «Ան-Սահաֆա»-ն, որը բացեիքաց պաշտպանում է «ամերիկյան օգնություն»-ը և արևմուտքի հետ Լիբանանի սերտ դաշինքի գաղափարը: Կուսակցության դիրքը Սովետական Միության և սոցիալիստական մյուս երկրների նկատմամբ ոչ բարյացակամ է:

Մինչև 1952 թ. Լիբանանում գոյություն ունեւր Սահմանադրական բլոկ կուսակցությունը: Սակայն նա 1952 թ. քայքայվեց և նրա բազայի վրա 1954 թ. քաղաքական արենա դուրս եկավ Սահմանադրական միություն կուսակցությունը, որի լիդերներն են Ֆիլիպ Քաքլան և Բահիշ Քակի էդ-Դինը: Ինչպես Ազգային բլոկը, այնպես էլ Սահմանադրական միությունը հիմնականում կազմված է առևտրականներից, կալվածատերերից, փաստաբաններից, պետական պաշտոնյաներից և այլն: Փաստորեն այդ երկու կուսակցությունների միջև սկզբունքային ոչ մի տարբերություն չկա: Նրանք ներկայացնում են կոմպրոպոտական բուրժուազիայի, կալվածատերերի և մարտիթ հոգևորականության տարբեր խմբերի շահերը: Միայն թե Սահմանադրական միություն կուսակցությունն ավելի ճկուն քաղաքականություն է վարում: Նա բացահայտորեն չի պաշտպանում Արևմուտքի հետ դաշինքի գաղափարը, ցույց է տալիս, որ կողմնակից է արաբական միասնականությանը և այլն¹: Իհարկե, դա չի նշանակում, թե նա արևմտյան օրինատացիա շունի:

Ներքին քաղաքականության բնագավառում նա պահան-

¹ «Современный Ливан», стр. 149.

շում է առևտրի ազատութիւնն և արդյունաբերութեան պաշտպանութիւնն:

Բացի այդ, ինչպէս նշել է կուսակցութեան հանգուցյալ ղեկավար Բիշարա էլ-Նուրին 1959 թ. ապրիլի 23-ի իր ելույթում, իր կուսակցութիւնը պահանջում է արմատական փոփոխութիւն մտցնել ընտրական սիստեմում, համազործակցութիւնն հաստատել բոլոր դասակարգերի և կրօնական համայնքների միջև¹:

Կուսակցութեան պաշտօնական օրգանն է «Ադ-Դիար» թերթը, իսկ ղեկավար մարմինը՝ կենտրոնական բյուրոն: Սահմանադրական միութիւնը բազմամարդ կուսակցութիւնն չէ և շունի տեղական կազմակերպութիւններ:

Լիբանանում զգալի ազդեցութիւն ունեն ֆալանգիստները՝ «Ալ-Փաթիբ ալ-Լուբնանիյա»: Դա միայն քրիստոնյա, գլխավորապէս մարոնիթ երիտասարդութիւնից բաղկացած կիսա-ուղղմական, մանրբուրժուական կազմակերպութիւնն է, որը ստեղծվել է 1934 թ.: Նրա անդամների և համակրողների թիվը հասնում է մի քանի հազարի: Այդ կուսակցութեան կազմում կան գործարար շրջանների, մանր բուրժուազիայի ներկայացուցիչներ, առևտրականներ, բժիշկներ, փաստաբաններ, ինչպէս նաև բանվորներ ու գյուղացիներ: Նրա անդամները, որոնք ցույցերի և հանդեսների ժամանակ կրում են ուղղմական համադրեստ, բաժանվում են ֆալանգանների (500-ական մարդ), կորպուսների (250-ական մարդ), սեկցիանների (125-ական մարդ) և էսկադրանների (25-ական մարդ)²:

Այդ կուսակցութեան ծրագրային պահանջները հիմնականում հանգում են հետևյալին՝ Լիբանանի անկախութեան պահպանումը նրա ներկա սահմաններում, զորացնել ազգային ողով քաղաքացիների պատրաստութիւնը, ազգային նպատակներին հասնելու համար երաշխավորել Լիբանոնի տնտեսական զարգացումը, բարելավել աշխատավոր դասակարգի վիճակը և այլն³:

¹ 21.IV.1959 «التغراف»

² В. Луцкий и, Арабские страны, М., 1947, стр. 73.

³ «Արաբտ», 16 հուլիսի 1949 թ.:

Այս կուսակցութիւնը շատ բացասական դեր է խաղում Լիբանանի քաղաքական կյանքում: Նա ատենութիւն է սերմանում Լիբանանի քրիստոնյաների և մուսուլմանների միջև և պառակտում Լիբանանի աշխատավորական մասսաների շարքերը: Կուսակցութիւնը բացարձակապես դեմ է որևէ միութեան և հատկապես քաղաքական, արաբական որևէ պետութեան հետ¹: Ֆալանգիստներն այն տեսակետն են զարգացնում, որ Լիբանանի բնակչութիւնն այլ կուլտուրա ունի և տարբեր հիմք, որը հնարավորութիւն չի տալիս նրան խառնվելու մյուս արաբական երկրների հետ: Չնայած իրենց բազմաթիւ հայտարարութիւններին, նրանք փաստորեն դեմ են արաբական երկրների հետ որևէ համագործակցութեան: Դրա փոխարեն նրանք ունեն ակնհայտ արևմտյան և, հատկապես, ամերիկյան օրիննտացիա: Նրանք կողմնակից են ամերիկյան «օգնութեան» և երկրում օտարերկրյա ու, հատկապես, ամերիկյան կապիտալի ներհումանը, թեև դա հակասութեան մեջ է գտնվում նրանց ծրագրի այն կետի հետ, որ տեղ ասվում է հրաշխավորել Լիբանանի տնտեսական զարգացումը: Սակայն հակասութիւնը առկա է այդ կուսակցութեան ծրագրային պահանջների և ամբողջ քաղաքական գործունեութեան մեջ: «Ֆալանգիստները, — նշում է «Արաբատ» թերթը, — իրենց սեփական պրոպագանդի նյութ դարձուցած են բարեւակիւ Լիբանանի տնտեսական կացութիւնը, Բայց իրենց ըսած խոսքերն զործի չեն անցնել»²: Ֆալանգիստները կողմնակից են, որ Լիբանանը միանա արևմտյան իմպերիալիստական բլոկներին: Նրանք իր ժամանակին պաշտպանում էին «էյլենհաուերի դոկտրինան»: Իսկ 1958 թ. ապստամբութեան ժամանակ ֆալանգիստները հանդիսանում էին պրեզիդենտ Շամունի հենարանը և հիմնական մարտական ուժը՝ ուղղված հակաիմպերիալիստական պայքարի մարտիկների դեմ: Սովետական Միութեան և սոցիալիստական լագերի մյուս պետութիւնների նկատմամբ այս կուսակցութիւնը բացահայտ թշնամանք է տածում:

¹ E. Abochdid, 30 years of Lebanon and Syria, 1917—1947, p. 87.

² «Արաբատ», 18 հուլիսի 1956 թ.:

Ֆալանգիստների լիդերն է Պյեր Ժեմայելը, պաշտոնական օրգանը՝ «Ալ-Ամալը»:

Համարյա նույն բնույթի՝ կիսառազմական, երիտասարդական, մանրրորժուական կազմակերպությունն է «Նաջադե»-ն¹: Սակայն նա ներկայացնում է միայն մուսուլման երիտասարդությունը և ստեղծվեց 1934 թ. ի հակակշիռ ֆալանգիստների, «Այդ երկու կազմակերպությունների միջև զոյություն ունի ուժեղ անտազոնիզմ»², Սակայն նրանց միջև մի կարևոր տարբերություն էլ կա: Եթե ֆալանգիստները կողմնակից են իրանյան սերտ դաշինքին արևմտյան իմպերիալիստական պետությունների հետ և նրանց ազդեցության տարածողներից են հանդիսանում, ապա «Նաջադե»-ն բացահայտորեն հանդես է գալիս իրանյան արևմտյան բրդկին միացնելու քաղաքականության դեմ, «Նաջադեներու բնորոշ հատկությունը հակաարևմտյան խմորումն է»³, — նշում է «Արարատ»-ը: Դեռ ավելին. նրանք կողմնակից են Լիբանանի մերձեցմանը արաբական մյուս երկրների հետ: Ինչպես նշում է է. Աբուշահրը, «Նաջադեն» վստահորեն հավատում է արաբական երկրների քաղաքական ու տնտեսական բացարձակ միասնությանը⁴:

Կուսակցության ղեկավարն է Ադնան Հաքիմը:

Բացահայտ ֆաշիստական բնույթի կուսակցությունը է իրանյան Ազգային-սոցիալական կուսակցությունը: Նա հիմնվել է 1932 թ. և հայտնի է իր ունեցած կապերով իտալական և գերմանական ֆաշիստների հետ: Պատահական չէ, որ այդ կուսակցության վերջնական սվաստիկան էր⁵, Կուսակցությունն ունի ռազմա-ֆաշիստական կառուցվածք: Նրա հիմնադիրն էր Անտուան Սաադեն, Բեյրութի ամերիկյան համալսարանի նախկին դասախոս, որն անձնական կապեր ուներ Մուսուլինիի հետ: Այս կուսակցությունը ազգային-սոցիալա-

1 «Նաջադե», օգնականներ՝ զժրախտության մեջ:

2 ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 3108, л. 128.

3 «Արարատ», 18 հուլիսի 1956 թ.:

4 E. Abochdid... p. 80.

5 В. Луцкий ...стр. 73.

կան սկսեց կոչվել 1958 թ. հետո: Մինչ այդ նա կոչվում էր Սիրիական ազգային կուսակցություն և գրականության մեջ հայտնի էր ղոզմի սուրիներ անունով: Կուսակցությունը սիրիական էր կոչվում այն պատճառով, որ նրա հիմնական ծրագրային պահանջը «Մեծ Սիրիայի» կամ ինչպես իրենք էին անվանում, «բնական Սիրիայի» ստեղծումն էր, որը պետք է Սուեզի ջրանցքի գոտուց տարածվի մինչև Տավրոսի լեռները, իր մեջ ընդգրկելով Սիրիան, Իրաքը, Լիբանանը, Հորդանանը և Պաղեստինը¹: Սակայն այդ պարտիայի մեջ մի խումբ կար, որը թեև սկզբունքորեն դեմ չէր «Մեծ Սիրիայի» ծրագրին, սակայն գտնում էր, որ նրա մեջ չպետք է մտցնել Լիբանանը և նրա պետական անկախությունը պետք է ապահովել: Այդ խումբը գլխավորում էր Նիմեհ Քաբեթը և այդ հողի վրա պառակտում տեղի ունեցավ կուսակցության շարքերում²: 1949 թ. ղոզմիները պրակտիկ քայլի դիմեցին իրենց ծրագրային պահանջը կենսագործելու համար: Նրանք փորձեցին պետական հեղաշրջում կատարել Լիբանանում, որը պետք է հանդիսանար առաջին քայլը «Մեծ Սիրիա» ստեղծելու անդրիական իմպերիալիզմի պլանների իրականացման ճանապարհին: Սակայն այդ հեղաշրջումը ձախողվեց և ղոզմիների առաջնորդ Անտուան Սաադեն ձերբակալվեց ու գնդակահարվեց: Իսկ կուսակցությունը պաշտոնապես արգելվեց:

Չնայած այդ հանգամանքին այդ կուսակցությունը Շամունի իշխանության գլուխ գալուց հետո (1952 թ.) համարյա կիսալեգալ վիճակում էր գտնվում և օգտվում ազատություններից: Նա ակտիվորեն պաշտպանում էր Շամունին 1958 թ. ապստամբության ժամանակ և Շամունը նախքան պրեզիդենտությունից հեռանալը պաշտոնապես թուլլատրեց այդ կուսակցության գործունեությունը, որը սկսեց կոչվել ազգային-սոցիալական կուսակցություն՝ «Հըզբ ալ-Կաումի ալ-իլթիմաի»: 1961 թ. դեկտեմբերին այս կուսակցությունը պետական հեղաշրջում կատարելու մի անհաջող փորձի ևս դիմեց,

¹ Kermit Roosevelt, Arabs, oil and history, New York, 1949, p. 139.

² E. Abouchdid... p. 79.

որից հետո Լիբանանի կառավարութիւնը կրկին այդ կուսակցութիւնն արգելեց:

Ազգային-սոցիալական կուսակցութիւնն իր գործունեութիւն մեջ մեծ տեղ է հատկացնում տեւորի քաղաքականութիւնը, շի խորշում դիմել սպառնալիքների ու սպանութիւնների և բացահայտ հակակոմունիստական դիրք է զբաղում:

Լիբանանում կան նաև մի շարք այլ կուսակցութիւններ, ինչպես «Ազգային կոմիտե», «Ազգային կոչ» և այլ կուսակցութիւններ, որոնք ներկայացնում են Լիբանանի բուրժուազիայի և կալվածատերերի տարբեր շերտերի շահերը:

Լիբանանյան իրականութիւն մեջ արաբական կուսակցութիւնների կողքին գոյութիւն ունեն և գործում են հայկական ավանդական քաղաքական կուսակցութիւններ՝ հնչակներ, ռամկավարներ, դաշնակներ, զանազան կազմակերպութիւններ և այլն: Ըստ որում նրանք տարբեր դեր են խաղում հայ և արաբ իրականութիւն մեջ: Հնչակները և ռամկավարները հայ կոմունիստների հետ միասին կազմում են դեմոկրատական թևը և դաշնակցում արաբ դեմոկրատների հետ՝ հանուն Լիբանանի ազգային անկախութիւն, իմպերիալիզմի ազդեցութիւն վերացման և հայ-արաբ բարեկամութիւն: Մինչդեռ դաշնակները արաբական հետադիմական ուժերի հետ զտնվում են միևնույն շարքում և պառակտում մտցնում լիբանանահայ համայնքի ներսում:

Լիբանանի քաղաքական կյանքում մեծ դեր են խաղում զանազան կուսակցական խմբավորումներ և միութիւններ՝ ինչպես օրինակ Ազգային կոնգրեսը, Սոցիալիստական ճակատը և այլն:

Ազգային կոնգրեսը ստեղծվել է 1943 թ., նրա գործունեութիւնն առանձնապես ակտիվ էր և դրական 1943—1946 թ. հակաիմպերիալիստական պայքարում: Դա միջպարտիական խմբավորում է, որի մեջ մտնում են Լիբանանի համարյա բոլոր աչքի ընկնող կուսակցութիւնները, այդ թվում նաև կոմունիստական կուսակցութիւնը: Նրա աշխատանքներին մասնակցում են նաև հայ դեմոկրատական ուժերը: Ազգային կոնգրեսը իր գլխավոր խնդիրն է համարում պայքարը Լիբա-

նանի անկախության համար¹։ Կոնգրեսը շունի որոշակիորեն մշակված ծրագիր և նա գումարվում է ամեն անգամ, երբ Լիբանանի քաղաքական կյանքում տեղի է ունենում խոշոր իրադարձություն։ Սակայն 1946 թ. հետո կոնգրեսի աշխատանքներում որոշ դադար տեղի ունեցավ։ Նա համարյա չէր գումարվում և այնպես ակտիվորեն չէր գործում, ինչպես սկզբնական շրջանում։ Նվ միայն 1951—1953 թթ. և ապա 1958 թ. նա սկսեց որոշ աշխուժություն ցուցաբերել։ Տարբեր քաղաքական կուսակցությունների միավորումը կոնգրեսում իր կնիքն է դրել նրա աշխատանքների վրա։ Կոնգրեսի մեջ մտնում են նաև այնպիսի կուսակցություններ, որոնք կողմնակից են արևմտյան տերությունների հետ համագործակցելու Այդ պատճառով էլ նրա որոշումները միշտ չէ, որ կրում են վճռական ու արմատական բնույթ։

Միջկուսակցական խմբավորում էր, այսպես կոչված Լիբանանի Սոցիալիստական ճակատը, որի մեջ միավորվել էին Սոցիալիստական-առաջադիմական, Ազգային բոկ, Ազգային կոչ, Ֆալանգիստների, ղովմիների կուսակցությունները, որոնք պայքարում էին Բիշարա էլ-Խուրիի դեմ, պահանջելով նրա հրաժարականը։ Սակայն այդ միավորումը երկար գոյություն չունեցավ և 1952 թ. սեպտեմբերին Բիշարա էլ-Խուրիի հրաժարականից հետո որոշ ժամանակ անց, ներքին հակասությունների պատճառով քայքայվեց և դադարեց գոյություն ունենալուց։

Այսպիսով, Լիբանանի սոցիալ-տնտեսական վիճակի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ անկախություն ձեռք բերելուց հետո, թեև երկիրը հասել է որոշ հաջողությունների տնտեսության զարգացման և կյանքի այլ բնագավառներում, այնուամենայնիվ, Լիբանանի առջև կանգնած բազմաթիվ ազգային կարևոր խնդիրներ դեռևս չեն լուծվել։ Երկիրը վերջնականապես չի ազատվել օտարերկրյա իմպերիալիզմի ազդեցությունից, որի դիրքերը տակավին ուժեղ են Լիբանանի տնտեսության մեջ։ Կառավարությունն իր քաղաքականության մեջ հաշվի չի առնում ժողովրդական մասսաների պահանջ-

¹ В. Луцкий ...стр. 75.

ները և շի ապահովում դեմոկրատական իրավունքները: Ուս-
տի Լիբանանը օտարերկրյա իմպերիալիզմի ազդեցութունից
թե՛ տնտեսապես և թե՛ քաղաքականապես ազատելը, ազգա-
յին տնտեսութւան ստեղծելը, աշխատավորական մասսաների
դրութւան բարելավելը և անկախութւան ու դեմոկրատիայի
ուղիով ընթանալը մնում է օրակարգի մեջ:

Գ Լ Ո Ւ Ե Ե Բ Կ Ը Ո Ր Դ

ՅՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՄԱՆԴԱՏԻ ՎԵՐԱՑՈՒՄԸ ԵՎ ԼԻՐԱՆԱՆԻ
ԱՆԿԱԽ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍՏԵՂԾՈՒՄԸ
(1939—1946 թթ.)

Մինչև առաջին համաշխարհային պատերազմի ավարտը այն տերիտորիան, որ այժմ մենք անվանում ենք Հիբանան, մտնում էր օսմանյան կայսրության կազմի մեջ: Օսմանյան կայսրության խայտառակ պարտությունից և անկումից հետո նրա կազմի մեջ մտնող արաբական տիրապետությունները հիմնականում բաժանվեցին Անգլիայի ու Ֆրանսիայի միջև: Դեռևս 1916 թ. Անգլիայի և Ֆրանսիայի միջև կնքվել էր այսպես կոչված «Սայքս-Պիկոյի» դադտնի համաձայնագիրը, ըստ որի Սիրիան և Հիբանանը հայտարարվում էին Ֆրանսիական ազդեցության գոտի, իսկ Միջագետքը (բացի նրա հյուսիսային մասից), Անդրհորդանանը և Պաղեստինը՝ անգլիական¹: Հենվելով այդ դադտնի համաձայնագրի վրա 1920 թ. Սան Ռեմոյում տեղի ունեցած կոնֆերանսում Հիբանանի և Սիրիայի մանդատը հանձնվեց Ֆրանսիային, իսկ Իրաքի և Պաղեստինի մանդատը՝ Անգլիային: 1922 թ. հուլիսի

¹ „Documents on British foreign policy. 1919—1939“, 1-st series, v. 4, p. 241—247; տես նաև „Раздел Азиатской Турции. По секретным документам б. министерства иностранных дел“, под ред. Е. А. Адамова, М., 1924, стр. 154—157.

24-ին Ազգերի լիգայի խորհուրդը պաշտոնապես հաստատեց Յրանսիայի մանդատը Սիրիայի և Լիբանանի վրա¹։ Մանդատային սիստեմը գաղութային տիրապետության նոր և քաղաքակրթած ձև էր, որ հորինվեց և հրապարակ նետվեց արևմտյան իմպերիալիստական տերությունների կողմից։ Վ. Ի. Լենինը մանդատային սիստեմը համարում էր կողոպուտի մի խորամանկ և սքողված ձև։

1919 թ. հանդես գալով Արևելքի կոմունիստական կազմակերպությունների համառուսական 2-րդ համագումարում՝ Վ. Ի. Լենինը նշում է. «Երբ խոսում են գաղութների մանդատները բաժանելու մասին մենք հիանալի գիտենք, որ դա մանդատների բաժանումն է հափշտակման, կողոպուտի համար, որ դա երկրագնդի բնակչության մի շնչին մասին իրավունքների բաժանումն է երկրագնդի բնակչության մեծամասնությանը շահագործելու համար»²։ Ղեկավարվելով Լենինյան ցուցումներով սովետական կառավարությունը երբեք չի ճանաչել մանդատային սիստեմը և բազմիցս հանդես է եկել պրոտեկտորատների և մանդատների վերացման պահանջով, Իսկ 1934 թ., երբ Սովետական Միությունը դարձավ Ազգերի լիգայի անդամ, սովետական պատվիրակը հատուկ ընդգծեց սովետական կառավարության բացասական վերաբերմունքը մանդատային սիստեմի նկատմամբ և հրաժարվեց մասնակցել Ազգերի լիգայի Մանդատային մշտական հանձնաժողովի աշխատանքներին⁴։

Այսպիսով, թեև Լիբանանը ազատվեց թրքական բռնակալական լծից, սակայն նա քաղաքական անկախություն ձեռք չբերեց։ Նա ընկավ ֆրանսիական իմպերիալիզմի տիրապե-

¹ Ю. Ключников, А. Сабанин, Международная политика новейшего времени в договорах, нотах и декларациях, ч. 3. От снятия блокады с Советской России до десятилетия Октябрьской революции, вып. 2. Акты дипломатии иностранных государств, М., 1929, стр. 174—176.

² Վ. Ի. Լենին, Երկեր, հ. 30, էջ 186։

³ Sd'w «Документы внешней политики СССР», М., 1962, т. VI, стр. 226; «Известия», 10. V. 1927.

⁴ «Советско-арабские дружественные отношения», М., 1961, стр. 14—15.

տության տակ, Ֆրանսիական մանդատային եւթիմի հաստատումը խոր զայրույթ առաջացրեց Լիբանանում: Երկրի դեմոկրատական ուժերը դեմ էին մանդատին և պահանջում էին Լիբանանի անկախության հանաչումը: Եվ այդ պահանջը դարձավ երկու համաշխարհային պատերազմների միջև ընկած ժամանակաշրջանում Լիբանանում ծավալված հակախմայերիալիստական պայքարի հիմնական բովանդակությունը: Սակայն մինչև երկրորդ համաշխարհային պատերազմը Լիբանանի ժողովրդական մասսաներին և հակախմայերիալիստական մյուս ուժերին չհաջողվեց հասնել իրենց այդ պահանջի կենսագործմանը ու Լիբանանը երկրորդ համաշխարհային պատերազմին մասնակցեց (1939—1943 թթ.) որպես Ֆրանսիայի ենթամանդատային տերիտորիա:

Երբ սկսվեց պատերազմը Ֆրանսիական իշխանությունները Լիբանանում մտցրին արտակարգ դրություն: Նրանք դիմեցին մի շարք ռեպրեսիվ միջոցների. ցրեցին պառլամենտը, ազատեցին բոլոր մինիստրներին և կառավարության փոխարեն պահեցին պետական մի քարտուղարություն¹: Բացի այդ նրանք դիմեցին մի շարք հակադեմոկրատական ակտերի՝ արգելեցին կոմունիստական կուսակցությունը, փակեցին նրա օրդան «Սուրբ աշ-Շաաբ»-ը, ձերբակալեցին կոմունիստական կուսակցության ղեկավարներ Խալիդ Բեկդաշին, Նիկոլա Շավիին, Մուստաֆա ալ-Արիսին և այլն: Այս գործողությունները չէին արդարացվում պատերազմական իրադրությամբ: Պարզապես Ֆրանսիական դադութարարները օգտագործեցին պատերազմի հանգամանքը իրենց դիրքերն Լիբանանում ամփոփ ամրացնելու և դեմոկրատական ու ազգային ուժերին հարված հասցնելու համար:

Պատերազմը Ֆրանսիայի համար կատաստրոֆիկ վախճան ունեցավ և նա 1940 թ. հունիսին ստիպված դիմեց կապիտուլյացիայի: Այդ կապիտուլյացիայից հետո Լիբանանի Ֆրանսիական մանդատային իշխանությունները իրենց հավատարմությունը հայտնեցին զինադադարի պայմաններին և Վիշիի կառավարությանը: 1940 թ. հունիսի 7-ին Լեանտում

¹ A. Hourani, Syria and Lebanon, London, 1946, p. 230.

Ֆրանսիական ուժերի հրամանատարի պոստում գններալ Վեյ-դանին փոխարինած գններալ Միթելհատուզերը արձակեց մի հրաման, որտեղ ասված էր, որ համաձայն ղինադադարի Ֆրանսիական պայմանների, ինքը հայտարարում է, որ մանդատային տերիտորիաների ստատուսում ոչ մի փոփոխու-թյուն տեղի չի ունենալու։ Հրաման է տրված դադարեցնել պա-տերազմական զործողությունները։ Ֆրանսիական զորքը շա-րունակվելու է ծածանվել այս տերիտորիաների վրա և Ֆրան-սիան շարունակելու է կատարել իր առաքելությունը կան-տում¹։

Ֆրանսիայի կապիտուլյացիան, կանտում Ֆրանսիական մանդատային իշխանությունների միանալը կոմպլենի ղինա-դադարին և գններալ Միթելհատուզերի հրամանը պատերազ-մական գործողությունները դադարեցնելու մասին բոլորովին նոր իրադրություն ստեղծեցին Մերձավոր արևելքում, որը լուրջ կերպով անհանգստացրեց Անգլիային, Փաստորեն լայն հեռանկարներ ու հնարավորություններ էին ստեղծվում Սի-րիա և Լիբանան գերմանական ու իտալական ներթափանց-ման համար։ Անգլիայի առջև բացվում էր Արաբական արևել-քում գերմանական ու իտալական ֆաշիզմի դեմ միայնակ պայքարելու մոռյլ հեռանկարը։ Ուստի Անգլիան դիմում է մի շարք քայլերի այդպիսի հնարավորությունն իրականություն դարձնելը խափանելու համար։ Պատերազմական գործողու-թյունները դադարեցնելու մասին Միթելհատուզերի հրամանից երեք օր անց, 1940 թ. հուլիսի 1-ին, հրապարակվեց Անգլիա-յի կառավարության գեկլարացիան, որի մեջ ասված էր, որ անգլիական կառավարությունը ենթադրում է, թե Միթելհատու-զերի հրամանը չի նշանակում, որ եթե Գերմանիան ու Իտա-լիան փորձեն օկուպացնել Սիրիան ու Լիբանանը, ապա Ֆրան-սիական ուժերը դիմադրություն ցույց չեն տալու։ Այնուհետև անգլիական կառավարությունը զգուշացնում էր, որ «ինքը

¹ نجيب الازمنازى، معاضرات عن سوريا من الاحتلال حتى الجلاء، القاهرة ١٩٥٤ ص ١٣.

Թույլ չի տա, որ որևէ թշնամի պետութիւն օկուպացնի Սիրիան կամ Լիբանանը կամ նրանց օգտագործեն որպէս բազա՝¹ Իսկ եթէ, ասված էր դեկլարացիայում, Ֆրանսիական իշխանութիւնները թույլ տան, որ առանցքի երկրները Սիրիան ու Լիբանանը օգտագործեն իրենց ազդեցիկ նպատակների համար, ապա Մեծ Բրիտանիան իրեն ազատ է համարելու դիմել այնպիսի գործողութիւնների, որ ինքը նպատակահարմար կգտնի:

Սակայն Ֆրանսիական իշխանութիւնները հաշվի չառան այդ զգուշացումները և ուժեղացրին իրենց համագործակցութիւնը առանցքի երկրների հետ: Շուտով Լիբանան ժամանեց իտալական հաշտութիւն հանձնաժողովը, որն իր հսկողութիւն տակ վերցրեց Սիրիայի և Լիբանանի բոլոր ուսուրսները և Ֆրանսիական զինված ուժերը: Հաշորդ քայլը եղավ դիմոկրատական հայացքների տեր պաշտոնյաներին աշխատանքից հեռացնելը և նրանց փոխարինելը այնպիսի մարդկանցով, որոնք համակրում էին առանցքի երկրներին և հավատում հիտլերյան «նոր կարգին»: Այդ գործում հատկապէս մեծ եռանդ էր ցուցաբերում Լեանտում վիշիական գլխավոր կոմիսար Դենցը: Նա մի կողմից հովանավորում էր պրոֆաշիստական տարրերին, իսկ մյուս կողմից ուժեղացնում բռնութիւններն ու ճնշումները դեմոկրատական ուժերի նկատմամբ: Դենցը նույնիսկ արգելեց լսել բրիտանական ռադիոհաղորդումները:

Որպէս պատասխան Անգլիան ևս դիմեց մի շարք քայլերի. նա տնտեսական բլոկադայի ենթարկեց Սիրիան ու Լիբանանը, խիստ սահմանափակեց կապը Պաղեստինի և Ֆրանսիական մանդատային տերիտորիաների միջև, փակեց Կիրկուկ-Տրիպոլի նավթամուղը և այլն: Սիրիայում և Լիբանանում խիստ վատացավ տնտեսական վիճակը, մթերքները զգալիորեն պակասեցին, նրանց զենքը շեշտակի բարձրացան: Մանր կացութիւն ստեղծվեց աշխատավորական մասսաների համար: Բեյրութում, Տրիպոլիում, Սայդայում և այլ վայրերում ծայր առան գործադուլներն ու ցույցերը՝ ուղղված Ֆրան-

¹ A. Hourani, p. 232.

սիական մանդատային իշխանութիւններէ քաղաքականութիւն
դնմ:

Դրութիւնը ալեկի սրվեց այն բանից հետո, երբ ֆրան-
սիական իշխանութիւնները թույլ տվեցին գերմանական ինք-
նաթիւններին օգտագործել Լեանտի օդանավակայանները:

Իսկ ինչպիսի՞ն էր Լիբանանի տարբեր քաղաքական հո-
սանքների դիրքը պատերազմի հարցում, ո՞ւմ էին նրանք
պաշտպանում և ի՞նչ նպատակներ էին հետապնդում: Լիբա-
նանի տիրող վերնախավի, կալվածատեր-ֆեոդալների և կոմ-
պրադորական բուրժուազիայի մեջ կային որոշ տարբեր, որոնք
պաշտպանում էին հիտլերյան «նոր կարգը» և ցանկանում
գերմանացիների հաղթանակը: Դրանք Վիշիի ռեժիմի կողմնա-
կիցներն էին Լիբանանում, որոնք հույս ունեին օգտվել գեր-
մանացիան ղենքի հաղթութիւններից: Չպետք է մոռանալ, որ
զու այն ժամանակ էր, երբ պատերազմի բոլոր թատերաբե-
մերում գերմանական ֆաշիստները մեծ հաջողութիւնների
հասան և ոմանց թվում էր, թե դրանք մշտական են: Բացի
այդ, Լիբանանի ռեալիցիոն տարրերի համար գերմանական
կառավարման մեթոդները, հիտլերյան «նոր կարգը» թվում
էր ամենահուսալի ղենքը ղեմկրատական շարժումները ճնշե-
լու և իրենց տիրապետութիւնը պահպանելու համար: Խալեզ
Բեկդաշը «Մահամերձ հուսահատին օխը» հողվածում անդրա-
դառնալով այդ հարցին, նշել է, որ Լիբանանում թե՛ արաբ-
ների և թե՛ հայերի մեջ (ի նկատի ունի դաշնակցականներին)
դրութիւն ունեւ հինգերորդ զորասլուծ: Նա դրանց անվանում
էր թափթիուկներ, որոնցից լրիվ հրաժարվում են արաբական
ու հայկական ժողովրդական մասսաները: «Ինչպես որ արաբ-
ները կուրանան այս արաբական թափթիուկները, — գրում
էր ն. Բեկդաշը, — նույնպես հայ ժողովուրդը կուրանա այս
հայկական թափթիուկները¹: Լիբանանում կար որոշ խումբ,
որը երկրի բախտը կապում էր Անգլիայի հետ և ցանկանում,
որ Անգլիան օկուպացնի Լիբանանը²:

Սակայն Լիբանանի ժողովրդական մասսաները, բոլոր

¹ «Ժողովուրդի Ձայն», 29 հունիսի 1943 թ.:

² A. Hourani, Syria and Lebanon, p. 233.

դեմոկրատական ուժերը դեմ էին թե՛ ֆրանսիական, թե՛ անգլիական և թե՛ գերմանական տիրապետությանը: Ինչպես նկատել է Ս. Հաուրանին, երկրի բնակչության ճնշող մեծամասնությունը ուզում էր ազատվել ֆրանսիական և ամեն մի օտար տիրապետությունից¹:

Ինչպես նշեցինք, Լևանտի օգանավակայանների օգտագործումը գերմանական ինքնաթիռների կողմից խիստ սրեց դրությունը Արաբական արևելքում, Անգլիային անհանգստացնում էր ոչ միայն այն, որ գերմանացիները կարող էին Սիրիան և Լիբանանը օկուպացնել, այլև այն, որ նրանք կարող էին օգնել Ռաշիդ Ալի Գալանիին, որը Իրաքում կատարել էր պետական հեղաշրջում և պատերազմական գործողություններ էր մղում Անգլիայի դեմ:

Հաշվի առնելով գերմանական ու իտալական զանազան միսիանների այցելությունները, բազմաթիվ գերմանական ատեիստիկները՝ գոյությունը Լևանտում և գերմանացիների կողմից այդ օգանավակայանների օգտագործումը, Անգլիան Սիրիան ու Լիբանանը համարեց օկուպացիայի ենթարկված երկրներ: Դրանով Անգլիան իրեն իրավունք վերասպահեց իրագործելու 1940 թ. հունիսի 1-ի դեկլարացիայում հռչակած սկզբունքները՝ թույլ շտալ այդ երկրների օկուպացումը և պաշտպանել իր իրավունքները:

1941 թ. հունիսի 8-ին Անգլիան և «Մարտնչող Ֆրանսիան» պատերազմական գործողություններ սկսեցին Սիրիայում և Լիբանանում: Վիշիի կառավարությունը այդ պատերազմարեց թույնով շահահրկված և ամոթալի ազդեցության Պատասխանելով այդ մեղադրանքին «Թայմսը» նշում էր, որ թույլ դր Գուլի գործերը, ոչ անգլիացիները չէին խախտի սիրիական սահմանը, եթե չիրագործվեր այդ երկիրը զավթելու գերմանական պլանը²:

Չնայած գններալ Դենցի դիմադրությանը, անգլիական և «Մարտնչող Ֆրանսիայի» զորքերը առաջ են շարժվում՝ օւնենալով տեղական ժողովրդի աջակցությունը: Այդ տեսակետից

¹ Նույն տեղում:

² „The Times“, June 10, 1941.

Հասկանալի է Բեյրութի ազգաբնակչության դիրքը: Բեյրութից հեռու շուրջը էին կաղնակերպում պահանջելով դադարեցնել դիմադրությունը դաշնակիցներին, բուր զորքերը հանել բաղաժից և Բեյրութը հայտարարել բաց քաղաք¹: Դեհնը ճնշում է այդ շուրջերը և քաղաքի ականավոր գեմքերից շատերին ձերբակալում:

Սակայն Դեհնի դրությունը դառնում է անհույս և արդեն հուլիսի 8-ին նա հաշտություն է խնդրում: 1941 թ. հուլիսի 11-ին դադարեցվում է կրակը, իսկ հուլիսի 14-ին Դեհնը անձնատուր է լինում: Հուլիսի 15-ին Ակկրայում կնքվեց հաշտության համաձայնագիրը, ըստ որի դաշնակից զորքերը գրավեցին Սիրիան և Լիբանանը, իսկ Ֆրանսիական (վիշիական) զորքերը դուրս բերվեցին այդ երկրներից²:

Դեհնի կապիտուլյացիայից հետո Սիրիան և Լիբանանը դաշնակիցների տնօրինության տակ դրեցին իրենց նավահանգիստները, երկաթուղային և խճուղային ճանապարհները, զորանոցները և այլն: Երիտասարդներից շատերը մտան դաշնակիցների բանակը³:

Պատերազմական գործողություններ սկսելով Սիրիայում և Լիբանանում անգլիացիները և ֆրանսիացիները շատ լավ գիտեին, որ Սիրիայի և Լիբանանի ժողովուրդների նվիրական իղձը մանդատային ռեժիմի վերացումը և քաղաքական անկախության ձեռք բերումն էր: «Մարտնչող Ֆրանսիան», որը դեռևս շատ թույլ էր և շուրջը համապատասխան ուժեր իր կամքը թելադրելու, հարկադրված էր հաշվի նստել սիրիացիների և լիբանանցիների այդ պահանջի հետ: Ուստի և 1941 թ. հունիսի 8-ին, դաշնակիցների կողմից Սիրիայում և Լիբանանում պատերազմական գործողություններ սկսելու օրը, հրապարակվեց գեներալ Կատրուի⁴ դիմումը Սիրիայի և Լիբանան-

2

¹ ЦГАОП СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 234, л. 85.

² „Constitutions, Electoral Laws, Treaties of States in the Near and Middle East“, p. 322.

³ ادیب فرحات، ص ۳۳۶

⁴ Գեներալ Կատրուս Լեանտում «Մարտնչող Ֆրանսիայի» զորքերի հրամանատարն էր, իսկ հետագայում՝ գլխավոր ղեկավարը:

նի ժողովուրդներին: Այդ դիմումի մեջ ասված էր. «Սիրիացի-
ներ և լիբանանցիներ! ես գալիս եմ վերջ դնելու մանդատի
ռեժիմին և հայտարարելու ձեզ ազատ ու անկախ»:

Հետևաբար այս պահից դուք ստվերեն ու անկախ եք¹:
Միաժամանակ հրատարակվեց Անգլիայի հայտարարությու-
նը, որով նա պաշտպանում էր Կատրուի դիմումը և հանդես
գալիս որպես մանդատը վերացնելու ֆրանսիական խոստ-
ման երաշխավորը:

Այստեղ անհրաժեշտ է համառոտակի կանգնել անգլո-
ֆրանսիական փոխհարաբերությունների վրա: Անգլիան պըն-
դում էր ֆրանսիական մանդատի վերացման, իսկ հետագա-
յում նաև այդ խոստման կատարման վրա: Որոշ բուրժուա-
կան հեղինակներ Անգլիայի այդ քաղաքականութունը փոր-
ձում են բացատրել նրա «հումանիզմով» և «ղեմոկրատիզ-
մով»: Ռ. Լանդաուն ուղղակի նշում է, որ Ֆրանսիան ամեն
կերպ ձգտում էր ասիմիլյացիայի ենթարկել իրեն ենթակա
տերիտորիաները, մինչդեռ Մեծ Բրիտանիան իր գաղութների
ժողովուրդներին նախապատրաստում էր ինքնորոշման հա-
մար և նրանց մոտ զարգացնում ղեմոկրատիզմի սկզբունք-
ները²: Սա, մեղմ ասած, չի համապատասխանում իրակա-
նությանը: Այդ սխալ տեսակետը ժխտում է հենց իր՝ անգլիա-
կան գաղութատիրության արյունոտ պատմութունը: Անգլիա-
յի դիրքը Սիրիայում և Լիբանանում ֆրանսիական մանդատի
վերացման հարցում պետք է բացատրել նրա իմպերիալիս-
տական նպատակներով: Նա փորձում էր օգտվել Ֆրանսիայի
թուլությունից, նրան դուրս մղել Սիրիայից ու Լիբանանից և
այդ երկրներում գրավել նրա տեղը: Անգլիան գտնում էր, որ
այդ բանի հնարավոր թյունը նա ձեռք կբերեր, եթե այդ եր-
կրները հռչակվեին անկախ: Իսկ քանի որ ինքը այդ ժամա-
նակ Արաբական Արևելքում ամենաուժեղ դիրքերն ուներ,

¹ N. Ziadeh... ادیب فرحات، لبنان و سوريا، ص ۳۳۶
p. 66.

² R. Landau, France and the Arabs. „Behind the headlines“,
Toronto, 1954, № 7, vol. XIII, p. 1.

ուպա նրա համար դժվար շէր լինի ներթափանցել Սիրիա և
Լիբանան: Եվ նա հանդես գալով մանդատը վերացնելու վե-
րաբերյալ Ֆրանսիական խոստման երաշխավորի դերում,
փաստարկն իրավունք ձևոք բերեց պաշտոնապես միջամտելու
Ֆրանս-սիրիա-լիբանանյան հարաբերություններին: Զ. Բա-
նեքշին գրում է, որ սիրիական իշխանությունը գտնվում է բրի-
տանացիների ձեռքում: Եվ սրանից հետո բրիտանացիները՝
գնենրալ-մայոր սըր Էդվարդ Սպիրսի ղեկավարությամբ
լեանտում Ֆրանսիական ազդեցությունը գերեզման փորելու
գործում կլինեն սիրիական նացիոնալիզմի դաշնակիցը¹:

Ֆրանսիացիներն, անշուշտ, հասկանում էին այդ և փոր-
ծում էին ամեն կերպ դիմադրել անգլիական իմպերիալիզմի
հարձակմանը: Օրինակ, գնենրալ ղը Գուլը դիմադրում էր Անգ-
լիայի պահանջին հանդես գալ որպես Ֆրանսիական հայտա-
բարություն երաշխավորը²: Մուսսա Դիբը նշում է, որ ԵՊԸ
Գուլը շէր կարողանում տեսնել այն բանի անհրաժեշտությու-
նը, թե ինչու Մեծ Բրիտանիան պետք է տա իր երաշխավո-
րությունը մեկ այլ պետության՝ Ֆրանսիայի խոստմանը³:
Մակայն Ֆրանսիան ստիպված էր զիջել, որովհետև այլ ելք
չուներ:

Արար պատմարան նաչիր ալ-Արմանագին ճիշտ կերպով
նկատել է, որ Անգլիան Միջին արևելքը համարում էր կա-
մուրջ Ասիայի և Աֆրիկայի միջև, ինչպես նաև Միջերկրական
ծովի ու Հնդկական օվկիանոսի միջև: Այդ պատճառով էլ նա
պայքարում է ամեն մի թշնամի, ինչպես նաև բարեկամ պե-
տություն գեմ, որը ցանկանում է այդտեղ գերակշռություն
ձևոք բերել⁴:

Անգլո-ֆրանսիական հակամարտությունը ծպտյալ էր
Առերևույթ Անգլիան ընդունում էր Ֆրանսիայի տիրապետող

¹ J. Banerji, The Middle East in world politics p. 55.

² Шарль де Голль, Военные мемуары, М, 1957, т. 1, стр. 211—212.

³ Mussa Dib. The Arab block in the United Nations, Amsterdam, 1956, p. 64.

⁴ نجيب الازمنارى، ص ۱۳۱.

շահերը Սիրիայում և Լիբանանում, Այդ բանը հաստատեց Անգլիայի պրեմյեր-մինիստր Չերչիլը համայնքների պալատում ունեցած իր ելույթում, նշելով, որ Անգլիան բնավ մտադիր չէ Ֆրանսիային դուրս մղել Լեանտից և գրավել նրա տեղը: Դա պաշտոնապես հաստատվեց նաև այսպես կոչված սզը Գուլիթտոն համաձայնագրում: Դա նամակների փոխանակություն էր Միշին արևելքում Մեծ Բրիտանիայի մինիստր-ռեզիդենտ Օլիվեր Լիթտոնի և գեներալ զը Գուլի միջև, որ տեղի ունեցավ 1941 թ. օգոստոսի 7-ին: Դը Գուլին ուղղված նամակում Լիթտոնը հայտնում էր, որ Անգլիան բացի պատերազմը շահելուց ուրիշ ոչ մի շահ չունի Սիրիայում և Լիբանանում և երբ այդ երկրները ձեռք բերեն վերջնական անկախություն, ապա Ֆրանսիան այդ երկրներում, ուրիշ հիշատակյալ պետությունների համեմատ, պետք է ունենա տիրապետող դիրքեր¹: Իր պատասխանում զը Գուլը ի գիտություն էր ընդունում բրիտանական հավաստիացումները, որ «Մեծ Բրիտանիան շահ չունի Սիրիայում և Լիբանանում և... որ Մեծ Բրիտանիան ճանաչում է առաջիկայում Ֆրանսիայի գերակշիռ և արտոնյալ դիրքերը այդ երկրներում»²: Սակայն ինչպես նշեցինք, սա լուկ հայտարարություն էր, որը չէր խանգարում Անգլիային պայքարելու իր ազդեցությունն այդ երկրներում ուժեղացնելու համար: Անգլիան իր ձեռքում պահեց Միշին արևելքում դաշնակից զորքերի գլխավոր հրամանատարությունը: Սիրիայում ու Լիբանանում գտնվող բոլոր զորքերը, այդ թվում նաև Ֆրանսիական, ենթարկվում էին անգլիական հրամանատարությանը: Նա իր հսկողությունը սահմանեց այդ երկրների արտաքին առևտրի և կապի միջոցների վրա: Իսկ 1941 թ. սր յոթմբերին Անգլիան Սիրիան և Լիբանանը մտցրեց ստերլինգյան բլոկի մեջ³: Դա նշանակում էր, որ Սիրիան ու Լիբանանը ֆինանսական ու տնտեսական կախման մեջ էին ընկնում Անգլիայից:

¹ „Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record: 1914—1956“, New York, 1956, vol. II, p. 232.

² Նույն տեղում:

³ G. Lenczowski... p. 277.

1941 թ. հունիսի 8-ին հռչակելով Սիրիայի և Լիբանանի անկախութիւնը և մանդատային ռեժիմի վերացումը, Ֆրանսիական իշխանութիւնները, սակայն, չէին շտապում գործնական քայլերի դիմել՝ իրենց այդ խոստումն իրագործելու համար: Դեռ ավելին. «Մարտնչող Ֆրանսիան» լրիվ իր վրա վերցրեց մանդատային իշխանութիւն ֆունկցիաները: Այս շրջանում Ֆրանսիական քաղաքականութիւնը ըմբռնելու համար մեծ հետաքրքրութիւն է ներկայացնում դը Գոլի 1941 թ. հունիսի 24-ի թվակիր նամակը Լեանտում Ֆրանսիական գլխավոր զեկեղատ զենեբալ Կատրուին: Նա հետաքրքիր է այն առումով, որ պարզ ցույց է տալիս, թե ինչպես Ֆրանսիական իմպերիալիզմը հարկադրված լինելով հռչակել Սիրիայի և Լիբանանի անկախութիւնը, իրականում ձգտում էր այդ երկրները պահել իր գերիշխանութիւն ներքո:

Նամակը գրելիս և Կատրուին համապատասխան ցուցումներ տալիս դը Գոլը ելնում էր այն բանից, որ Լիբանանում և Սիրիայում պետք է անհապաղ ամրապնդել Ֆրանսիայի հեղինակութիւնը, որ Վիշիի պարտութիւնը չի կարող առիթ ծառայել Ֆրանսիային հետին պլան մղելու համար¹, Նամակից երևում է, որ նա այդ ժամանակ լուրջ չէր էլ մտածում մանդատից հրաժարվելու մասին, «1923 թ. Ֆրանսիային տրված Լեանտի մանդատը, — գրում է դը Գոլը, — պետք է իրականացվի, ինչպես այդ պահանջում են նրա պայմանները, և Ֆրանսիայի առաքելութիւնը պետք է շարունակվի»², Մյուս կողմից շատ լավ գիտակցելով, որ, վերջին հաշիւով, Սիրիային ու Լիբանանին անկախութիւն շտալ չի լինի, նա Կատրուին առաջարկում էր Լիբանանի և Սիրիայի հետ կնքել մի այնպիսի պայմանագիր, որն ապահովեր Ֆրանսիայի ռազմական, քաղաքական, տնտեսական և մշակութային շահերը³: Իսկ Բեյրութում հանդիպում ունենալով ԱՄՆ-ի հյուպատոսի հետ դը Գոլը բացեիբաց ասում է նրան. «Ֆրանսիան անկախութիւն կշնորհի Սիրիային և Լիբանանին, բայց միայն այն

1 Шарль де Голль, т 1, стр. 513.

2 Նույն տեղում, էջ 521:

3 Նույն տեղում:

ժամանակ, երբ ժողովուրդը պատրաստ կլինի դրան, սակայն դրա համար կպահանջվեն տարիներ¹։

Գաղութատիրական այս մտայնությամբ պետք է բացատրել այն հանգամանքը, որ ընայած անկախության հռչակմանը, Ֆրանսիացիներն իրենց ձեռքում կենտրոնացրին ողջ քաղաքացիական իշխանությունը, համարյա ոչնչի հավասարեցնելով կիրանանի կառավարության դերը։ Ֆրանսիական գլխավոր դիվիզատը Ֆրանսիական տարրեր աստիճանավորների կցնց կառավարության բոլոր հիմնարկներին։ Նա բոլոր կարևոր վարչությունները վերցրեց իր ենթակայության ներքո, ինչպես «ընդհանուր շահերի» սպասարկությունը, որը տնօրինում էր Սիրիայի և կիրանանի մաքսերի, կոնցեսիոն ընկերությունների և որոշ տնտեսական ու ֆինանսական հարցեր, տեղական բանակն ու ռազմական ուժերը, ներքին անվտանգությունը, գրաքննությունը և այլն²։

Այս բոլորը խիստ դժգոհություն առաջացրեց երկրի ներսում։ Երկրի ղեմավարատական ուժերը տեսնում էին, որ կիրանանի գրությունը ոչնչով չի փոխվել, նա ձեռք չի բերել անկախ պետության ստատուս։ Հաշվի առնելով այդ տրամադրությունները և ցանկանալով հանգստացնել երկրի ընդդիմադիր ուժերին ղեկներալ Կատրուն 1941 թ. նոյեմբերի 26-ին կրկին հավաստեց կիրանանի անկախությունը։ Նա պրեզիդենտի պոստում հաստատեց Ալֆրեդ Նակկաշին և ստեղծեց նոր կարիներ։ Սակայն վերջնական անկախությունը նա կրկին պայմանավորում էր Ֆրանսիայի և կիրանանի միջև այնպիսի պայմանագրի կնքումով, որն ապահովեր Ֆրանսիայի տիրապետող դիրքերը կիրանանում։ Ֆրանսիայի այդ պահանջը ուժեղ բողոք առաջացրեց երկրում։ կիրանանի քաղաքական խոշոր գործիչ Բիշարա ալ-Խուրին կիրանանի անկախությունը հայտարարեց կեղծ և պահանջեց ազատ ընտրություններ անցկացնել³։ Քաղաքական մեկ այլ հայտնի գործիչ՝ Ռիադ Սուլհը գտնում էր, որ Կատրուի առաջ քաշած պայմանը՝ պայմանագրի կնքելու մասին, հակասում է Ֆրանսիայի

¹ N. Ziadeh, p. 69.

² E. Abouchdid... p. 126.

³ N. Ziadeh, p. 69.

պաշտոնական ներկայացուցիչներին, այդ թվում նաև Կատրուի հայտարարություններին՝ Լիբանանին լրիվ անկախություն տալու մասին: Նա նշում էր, որ զլխավոր դելեգատին կողմից պրեզիդենտ նշանակելը և կառավարության պարտականությունների սահմանումը չէին խոսում այն մասին, որ Լիբանանի անկախությունն իսկական է և այն հարգվում է¹:

Լիբանանի դեմոկրատական ուժերի ճնշման ներքո Կատրուն բանակցություններ է սկսում առանձին քաղաքական գործիչների հետ Լիբանանի կառավարման հարցի շուրջը: Սակայն բանակցելով առանձին անհատների հետ, նա բոլորովին անտեսում է Լիբանանի կառավարությանը, որը առիթ է տալիս նակկաշին բողոքելու Կատրուի այդ վարքագծի դեմ: Ի պատասխան այդ բողոքի Կատրուն 1943 թ. փետրվարի 27-ին զրում է նակկաշին հետևյալը. «Ծն հարկ եմ համարում հաղորդել Ձեզ, որ շնայած 1941 թ. նոյեմբերի 26-ին Լիբանանի անկախության հռչակմանը, Ֆրանսիան de jure պահպանում է Լիբանանի մանդատը մինչև որ Ազգերի լիգան ներան կազատի իր պատասխանատվությունից»²: Այնուհետև նա նշում էր, որ միայն Ֆրանսիայի զլխավոր դելեգատին է պատկանում անհրաժեշտ որոշումներ ընդունելու ամբողջ իրավունքն ու պատասխանատվությունը:

Գններալ Կատրուի այս հայտարարության մեջ հստակ երևում է Ֆրանսիայի քաղաքականության երկդիմությունը: Նա մի կողմից երկու անգամ հռչակում է Լիբանանի անկախությունը, իսկ մյուս կողմից չի ուզում այդ անկախությունը խոսքից զործի վերածել և ցանկանում է ուժի մեջ թողնել մանդատը՝ նրանից բխող բոլոր իրավունքներով:

Սակայն դեմոկրատական ուժերի ճնշման ուժեղանում էր: Նրանք պահանջում էին վերականգնել սահմանադրությունը և անցկացնել պառլամենտական ընտրություններ: Իրավացի է Ուսման Փամալ Հադդադը, երբ նշում է, որ արաբական երկրները, այդ թվում նաև Լիբանանը, գիտակցում էին, որ իրենք պետք է օգտվեն պատերազմի հետևանքով ստեղծ-

¹ N. Zindeh... p. 69.

² Նույն տեղում, էջ 70:

ված նպատակներ դրուձյունից և հասնեն իրենց անկախությանը¹։ Ի վերջո Ֆրանսիան զիջում է, վերականգնում սահմանադրությունը և նշանակում պառլամենտական ընտրությունները։ Երկրի պրոգրեսիվ ուժերը գոհունակությամբ են ընդունում այդ լուրը։ Սիրիայի և Լիբանանի կոմունիստական կուսակցության հատուկ հայտարարության մեջ ասված էր. «Սուրիո և Լիբանանի կոմունիստ կուսակցության քաղաքական բյուրոն իր վերջին նիստին մեջ քննելի հետո երկրին քաղաքական կացությունը և տառամասիրելի ետք սահմանադրական կյանքի վերադարձի կարևորությունը, կոմունիստների անունով իր հրճվանքը կհայտնե այս հույժ կարևոր գնպքին համար, որ մեր երկիրը քայլ մը ալիելի կմոտեցնե իր ազգային նպատակներու իրագործմանը»²։ Սահմանադրության վերականգնումը ողջունում են նաև հայ գեմոկրատական ուժերը։ Հարություն Մատեյանը նշում է, որ իրենք ողջունում են սահմանադրության վերականգնումը և ընտրություններ անցկացնելու որոշումը։ Նա հայտարարում է, որ իրենք, կոմունիստները, ընտրական թեկնածուները կորոշեն ելնելով ժողովրդի շահերից և ընտրությունների կգնան գեմոկրատիայի զարգացման և հայ ու արաբ ժողովուրդների բարեկամության էլ ալիելի ամրապնդման պահանջի ներքո³։

Ընտրությունները անցկացնելու համար ստեղծվեց փոխանցման կառավարություն Այուբ Քարեթի, իսկ հետո Քրադի գլխավորությամբ։ Ընտրությունները տեղի ունեցան 1943 թ. օգոստոսի 29-ին։ Ընտրական կամպանիան ընթանում էր լարված մթնոլորտում։ Ուժեղ պայքար էր գնում բուրժուազիայի և կալվածատերերի տարբեր խմբերի միջև։ Ընտրություններին միջամտում էին Անգլիան ու Ֆրանսիան։ Նրանցից յուրաքանչյուրը ձգտում էր պառլամենտ անցկացնել իր կողմնակիցներին։ Սվ այս անգլո-ֆրանսիական մրցակցու-

¹ عثمان كمال حداد، حركة رشيد عالي الكبلاتي،

صيدا، ص 10

² Ժողովուրդի Ձայն, 13 փետրվարի 1943 թ.։

³ Նույն տեղում, 7 մարտի 1943 թ.։

թյան մեջ հաղթողը եղավ Անգլիան: Պատվամեծանական ընտրությունների ժամանակ հաղթեց բուրժուազիայի և կալվածատերերի այն խումբը, որը անգլիական կողմնորոշում ուներ: Դա Սահմանադրական միութուն խումբն էր, որի լիդերն էր Բիշարա ալ-Խուրին, Արաբ պատմաբան Մ. Թակի էդ-Դինը նշում է, որ «Սպիրսը (Անգլիայի ղորքերի հրամանատարը—Ն. Հ.) շատ պայքարեց Բիշարա Խուրիի սահմանադրական միության ցանկը ամրապնդելու համար, երկիրը օտար լծից ազատելու և անկախության պայքարի դիմակի տակ»:

Այս գործում Սպիրսին օգնեցին Եգիպտոսի պրեմյեր-մինիստր Նահաս փաշան և Իրաքի պրեմյեր-մինիստր Նուրի Սաիդ փաշան: Այս օգնություն փոխարեն Բիշարա Խուրին հանձն առավ հետևել բրիտանական-արաբական քաղաքականությունը¹:

1943 թ. սեպտեմբերի 21-ին բացվեց Լիբանանի պառլամենտի առաջին նիստը, որը Բիշարա ալ-Խուրիին ընտրեց Լիբանանի պրեզիդենտ: Նա կառավարության կազմելը հանձնեց Ռիադ Սուլհին:

Բիշարա ալ-Խուրին, որը ներկայացնում էր Լիբանանի ամենաազդեցիկ քրիստոնյա՝ մարոնիթ համայնքը և Ռիադ Սուլհը ամենաազդեցիկ մուսուլման՝ սուննի համայնքը, 1943 թ. սեպտեմբերին կնքեցին այսպես կոչված «Ազգային պակտ»-ը: Իրականում դա մի շենտլմենյան համաձայնագիր էր, որը որոշում էր Լիբանանի տարբեր կրոնական համայնքների և ազգային խմբերի փոխհարաբերությունները, ինչպես նաև հանրապետության արտաքին քաղաքականությունը: Նրանք համաձայնվեցին, որ այն պետք է հիմնվի դրական շեղբության սկզբունքների վրա:

«Ազգային պակտը» սահմանում էր, որ Լիբանանը պետք է լինի լրիվ անկախ պետություն: Քրիստոնյաները չպետք է փնտրեն օտար, այսինքն արևմտյան և մասնավորապես Ֆրանսիայի, հովանավորությունը կամ շփոթեն Լիբանանը

¹ '1953, بیروت، ولادة الاستقلال، منير ثقی الدین، ص ۲۲۱.

դնել օտար հսկողութեան և արդիցութեան ներքո: Իսկ մուսուլմաններն իրենց հերթին պարտավորվում էին ոչ մի փորձ չկատարել Լիբանանի և Սիրիայի կամ որևէ մեկ այլ արաբական պետութեան միջև քաղաքական միություն ստեղծելու «Աղգային պակտը» Լիբանանը համարում էր արաբական երկիր և արաբական աշխարհի մի մասը, սակայն իր հատուկ, քրիստոնեական «ընդհանուր» նրկու կողմերը համաձայնութեան եկան, որ Լիբանանը համագործակցելու է արաբական բոլոր պետութեանների հետ և պետք է դառնա արաբական ընտանիքի անդամը, սակայն նա շարք է խզի իր կուլտուրական և հոգևոր կապերը արևմտյան քաղաքակրթութեան հետ¹:

«Աղգային պակտը» շոշափում է նաև պետական ծառայութեան մեջ տարբեր կրօնական համայնքին պատկանող ներկայացուցիչներին կողմից պաշտոններ գրավելու հարցը: Բիշարա ալ-Խուրին և Ռիադ Սուլհը համաձայնութեան եկան, որ հանրապետութեան պրեզիդենտը պետք է լինի քրիստոնեյամարտնիթ, պրեմիեր-մինիստրը մուսուլման-սուննի, պառլամենտի նախագահը՝ մուսուլման-շիի, արտաքին գործերի մինիստրը՝ պետք է պատկանի հույն ուղղափառ համայնքին, պաշտպանութեան մինիստրը՝ զրուզ և այլն²:

Ընդհանուր առմամբ «Աղգային պակտը» արժանի է դրական գնահատականի, որովհետև նա հանդես էր գալիս հօգուտ անկախ ու ստվերին Լիբանանի և խաղաղություն ու համագործակցություն էր հռչակում տարբեր աղգային խմբերի և կրօնական համայնքների միջև: Սակայն նրա թերութիւնը կայանում էր նրանում, որ նա պետական կառավարման սխտեմում պահպանում էր համայնքային սկզբունքը, ետին պլան մղելով պետական ծառայութեան մեջ ըստ գործարար հատկանիշի, անկախ կրօնական պատկանելիութեան, մարդկանց ընդունելու սկզբունքը:

1943 թ. հոկտեմբերի 7-ին Ռիադ Սուլհը պառլամենտում հանդես եկավ կառավարական հայտարարությամբ: Նա պառլամենտի առջև ուրվագծեց, թե ինչպիսի արտաքին ու ներքին

¹ Fahim Qubain... p. 19.

² Նույն աղբուր: E. Lengyel... p. 186.

քաղաքականութիւնն է վարելու իր կառավարութիւնը: Նա իր կառավարութիւնն կարևորագոյն խնդիրը համարեց իրանանի իսկական անկախութիւնն ու գերիշխանութիւնն ձեռքբերումը և տերիտորիալ ամբողջականութիւնն պահպանումը: «Մենք կուզենք, — հայտարարեց պրեմիեր-մինիստրը, — իրական անկախութիւնն և լիակատար ազգային գերիշխանութիւնն, որ մեզ թույլ տա որոշելու մեր ճակատագիրը մեր հասկցած ձեւով և միայն մեր ազգային շահերու համապատասխան ձևով: Այս է իմ կազմած և գլխավորած կառավարութիւնն նշանարանը և ասոր համար միայն ծանր պատասխանատուութիւնն սակ մտանք»¹:

Իսկ այդ լիակատար անկախութիւնը հասնելու համար անհրաժեշտ էր փոփոխութիւնն ենթարկել սահմանադրութիւնը և նրանից հանել այն հոգիվածները, որոնք վերաբերում էին մանդատին: Դա կլինէր առաջին լուրջ քայլը, որը իրավաբանորեն իրանանը կազատեր ֆրանսիական մանդատի հովանավորութիւնից: Եվ Ռիադ Սուլէր նշում է, որ իր կառավարութիւնը լի է վճռականութեամբ սահմանադրութիւնը փոփոխութիւնն ենթարկելու և այն պառլամենտի հաստատմանը հերկայացնելու:

Դաւով ներքին քաղաքականութիւնն հարցերին և հատկապէս տնտեսութիւնն զարգացման հարցերին, Ռիադ Սուլէր նշում է, որ իր կառավարութիւնը զարկ կտա ազգային արդյունաբերութիւնն զարգացմանը, դյուղատնտեսական արտադրութիւնն բարձրացմանը, կընդարձակի մշակելի հողատարածութիւնները և ոռոգման սխեման, կմատակարարի անհրաժեշտ դյուղատնտեսական մեքենաներ և այլն:

Կառավարութիւնը խոստանում էր իրականացնել վարչական ու դատական բարեփոխումներ, լուծել բաշխատավորների վեճերը, շանալով բանվորին ապահովել իր հացը, ազատութիւնը, ապագան և օրինավոր իրավունքները²: Ռիադ Սուլէր իր կառավարական հայտարարութիւնը անվանեց «Անկախութիւնն խարտիա»:

¹ «Ժողովուրդի Ձայն», 12 հոկտեմբերի 1943 թ.:

² Նույն տեղում:

Պառլամենտը հավանություն տվեց կառավարական հայտարարությանը և վստահություն հայտնեց Ռիադ Սուլհին:

Այս կառավարական հայտարարությունը հավանության արժանացավ նաև պառլամենտից դուրս: Դեմոկրատական կազմակերպությունները հատկապես ընդգծում էին կառավարության վճռականությունը՝ հասնելու կիրանանի լիակատար անկախությանը, Հանդես դալով այդ հարցի կապակցությամբ կոմունիստական կուսակցության ակնաւոր դեկավարներին մեկը՝ Ֆարաշլա Հելուն «Լիրանանը իր բնական զարգացման ճամփուն մեջ» հողվածում կառավարական հայտարարությունը համարեց քաղաքական շատ կետերով «խիզախ և հարուստ հայտարարություն»¹, նա նշում էր, որ «Ժողովուրդը երեսփոխաններեն ալ ավելի պատրաստ է իր վստահությունը տալու և թիկունք կանգնելու կառավարության, եթե անիկա հարատեւ աշխատիլ այն քաղաքական ոգիով, որ ի հայտ բերավ իր հայտարարության մեջ»²:

Կիրանանի կառավարության ծրագրին հիմնականում իրենց հավանությունը տվեցին նաև հայ դեմոկրատները: Լ. Մատեյանը «Ռիադ Պեկ Սուլհի նախարարական հայտարարությունը և լիրանանահայությունը» հողվածում նշում էր, որ այդ ծրագրի իրագործումով կիրանանում և լիրանանահայության կյանքում անխուսափելիորեն խոր փոփոխություններ տեղի կունենան, որովհետև նա մեծ թափ է հաղորդում ազգային զարթոնքին և իրական անկախությանն ու ազգային գերիշխանությանը³: Դա համարելով կիրանանի զարգացման բնական ուղին, Լ. Մատեյանը նշում էր, որ «Կիրանանի հայությունը իր սեփական շահերուն դեմ մեղանշած կըլլա, եթե իր զարգացումը կիրանանի զարգացման բնական հունովը չտանի»⁴:

Հայ դեմոկրատները ելնում էին այն բանից, որ հայերի զարգացումը քաղաքական ու տնտեսական բոլոր թելերով

1 «Ժողովուրդի Ձայն», 14 հոկտեմբերի 1943 թ.:

2 Նույն տեղում:

3 Նույն տեղում, 17 հոկտեմբերի 1943 թ.:

4 Նույն տեղում:

կապված է Լիբանանի հետ և հայերի սուրբ պարտականու-
թյունն է արարների հետ միասին զորավիգ կանգնել Լիբանա-
նի ազգային անկախությանը:

Ստանալով պառլամենտի վստահությունը Ռիադ Սուլհի
կառավարությունը անմիջապես դիմեց զործնական քայլերի
Լիբանանի ազգային գերիշխանությունը ամրապնդելու ուղղու-
թյամբ: Լիբանանում դեռևս մանդատի հաստատման առաջին
օրերից տրադիցիա էր դարձել, որ կառավարության կազմվե-
լուց հետո նրա ղեկավարը այցելում էր Ֆրանսիական ներ-
կայացուցչին: Ռիադ Սուլհը վճռեց վերջ տալ Լիբանանի ազգա-
յին գերիշխանության հետ անհամատեղելի այդ ծիսակատա-
րությանը: Նա շայցեկեց գլխավոր ղեկգատին, նրան դիտե-
լով մյուս երկրների ղեսպաններին հավասար ղեսպան, որի
շնորհավորական այցելությանը կարելի էր պատասխանել,
եթե նա, գլխավոր ղեկգատն, առաջինը ինքը այցելեր¹: Այս
հոգի վրա վեճ ծագեց Լիբանանի կառավարության և Ֆրան-
սիական գլխավոր ղեկգատի միջև: Վերջինս ամեն կերպ
ձգտում էր ուժի մեջ թողնել նախկին սովորույթը: Սակայն
Ռիադ Սուլհը անկտարում գտնվեց և վերջ ի վերջո, Ֆրանսիա-
ցիները ստիպված եղան դիչել ու համաձայնվել Լիբանանի
կառավարության ցանկության հետ: Այսպիսով, ինչպես նշում
է Մունիր Թալի էդ-Դինը, «կառավարությունը վերացրեց մի
արագիցիա, որ Լիբանանցիներին ցավ էր պատճառում, որով-
հետև նրանում տեսնում էին գաղութակալության և ստորաց-
ման խորհրդանշան»²:

Այնուհետև կառավարությունը ձեռնամուխ եղավ սահ-
մանադրության վերանայմանը: Նա սահմանադրության առա-
ջին հոդվածից վերացրեց մանդատային պետությանը և Ազ-
գերի լիզային վերաբերող բոլոր բառերը և այն շարադրեց
հետևյալ կերպ. «Լիբանանը անկախ, օւնիտար և սուվերեն
պետություն է»³: Մինչ այդ Ֆրանսերենը համարվում էր պաշ-

¹ منير تقى الدين، ولاؤ الاستقلال، ص ٣٦.

² Նույն տեղում, էջ 35—37.

³ „Constitutions, Electoral Laws, Treaties of States in the Near and Middle East“ p. 29.

տոնական լեզու, որը և արձանագրված էր սահմանադրութայն մեջ: Այժմ այդ կետը շնչվեց և կիրանանի միակ պաշտոնական լեզուն հայտարարվեց արաբերենը: 1943 թ. հոկտեմբերի 13-ին Ռիադ Սուհը հրահանգ ուղարկեց բոլոր մինիստրություններին, որտեղ ասված էր. «կիսնդրեմ որ հետ այսու ձեր նախարարութայնց ենթակա բոլոր հաստատություններում մեջ բոլոր գրավոր հաղորդագրությունն ու գործառնությունները կատարել տաք արաբերեն լեզվով, որ երկրի պաշտոնական լեզուն է»¹: Կառավարությունը փոփոխութայն ենթարկեց նաև սահմանադրութայն 52-րդ հոդվածը, որը միջազգային պայմանագրեր կնքելու իրավունքը վերապահում էր միայն Յրանսիային: Փոփոխելով այդ կետը կառավարությունն առաջարկում էր, որ այդ իրավունքը ստնվի Յրանսիայից և լրիվ տրվի կիրանանի հանրապետութայն պրեզիդենտին: Եվ վերջապես կիրանանի կառավարությունը շնչեց սահմանադրութայն 90—94 հոդվածները, որտեղ ասված էր, որ կիրանանյան սահմանադրական իշխանությունները պարտավոր են պահպանել մանդատային պետութայն, այսինքն Յրանսիայի իրավունքները, որ հարևան երկրների հետ լավ հարաբերությունները պիտի պահպանվեն Ֆրանսիական մանդատի ներքո, որ վեճերի դեպքում Յրանսիան հանդես է գալու արբիտրի դերում և որ Յրանսիան է կիրանանին ներկայացնելու այն երկրներում, որտեղ կային մեծ թվով կիրանանցիներ²:

Ահա սրանք էին սահմանադրութայն այն հոդվածները, որոնք վերաբերում էին մանդատին և սահմանափակում կիրանանի անկախությունն ու գերիշխանությունը:

Կառավարությունը սահմանադրութայն մեջ մտցրած իր փոփոխությունները ներկայացրեց պառլամենտի հաստատմանը:

Սակայն մինչև պառլամենտի քննարկումը գլխավոր դեմ լեզատ ժան Հելլոն (նա Կատրուին այդ պաշտոնում փոխարի-

¹ «Ժողովուրդի Ձայն», 14 հոկտեմբերի 1943 թ.:

² A. Hourani... p. 283.

նել էր 1943 թ. հունիսի սկզբներին) պաշտոնապես առարկեց
այդ փոփոխությունների դեմ, նշելով, որ Լիբանանը իրա-
վունք չունի միակողմանիորեն փոփոխություններ մտցնել
սահմանադրության մեջ: Մյուս կողմից նա առաջարկեց հար-
ցը լուծել բանակցությունների միջոցով: Բայց որպես բա-
նակցությունների հիմք նա առաջարկեց 1936 թ. Ֆրանս-լի-
բանանյան պայմանագիրը: Հստ այդ պայմանագրի վերանա-
լու էր մանդատը, սակայն Լիբանանը պարտավորվում էր
արտաքին քաղաքականության բոլոր հարցերում խորհրդակ-
ցել Ֆրանսիայի հետ, վերջինս իր ռազմական ուժերը շարու-
նակելու էր պահել Լիբանանում, Ֆրանսիան իրեն իրավունք
էր վերապահում հանդես գալ Լիբանանի կրոնական և ազգա-
յին փոքրամասնությունների պաշտպանի դերում և այլն: Այլ
կերպ ասած, Ֆրանսիան իրավունք էր ձեռք բերում ազդել Լի-
բանանի քաղաքականության վրա և միջամտել նրա ներքին
գործերին: Եվ քանի որ Լիբանանում պետք է մնային Ֆրան-
սիական զինված ուժերը, ապա Լիբանանի անկախությունը
փաստորեն լիակատար չէր լինի: Չնայած այս բոլորին, Ֆրան-
սիական պառլամենտը 1939 թ. չվավերացրեց այս պայմա-
նագիրը: Ֆրանսիայի կառավարող շրջանների համար նույ-
նիսկ այս կիսաանկախությունը, մանդատից ձևականորեն
հրաժարվելն անգամ անընդունելի էր: Ուստի 1936 թ. պայ-
մանագիրը երբեք ուժի մեջ չմտավ: Այժմ Ֆրանսիական իշխա-
նությունները կրկին մեջտեղ էին բերում այդ պայմանագիրը:
Դա պետք է բացատրել նրանով, որ նա հնարավորություն էր
տալիս նրանց Ֆրանսիական զինված ուժեր պահպանել Լի-
բանանում և միջամտել նրա ներքին գործերին: Նրանք շատ
լավ էին հասկանում, որ ձևականորեն մանդատից չհրաժար-
վել և Լիբանանին անկախություն չտալ չի լինի: Ուստի բոլոր
միջոցներով նրանք ձգտում էին, գոնե այդ բանից հետո պահ-
պանել որևէ սողանցք Լիբանանի ներքին գործերին միջա-
մտելու և իրենց ազդեցությունը այդ երկրում պահպանելու
համար: Ի դեպ նշենք, որ գեներալ դը Գուլը չէր թաքցնում իր
մտադրությունները: Նա նշում էր, որ Ֆրանս-լիբանանյան
պայմանագիրը պետք է ապահովի Ֆրանսիայի տնտեսական
ու կուլտուրական շահերը և Ֆրանսիային պետք է իրավունք

բություն, որտեղ ասված էր. «Նկատի ունենալով, որ սահմանադրության փոփոխումը լիբանանյան սահմանադրական իշխանությունների իրավունքն է, կառավարությունը, համաձայն սահմանադրության 76-րդ և այլ հոդվածների, այժմ պատվամենտին ներկայացրեց կիրանանի ճանաչված անկախությանը հակասող մի քանի հոդվածների փոփոխման նախագիծ, որ Մինիստրների խորհուրդը սկսել էր ուսումնասիրել համաձայն կառավարական հայտարարության և ի կիրառումն անկախության գործնական իրականացման»¹:

Կիրանանի պառլամենտի նիստը նշանակվել էր 1943 թ. նոյեմբերի 8-ին: Ձրանսիական իշխանությունները մի փորձ ևս կատարեցին այդ նիստը տապալելու համար: Նրանք աշխատեցին համոզել կառավարությանը, որ այժմ այդ հարցը շքննարկի և հետաձգի պառլամենտի գումարումը: Մյուս կողմից նրանք փորձում էին համոզել առանձին դեպուտատներին, շքնալ պառլամենտի նիստին, որպեսզի անհրաժեշտ մեծամասնությունը շապահովվի: Սակայն նրանց բոլոր փորձերը ձախողվեցին: Կիրանանի պառլամենտի նիստը, որ կոչված էր պատմական դեր խաղալու, բացվեց 1943 թ. նոյեմբերի 8-ին: Նիստին 55 դեպուտատից ներկա էր 52-ը: Նիստին ղեկավարեց Մուսթաֆա Քարեթը, Ահմեդ ալ-Հուսեյնի և Մովսես Տեր-Գալուստյանը², որոնք բացակայում էին դիտավորյալ³:

Պառլամենտի այդ պատմական նիստը շատ հետաքրքիր է նկարագրում արաբ պատմաբան Մունիր Քակի էդ-Դինը իր «Անկախության ծնունդը» գրքում, որը անհրաժեշտ ենք համարում լրիվ մեջբերել. «Պառլամենտի նախագահը բացեց նիստը, սրտերը բարախեցին, շնչերը պահվեցին, որպեսզի տկանջները լսեն, Տեղի ունեցավ փոփոխումը (սահմանադրության հոդվածների — Ն. Հ.) ձախողելու մի վերջին փորձ. մի քանի դեպուտատներ պահանջեցին նախագիծը ուղարկել հատուկ հանձնաժողովի, որպեսզի հաշտեցնեն հասնել

¹ منير تقي الدين، ولادة الاستقلال، ص ٤٧.

² Գաշնակցականների ղեկավարներից մեկը:

³ منير تقي الدين، ولادة الاستقلال، ص ٥٣.

փոփոխման որոշման հետաձգմանը, սակայն վերջին փորձն էլ ձախողվեց առաջինի նման: Այդ ժամանակ էմիլ էդդեն դուրս եկավ պառլամենտի շենքից, նրան հետևեց Ամին աս-Սաադը: Բազմությունը նրանց ճանապարհեց սուլոցներով և զայրույթի ու դատապարտման խոսքերով: Պառլամենտը շարունակեց քննարկումը և փոփոխումը հաստատեց հոդված առ հոդված և այն վերջացրեց միայն մոնդատի կապանքներից ազատվելուց հետո: Այդ պահին դահլիճում գտնվողները մեքենայաբար ոտքի կանգնեցին, ցնցվեցին պատերը բացականչություններից ու ծափերից:

Եվ 1943 թվականի նոյեմբերի 8-ը՝ երկուշաբթի օրը մտավ պատմության մեջ¹:

Լիբանանի պառլամենտի այս որոշումը, որը վերացրեց մանդատը և Լիբանանի հարաբերությունները Ֆրանսիայի հետ նոր հիմքերի վրա դրեց, երկրի ամբողջ բնակչությունը ընդունեց շտեմսված խանդավառություն: Բեյրութում և այլ քաղաքներում տեղի են ունենում բազմամարդ ցույցեր, որի ժամանակ աշխատավորական մասսաները, ուսանողները, արհեստավորները, արաբ թե հայ, քրիստոնյա թե մահմեդական կամ դրուզ, իրենց զոհունակությունն են հայտնում այդ պատմական կարևոր ակտի կապակցությամբ²:

Ինչպես նշեցինք, դաշնակցական ղեպուտատ Մովսես Տեր-Գալուստյանը դիտավորյալ շներկայացրավ պառլամենտի այդ պատմական նիստին և, հետևաբար, իր ձայնը շտվեց հօգուտ Ֆրանսիական մանդատի վերացման և Լիբանանի ազգային տնկախության ամրապնդման: Եվ դա պատահականություն չէր: Դաշնակցությունը Լիբանանում միշտ էլ համազործակցել է Ֆրանսիական մանդատային իշխանությունների հետ, իսկ երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին՝ վիշխականների հետ: Նա արաբական հետադիմության հետ միասին ձգտել է Լիբանանը պահել Ֆրանսիական հովանավորության ներքո: Եվ ինքն էլ դրա փոխարեն վայելել է Ֆրանսիական իշխանությունների հովանավորությունն ու աջակցությունը:

¹ Նույն տեղում:

² ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 1824, л. 33.

«Ժողովուրդի Ձայն» թերթը նշում էր, որ «դաշնակցության երեսփոխան Տեր-Գալուստյան այդ օրերուն իմպերիալիզմի մնալուն կողմնակից փոքրաթիվ երեսփոխաններու խումբի կողմն անցնելով, պատճառ դարձավ, որ արար հանրային կարծիքը դրգովի հայերուն դեմ»¹, Հայ կոմունիստները և մյուս դեմոկրատները հարկադրված էին բացատրական լայն աշխատանք տանել արարական շրջանակներում, նրանց համոզելու, որ դաշնակցական Մ. Տեր-Գալուստյանի վարքագիծը չի արտահայտում կիրանանի հայության քաղաքական տրամադրությունները։ Նրանք մատնանշում էին, որ հայերը արարների հետ միասին պահանջում են մանդատի վերացումը և անվերապահորեն պաշտպանում կիրանանի անկախությունը։ Այս հարցին անդրադարձել է նաև Սիրիայի և կիրանանի կոմունիստական կուսակցության օրգան «Սաուս աշ-Շաար»-ը։ Նա նշում էր, որ եթե դաշնակցական դեպուտատը ներկա չդառնալնց պատվամենտի 1943 թ. նոյեմբերի 8-ի նիստին և իր ձայնը չտվեց ի նպաստ մանդատի վերացման, ապա «ոչ-դաշնակցական երեսփոխան պ. Շամլյան»² ներկա եղավ այդ նիստին և կողմնակից դառնվեցավ այդ փոփոխություն»³։ Թերթը այնուհետև ընդգծում էր, որ եթե դաշնակները աչքի են ընկել մանդատային իշխանությունների հետ իրենց համագործակցությամբ և ձգտել են արգելել հայերի համագործակցությունը արարների հետ, ապա հայ դեմոկրատները արար հայրենասերների հետ միասին պայքարել են հայ և արար ժողովուրդների բարեկամության ամրապնդման, արար հետադիմականների հակահայկական քարոզչությունները ձախողեցնելու և տղադային ազատագրական պայքարին հայերի մասնակցությունն ապահովելու համար⁴։

Վերևում նշվեց, որ ի պաշտպանություն և հավանություն

1 «Ժողովուրդի Ձայն», 30 հուլիսի 1946 թ.։

2 կիրանանի Հայ համայնքին 1943 թ. ընտրությունների ժամանակ պատվամենտում երկու տեղ տրվեց։ Դեպուտատներից մեկը ընտրվեց դաշնակցական Մ. Տեր-Գալուստյանը, իսկ մյուսը՝ Հրաչ Շամլյանը, որը վախլում էր հայ դեմոկրատների աշակցությունը։

3 Տե՛ս «Ժողովուրդի Ձայն», 24 նոյեմբերի 1946 թ.։

4 Նույն տեղում։

պառլամենտի որոշումների, կիրանանում տեղի ունեցան ցույցեր:

Ֆրանսիական իշխանութիւնները որպէս պատասխան այդ ցույցերի սահմանեցին Ֆրանսիական զինված շոկատների անընդմեջ պարեկութիւն Բեյրութի փողոցներում: Դա քաղաքում և երկրում ստեղծեց լարված մթնոլորտ: Կիրանանի կառավարութիւնը զգուշացրեց Ֆրանսիական իշխանութիւններին, որ նրանց այդ միջոցառումը կարող է տհաճ հետևանքների հանգեցնել¹: Ֆրանսիական իշխանութիւնները այս զգուշացումը ոչ միայն հաշվի չառան, այլ զիմեցին մի այնպիսի քայլի, որ ողջ կիրանանը մարտի նետեց ընդդէմ Ֆրանսիական գաղութարարների: Վերջիններս տեսնելով, որ պառլամենտի նոյեմբերի 8-ի որոշումից հետո իրենց ոտքի տակից հողը լրիվ գնում է և կանգնած են կիրանանը իրենց տիրապետութիւնից դուրս գալու վտանգի առջև, զիմեցին ռոնի ուժի, փորձելով զենքի միջոցով ստիպել կիրանանին հրաժարվել լիակատար անկախութիւն հասնելու իր մտադրութիւնից:

1943 թ. նոյեմբերի 11-ին Ֆրանսիայի զլխավոր ղեկավար ժան Լելլոյի հրամանով ձերբակալվեցին կիրանանի պրեզիդենտ Ենյա Բիշարա ալ-Խուրին, պրեմյեր-մինիստր Ռիադ Սուլէը, կառավարութիւն երեք մինիստրներ՝ Ազիլ Օսեյրանը, Սելիմ Քազլան և Քամիլ Շամունը, ինչպէս նաև Հյուսիսային կիրանանի ղեկավար, սկանավոր քաղաքական գործիչ Արդ ալ-Համիդ Քարամեն: Նրանք բանտարկվեցին Հերմոն սարի մոտ գտնվող Ռաշայայի ամրոցում: Այնուհետև, նրա հրամանով ցրվեց պառլամենտը և երկրում մտցվեց ռազմական դրութիւն: Հատուկ հրամանով պրեզիդենտ և կառավարութիւն ղեկավար նշանակվեց էմիլ էդդեն, որին հանձնարարվեց կազմել նոր կառավարութիւն: Ֆրանսիական ու սննդակազմակերպչական զորքերը Բեյրութում և մյուս քաղաքներում գրավեցին բոլոր ստրատեգիական կարևոր կետերը:

¹ 10.XI.1943 «المصر»، القاهرة»

Ֆրանսիական իշխանությունների այս քայլը ցնցեց ամբողջ Լիբանանը: Երկիրը համակվեց խոր ցասումով ու զայրույթով ընդդեմ գաղութարարների: Շարժման մեջ մտան Լիբանանի բոլոր խավերը, ազգային բուրժուազիան, հողատերերի մեծ մասը, բանվոր դասակարգը, դյուղացիութունը, առևտրականները, արհեստավորները, ինտելիգենցիան, ուսանողությունը և այլն: Չնայած նրանց միջև եղած դասակարգային տարբերություններին ու քաղաքական տարբեր նպատակներին, նրանք միավորվեցին և հանդես եկան միասնական ճակատով:

Վրդովված ժողովրդական մասսաները դուրս եկան փողոց, բողոքելու Ֆրանսիական իշխանությունների գործողությունների դեմ: Բեյրութում, Տրիպոլիում, Սայդայում ծայր առանց սուլյեք: Ֆրանսիական զորքերը կրակ բացեցին ցուցարարների վրա: Նրանցից շատերը սպանվեցին և վիրավորվեցին¹, Լիբանանյան ժանդարմերիան հրաժարվեց ենթարկվել Ֆրանսիական իշխանություններին և անցավ ժողովրդի կողմը:

Ամբողջ Լիբանանում հայտարարվեց համընդհանուր գործադուլ: Բեյրութում և մյուս քաղաքներում փակվեցին խանութները: Ժողովրդական ելույթները ղեկավարելու համար Լիբանանի խոշոր քաղաքական կուսակցությունները, այդ թվում կոմունիստական կուսակցութունը, ինչպես նաև հայկական դեմոկրատական կուսակցությունները միավորվեցին և ստեղծեցին միջկուսակցական օրգան՝ Ազգային կուսակցությունների համագումարը²: Ազգային համագումարը մեծ դեր խաղաց Ֆրանսիական գաղութարաններին դիմադրություն ցույց տալու գործում: Նրա որոշումներն ու հրամանները բոլորը անշեղորեն կատարում էին:

Նոյեմբերի 12-ին Բեյրութի նավահանգստի շրջանում փոխհրաձգություն տեղի ունեցավ ցուցարարների և սենեղալական զորքերի միջև, որոնց Ֆրանսիական իշխանությունները կանչել էին լիբանանյան ժանդարմերիայի և ապստամբված

¹ ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 1824, л. 38.

² «Ժողովուրդի Ձայն», 27 նոյեմբերի 1943 թ.:

ժողովրդի դիմադրութիւնը անշեւու համար¹։ Այդ նույն օրը նրանք փորձեցին գրավել պրեզիդենտի տունը։ Սակայն դա նրանց չհաջողվեց։ Պրեզիդենտի տունը վերածելով բարիկադի, ընդդիմադիր ուժերը դիմադրութիւն են ցույց տալիս սենեգալական զօրքերին և վերջիններս ստիպված նահանջում են²։ Ժողովրդական շարժման թափն այնքան է ուժեղանում, որ Ֆրանսիական իշխանութիւնները հարկադրված ցուցարարներին դեմ հանում են տանկեր և զրահապատ ավտոմեքենաներ։ Նոյեմբերի 13-ին նրանք Բելյուսթում տանկերից ու զրահապատ մեքենաներից զնդակոծեցին դեմոկրատական ուժերի ցույցը։ Գուցարարները ուժեղ դիմադրութիւն ցույց տվեցին և հրկիզեցին մեկ տանկ³։ Պայքարը հատկապես կազմակերպված և ուժեղ բնույթ ունեւ Բաստա թաղամասում, որը ծածկված էր բարիկադներով։

Նման արյունալի ընդհարումներ տեղի ունեցան նաև Տրիպոլիում, Սայդայում և այլ վայրերում։ Ֆրանսիական զաղութարարները ոչ մի վայրագութիւն առջև կանգ չառան կիրանանի ժողովրդի դիմադրութիւնը կոտորելու համար։ Ամբողջ կիրանանը ցնցեց նրանց բարբարոսական արարքը Սայդայում։ Ֆրանսիական զինվորները ցույցի մասնակից կանանց և երեխաներին քշեցին կառավարական շենքի բակը, փակեցին դարպասները և փայտերով անխնա ծեծեցին անպաշտպան կանանց ու երեխաներին⁴։

Ինչպես նշեցինք կիրանանի պրեզիդենտին և պրեմյեր-մինիստրին ձերբակալելուց հետո Ժ. Հելլոն կառավարութիւն կազմելը հանձնարարեց Ֆրանսիական մարիտնետ էմիր էդդեին։ Ստանձնելով իշխանութիւնը նա հայտարարեց, որ ինքը դա համարում է իր ազգային պարտքը։ Էմիր էդդեն դիմեց ժողովրդին, որ իրեն վստահեն, միաժամանակ ծանր պատիժներ սպառնալով նրանց, ովքեր կհամարձակվեն շենթարկվել իր «կառավարութիւն» որոշումներին⁵։ Սակայն կառավարու-

¹ ПГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 1824, л. 52.

² Նույն տեղում, թ. 66.

³ Նույն տեղում, թ. 67.

⁴ Նույն տեղում, թ. 193.

⁵ N. Ziadeh... p. 76.

Թյուն կազմեիլու նրա բոլոր փորձերն ապարդյուն անցան: Ոչ
 որ շհամաձայնվեց մտնել նրա «կառավարութիւն» մեջ, Վերջ
 ի վերջո նա ստիպված եղավ «կառավարութիւն» կազմել
 «տնօրէններե, քաղաքապետներե և ոստիկան զորահրամա-
 նատարներե»¹, որոնք սակայն շեն ներկայանում կառավա-
 րական պալատ: Փաստորեն էմիլ էդդեի «կառավարութիւնը»
 մնաց թղթի վրա: Այս ձախողումը պետք է բացատրել նրանով,
 որ ազգային-ազատագրական պայքարի այս վճռական պա-
 հին, երբ որոշվում էր երկրի բախտը, իրանանի ազգային ան-
 կախութիւն հարցը, իրանանի հայրենասեր քաղաքական
 գործիչներէ համար մտնել էմիլ էդդեի Ֆրանսիական մարտո-
 նետային «կառավարութիւն» կազմի մեջ հավասարազոր էր
 երկրի անկախութիւնը դավաճանելուն: Իսկ նրանք, ովքեր
 կապված էին Ֆրանսիական գաղութարարների հետ և ներ-
 քուստ համաձայն էին նրանց քաղաքականութիւնը, շհամար-
 ձակվեցին համագործակցել է. էդդեի հետ, զգալով, որ դրա-
 նով իրենք կվարկաբեկվեն: Եվ պատահական չէ, որ նույնիսկ
 պետական պաշտոնյաները հրաժարվում էին կատարել
 է. էդդեի «կառավարութիւն» հրամանները, այն համարելով
 ազգային դավաճանութիւն կառավարութիւն: է. էդդեի առա-
 քելութիւն ձախողումը ազգային-ազատագրական պայքարի
 հաղթանակը և Ֆրանսիական գաղութարարների պարտու-
 թիւնն էր:

Նոյնմրերյան այս պատմական իրադարձութիւնների
 ժամանակ իրանանի ընդդիմադիր ուժերը կազմակերպեցին
 ժամանակավոր կառավարութիւն: Նրա ստեղծողները եղան
 Ռիազ Սուհի կառավարութիւն ձեռքակալումից խուսափած
 երկու մինիստրները՝ Հաբիբ Աբու Շահլան և Մաջիդ Աբուլանը:
 Նրանք հաստատվեցին Կոնստանտնուպոլիս իրանանի Բշամուն գյու-
 ղում, իրենց հետ ունենալով պառլամենտի նախագահ Սարրի
 Համադեին: Այստեղից նրանք կազմակերպեցին Ֆրանսիական
 գաղութարարների դեմ մղվող պայքարը: Ժամանակավոր կա-
 ռավարութիւնը ձեռնամուխ եղավ լիբանանյան ազգային բա-
 նակի ստեղծմանը: Հազարավոր լիբանանցիներ մեկնում էին

¹ «Ժողովուրդի Ձայն», 27 նոյեմբերի 1943 թ.:

Բշամուն գյուղը մտնելու ազգային բանակի մեջ և մարտնշելու հայրենիքի ազատագրության համար Այդ կառավարության որոշումներն ի դորու էին համարյա ամբողջ երկրում: Նրա հրահանգով Սիրիայի և Լիբանանի բանկը ու Լիբանանի գանձարանը շկատարեցին էդդեի կառավարության ոչ մի կարգադրությունը¹: Ֆրանսիական իշխանութունները շատ լավ էին հասկանում, որ ժամանակավոր կառավարությունը իրենց համար մեծ վտանգ է ներկայացնում: Եվ նրանք որոշեցին ճնշել ու ասպարեզից վերացնել հակաիմպերիալիստական պայքարի այդ կարևոր կենտրոնը: Նոյեմբերի 16-ին Ֆրանսիական զորքերը տանկերի աշակցությամբ շարժվեցին դեպի Բշամուն: Տեղի ունեցավ ճակատամարտ կառավարական և Ֆրանսիական զորքերի միջև: Կառավարական զորքերին հաջողվեց նստմղել Ֆրանսիացիների գրոհը: Ըստ որում նրանք խփեցին երկու տանկ²: Այս անհաջողութունից մի քանի օր անց, նոյեմբերի 19-ին Ֆրանսիական զորքերը, այս անգամ 20 տանկերի աշակցությամբ, նոր հարձակման անցան³: Սակայն կրկին ձախողվեցին: Նրանց չհաջողվեց գրավել Բշամուն գյուղը:

Բշամունի կառավարությունը վայելում էր Լիբանանի ժողովրդական մասսաների և բոլոր դեմոկրատական ուժերի վստահութունն ու աշակցությունը: Նրան պաշտպանում էր նաև պառլամենտը, Ի դեպ նշենք, որ Լիբանանի պառլամենտը, շնայած Հելլոյի նոյեմբերի 11-ի դեկրետին՝ այն ցրելու մասին, երբեք չդադարեցրեց իր գործունեությունը: Նոյեմբերի 11-ին պառլամենտի դեպուտատները մտան պառլամենտի շենքը և նիստ գումարեցին: Պառլամենտը ընդունեց մի բանաձև, որը դատապարտում էր Լիբանանի սահմանադրության և կառավարության դեմ Ֆրանսիական իշխանութունների ձեռք առած միջոցները⁴: Միաժամանակ նա մի հուշագիր ուղարկեց ՍՍՀՄ-ի, ԱՄՆ-ի, Անգլիայի, Սիրիայի, Եգիպտոսի և Իրաքի կառավարություններին, խնդրելով նրանց աշակցությունը:

¹ N. Ziadeh... p. 77.

² ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 1824, л. 193.

³ Նույն տեղում:

⁴ «Ժողովուրդի Ձայն», 4 դեկտեմբերի 1943 թ.:

Պառլամենտն իր երկրորդ նիստը գումարեց նոյեմբերի 12-ին Սաիր Սալամի բնակարանում, նա վստահութիւն հայտնեց Բշամունի մեջ հաստատված ժամանակավոր կառավարութիւնը¹։ Այնուհետև նա նիստեր է գումարում նոյեմբերի 15-ին, 16-ին և 20-ին, Այս վերջինը արդեն Բշամուն գլուղում։ Այդ նիստերի ժամանակ պառլամենտը որոշում է ընդունում ոչ մի բանակցութիւն շեշտարկել Ֆրանսիացիների հետ նախքան ձերբակալված անձնավորութիւնների ազատ արձակումը և սահմանադրութիւն վերականգնումը²։ Նոյեմբերյան դեպքերի ժամանակ, երբ վճռվում էր Լիրանանի անկախ լինելու կամ չլինելու հարցը, Լիրանանի պառլամենտը և դեպուտատների ճշող մեծամասնութիւնը գտնվեց խնդրի բարձրութիւն վրա և կատարեց իր հայրենասիրական պարտքը Լիրանանի ժողովրդի հանդէպ Լիրանանի պառլամենտի այդ դիրքը մեծապես նպաստեց ազգային-ազատագրական, հակաֆաշիստական ուժերի կոնսոլիդացմանը և Ֆրանսիական գաղութարարների դեմ մղվող պայքարի հաջողութիւնը։

Ռազմական գործողութիւններին և բռնութիւններին դուրսնալից Ֆրանսիական գաղութարարները ժողովրդական ընդդիմադիր ճակատը պառակտելու նպատակով դիմեցին հին և փորձված «բաթանիր», որ տիրես» քաղաքականութիւնը։ Նըրանք փորձեցին գժտութիւն առաջացնել մուսուլմանների և քրիստոնյաների միջև և լարել միմյանց դեմ։ Ֆրանսիացիները, նշում է Ն. Զիադեհը, փորձեցին ամբողջ շարժումը ներկայացնել որպէս քրիստոնյաների դեմ ուղղված շարժում³։ Մունիր Թակի վդ-Դինը իր «էվակուացիան» աշխատութիւն մեջ նշում է, որ ընդհանուր անվտանգութիւն հիմնարկները և առանձին վարձկաններ աշխատում էին երկրում սարսափ տարածելու։ Նրանք «քրիստոնյաներին ասում էին, որ մահմեդականները ուղում են իրագործել իսլամական միութիւնը, իսկ մահմեդականներին ասում էին, որ քրիստոնյաները ուղում են

¹ Ժողովրդի Ձայն», 4 դեկտեմբերի 1943 թ.։

² Նույն տեղում։

³ N. Ziadeh... p. 77.

ստեղծել քրիստոնեական ազգային հայրենիք¹, իրենց այս ավանտյուրիստական պլանների իրագործման մեջ Ֆրանսիական իմպերիալիստները մեծ տեղ էին հատկացնում հայերին: Նրանք հույս ունեին հայերին որպես պահեստի ուժ օգտագործել արարական ազատագրական շարժումների դեմ: Դրա համար նրանց գործակալները հայերի շրջանում սկսեցին զանազան լուրեր տարածել, որ Ռիադ Սուլհի կառավարական դեկլարացիան և սահմանադրության մեջ կատարած փոփոխություններն իբր ուղղված են հայերի դեմ: «Ընդլայնեցին այս շարամիտ ազիտացիան,— գրում է Մ. Թակի էդ-Դինը,— ու հասան մինչև իսկ հայերին: Սրանք այլ տեսակետից շատ զգայուն ժողովուրդ են...

Նոտովոթյան գործակալները սկսեցին տարածել իրենց զրույցներն ու հերյուրանքները հայերի մեջ, դիմադրության շարժումը նրանց ներկայացնելով որպես մուսուլմանների շարժում իրենց ոչնչացնելու համար: Մի շարք հայեր իրենք ևս սկսեցին տարածել այս ազիտացիան հայերի մեջ², Մի շարք հայեր ասելով, Թակի էդ-Դինը, անշուշտ, ի նկատի ունի դաշնակցականներին, որոնք, իրոք, այդ օրերին հանդես էին դալիս Ֆրանսիական իմպերիալիստների շահերի պաշտպանությամբ: «Ժողովուրդի Ձայն» թերթը նշում է, որ նույն բերյան դեպքերի ժամանակ «Լիբանանի և իմպերիալիզմի միջև ծագած այդ արյունալի բախումին ընթացքին դաշնակ շեֆերը իմպերիալիզմի կողմն էին»³,

Դրուսթյունն է՛լ ավելի սրվեց, երբ սկսեցին լուրեր տարածել, որ իբր, Ռիադ Սուլհի ձերբակալման ժամանակ նրա թղթերի մեջ գտել են հայերին լիբանանյան քաղաքացիությունից զրկելու օրինագծի նախագիծ⁴: Թե արար և թե հայ առա-

¹ منبر تقي الدين، الجلاء، بيروت، ١٩٥٦، ص ٢٠.

² منبر تقي الدين، ولادة الاستقلال، ص ١٦٤.

³ «Ժողովուրդի Ձայն», 30 հուլիսի 1946 թ.:

⁴ منبر تقي الدين، ولادة الاستقلال، ص ١٦٤.

չազնեմ գործիչները լավ էին հասկանում, որ եթե հայ մասսաները հավատան այս սուտ լուրին, ապա դա կունենա շահագանց ծանր հետևանքներ: Արարական ազգային գործիչները քաշ դիտելին, որ հայերին չի կարելի հաշվից դուրս գցել, չի կարելի անտեսել նրանց վարքագիծը: Նրանք հասկանում էին, որ կիրանանը իր առջև կանգնած քաղաքական ու տնտեսական խնդիրները կարող է լուծել տարբեր ազգերի միջև համերաշխությունը պահպանելու ուղիով, «Մենք լավ գիտենք,— գրել է Խալեզ Բեկդաշը «Արար հայրենասերներու հարգանքն հայ ժողովրդին» հոդվածում,— թե արար ազգային որևէ հարցի լուծում, որ նկատի շառներ Սուրիո և կիրանանի հայ ժողովրդին շահերը, անխուսափելիորեն դատապարտված է ձախողություն»¹:

Արար և հայ առաջադեմ գործիչները լայն բացատրական աշխատանք են ծավալում հայերի շրջանում: Նրանք նշում են, որ հայերին քաղաքացիությունից զրկելու վերաբերյալ ոչ մի փաստաթուղթ գոյություն չի ունեցել, որ արարական ազատագրական շարժումը չի ուղղված հայերի դեմ, ընդհակառակը, օտարերկրյա լծի թոթափումը է՛լ ավելի կամրապնդի արարների և հայերի բարեկամությունը: Կիրանանի Ազգային համագումարը նոյեմբերի 20-ին հատուկ պատվիրակություն ուղարկեց Անթիլիաս, հայոց կաթողիկոսությունը, հայերին հայանելու, որ «կիրանանի ազգային շարժման նպատակն է կիրանանի բոլոր դավանական համայնքներուն իրավունքները ապահովել և ոչ թե մեկը հօգուտ մյուսին իրավազրկել, ինչպես կտարածեն շարամիտ բերանները»²: Իր պատասխանում կաթողիկոսի տեղապահը վստահեցնում է Ազգային կուսակցությունների համագումարի պատվիրակությանը, որ հայ և արար ժողովուրդներու եղբայրությունն անքակտելի է: Պատվիրակությունը Անթիլիասից մեկնում է գոհ և համագումարը, հաջորդ օրը, իր նիստի մեջ հատուկ գոհունակություն

¹ «Ժողովուրդի Ձայն», 17 մարտի 1943 թ.:

² Նույն տեղում, 27 նոյեմբերի 1943 թ.:

է հայտնում հայերին՝ նրանց գրաված գիրքի առթիվ¹։ Նույն նպատակներով կաթողիկոսի մոտ է մեկնում Լիբանանի կանանց պատվիրակությունը։ Ելույթ ունեցողները հայերին կոչ են անում շահվատալ սուտ լուրերին և «հավատարիմ լինել Լիբանանին, որ նրանց հյուրընկալել էր ու դարձել լավագույն հայրենիք, այն հայրենիքից հետո, որտեղ նրանք ծնվել էին»²։ Կանանց պատվիրակությունը բացատրում է հայերին, որ այդ սուտ լուրերը իմպերիալիստների հերթական բանասարկությունն է, որ սերանց (հայերին — Ն. Լ.) անցյալում պատճառել է միայն ավերածություն ու թշվառություն և որ նրանց կարող էր պատճառել այս դարում անցյալից ավելի մեծ շարիք ու վիշտ»³։ Կաթողիկոսարանում պատվիրակությանը հավաստիացնում են, որ հայերը հավատարիմ են Լիբանանին և արարների եղբայրներն են թե ուրախության և թե տխրության մեջ⁴։

Արար և հայ դեմոկրատական կազմակերպությունների ջանքերով Ֆրանսիական իմպերիալիստները շկարողացան հասնել իրենց նպատակներին։ Հայերը նոյեմբերյան պատմական օրերին ոչ միայն չպառակտվեցին և չհակադրվեցին արարներին, այլ, ընդհակառակը, կանգնեցին նրանց կողքին, պայքարելով Ֆրանսիական իմպերիալիստների դեմ հանուն Լիբանանի ազգային անկախության։

Լիբանանի ժողովրդական մասսաների և դեմոկրատական ուժերի այսպիսի միահամուռ դիմադրությունը Ֆրանսիացիներին դրեց ծանր կացության մեջ։ Այժմ արդեն Ֆրանսիան էր ստիպված միջոցներ գտնել ստեղծված ճգնաժամից քալավով՝ դուրս գալու համար։ 1943 թ. նոյեմբերի 15-ին Ալժիրում տեղի ունեցավ Ֆրանսիայի Ազգային ազատագրության կոմիտեի հատուկ նիստը նվիրված Լիբանանում տիրող դրու-

1 «Ժողովուրդի Ձայն», 27 նոյեմբերի 1943 թ.։

2 منير تقي الدين، ولادة الاستقلال، ص ١٦٦.

3 Նույն տեղում, էջ 167։

4 Նույն տեղում։

Յլլանը: Կոմիտեի ղեկավարները ելքը գտան նրա մեջ, որ գլխավոր դերն զատ Լեւոնի զորժողությունները համարեցին ինքնազուխ, որ իբր Լեւոն դիմել է այդ քայլին առանց Կոմիտեի հավանության¹: Պարզ էր, որ Ազգային կոմիտեն փորձում էր Լեւոնին զոհարեցնելու զնով փրկել զրությունը: Այնուհետև Կոմիտեն որոշեց հարցը մոտիկից ուսումնասիրելու և լուծելու համար Լիբանան ուղարկել զհենրալ Կատրուին: Նա Լիբանան ժամանեց նոյեմբերի 16-ին, Մանոթանալով իրադրությանը և հանդիպում ունենալով Լիբանանի տարբեր քաղաքական զորժիչների հետ, նա եկավ այն եզրակացության, որ ռազմական ուժով կամ բռնություններով ու սպառնալիքներով անհնար է հասնել խնդրի կարգավորմանը: Եվ նա հարկադրված հայտնում է Ալժիր՝ Ազգային կոմիտեին, որ միակ ելքը ձերբակալված անձնավորություններին ազատ արձակելն է, որը որոշ շափով կթեթևացնի լարված դրությունը²:

Յրանս-լիբանանյան ամբողջ ճգնաժամի ընթացքին Անգլիան ուշադիր հետևում էր դեպքերի զարգացմանը: 1943 թ. նոյեմբերի 19-ին անգլիական մինիստր-ռեզիդենտ Փեյսին Բելյութում հատուկ նոտա հանձնեց զհենրալ Կատրուին: Նոտայում ասված էր, որ անգլիական կառավարութունը կարեւոր է համարում ձերբակալված անձնավորությունների ազատ արձակումը և իրենց պաշտոններում վերականգնելը: Այնուհետև անգլիական կառավարութունը հայտարարում էր, որ եթե մինչև նոյեմբերի 22-ի ժամը 10-ը իր պահանջները չբավարարվեն, ապա մինիստր-ռեզիդենտը Լիբանանում ռազմական զրություն կմտցնի: Եվ թեթեւ Հանրապետության պրեզիդենտը և լիբանանյան մյուս մինիստրները մինչև նոյեմբերի 22-ը ժամը 10-ը բաց չթողնվին, ապա նրանք ազատ կարձակվին բրիտանական զորքերի կողմից³:

Բրիտանական կառավարության այսպիսի վճռական միջամտության շարժառիթը Լիբանանում Յրանսիայի դիրքերի

¹ Ժողովուրդի Ձայն, 27 նոյեմբերի 1943 թ.:

² N. Ziadeh... p. 78

³ Նույն տեղում:

ուժեղացման վտանգն էր: Նրա շահերը պահանջում էին թույլ
չտալ, որ ֆրանսիական ազդեցությունն ուժեղանա կիրանա-
նում, իսկ այդ հնարավորությունը Ֆրանսիայի առջև բացվում
էր, եթե նա հաղթանակով դուրս գար այդ ճգնաժամից:

Մյուս կողմից Անգլիան արդեն երկրորդ համաշխարհա-
յին պատերազմի տարիներին փայփայտում էր իր ազդեցության
տակ գտնվող արաբական երկրների ֆեդերացիա ստեղծելու
իմպերիալիստական ծրագիրը: Սակայն նա իր այդ գաղութա-
բարական ծրագիրը փորձում էր թաքցնել արաբական ժողո-
վուրդների շարքերում: Ղիմակի տակ: Եվ ահա օգտվելով
սոփիից և սպառնալով Ֆրանսիային Անգլիան իրեն ներկա-
յացնում էր որպես արաբական ժողովուրդների «փրկիչ»: Փաստորեն
անգլիական կառավարությունն իր այդ հայտա-
բարությամբ երկու նապաստակ էր խփում. սոփիպում էր
Ֆրանսիային նահանջել և հանդես էր գալիս որպես կիրանա-
նի «ազատարար»:

Հանդիպելով կիրանանի ժողովրդի վճռական ղիմադրու-
թյանը և հաշվի առնելով անգլիական կառավարության պա-
հանջը Ֆրանսիայի Ազգային ազատագրական կոմիտեն ստիպ-
ված եղավ նահանջել: Այս ասելով մենք նպատակ չունենք
հավասարության նշան դնել կիրանանի ժողովրդի խաղացած
դերի և անգլիական կառավարության գործողության միջև:
Բնավ չժխտելով այն, որ ստեղծված իրադրության մեջ Անգ-
լիայի կառավարության նույնիսկ 19-ի նոտան խաղաց իր
որոշակի դերը, ցանկանում ենք նշել, որ վճռական դերը
պատկանում էր կիրանանի ժողովրդին, դեմոկրատական բու-
լոր ուժերին, որոնց անձնուրաց պայքարի շնորհիվ ապահով-
վեց կիրանանի հաղթանակը ազգային անկախության համար
մղվող պայքարի առաջին էտապում:

1943 թ. նոյեմբերի 21-ին Ֆրանսիայի Ազգային ազատա-
գրության կոմիտեն որոշեց ազատ արձակել պրեզիդենտին
ու մինիստրներին, նրանց վերահաստատել իրենց պաշտոն-
ներում, իսկ գլխավոր դելեգատ Հելլոն ետ կանչվեց: Նրա փո-
խարեն գլխավոր դելեգատ նշանակվեց Իվ Եատինյոն: Վեր-
ջինս նոյեմբերի 22-ի հատուկ դեկրետով շեղյալ հայտարարեց
իր նախորդի՝ Հելլոյի կողմից նոյեմբերի 11-ին ընդունված

դեկրետալ, Երկրում հաստատվեց պառլամենտական կյանքը, պաշտոնապես վերացվեց էդդեի «կառավարութիւնը», Միայն առկախ մնաց սահմանադրութեան փոփոխութեան հարցը¹:

Ամբողջ երկիրը ցնծութեամբ ընդունեց այս լուրը: Լիբանանի քաղաքներում և գյուղերում տեղի ունեցան ցույցեր: Տասնյակ հազարների հասնող բազմութիւնն հավաքվեց պառլամենտի շէնքի առջև գտնվող հրապարակի վրա: Յրանսիայի եռագոյն դրոշը իջեցվեց և նրա փոխարեն պառլամենտի ու կառավարական շէնքերի վրա բարձրացվեց Լիբանանի նոր դրոշը՝ կարմիր-սպիտակ-կարմիր, մեջտեղում ունենալով Լիբանանի խորհրդանիշը հանդիսացող մայրին:

Նոյեմբերի 22-ին ժ. 3-ին Բելրուսի ժամանեցին պրեզիդենտ Բիշարա ալ-Խուրին, պրեմիեր-մինիստր Ռիադ Սուլհը և մյուս մինիստրները: Ժողովուրդը նրանց ընդունեց խանդավառութեամբ և ուրախութեան բացական թշուշումներով:

1943 թ. նոյեմբերի 23-ին կառավարութեան կողմ ընդհանուր զործադուլն ավարտվեց և բանվորները, ծառայողները, առևտրականներն ու արհեստավորներն անցան աշխատանքի: Կառավարութիւնը լրիվ կազմով անցավ իր պարտականութիւնների կատարմանը: Երկրում վերահաստատվեց բնականոն կյանքը: Նոյեմբերի 24-ին դենբրալ Կատրուն պաշտոնապես տեղեկացրեց հանրապետութեան պրեզիդենտին, որ ետ է վերցնում իր վերապահումը, այսինքն ճանաչում է Լիբանանի սահմանադրութեան մեջ կատարած փոփոխութիւնները²: Այսպիսով, Ֆրանսիական իշխանութիւնների կողմից նոյեմբերի 11-ին ընդունված բոլոր որոշումները վերացվեցին:

Ամփոփելով նոյեմբերյան պայքարի արդյունքները Ֆարաշալլա Հելուն հիմք տներ նշելու, որ «Լիբանանի ժողովուրդը իր պայքարով ազգային գատին համար բացորոշ հաղթանակ մը ապահովեց»³: Նոյեմբերյան ելույթների բնորոշ առանձնահատկութիւնը նա համարում էր այն, որ «Լիբանան-

1 «Ժողովուրդի Ձայն», 27 նոյեմբերի 1943 թ.:

2 Նույն տեղում:

3 Նույն տեղում, 28 նոյեմբերի 1943 թ.:

նի պատմութիւն մեջ առաջին անգամ ըլլալով իսլամը, քրիստոնէյան, դրուզին, հայը, շիին, մարոնին, օրթոդոքսը, կաթոլիկը իրար միացան պաշտպանելու համար հայրենիքի իրավունքները և ազգային պատիվը»¹։ Այդ նույն հանգամանքն է ընդգծում Խալիդ Բեկդաշը «Լիբանանի պայքարի դասերեն» հոդվածում։ Այդ պայքարի ամենակարևոր դասերից մեկը նա համարում է այն, որ Լիբանանն իր փորձով ցույց տվեց, թե սկրոնը աստծունն է, իսկ հայրենիքը՝ բոլորին»։ Նա նշում է, որ Լիբանանյան շարժումը ազգային արարական շարժում էր, զուրկ որևէ կրոնական և ցեղային գույնից։ «Հազարավոր իսլամ, քրիստոնյա, դրուզի և հայ ցուցարարներ, — գրում է Խալիդ Բեկդաշը, — կողք-կողքի կթալեին առանց որ մեկը մյուսին դավանանքը դիտնար, առանց որ կրոնական գույն կրող բացազանչութիւն մը լսվեր։ Այս կամ այն համայնքին հասուկ կեցցեները միայն ու միայն ուղղված էին հայրենիքի, անկախութիւն, սահմանադրութիւն և դրոշակի հասցեին»²։ Նրանց այդ շարքերի միասնութիւնը և շանքերի միավորումն էր, որ ստիպեց Ֆրանսիական գաղութարարներին նահանջել։ Արարների հետ միասին գնալը և նրանց հետ բարեկամութիւն ամրապնդումը Հ. Մատեյանը իրավացիորեն համարում է «ազդօգուտ միակ ուղին»։ Նա նշում է, որ նոյեմբերյան օրերին Լիբանանի հայութիւնը դրված էր ճակատագրական նշանակութիւն ունեցող փորձի առջև, որ ոճրագործ ձեռքերը փորձում էին արար և հայ թշնամութիւն առաջացնել։ «Սակայն ուրախ ենք արձանագրելու, — նշում է Հ. Մատեյանը, — որ Լիբանանի հայութիւնը իր առջև դրված փորձութիւն դասը հաջողութեամբ անցուց։ Հայ և արար թշնամութիւններ առաջ չեկան, ինչպես որ այդ կուզեին թե հայ և արար ժողովուրդներու թշնամիները»³։

Նոյեմբերյան իրադարձութիւններից հետո Լիբանանի պետական ու քաղաքական գործիչները, զանազան կաղմակերպութիւններ, մամուլը և այլն կրկին անդրադարձան Լի-

1 «Ժողովուրդի Ձայն», 28 նոյեմբերի 1943 թ.։

2 Նույն տեղում, 4 դեկտեմբերի 1943 թ.։

3 Նույն տեղում, 28 նոյեմբերի 1943 թ.։

բանանի անկախութան համար մղվող պայքարի այդ պատասխանատու օրերին հայերի գրաված դիրքին ու կատարած գերին, բարձր գնահատելով նրանց հայրենասիրությունը և իրանանի անկախությանը նվիրված լինելը:

Լիրանանյան Ազգային համագումարի թերթը (նա վերնագիր շունք և լույս էր տեսնում հարցական նշան կրող վերտառությամբ) 1943 թ. նոյեմբերի 23-ի իր համարում հայերին համարում էր արարների եղբայրները և նրանց պայքարի ընկերները: Թերթը նշում էր, որ «հայերը չեն մտառանար թե կիլիկիայեն, Իսկենդերունեն և Ճեպել Մուսայեն կլին հետո դիրենք այս երկրին մեջ ընդունողը ամենեն առաջ լիրանանցի ժողովուրդը եղավ: Նույնը ըրին նաև Սիրիան և արարական մյուս երկրները: Հայերը չեն կրնար մտառնալ, որ թրքական լուծեն ազատվելու համար իրենց մղած պայքարին մեջ իրենք այս երկրի ազգային ղեկավարներուն և ազատականներուն հետ պայքարի հին ընկերներ եղած են»¹: Թերթը այն միտքն էր զարգացնում, որ հայերին ու արարների միացնում է անցյալում ունեցած նրանց ճակատագրի ընդհանրությունը, համատեղ պայքարը ընդդեմ թուրք բարբարոսների և այն, որ նրանք այժմ ապրում են միասին և իրանանի ազգային դատը միաժամանակ նաև հայերի դատն է:

1943 թ. նոյեմբերի 24-ին Ազգային համագումարի նախագահ Ահմեդ Դաուքը մեծ ընդունելություն կատարեց, որին մասնակցում էր նաև հայկական պատվիրակությունը: Այդ ընդունելության ժամանակ ողջունի խոսքով հանդես եկան համագումարի մի քանի անդամներ: Նրանք բոլորն էլ բարձր գնահատեցին հայերի գերը իրանանի ազգային ազատագրական պայքարի մեջ: Հայերի կողմից հանդես եկան Քապուրյանը, Ննիդոմշույանը և Աղբաշյանը. որոնք նշեցին, որ հայ ժողովուրդը թանկ է գնահատում բարեկամությունը արարների հետ և պատրաստ է նրանց հետ մինչև վերջ մարտնչել իրանանի ազատության ու անկախության համար: «Բեյրութ» արարական թերթը, անդրադառնալով Ազգային համագումարի կազմակերպած ընդունելությանը և այնտեղ արտասան-

¹ Մեջբերումն ըստ «Ժողովուրդի Ձայն», 27 նոյեմբերի 1943 թ.:

ված ելույթներին, «Աստված պահե մեր հայ եղբայրները» խորագրի տակ տպված հողվածում նշում էր. «Մենք իրապես հիացած ենք մեր հայ եղբայրներուն, զգացումներուն վրա: Շատերը կկարծեն, թե հայերը իրենց համար պահեստ մըն են և կարող են զանոնք հրապարակ նետել, երբ որ ուզեն: Սակայն հայերը լիբանանցիներ են, ունին միւլենույն իրավունքները և պարտականութիւնները ու պատրաստ են իրենց բոլոր միջոցները ի գործ դնելու կիբանանի համար»¹:

Ձերբակալումից ազատվելուց և կրկին իր պարտականութիւնները ստանձնելուց հետո կիբանանի պրեմյեր-մինիստր Ռիադ Սուէր հարկ համարեց հրապարակորեն անդրադառնալ այն լուրերին, որ նրա ձերբակալման ժամանակ իբր նրա փաստաթղթերում հայտնաբերել են հայերին կիբանանի քաղաքացիութիւնից զրկելու օրենքի նախագիծ: 1943 թ. նոյեմբերի 30-ին հանդես գալով պրես-կոնֆերանսում նա հայտարարեց. «բացարձակապես կհերքեմ այս շարամիտ սուտ լուրը: Նման փաստաթուղթ գոյութիւն ունեցած չէ: Եթե գոյութիւն ունի կպահանջեմ, որ հրապարակեն: Ես հայերու ներկայութիւնը այս երկրին ներս կընդունիմ զրկաբաց և մասնավոր հաճութեամբ: Անոնք այս երկրին անկախութիւնը թերևս մեզմե ավելի լավ պաշտպանեն: Որովհետև անոնք երկար ատեն ապրած են բռնութիւն տակ, պայքարած և զոհված են անկախութիւն համար, հետևաբար լավ գիտեն անկախութիւն արժեքը: Իմ կառավարութիւն սիրտը բաց է հայերու համար: Ես պիտի ընեմ ամեն կարելին, որպեսզի անոնք հետ այսու ավելի լավ բաժին մը ունենան կառավարական գործերու մասնակցութիւն մեջ»²:

Եվ վերջապես կիբանանի հայերի դերի բարձր գնահատմամբ պետք է բացատրել այն հանգամանքը, որ կիբանանի պրեզիդենտ Քիշարա ալ-Խուրին անհրաժեշտ համարեց 1943 թ. դեկտեմբերին այցելել Հայ Ազգային Առաջնորդարան: Առաջնորդ հայրը՝ Սուրմեյան սրբազանը գիմելով պրեզիդենտին ասաց, որ հայերը հավատարիմ են ու նվիրված կիբանանին, նրա ժողովրդին, անկախութիւնն ու սահմանա-

¹ Մեջբերումն ըստ «Ժողովուրդի Ձայն», 28 նոյեմբերի 1943 թ.:

² «Ժողովուրդի Ձայն», 1 դեկտեմբերի 1943 թ.:

գրութիւնը: Իր պատասխանում պրեզիդենտը գտվեց հայ համայնքը և հայտնեց, որ «Լիբանանի հայ համայնքը անբաժան մասն է լիբանանյան ազգութիւնն»¹:

Հասկանալի է, որ Լիբանանի հայերը այսպիսի վերաբերմունքի արժանացան շնորհիվ իրենց ազնիվ կեցվածքի և Լիբանանի ազգային անկախութիւնն ու գերիշխանութիւնը պաշտպանելու:

1943 թ. դեկտեմբերին բանակցութիւններ սկսվեցին Սիրիայի, Լիբանանի և Ֆրանսիայի միջև, վերջինիս կողմից կառավարման ֆունկցիաները նրանց զիջելու հարցի շուրջը: Նոյեմբերյան դեպքերից հետո Ֆրանսիային ուրիշ ելք չէր մնում:

Իր «Ռազմական հուշերում» խոսելով այդ հարցերի և Սիրիայում ու Լիբանանում ֆրանսիական մանդատի դեմ ուղղված ազատագրական պայքարի մասին, դը Գոլը հակված է այդ շարժումները բացատրել անզլիական սադրանքներով: «Մենք ենթադրում էինք, — գրում է նա, որ Դամասկոսի և Բեյրութի կառավարութիւնները իրենց պահանջներով կարող էին սպասել մինչև պատերազմի վերջը և այն ժամանակ կլուծվէին վերջին ձևականութիւնները, որոնք դեռևս սահմանափակում են այդ երկրների սուվերենիտետը:

Ե՛վ Սիրիան, և՛ Լիբանանը, անկասկած, կպասեին, եթե լոնդոնը շարախուսեր նրանց պահանջները»²:

Դը Գոլը սրանով փորձում է ստվեր զցել Սիրիայում և Լիբանանում ծավալված ազգային-ազատագրական շարժումների վրա, ցույց տալ, որ դրանք ոչ թե բնական, ինքնաբերական իրաբաններ էին, այլ դրսից հրահրված, Դը Գոլի այս սխալը՝ արարական շարժումների բնույթի և անզլիական իմպերիալիզմի դերի մասին, կարմիր թելի նման անցնում է նրա ամբողջ հուշերի միջով: Նա համառորեն չի ուզում ճշտականալ այդ շարժման օրյակտիվ պատճառները և Լիբանանի ու Սիրիայի ազատատենչ ձգտումները:

1943 թ. դեկտեմբերի 22-ին Ֆրանսիան, Սիրիան և Լի-

¹ «Ժողովուրդի Ձայն», 8 դեկտեմբերի 1943 թ.:

² Шарль де Голль, Военные мемуары, т. 2, стр. 231.

քանանը պաշտոնապես համաձայնագիր կնքեցին, որտեղ ասված էր.

«Այսօր պետության լիազոր գններալ Կատրուի և սիրիական ու լիբանանյան կառավարությունների ներկայացուցիչների միջև համաձայնություն կայացավ ներկայումս Ֆրանսիական իշխանությունների իրազործած լիազորությունները այս երկու կառավարություններին հանձնելու շուրջ: Այս համաձայնության համապատասխան ընդհանուր շահերն ու ներանց պաշտոնյաները փոխանցվելու են սիրիական և լիբանանյան պետություններին՝ օրենսդրական և վարչական իրավունքի հետ միասին, առաջիկա հունվարի 1-ից սկսյալ»¹: 1944 թ. հունվարի 1-ից սկսած Լիբանանի և Սիրիայի տնօրինությունն անցան բոլոր կարևոր սպասարկությունները, ինչպես օրինակ, ընդհանուր ապահովությունը, արտաքին գործերը, ֆինանսական, տնտեսական և օրենսդրական սպասարկությունները, փոստ-հեռագիրը, զբաքնությունը, արդյունաբերական և առևտրական սեփականության պաշտպանությունը, առողջապահության, վառոդի և պայթուցիկ նյութերի արտադրության, հանքային հետախուզության և այլ սպասարկությունները, հսկողությունը օտար ընկերությունների վրա և այլն: 1944 թ. հունիսի 5-ին Դամասկոսում Սիրիայի և Լիբանանի կառավարությունները հրապարակեցին համատեղ կոմյունիկե, որտեղ ասված էր, որ կառավարման ֆունկցիաների փոխանցումը ավարտված է²: Դա փաստորեն նշանակում էր, որ Ֆրանսիան մանդատով իրեն արված բոլոր իշխանությունները և լիազորությունները հանձնում էր Սիրիային և Լիբանանին, լ

Դրանով ավարտվեց Լիբանանի ազգային ազատագրական պայքարի առաջին էտապը: Այդ էտապի ամենակարևոր արդյունքը եղավ Լիբանանի անկախության նվաճումը:

¹ منير تقي الدين، الجلاء، ص ٢٥

² «١٧ اب ١٩٤٣—١٩٤٧. اربع سنوات من العهد الوطني».

دمشق ١٩٤٧، ص ٤٠.

Սակայն զնուս վաղ էր խոսել Լիբանանի քաղաքական լրիվ անկախության մասին, որովհետև Ֆրանսիան Լիբանանին, ինչպես և Սիրիային, չհանձնեց բանակը, այսպես կոչված «հատուկ զորամասերը»։ Բացի այդ Լիբանանի և Սիրիայի տերիտորիայում շարունակում էին մնալ Ֆրանսիական և բրիտանական զորքերը։ Առանց «հատուկ զորամասերը» Սիրիային և Լիբանանին հանձնելու, առանց բրիտանական և Ֆրանսիական զորքերը այդ երկրների տերիտորիայից հանելու խոսք չէր կարող լինել Սիրիայի և Լիբանանի քաղաքական անկախության նվաճման պրոցեսի ավարտման մասին։ Այդ բանը լավ էին ըմբռնում Լիբանանի և Սիրիայի պետական գործիչները։ Լիբանանի պրեմյեր-մինիստր Ռիադ Սուլհը պառլամենտում հայտարարեց, որ «անկախության դատը վերջացած չէ։ Լիբանանը տակավին կատարյալ հեղաշրջման մեջ է։ Մենք անկախության այն ատեն միայն իրապես տիրացած կըլլանք, երբ մեզի փոխանցվի բանակը և տակավին ուրիշ իրավունքներ»¹։ Եվ 1945 թվականից սկսած մինչև 1946 թվականի վերջերը Լիբանանի ազգային-ազատագրական, հակա-իմպերիալիստական պայքարի հիմնական բովանդակությունը կազմել է «հատուկ զորամասերի» հանձնումը Լիբանանին, բոլոր օտարերկրյա զորքերի դուրս բերումը երկրի տերիտորիայից և Լիբանանի անկախության ու գերիշխանության ամրապնդումը։

«Հատուկ զորամասերը», որոնց մասին խոսքը զնում է, փաստորեն տեղական զորքն էր։ Նրա թիվը հասնում էր 25000-ի²։ Այդ զորամասերը գտնվում էին Ֆրանսիական սպաների հրամանատարության ներքո և սիրիական և լիբանանյան կառավարությունները ոչ մի իշխանություն չունեին նրանց վրա, թեև նրանք հավաքագրվում էին արաբներից,

¹ «Ժողովուրդի Ձայն», 30 մարտի 1944 թ.։

² Moussa Dib, The Arab block in the United Nations, p. 65.

խնշպես նաև ազգային փոքրամասնություններից՝ քրդերից, չերքեզներից և հայերից¹։

Լիբանանի և Սիրիայի կառավարությունները պահանջում էին իրենց հանձնել «հատուկ զորամասերը»։ Այդ էին պահանջում ժողովրդական մասսաները և բոլոր ընդդիմադիր ուժերը։ Ի նպաստ այդ պահանջի 1945 թ. հունվարի 29-ին Լիբանանում համընդհանուր գործադուլ հայտարարվեց։ Փակվեցին արդյունաբերական ձեռնարկությունները, խանութները և այլն։ Չէր աշխատում տրանսպորտը։ Աշխատավորական մասսաները Բեյրութում և Լիբանանի մյուս վայրերում ցույցեր են կազմակերպում։ Ցուցարարները երգում էին ազգային երգեր և կրում Լիբանանի դրոշներ, որոնց վրա գրված էին. «բանակը հայրենիքի պատնեշն է», «բանակը անկախության պաշտպանն է ու խորհրդանիշը»²։ Բեյրութում ցուցարարների առջև հանդես եկավ պրեմյեր-մինիստրը, որը ծափահարությունների ներքո հայտարարեց, որ կառավարությունն իր վրա պարտականություն է վերցրել զբաղվել այդ ազգային հարցով, որ նա պահանջում է և կպահանջի բանակի փոխանցումը, մինչև որ հասնի իր նպատակին³։

Բանակի փոխանցման հարցը հատուկ քննարկման առարկա դարձավ Լիբանանի պառլամենտի 1945 թ. փետրվարի 3-ի նիստում։ Հանդես գալով այդ նիստում արտաքին գործերի մինիստր Հանրի Ֆարաոնը հայտարարեց, որ Լիբանանի կառավարությունը հուշագիր է ուղարկել Ֆրանսիայի ներկայացուցչին՝ պահանջելով լիբանանցիներից կազմված բանակը փոխանցել Լիբանանին⁴, Պառլամենտի դեպուտատներն իրենց ելույթներում պաշտպանեցին կառավարության այդ քայլը։ Դեպուտատ Լահուտին նշում է, թե բանակի փոխանցման պահանջը չի նշանակում ատերություն որևէ մեկի դեմ, այլ նշանակում է անկախության ամբողջացում⁵։

¹ M. Seton-Williams, Britain and the arab states, London, 1948, p. 119.

² «Ժողովուրդի Ջայն», 31 հունվարի 1945 թ.։

³ ЦГАОП СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 4271, л. 22.

⁴ «Ժողովուրդի Ջայն», 4 փետրվարի 1945 թ.։

⁵ Նույն տեղում։

իր ելույթում պրեմյեր-մինիստր Համիդ Քարամեն (նա այդ պոստում Ռիադ Սուլեյն փոխարինել էր 1945 թ. հունվարին) ասում է. «բանակ չունեցող պետությունը չկրնար ապրի... Լիրանանը ազատ, անկախ և դեբիշխան պետություն մըն է և ան պիտի ունենա իր բանակը»¹:

Լիրանանի կառավարությունը «հատուկ զորամասերը» իրեն հանձնելու պահանջի հետ միասին գործնական քայլերի է դիմում ազգային բանակ ստեղծելու ուղղությամբ: Այդ նպատակով նա պետական բյուջեում առանձնացնում է 5 մլն. սիրիա-լիրանանյան ֆունտ²: Պառլամենտը կառավարության այդ միջոցառմանը հավանություն է տալիս և միաժամանակ պարտավորեցնում է նրան շարունակել պնդել բանակի փոխանցման պահանջի վրա:

Այդ հարցի շուրջը բանակցություններ են սկսվում Ֆրանսիայի, Սիրիայի և Լիրանանի կառավարությունների միջև: Ֆրանսիան նշում էր, որ ինքը սկզբունքորեն համաձայն է «հատուկ զորամասերը» դիչել Սիրիային և Լիրանանին: Սակայն նա չէր ցանկանում այդ «դիչումը» կատարել առանց պայմանի: Որպես դիչման դին Ֆրանսիան առաջարկում էր հատուկ պայմանագիր կնքել, որն ապահովեր Ֆրանսիայի կուլտուրական, տնտեսական և ստրատեգիական շահերը: Ֆրանսիան պնդում էր, որ իրեն իրավունք արվի այդ երկրներում ունենալ ռազմածովային և ռազմաօդային բազաներ, ինչպես նաև իրավունք ունենա այդ երկրներում պահպանել ֆրանսիական ռազմական հրամանատարություն³: Պարզ էր, որ Սիրիայի և Լիրանանի կառավարությունները չէին կարող համաձայնվել այս իմպերիալիստական պահանջների հետ: Նրանք պնդում էին, որ «հատուկ զորամասերը» իրենց հանձնեն անմիջապես և առանց որևէ պայմանի: Լիրանանի պրեմյեր-մինիստր Աբդել Համիդ Քարամեն հայտարարեց, որ Լիրանանը իր հարաբերությունները Ֆրանսիայի հետ ուզում է կարգավորել իրավահավասարության հիմքի վրա, որ բնիզմ

¹ «Ժողովուրդի Ձայն», 4 փետրվարի, 1945 թ.:

² ЦГАОР СССР, ф. 4459, он. 1 с., ед. хр. 4271, л. 29.

³ M. Seton-Williams, Britain and the arab states, p. 108.

պահանջված բարեկամությունը մենք կհարգենք պայմանով, որ հարգվին նաև մեր բարեկամությունն ու իրավունքները»¹, «Բեյրութ» թերթը անդրադառնալով Ֆրանսիական դիրքին և պահանջներին «Տվեք մեզ բանակը, հրաժարվեք ամեն ինչից և մենք կմենք բարեկամներ» հողվածում նշում էր. «Մենք ասում ենք և կրկնում, որ Ֆրանսիայի հետ շենք ցանկանում կնքել որևէ պայմանագիր, որը նրան մեր երկրում տար արտոնյալ դիրք, քանի որ մեր ժողովուրդը հանդիսանում է ազատ, անկախ և գերիշխան»²,

Սակայն Ֆրանսիան ոչ միայն շղանկուցավ հաշվի նստել Սիրիայի և Լիբանանի օրինական պահանջների հետ, այլ ի զարմանս բոլորի, լրացուցիչ զինվորներ բերեց Սիրիա և Լիբանան, 1945 թ. մայիսի 7-ին և 17-ին սենեզալական զինվորները առանց Լիբանանի կառավարության զիտության ժամանեցին Բեյրութի նավահանգիստը: Դա փաստորեն ռազմական ցույց էր, մի փորձ ճնշում գործադրել Սիրիայի և Լիբանանի կառավարությունների վրա և ստիպել նրանց նահանջել ու համաձայնվել Ֆրանսիական իմպերիալիստական պահանջների հետ: Լիբանանի և Սիրիայի կառավարությունները բողոքի նոտա հղեցին Ֆրանսիային³, Բայց սիրիա-լիբանանյան բողոքը հաշվի չառնվեց և Ֆրանսիական զորքերի ժամանումից մեկ օր անց՝ 1945 թ. մայիսի 18-ին Ֆրանսիական նոր զլխավոր դելեգատ Բեյնեն Սիրիայի և Լիբանանի կառավարություններին հանձնեց նոտա հետևալ բովանդակությամբ. «Ֆրանսիական կառավարությունը ցանկանում է Սիրիայում և Լիբանանում ապահովել իր կենսական շահերի անվտանգությունը: Այդ շահերը կուլտուրական, տնտեսական և ստրատեգիական են»⁴, նոտայում ասված էր, որ ստրատեգիական պահանջների տակ Ֆրանսիան ի նկատի ունի իրեն հանձնել տրոշակի ռազմական բազաներ: Այնուհետև նշվում

¹ «Ժողովուրդի Ձայն», 4 փետրվարի 1945 թ.:

² 3.III.1945, «بيروت»

³ «اب ١٧» ١٩٤٣—١٩٤٧. اربع سنوات من العهد الوطني»:

⁴ N. Ziadeh... p. 81.

էր, որ «... երբ պայմանագրերը կնքվեն... այն ժամանակ
Ֆրանսիական կառավարութիւնը կհամաձայնվի փոխանցել
«հատուկ զորամասերը», որոնք պատկանում են երկու եր-
կրրներին, այս զորքերի հրամանատարութիւնը վերապահե-
լով Ֆրանսիական բանակի բարձրագույն հրամանատարու-
թյանը այնքան ժամանակ, քանի դեռ պայմանները թույլ չեն
տա այս երկու երկրներին իրենց բանակներին ամբողջական
հրամանատարութիւնն իրականացնել»¹:

Լիբանանի և Սիրիայի կառավարութիւնները մերժեցին
Ֆրանսիայի այս պահանջը², նրանք բողոքեցին Ֆրանսիական
նոր զորքերի Լիբանան ժամանման դեմ և հրաժարվեցին բա-
նակցութիւններ վարել Ֆրանսիական ներկայացուցիչներին
հետ: Այդ առթիւ Լիբանանի և Սիրիայի կառավարութիւն-
ները հրապարակեցին համատեղ կոմյունիկե, որտեղ ասված
էր, «զորքերուն (Ֆրանսիական—Ն. Է.) ջամաք հանելու ձեռ
ոտնձգութիւն մըն է երկու երկիրներու զբրիշխանության
դեմ և թե հուշագիրը (Բեյնեի —Ն. Է.) կպարունակե այնպիսի
սի առաջարկներ, որոնք չեն համապատասխաներ Սուրիո և
Լիբանանի անկախության, Հետևաբար, սուրիական և լիբա-
նանյան երկու կողմերը համաձայն գտնվեցան մերժել բա-
նակցության մտնել և ներկա կացութիւնն առաջանալիք
ամեն պատասխանատուութիւն նետել Ֆրանսիական կառա-
վարության վրա»³, Ֆրանսիական կառավարության այս ակ-
տը դատապարտեց նաև Լիբանանի պառլամենտը: Պառլա-
մենտի մայիսի 19-ի փոթորկալից նիստում բողոքի ուժեղ
հլույթներ ունեցան դեպուտատներ Խալիլ Աբու Յաուզը, Լա-
հուզը և Յերզելին: Նրանք Լիբանանի կառավարութիւնից
պահանջեցին կտրուկ միջոցներ ձեռք առնել⁴:

Ֆրանսիական նոր զորքերի ժամանումը և Բեյնեի պա-
հանջները խոր վրդովմունք առաջացրին Լիբանանի և Սիրիա-

¹ Նույն տեղում:

² 17 اب 1943—1947. أربع سنوات من العهد
الوطني، ص 53.

³ «Ժողովուրդի Ձայն», 22 մայիսի 1945 թ.:

⁴ „Le Jour“, Beyrouth, 19. V. 1945.

յի ժողովրդական մասսաների մտու: Մայիսի 18-ին ի նշան բողոքի, գործադու սկսվեց Բեյրութում, որը շուտով վերածվեց համընդհանուր գործադուլի: Բեյրութում, Տրիպոլիում և մյուս վայրերում փակվեցին շուկաները, խանութները, անտրական, ուսումնական և հասարակական ձեռնարկությունները: Տեղի ունեցան ցույցեր: Մի շարք վայրերում ընդհարում տեղի ունեցավ ցուցարարների և ֆրանսիական զորքերի միջև: Մայիսի 20-ին ֆրանսիական զորքերը Բեյրութում զնդակոծեցին աշխատավորների ցույցը, որի հետևանքով մի քանի մարդ սպանվեց¹:

Դրա հետ միասին ֆրանսիական գաղութարարները և նրանց գործակալները ժողովրդական դիմադրությունը թուլացնելու և պառակտելու նպատակով դարձյալ փորձեցին միջհամայնքային թշնամություն առաջացնել և քրիստոնյաներին ու մահմեդականներին իրար դեմ լարել: Եվ ինչպես միշտ, այս անգամ նույնպես, նրանք հույս ունեին օգտագործել հայերին: Լիբանանի դեմոկրատ գործիչներն իմպերիալիստների այդ դավերը տապալելու նպատակով լայն բացատրական աշխատանք են տանում ժողովրդական մասսաների շրջանում: Այդ օրերին հայ կոմունիստները զումարում են ժողով և որոշում հայերի բռնելիք դիրքը: Այնուհետև, մայիսի 11-ին հայ կոմունիստ ղեկավարները հանդիպում ունեցան Լիբանանի կոմունիստական կուսակցության նախագահ Ֆարաջալլա Հելուի և Կենտրոնական կոմիտեի անդամ, արհմիութենական շարժման ղեկավար Մուսթաֆա ալ-Արիսի հետ: Այդ հանդիպման ժամանակ որոշվեց Լիբանանի կոմունիստական կուսակցության անունից հատուկ կոշով դիմել հայ ժողովրդին: Այդ կոշը, որ վերնագրված էր. «Լիբանանի կոմունիստական կուսակցություն, Կոշ Լիբանանահայ ժողովրդին, Պահպանեցեք ձեր միությունը, զգուշացեք խառնակիչներեն», հրապարակվեց մայիսի 20-ին: Կոշում ասված էր. «Շայրենակիցներ. երկու օր է Լիբանան, իր քաղաքներով և գյուղերով, իսլամ թե քրիստոնյա զավակներով, գործադուլի մեջ է իր ազգային անկախության և գերիշխանության դեմ կատարվող ոտնձգու-

¹ ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 4271, л. 129.

թյուններն պաշտպանվելու համար»¹։ Այնուհետև նշված էր, որ ազգային ազատագրական պայքարի այս վճռական պահին ռեակցիոն տարրերը և նրանց գործակալները փորձում են քրիստոնյան ու իսլամը, հայն ու արաբը իրար դեմ հանել, նրանցից յուրաքանչյուրին հավատացնելով, որ այս շարժումն իր դեմ է ուղղված։ Կոմունիստական կուսակցությունն զգուշացնում էր, որ դրանով փորձում են պառակտել ազատագրական պայքարի միասնականությունը, փոխադարձ անլըստահություն մթնոլորտ ստեղծել և կիրանանի ազգային պայքարը շեղել իր նպատակից։ Ուստի կոմունիստական կուսակցությունը դիմում է հայերին, ասելով նրանց. «Հայ ժողովուրդ, կիրանանի արաբ ժողովուրդը ոչ մեկ թշնամություն ունի հայ ժողովրդի հանդեպ։ Ընդհակառակը, անիկա տոգորված է բարեկամական լավագույն զգացումներով և կհավատա թե հայ ազատասեր ժողովուրդն ալ իրեն պես կխորհի։ Մենք վստահ ենք, թե ինչպես անցյալին, նույնպես ներկայիս, հայ ժողովուրդը ձախողություն պիտի մատնե ամեն գույնի գրգռիչներու դավադրությունները։ Հայ ժողովուրդը՝ գիտակից իր ազգային ապահովության շահերուն, գիտակից, թե կիրանանի ժողովրդին հացի և ազատության համար մղած պայքարը իր ալ պայքարն է, պիտի շարունակե տեղացի ժողովրդին հետ հաշտ ու խաղաղ ապրելու իր հեռատես և իմաստուն քաղաքականությունը»²։ Կոչը կիրանանի կոմունիստական կուսակցության կենտրոնական կոմիտեի անունից ստորագրել էին Ֆարաշալլա Հելուն և ուրիշները կիրանանի առաջադեմ ուժերի շանքերի շնորհիվ Ֆրանսիական իմպերիալիստների սլանները շիրականացան։ Ոչ մի տհաճ դեպք տեղի չունեցավ և ժողովրդական պայքարի միասնականությունը չլլատվեց։ Քրիստոնյաները մահմեդականների հետ միասին կուռ շարքերով պայքարում էին կիրանանի անկախության համար։ Պրեմյեր-մինիստր Ա. Փարամեն գովաբանելով կիրանանի ժողովրդի միահամուռ կամքը 1945 թ. մայիսի 22-ին պառլամենտի բարձր ամբիոնից հայտարարեց.

1 Ժողովուրդի Ձայն, 20 մայիսի 1945 թ.։

2 Նույն տեղում։

«Յրանսիացիները ժամանակին կրսելին թե քրիստոնյաները պաշտպանելու համար կգտնվին այստեղ, սակայն այսօր ազգային պայքարի առաջին գծին վրա կգտնվին քրիստոնյաները»¹։

Ճուլցները և ժողովրդական ելույթները ուղղված ֆրանսիական իմպերիալիստների դեմ Սիրիայում և Լիբանանում ոչ միայն չեն դադարում, այլ քանի դեռում ուժեղանում են։ Կատաղության և հուսահատության հասած ֆրանսիական գաղութարարները ժողովրդի դեմ հանեցին կանոնավոր ֆրանսիական զորամասեր։ Նրանք մայիսի 29-ին թնդանոթներից ու ականանետներից ուժակոծեցին Սիրիայի մայրաքաղաքը՝ Դամասկոսը։ Ռմբակոծումը կատարվեց նաև օդից ինքնաթիռներով²։ Ֆրանսիական իմպերիալիստների այդ ոճրագործությունը ցասման ալիք բարձրացրեց ամբողջ աշխարհում։ Առաջագիծ մարդկությունը իր բողոքը հայտնեց ֆրանսիական գաղութարարներին սիրիական անմեղ ժողովրդի արյունը թափելու կապակցությամբ։

1945 թ. մայիսի 31-ին Լիբանանի քաղաքական կուսակցությունների Ազգային համագումարի կոչով ամբողջ Լիբանանում հինգօրյա գործադու սկսվեց իբրև բողոք Սիրիայում կատարած վայրագությունների, Սիրիայում և Լիբանանում տիրող ճնշման և բռնության դեմ և առ ի միասնականություն Լիբանանի կառավարության դիրքին³։ Լիբանանի ժողովուրդը իր աջակցությունը հայտնելով Սիրիայի եղբայր ժողովրդին, Ֆրանսիայից պահանջում էր վերջ տալ արյունահոսությունը և իր զորքերը դուրս հանել Լիբանանից ու Սիրիայից։

Դամասկոսի ուժակոծումից հետո կոնֆլիկտին միջամրտեց Անգլիան։ Նա ուլտիմատում ներկայացրեց Ֆրանսիային, պահանջելով դադարեցնել կրակը և ֆրանսիական զորքերը ետ քաշել իրենց զորանոցները։ Իր ուլտիմատումի մեջ Անգլիան սպառնում էր, որ եթե իր այդ պահանջները Ֆրան-

¹ «Ժողովուրդի Ձայն», 23 մայիսի 1945 թ.։

² «*الشرق*», 1945—1947 թթ. 15»

³ ЦГАОП СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 4271, л. 224.

սխան մինչև մայիսի 31-ը շկատարի, ապա նա իր զորքերին հրաման կատարելու մեջ մտնել ֆրանսիական զորքերի հետ:

Անգլիական կառավարությունն իր այդ վարքագիծը բացատրում էր նրանով, որ սիրիական իրադարձությունները կարող էին ամբողջ Միջին արևելքը անհանգստացնել և խանգարել դաշնակիցների պատերազմական ջանքերին¹, Իրականում դա պետք է բացատրել անգլո-ֆրանսիական հակամարտությամբ, որի մասին խոսվել է սույն աշխատության նախորդ բաժիններում:

Ֆրանսիական գաղութարարների քաղաքականության դատապարտմամբ և Լիբանանի ու Սիրիայի անկախության պաշտպանությամբ հանդես եկավ Սովետական Միությունը: Սովետական կառավարությունը 1945 թ. հունիսի 1-ին նոտա ուղարկեց Ֆրանսիայի կառավարությանը, որտեղ նա Ֆրանսիայի գործողությունները Սիրիայում և Լիբանանում համարեց ՄԱԿ-ի որոշումներին հակասող: Սովետական կառավարությունը դառնում էր, որ «անհապաղ միջոցներ պետք է ձեռք առնել, որպեսզի դադարեցվեն ռազմական գործողությունները Սիրիայում և Լիբանանում, և ծագած կոնֆլիկտը խաղաղ ճանապարհով կարգավորել»²:

Սիրիայի և Լիբանանի շահերի պաշտպանությամբ հանդես եկան բոլոր արաբական երկրները: Արտահայտելով ներքին կամքը Արաբական լիգայի խորհուրդը 1945 թ. հունիսի 7-ին ընդունեց մի որոշում, որը Սիրիայում և Լիբանանում հղած զենպքերի ողջ պատասխանատվությունը դնում էր Ֆրանսիայի վրա և պահանջում «հատուկ զորամասերը» անհապաղ փոխանցել Սիրիային ու Լիբանանին: Բացի այդ նա ֆրանսիական զորքերի ներկայությունը երկու երկրներում համարում էր նրանց անկախությանը և գերիշխանությանը հակասող մի երևույթ և այդ զորքերի անհապաղ էվակուացիան համարում կենսական կարևոր հարց³:

¹ M. Seton-Williams... p. 112.

² «СССР и Арабские страны. 1917—1960. Документы и материалы», М., 1961, стр. 87.

³ N. Zia deh... p. 87.

Հանդիպելով Սիրիայի և Լիբանանի դեմոկրատական ուժերի անկողնում գիմադրությունը և համաշխարհային առաջադեմ հասարակության ճնշման ներքո, Ֆրանսիան հարկադրված եղավ կրկին նահանջել 1945 թ. հունիսի 8-ին նա Սիրիայի և Լիբանանի կառավարություններին պաշտոնապես տեղեկացրեց, որ համաձայն է նրանց փոխանցել «հատուկ զորամասերը», որը և փոքր ժամանակ անց, իրոք, տեղի ունեցավ¹։

Այսպիսով, Սիրիայի և Լիբանանի ժողովուրդների պայքարը «հատուկ զորամասերը» իրենց հանձնելու, ազդային բանակ ստեղծելու համար, որը նշանակում էր ազգային անկախության հետագա ամրապնդում, նույնպես պսակվեց հաջողությամբ։

Սակայն Լիբանանից և Սիրիայից օտար զորքերի էվակուացիայի հարցը դեռևս չէր լուծվել։ Ֆրանսիական և անգլիական զորքերը շարունակում էին մնալ այդ երկրներում։ Հետևաբար դեռևս խոսք չէր կարող լինել նրանց լրիվ անկախության և ինքնուրույնության մասին։ Ուստի Սիրիայի և Լիբանանի կառավարություններն ու դեմոկրատական ուժերը իրենց ողջ ուշադրությունը կենտրոնացրին օտար զորքերի էվակուացման խնդրի վրա, 1945 թ. հունիսի 7-ին Լիբանանի արտաքին գործերի մինիստր Հանրի Ֆարաոնը հայտարարեց. «Մենք պահանջում ենք դուրս հանել Ֆրանսիական զորքերը և մեզ հանձնել վերջին հրամանատարական կետերը, որոնք դեռևս գտնվում են Ֆրանսիական իշխանություններին ձեռքում²։ Նա նշում է, որ միայն իրենց այդ պահանջը բավարարելուց հետո խոսք կարող է լինել Ֆրանսիայի հետ բանակցություններ վարելու և պայմանագիր կնքելու մասին։ Այդ խնդրի վերաբերյալ Սիրիայի և Լիբանանի կառավարու-

¹ نجيب الازمنازی، معاضرات عن سوريا من الاحتلال حتى الجلاء، ص 170

² ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 4272, л. 94.

Քյունեները 1945 թ. հունիսի 22-ին հրապարակեցին համա-տեղ հայտարարություն, որտեղ նշվում էր, որ նրանք միաց-յալ շանքերով պայքարելու են օտար զորքերի էվակուաց-ման համար և ոչ մի երկրի թույլ չեն տա և՛անտում մենա-շնորհյալ դիրք ունենա¹: 1945 թ. օգոստոսի 9-ին տեղի ունե-ցավ Սիրիայի և Լիբանանի կոմունիստական կուսակցություն-ների ներկայացուցիչների համատեղ նիստը, որտեղ քննարկ-վեց այդ երկրներում տիրող դրությամբ և Անգլիայի ու Ֆրան-սիայի հետ ունենալիք հարաբերությունների հարցը: Նիստում ընդունված միացյալ հայտարարությունը ընդգծում էր, որ «Ֆրանսիական և բրիտանական բանակներուն հեռացումը Սիրիայի և Լիբանանի ժողովուրդներուն գլխավոր պահանջն է, որուն իրականացման համար պիտի պայքարին առանց զաղարիս²: Հայտարարությունը հետաքրքիր է ոչ միայն այն առումով, որ շարադրում է Սիրիայի և Լիբանանի կոմունիս-տական կուսակցությունների քաղաքականությունը այդ կարևոր հարցի կապակցությամբ, այլ նաև այն տեսակետից, որ նա անգլո-ֆրանսիական 1945 թ. դեկտեմբերի 13-ի պայ-մանագրի կնքումից մի քանի ամիս առաջ խորաթափանցո-րեն կարողացել էր կանխատեսել, որ այդ երկու իմպերիա-լիստական պետությունները կփորձեն համաձայնության գալ ի հաշիվ Սիրիայի և Լիբանանի կենսական շահերի: Օգոստո-սի 9-ի հայտարարության մեջ ուղղակի ասված է, որ անգ-լիական ու ֆրանսիական իմպերիալիստները «կձգտին հա-մաձայնիլ... ազդեցության գոտիները բաժանելու համար իրարու միջև³: Եվ, իրոք, շորս ամիս անց, 1945 թ. դեկտեմ-բերի 13-ին կնքվեց «Անգլո-ֆրանսիական համաձայնագիր Միջին արևելքում տարվելիք քաղաքականության մասին»: Տարօրինակն այն է, որ պայմանագրի հեղինակները փոր-ձում էին այս պայմանագիրը ներկայացնել իրրև անգլիական և ֆրանսիական զորքերը ստադիաներով էվակուացնելու պայմանագիր: Իսկ իրականում այդ պայմանագրում ասված

¹ ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 4272, л. 215.

² «Ժողովուրդի Ձայն», 15 օգոստոսի 1945 թ.:

³ Նույն տեղում:

էր հետևյալը. «էվակուացիայի ծրագիրը պետք է կազմվի այնպես, որ նա ապահովի Լեանտում բավարար թվով ուժեր թողնելը՝ անվտանգութունը երաշխավորելու նպատակով, մինչև որ Միավորված Ազգերի կազմակերպությունը լուծի այդ գոտում կոլեկտիվ անվտանգութուն կազմակերպելու հարցը»¹: Մինչև այդ հարցի լուծումը Ֆրանսիան իր զորքերը թողնելու էր Լիբանանում, միայն թե «վերախմբավորելու էր»։ Այնուհետև երկու կառավարությունները պարտավորվում էին շղթմել այնպիսի քայլերի, որ վնասեր մյուսի շահերին², Ինչպես պարզ երևում է պայմանագրից, Անգլիան և Ֆրանսիան փորձում էին իրենց զորքերի էվակուացման հարցը հետաձգել անորոշ ժամանակով, որովհետև այդ ժամանակ ՄԱԿ-ի կողմից Մերձավոր արևելքում կոլեկտիվ անվտանգության պայմանագիր կամ դրա նման որևէ այլ բան կնքելու կամ կազմակերպելու հարց չէր դրվում։ Մյուս կողմից մենք տեսնում ենք, որ Անգլիան ու Ֆրանսիան փաստորեն համաձայնություն էին եկել այդ շրջանում տիրապետելու հարցի շուրջը։ Անգլո-ֆրանսիական այս մերձեցումը պետք է բացատրել նրանով, որ օտարերկրյա զորքերի էվակուացման պահանջը հավասարապես վերաբերում էր թե՛ ֆրանսիական, թե՛ անգլիական զորքերին։ Բացի այդ, ինչպես Միրիայում և Լիրանանում, այնպես էլ արաբական մյուս երկրներում, խիստ ուժեղացել էին ազգային ազատագրական շարժումները։ Օտարերկրյա լծից ազատվելը դարձել էր համընդհանուր պահանջ։ Այսպիսի նոր իրադրության մեջ, երբ հակաիմպերիալիստական շարժումները սպառնում էին Անգլիայի և Ֆրանսիայի տիրապետությանը, նրանք որոշեցին այդ շարժումների դեմ հանդես գալ միասնական ճակատով։ Նրանց միավորեց ընդհանուր վտանգը։ Անգլիայի համար այժմ գծվար չէր դիմել այդ քայլին, այսինքն մերձենալ Ֆրանսիայի հետ, որովհետև Ֆրանսիայի հեղինակությունն ու ազդեցությունը Միրիայում և Լիրանանում արդեն զգալի հարված էր հասց-

¹ „Diplomacy in the Near and Middle East. A documentary record: 1914—1956“, vol. II, p. 258.

² Նույն տեղում։

ված, իսկ իր ազդեցութիւնն ու դիրքն այդ երկրներում բա-
վականին ամրապնդվել էին:

Անգլո-Ֆրանսիական պայմանագիրը կնքվեց առանց Սի-
րիայի ու Լիբանանի գիտութեան ու մասնակցութեան, թեև
հարցն ամբողջովին վերաբերում էր նրանց: Եվ երբ այդ պայ-
մանագրի բովանդակութիւնը հայտնի դարձավ նրանց, ապա
Սիրիայի և Լիբանանի կառավարութիւնները պաշտոնապես
հայտարարեցին, որ այն իրենց համար անընդունելի է: Այդ
պայմանագրի դեմ արտահայտվեցին դեմոկրատական ուժե-
րը, մամուլը, քաղաքական գործիչները և այլն: «Ալ-Հադաֆ»
թերթը հայտարարում էր ժողովրդի անունից, որ իրենք
կողնչացնեն այդ պայմանագիրը, որովհետև նա հակասում է
Սիրիայի և Լիբանանի անկախութեանը: Թերթը նշում էր.
«Մեր երկրում շկան անկարգութիւններ, որոնց վերացման
համար կարիք լինել օտար ռազմական ուժեր պահել, Բացի
այդ մենք ունենք մեր ազգային բանակը, որը նախատեսված
է երկրում կարգ ու կանոնի պահպանման համար և որը ի
վիճակի է իր պարտքը կատարել»¹: Լիբանանի պառլամենտի
դեպուտատները պառլամենտում քննարկելով անգլո-Ֆրան-
սիական պայմանագիրը, հայտարարեցին, որ նա ներհակ է
Միացյալ Ազգերի պայմանագրին: Դեպուտատ Աբու Ջաուդը
հայտարարեց, որ այդ պայմանագիրը նկատի է առել միայն
Անգլիայի և Ֆրանսիայի շահերը², Մեկ այլ դեպուտատ, Աբու
Շահյան նշեց, որ «այս երկիրներու (Սիրիայի և Լիբանանի —
Ն. Հ.) ապահովութեան հարցը ոչ Ֆրանսիայի և ոչ ալ Անգ-
լիայի կվերաբերի, այլ միմիայն Միացյալ Ազգերու կազմա-
կերպութեան»³:

1945 թ. դեկտեմբերի 13-ի պայմանագրի դատապարտ-
մամբ հանդես եկան Սիրիայի և Լիբանանի կոմունիստական
կուսակցութիւնները: Նրանք հրապարակեցին միացյալ հայ-
տարարութիւն, որտեղ ցույց էր տրվում, որ Անգլիան ու
Ֆրանսիան հաշվի չեն առել ֆաշիզմի պարտութիւնից հետո

¹ 26. XII. 1945 «الهدف» بیروت

² «Ժողովրդի Ձայն», 26 դեկտեմբերի 1945 թ.:

³ Նույն տեղում:

ստեղծված նոր իրադրությունը և ժողովուրդների խոյանքը դեպի ադատություն, անկախություն ու դեմոկրատիա: «Այս համաձայնությունը, — ասված էր այդ հայտարարության մեջ, — ինչպե՞րիստական ավանդական քաղաքականությունը շարունակելու փորձ մըն է և կձգտի տեղականացնել տիրապետությունը Սուրիոս և Լիբանանի և արաբական երկիրներու ճակատագրին և խափանել անոնց առաջխաղացքը անկախության, դեմոկրատիզմի և ընկերային զարթոնքի ուղիին վրա»¹:

Առ ի բողոք անզլո-Ֆրանսիական համաձայնագրի Լիբանանի Ազգային համագումարի որոշմամբ 1946 թ. հունվարի 2-ին ամբողջ Լիբանանում սկսվեց համընդհանուր զործադուլ: Բեյրութում, Տրիպոլիում, Սայդայում, Ջահլեում և երկրի մյուս շրջաններում փակվեցին ձեռնարկությունները և խանութները, կանգ առավ տրանսպորտը: Այդ օրը քաղաքական տարբեր կուսակցություններից և կազմակերպություններից, ինչպես նաև արհմիությունների ներկայացուցիչներից բաղկացած մի պատվիրակություն այցելեց հանրապետության պրեզիդենտին և նրան հանձնեց հուշագիր: Այդ հուշագիրը անզլո-Ֆրանսիական համաձայնագիրը զնահատում էր որպես մեծ հարված Լիբանանի անկախությանը: Պատվիրակությունը պահանջում էր պրեզիդենտից և կառավարությունից շնորհունել երկրի իրավունքները ոտնահարող այդ պայմանագիրը և պայքարել օտար բոլոր բանակների ամբողջական ու շուտափույթ մեկնման համար²: Հանրապետության պրեզիդենտի, կառավարության և պառլամենտի հասցեով երկրի տարբեր մասերից ամեն օր հարյուրավոր հեռագրեր և նամակներ էին ստացվում, որտեղ նույն պահանջն էր առաջադրվում:

Լիբանանի և Սիրիայի կառավարությունները տեսնելով, որ Ֆրանսիան և Անգլիան ոչ մի ցանկություն չունեն բավարարել իրենց օրինական պահանջները, հարկադրված եղան օտար զորքերի էվակուացման հարցը մտցնել ՄԱԿ-ի

¹ «Ժողովուրդի Ձայն», 22 դեկտեմբերի 1945 թ.:

² Նույն տեղում, 3 հունվարի 1946 թ.:

քննարկմանը, 1946 թ. փետրվարի 4-ին ՄԱԿ-ում Սիրիայի և Լիբանանի պատվիրակություններն իրենց կառավարությունների հանձնարարություններն համատեղ բողոք ներկայացրին Անվտանգության խորհրդին, Այդ բողոքում ասված էր, որ շնայած պատերազմի ավարտմանը անգլիական ու Ֆրանսիական զորքերը շարունակում են մնալ Սիրիայում և Լիբանանում, որ այդ զորքերը, ինչպես ցույց է տվել անցյալի փորձը, մեծ վտանգ են ներկայացնում այդ շրջանի խաղաղությունը և անվտանգությունը: Այնուհետև ասվում էր, որ այդ զորքերի ներկայությունը հակասում է Լիբանանի և Սիրիայի ղերիշխանությունները: Այդ ի նկատի ունենալով «Սիրիական և Լիբանանյան պատվիրակությունները ղեկավարվելով իրենց կառավարությունների հրահանգներով և համաձայն կանոնադրության (ՄԱԿ-ի — Ն. Հ.) 34-րդ հոդվածի, պատիվ ունեն այս խնդիրը ներկայացնել Անվտանգության խորհրդի ուշադրությանը և պահանջել ընդունել մի որոշում, որը հանձնարարի օտարերկրյա զորքերի լրիվ ու միաժամանակյա էվակուացումը Սիրիայի և Լիբանանի տերիտորիաներից»¹:

Այսպիսով, Սիրիայից և Լիբանանից օտար զորքերի հեռացման խնդիրը ներքին պրոբլեմից վերածվեց միջազգային պրոբլեմի: ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհուրդը այդ հարցի քննարկմանը ձեռնամուխ եղավ 1946 թ. փետրվարի 14-ին: Առաջինը հանդես եկավ Լիբանանի պատվիրակ Լամիդ Ֆրանսիեն: Նա շարադրեց իր կառավարության տեսակետը անգլիական և Ֆրանսիական զորքերը Լիբանանից ու Սիրիայից էվակուացնելու հարցի շուրջը: Հ. Ֆրանսիեն հայտարարեց, որ, թեև ռազմական ոչ մի անհրաժեշտություն չկա, բայց անգլիական ու Ֆրանսիական զորքերը շարունակում են մնալ երկու ղերիշխան պետությունների տերիտորիաներում: Լիբանանի և Սիրիայի կառավարությունները պատերազմից հետո միշտ պահանջել են հեռացնել այդ զորքերը: Սակայն նրանք շարունակում են մնալ, թեև այդ հարցի շուրջը ոչ մի համաձայնագիր գոյություն չունի Լիբանանի, Սիրիայի, Ֆրանսիայի և Անգլիայի միջև Անդրադառնալով 1945 թ. դեկ-

¹ „Diplomacy in the Near and Middle East“, vol. II, p. 259.

տեմբերի 13-ի անգլո-ֆրանսիական համաձայնագրին, 2. Ֆրանսիեն ընդգծեց, որ նա հակասում է ՄԱԿ-ի կանոնադրությանը և հանդիսանում է միջամտություն կիրանանի և Սիրիայի ներքին գործերին: Վերջում կրանանի պատվիրակը նշեց, որ ինքը պահանջում է ասեզլիական ու ֆրանսիական ղորքերի անհապաղ. միաժամանակյա և լրիվ էվակուացիան»¹:

Նման հայտարարությամբ հանդես եկավ նաև Սիրիայի պատվիրակ Ֆարիս էլ Խուրին:

Ֆրանսիայի արտաքին գործերի մինիստր Ժորժ Բիդոն իր ելույթում փորձում էր ապացուցել, որ կրանանում և Սիրիայում անգլիական և ֆրանսիական ղորքերի ներկայությունը նրանց գերիշխանություն խախտում չէ և շատ տեղերում մի պետության ղորքերը գտնվում են մյուս երկրի տերիտորիայում²: Նա կրկին փորձեց վկայակոչել մանդատը, Ֆրանսիայի առանձնահատուկ իրավունքներն ու շահերը այդ երկրներում³: Այնուհետև հարկադրված լինելով ընդունել իրենց ղորքերի էվակուացման անհրաժեշտությունը, Բիդոն, սակայն, հայտարարեց, որ այդ բանը չի կարելի անել անհապաղ և նա համբերության կոչ արեց: Եկարևոր է,— ընդգծեց նա,— որ բոլոր ազգերը, մեծ թե փոքր, համբերություն ունենան և փոխադարձ հասկացություն ի հայտ բերեն»⁴, Ժ. Բիդոն Անվտանգության խորհրդից խնդրեց վստահել Անգլիային ու Ֆրանսիային և հավատալ, որ քննարկվող պրոբլեմի լուծումը կգտնվի:

Ֆրանսիական տեսակետի պաշտպանությամբ հանդես եկավ Անգլիայի ներկայացուցիչ Կադոգանը: Նա, ինչպես և Բիդոն, փորձում էր իրենց ղորքերի առկայությունն այդ շրջանում արդարացնել անվտանգության և կոմունիկացիաների պաշտպանության խնդիրներով: Նա իր վրա վերցրեց մի դժվարին գործ. արդարացնել 1945 թ. դեկտեմբերի 13-ի

¹ ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 5439, л. 116.

² Mussa Dib... p. 68

³ Տե՛ս Եժովուրդի Ձայն, 19 փետրվարի 1945 թ.:

⁴ ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 5439, л. 112.

անդոս-Ֆրանսիական համաձայնագիրը: Ընդունելով, որ նա «հարյուր տոկոսով չի բավարարում» պահանջները, Կադո-դանը հայտարարեց, որ այդ համաձայնագիրը նրանք կնքել են իրր թե՛ սկանխելու վակուումի առաջացումը և ապահովելու աշխարհի այդ կարևոր ստրատեգիական մասի խաղաղությունն ու անվտանգությունը¹: Ինչպես տեսնում ենք, Անգլիան ու Ֆրանսիան անհիմն փաստարկներով փորձում էին արդարացնել իրենց քաղաքականությունը: Բուրիսն էլ պարզ էր, որ անգլիական ու Ֆրանսիական զորքերի հեռացումից հետո ոչ մի վակուում չէր առաջանա, որովհետև օտարերկրյա լծից ազատվելը ոչ թե վակուում է ստեղծում, այլ ամրապնդում է երկրի անկախությունն ու գերիշխանությունը: Ոչ ոքի չհամոզեցին նաև Անգլիայի ու Ֆրանսիայի ներկայացուցիչների հայտարարությունները Սիրիայի ու Լիբանանի անվտանգությունն ապահովելու մասին: Համիդ Ֆրանսիեն դիմելով Բիդոյին և Կադոգանին, հարցնում է, թե նրանք ո՞ւմ անվտանգությունն են ուզում պաշտպանել, «ենթե՞ն անվտանգությունը, — հարցնում է նա: — Պարզ է, որ դա կարող է միայն Սիրիայի և Լիբանանի կառավարությունների կողմից իրականացվել: Միջազգայի՞ն անվտանգությունը: Ավելի քիչ, սրովհետև երկու ռեսպուբլիկաններն էլ շրջապատված են բարեկամ պետություններով, որոնք կնքել են Արաբական լիգայի սլակտը»², Լ. Ֆրանսիեն ծիծաղելի համարեց Սան-Ֆրանցիսկոյում ՄԱԿ-ի կանոնադրությունը ստորագրելուց վեց ամիս հետո հիշել Ազգերի լիգան և նրա մանդատը, ինչպես դա արեց Ժ. Բիդոն: Նա հայտարարեց, որ Լիբանանի համար ոչ մի մանդատ գոյություն չունի³, նա միաժամանակ հակահարված տվեց Ֆրանսիական ոտնձգություններին՝ իրենց զորքերի էվակուացիան պայմանավորել հատուկ պայմանագրերի կնքումով, որը Ֆրանսիային մի շարք արտանություններ էր տալու և սահմանափակելու Լիբանանի անկախությունը: Այդ առթիվ Լիբանանի պատվիրակը հայտարարեց. «Մենք պատրաստ ենք բանակցելու բոլոր առկախ հարցերու մասին, սա-

¹ Mussa Dib... p. 68.

² Նույն տեղում:

³ «Ժողովուրդի Ձայն», 19 փետրվարի 1946 թ.:

կայն շինք կրնար ընդունիլ, որ մյուս բանակցությունները պայմանավորվին զորքերի պարպումի շուրջը ըլլալիք բունակցություններով: Մենք շինք կրնար ընդունիլ, որ միաժամանակ մեզի խոսվի թե մշակութային և թե ռազմագիտական խարխախներու մասին»¹:

Իսկ ինչպիսի՞ դիրք բռնեցին Անվտանգության խորհրդի մյուս անդամները այս կարևոր հարցի քննարկման ժամանակ: Նրանք բաժանվեցին երկու մասի: Մի մասը՝ Սովետական Միությունը, Լեհաստանը, Եգիպտոսը և Մեքսիկան, վճռականորեն հունդես եկավ Լիրանանի և Սիրիայի ազգային շահերի պաշտպանությամբ, իսկ մյուս մասը՝ ԱՄՆ-ը, Ավստրալիան, Բրազիլիան, Հոլանդիան և այլն, հանդես եկավ անզլիական ու ֆրանսիական իմպերիալիստների դիրքի պաշտպանությամբ:

Մեքսիկայի ներկայացուցիչ Նորվոն հայտարարեց, որ իր կառավարությունը չի պաշտպանում օտար զորքերի առկայությունը բարեկամ երկրի տերիտորիայում: Նա նշեց, որ Սիրիայի և Լիրանանի պահանջը լրիվ համապատասխանում է ՄԱԿ-ի կանոնադրությանը, ուստի և անզլիական ու ֆրանսիական զորքերը պետք է դուրս բերվին նրանց տերիտորիաներից²:

Եգիպտոսի պատվիրակ Ռիադը պաշտպանելով Սիրիայի և Լիրանանի դատը, առաջարկեց մի բանաձև, որտեղ ասված էր, որ Անվտանգության խորհուրդը անզլիական և ֆրանսիական զորքերի ներկայությունը Սիրիայի և Լիրանանի տերիտորիաներում համարում է անհամատեղելի ՄԱԿ-ի կանոնադրության հռչակած սկզբունքների և ՄԱԿ-ի անդամ բոլոր երկրների իրավահավասարության սկզբունքների հետ: Բանաձևում այնուհետև ասվում էր, որ այդ սկզբունքը պետք է իր լրիվ կիրառումը գտնի այդ երկրների (Սիրիայի և Լիրանանի — Ն. Հ.) դեռևս օկուպացված տերիտորիաներում գտնվող բոլոր զորքերի անհապաղ ու միաժամանակյա էվակուացման մեջ: Անվտանգության խորհուրդը հանձնարարում

¹ Եժովորդի 2-րդ, 19 փետրվարի 1946 թ.:

² ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 5439, л. 175.

է մի կողմից ֆրանսիական և բրիտանական կառավարութիւններին, իսկ մյուս կողմից Սիրիայի և Լիբանանի կառավարութիւններին, ամենակարճ ժամկետում բանակցութիւններ սկսել բացառապէս այդ էվակուացման տեխնիկական պայմանները սահմանելու համար, ներառյալ այդ էվակուացման կենսագործման ժամկետի հաստատումը¹։

Անվտանգության խորհրդի փետրվարի 15-ի նիստում հանդես եկալ Սովետական Միութեան ներկայացուցիչ Ա. Յա. Վիշինսկին, Նա ամբողջ աշխարհի առջև պաշտպանեց Սիրիայի և Լիբանանի օրինական պահանջները, մերկազրեց Անզլիայի և Յրանսիայի գաղութարարական քաղաքականութիւնը և 1945 թ. դեկտեմբերի 13-ի անգլո-ֆրանսիական համաձայնագրի իմպերիալիստական բնույթը։ Նա ցույց տվեց, որ Անզլիան ու Յրանսիան Սիրիայի և Լիբանանի թիկունքում գործարքի մեջ են մտնում այդ երկրները ազդեցութեան սֆերայի բաժանելու և համատեղ քաղաքականութիւն վարելու հարցի շուրջը։ Նա նշեց, որ Սիրիայի և Լիբանանի պահանջները արդարացի պահանջներ են և հիմնված են յուրաքանչյուր պետութեան գերիշխանութեան սկզբունքի վրա։ Ա. Վիշինսկին Սովետական կառավարութեան անունից պաշտպանեց Սիրիայի և Լիբանանի պահանջները և գտավ, որ Անվտանգութեան խորհուրդը պետք է որոշում ընդունի անզլիական և ֆրանսիական զորքերի համընդհանուր, անհապաղ և միաժամանակյա էվակուացման վերաբերյալ²։

Արևմտյան տերութիւնները պաշտպանելով ու արդարացնելով Յրանսիայի ու Անզլիայի գործողութիւնները Սիրիայում և Լիբանանում, սակայն չէին համարձակվում բացահայտ հանդես գալ նրանց զորքերի էվակուացման պահանջի դեմ։ Դա կնշանակեր իրենց մերկացնել ամբողջ աշխարհի առջև։ Բայց նրանք փորձում էին հարցին այնպիսի լուծում տալ, որ դա հնարավորութիւն ընձեռնէր Անզլիային ու Յրանսիային էվակուացման հարցը ձգձգել և կապել Սիրիայի ու Լիբանանի կողմից այլ պայմանների կատարման հետ։ Դա հատկապէս արտացոլվեց ամերիկյան բանաձևի մեջ, որ Ան-

¹ ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 5439, л. 186.

² «СССР и Арабские страны», стр. 95.

վտանգության խորհրդի քննարկմանը մացրեց ԱՄՆ-ի ներկայացուցիչ Ստեփանինիուսը: Ամերիկյան բանաձևում ասված էր. «Անվտանգության խորհուրդը... իր վստահությունն է հայտնում, որ Սիրիայում և Լիբանանում գտնվող օտարերկրյա զորքերը դուրս կրերվեն այնքան շուտ, որքան դա հնարավոր կլինի իրագործել, որ այդ նպատակով կողմերը անհապաղ բանակցություններ կսկսեն»¹: Առաջին հայացքից թվում է, որ ամերիկյան բանաձևը արտառոց ոչինչ չի պարունակում: Սակայն երբ ուշադիր զննում ենք, ապա ակնհայտ է դառնում նրա պակասությունները և Անգլիայի ու Ֆրանսիայի շահերը պաշտպանելու ձգտումները: Ամերիկյան բանաձևը չէր զննում օտարերկրյա զորքերի համընդհանուր, անհապաղ էվակուացիայի հարցը: Նա միայն ցանկություն էր հայտնում այդ զորքերը հանել, երբ որ դա պրակտիկ կերպով հնարավոր կլինի իրագործել: Այսպիսի հարցադրումը Ֆրանսիական ու անգլիական իմպերիալիստներին հնարավորություն էր ընձեռում զորքերի էվակուացման հարցը անվերջ ձգձգել, որովհետև ոչ ոք կոնկրետ չի կարող ասել, թե երբ է վրա հասնելու այդ պահանջը «գործնականորեն իրականացնելու» պահը: Սա հարցի մի կողմն է:

Ամերիկյան բանաձևը առաջարկում էր բանակցություններ սկսել զորքերի էվակուացման հարցի շուրջը: Սակայն բանակցություններ էլ կան, բանակցություններ էլ: Բանակցությունները կարող էին վարվել բացառապես զորքերի դուրս բերման հարցի շուրջը, ի նկատի ունենալով խնդրի տեխնիկական կողմը: Սակայն նրանք կարող էին վարվել նաև սակարկության նպատակով, այսինքն զորքերի հեռացման հարցը պայման դարձնել տնտեսական, քաղաքական ու ռազմական բնույթի իրավունքներ ու արտոնություններ ձեռք բերելու համար: Ամերիկյան ձևակերպումը այս բնույթի բանակցություններ վարելու լայն հնարավորություններ էր ստեղծում: Չպետք է մոռանալ, որ Ֆրանսիան թե՛ «հաստակ զորամասերը» հանձնելը և թե՛ իր զորքերի դուրս բերումը կապում էր Ֆրանս-լիբանանյան հա-

¹ ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 5439, л. 169.

ատել պայմանագրի կնքման հետ, որը պետք է ապահովեր Ֆրանսիայի տնտեսական, կուլտուրական ու ստրատեգիական (ռազմական բազաների ձեռք բերում) շահերը Լիրանանում: Ահա որպեսզի այդ բանակցությունները Անգլիայի ու Ֆրանսիայի ձեռքին շղառնային գործիք Սիրիայի և Լիրանանի վրա անշում գործադրելու և նրանցից քաղաքական ու ռազմական բնույթի զիջումներ կորզելու համար, հարկավոր էր պարզ ու որոշակի ասել, որ օտար բանակների դուրս բերման հարցը չի կապվում այլ բնույթի պահանջների հետ: Իսկ հենց դա էր, որ բացակայում էր ամերիկյան բանաձևի նախագծում: Եզրիպտական բանաձևի նախագծի առավելությունը կայանում էր նրանում, որ վերոհիշյալ հարցերը այնտեղ որոշակի էին զրկված: Նա պահանջում էր օտարերկրյա զորքերը էվակուացնել անհապաղ ու միաժամանակ, իսկ բանակցությունները վարել բացառապես էվակուացման տեխնիկական պայմանները սահմանելու համար:

Այդ պատճառով էլ Սովետական Միությունը հանդես եկավ եզրիպտական բանաձևի նախագծի պաշտպանությամբ: Լիրանանը և Սիրիան հայտարարեցին, որ իրենց համար ընդունելի է եզրիպտական նախագիծը: Իսկ Անգլիայի և Ֆրանսիայի ներկայացուցիչները նշեցին, որ իրենք համաձայն են ամերիկյան նախագծի հետ: Այնուհետև երկու բանաձևերն էլ զրկեցին քվեարկության: Եզրիպտական բանաձևի օգտին քվեարկեցին շորս պետություն՝ ՍՍՀՄ-ը, Լեհաստանը, Մեքսիկան և Եզրիպտոսը: Այսպիսով, Անվտանգության խորհուրդը մերժեց այն:

Նախքան ամերիկյան բանաձևի քննարկմանը անցնելը Սովետական Միության ներկայացուցիչը առաջարկեց մի շարք ուղղումներ մտցնել: Այնտեղ, որտեղ ասված էր, որ «ինչքան հնարավոր է շուտ» հանել զորքերը, նա առաջարկեց այդ բառերի փոխարեն գրել «անհապաղ»: Իսկ որտեղ խոսվում էր զորքերը դուրս բերելու նպատակով բանակցություններ վարել, նա առաջարկեց «բանակցություններ» բառի առջև գրել «տեխնիկական» բառը: Սովետական Միության ուղղումները նպատակ ունեին բանակցությունների առարկան դարձնել միայն ու միայն զորքերի դուրս բերման հարցը,

Նրա տեխնիկական կողմը, թույլ շտալ, որ այն գառնա սպեկուլյացիայի առարկա և հասնել Միրիայի ու Լիբանանի օրինական պահանջների շուտափույթ կատարմանը:

Սակայն Անվտանգության խորհուրդը մերժեց սովետական ուղղումները: Այնուհետև քվեարկության դրվեց ամերիկյան բանաձևը, որը նույնպես շանցավ, որովհետև Անվտանգության խորհրդի հինգ մշտական անդամներից մեկը՝ Սովետական Միությունը դեմ քվեարկեց: Այսպիսով, Անվտանգության խորհուրդը, փաստորեն ոչ մի բանաձև չընդունեց:

Միրիայից ու Լիբանանից օտար զորքերի դուրս բերման հարցի քննարկումը Անվտանգության խորհրդում ունեցավ իր դրական նշանակությունը: Համաշխարհային հասարակայնությունը պարզ տեսավ, թե ովքեր են ճնշված ժողովուրդների պաշտպանները և ովքեր են հանդես գալիս իմպերիալիստական, գաղութարարական ծրագրերով: Այդ քննարկումը ցույց տվեց, որ Ֆրանսիական ու անգլիական զորքերի դուրս բերումը կենսական անհրաժեշտություն է: Նույնիսկ իրենք՝ Անգլիան ու Ֆրանսիան չհամարձակվեցին բացահայտորեն հանդես գալ իրենց զորքերի էվակուացման գաղափարի դեմ: Այդ քննարկման շնորհիվ օտար զորքերի էվակուացման անհրաժեշտությունը միջազգային մասշտաբով համընդհանուր ճանաչում գտավ և Անգլիան ու Ֆրանսիան այլևս չէին կարող խուսափել այդ պահանջի կատարումից:

Այլ-Արմանազին իրավացիորեն նշում է, որ Միրիան ու Լիբանանը Անվտանգության խորհրդում բարոյական մեծ հաղթանակ տարան, որն անպայման, իր պտուղները կտա՝:

Անվտանգության խորհրդում օտար զորքերի դուրս բերման հարցի քննարկումը լայն արձագանք գտավ Լիբանանում, Լիբանանցիները տեսան, թե ովքեր են իրենց բարեկամներն ու շահերի պաշտպանները և ովքեր են իրենց թշնամիները: Նրանք հատկապես իրենց զոհուձակություն էին

¹ نجيب الازمنازي، محاضرات عن سوريا من الاحتلال حتى الجلاء، ص ١٨٦.

հայտնում Սովետական Միությանը նրա վճռական դիրքի համար: Լիբանանի պառլամենտի 1946 թ. փետրվարի 19-ի նիստում ղեպուտատների մեծ մասը երախտագիտության խոր զգացումներ արտահայտեց հանդեպ Սովետական Միությանը: Ժորժ Աթըլը ընդգծելով, որ Անվտանգության խորհուրդը բացորոշ երկու մասի բաժանվեց՝ մի մասը Լիբանանի զատին ի նպաստ, իսկ մյուսը՝ աննպաստ, հայտարարեց. «առաջին կողմը, զոր կզլխավորեր սովետ պատվիրակությանը, մեր դատը պաշտպանեց այնքան խիզախությամբ և հստակությամբ, որ մենք իսկ չպիտի կարողանայինք ընել¹: Մեկ ուրիշ ղեպուտատ՝ Յակուպ Սարաֆը սովետական պատվիրակության դիրքը համարեց խիստ նշանակալից: Նա նշեց, որ ամերիկյան բանաձևի դեմ քվեարկելով, դրանով Սովետական Միությունը «մեզ ձերբազատեց կաշկանդումների և կարևորություն տվավ շարունակելու պայքարը օտար ուժերու պարպումին համար²»:

Իհարկե, ոչ բոլորն էին այդ կարծիքին: Կային ղեպուտատներ և քաղաքական գործիչներ, որոնք պաշտպանում էին ամերիկյան բանաձևը և հավանություն չէին տալիս սովետական պատվիրակության կողմից այդ բանաձևի դեմ քվեարկելուն: Այսպես, ղեպուտատ Արդալլա Յաֆին պառլամենտի այդ նույն նիստում հայտարարեց, որ «Ապահովության խորհրդի որոշումը, զոր շեղյալ հռչակեց սովետ պատվիրակը, մեզ նպաստավոր էր»: Դեպուտատ Աբու Շահլան նրան պատասխանեց. «ընդհակառակը³»:

Պառլամենտի ղեպուտատների ճնշող մեծամասնությունը չի բաժանում Յաֆի տեսակետը և Լիբանանի պառլամենտը ղեպուտատներ Ժորժ Աթըլի, Յակուպ Սարաֆի և Քամալ Ջանբլատի առաջարկությամբ շնորհակալություն է հայտնում Սովետական Միությանը և այն պետություններին, որոնք պաշտպանեցին Լիբանանի պահանջները: Բացի այդ Բեյրութում սովետական ներկայացուցչություն են այցելում

1 «Ժողովուրդի Ձայն», 21 փետրվարի 1946 թ.:

2 Նույն տեղում:

3 Նույն տեղում:

Ազգային համադումարի, Կանանց միության և երիտասարդական կազմակերպությունների ներկայացուցիչները, որոնք Լիբանանի ժողովրդի անունից խոր երախտագիտական զգացումներ են հայտնում Սովետական Միությանը:

Անվտանգության խորհրդի կողմից օտարերկրյա զորքերը հանելու հարցը քննարկելուց հետո, Միբիայի և Լիբանանի կառավարությունները, ժողովրդական մասսաները և բոլոր ընդդիմադիր ուժերը շարունակում են պնդել իրենց պահանջների վրա, Անգլիան և Ֆրանսիան հարկադրված 1946 թ. մարտին բանակցություններ սկսեցին Միբիայի և Լիբանանի հետ իրենց զորքերի էվակուացման հարցի շուրջը: Այդ բանակցությունների ժամանակ նրանք մի անգամ ևս փորձեցին հասնել իրենց զորքերի դուրս բերման ժամկետի հետաձգմանը: Ֆրանսիան առաջարկեց մի տարով ևս հետաձգել իր զորքերի դուրս բերումը¹, Ֆրանսիայի այդ առաջարկը զալիս էր հաստատելու, թե ինչքան ճիշտ էր սովետական պատվիրակությունը, երբ Անվտանգության խորհրդում առաջարկում էր հստակ ու կոնկրետ նշել էվակուացիայի ժամկետը:

Միբիան և Լիբանանը վրդովմունքով ընդունեցին անգլոֆրանսիական այդ նոր առաջարկությունները: Միբիական և լիբանանյան պատվիրակներին հրահանգ տրվեց շրջառնել անգլոֆրանսիական առաջարկները և պնդել, որ բրիտանական և ֆրանսիական զորքերը միաժամանակ հեռանան: Լիբանանի պրեմյեր-մինիստրը հայտարարեց, թե ակպահանջնք անգլիական և ֆրանսիական բանակներու միաժամանակ պարպումը և ուրիշ բան չենք ընդունիր: Կառավարությունը կպնդե արագ և միաժամանակ պարպումին², Վերջ ի վերջո անգլիական և ֆրանսիական իմպերիալիստները հարկադրված եղան զիջել, 1946 թ. մարտի 22-ին Փարիզում ստորագրվեց համաձայնագիր, ըստ որի Անգլիան ու Ֆրանսիան պարտավորվում էին իրենց զորքերը դուրս բերել Միբիայից մինչև 1946 թ. ապրիլի 15-ը, իսկ Լիբանանից՝ 1946 թ. զեկ-

¹ «Ժողովուրդի Ձայն», 13 մարտի 1946 թ.:

² Նույն տեղում, 17 մարտի 1946 թ.:

տեմբերի 31-ը¹, Ըստ որում Լիբանանից օտար զորքերի դուրս բերումը հիմնականում պետք է ավարտվեր մինչև 1946 թ. օգոստոսի 31-ը: Գրանից հետո Լիբանանում պետք է մնային Ֆրանսիական 30 սուլա և 300 մասնազետներին բաղկացած մի զորամաս, որը պետք է հսկեր ռազմական նյութերի և հանդերձանքի վրա, մինչև նրանց փոխադրելը: Իսկ դա պետք է ավարտվեր, ինչպես նշվեց, 1946 թ. դեկտեմբերի 31-ին: Օտար զորքերի էվակուացիան ավարտվեց նշված ժամկետին: 1946 թ. դեկտեմբերի 31-ին Լիբանանի արտաքին գործերի մինիստրությունը հրապարակեց կոմյունիկե, որտեղ ասված էր, որ «Ֆրանսիական վերջին զորամասը հեռացավ Լիբանանից և այժմյանից Լիբանանյան տերիտորիայի վրա դաշնակիցների ոչ մի զորք չկա»²:

1947 թ. հունվարի 1-ը Լիբանանը դիմավորեց որպես լրիվ քաղաքական անկախություն ձեռք բերած երկիր: Այդ օրը ամբողջ երկրում մեծ շուքով տեղի ունեցան տոնակատարություններ: Բեյրութը և Լիբանանի մյուս քաղաքները զարգարված էին Լիբանանյան դրոշներով, Նահր Քարլի մեջ տեղի ունեցավ մեծ հանգես, որի ժամանակ ճառով հանդես եկավ հանրապետության պրեզիդենտը: Նա մասնավորապես նշեց. «Անկախության շրջանի շրրորդ տարվան մեջ կատարվեցավ օտար բանակներու հեռացումը Լիբանանյան հողեն: Ասիկա եղավ բոլոր Լիբանանցիներուն շնորհիվ, անոնց տված զոհերուն շնորհիվ»³: Ի պատիվ Լիբանանի քաղաքական անկախության ամբողջացման տրվեց Բնդանոթի 101 համազարկ: Գրանից հետո պրեզիդենտ Բիշարա ալ-Խուրին, կառավարության անդամները և բոլոր հյուրերը ուղղվեցին դեպի Բեյրութի հյուսիսում գտնվող «Ազատության ժայռ», որի վրա փորագրված էր. «1946 թ. դեկտեմբերի 31-ին, Շեյխ Բիշարա ալ-Խուրիի պրեզիդենտության օրով, ավարտվեց բոլոր օտար զորքերի դուրս բերումը Լիբանանյան հողից»⁴: Այդ

¹ G. Haddad, Fifty years of modern Syria and Lebanon, Beirut, 1950, p. 101.

² ЦГАОП СССР, ф. 4459, он. 1 с., ед. хр. 6700, л. 1.

³ «Ժողովուրդի Ձայն», 3 հունվարի 1947 թ.:

⁴ Ph. Hitti, Lebanon in history, p. 496.

օրը կառավարութիւնը կազմակերպեց մեծ ընդունելութիւն: Տարբեր պատվիրակութիւնների շնորհավորանքները ընդունեցին պրեզիդենտը, պապամենտի նախագահը, պրեմիեր-մինիստրը և մինիստրները: Արաբական զանազան կազմակերպութիւնների հետ միասին կիրանանի ազգային տոնը շնորհավորելու էին եկել նաև հայ պատվիրակութիւնները, ինչպես օրինակ, հայ կոմունիստների պատվիրակութիւնը, կիրանանահայ «Վերածնունդ» միութիւնն պատվիրակութիւնը և այլն: «Ժողովուրդի Ձայն» թերթը «կիրանանի մեծ տոնը» հոգւածում նշում էր, որ հայ կոմունիստները իրենց զլխավոր լողանգններից մեկը դարձրել էին օտար զորքերի դուրս բերումը, որ նրանք բամեն առիթով մասնակցեցան պայքարի բոլոր հանգրվաններուն ու հալ դեմոկրատ տարբերում հետ հայ ժողովուրդը մղեցին, որ ընթանա նույն ուղիներն¹: կիրանանի հայ դեմոկրատական ուժերը երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին և նրանից հետո միասնական շանքերով աշխատել են ամրապնդել հայ և արաբ ժողովուրդների բարեկամութիւնը և պայքարել կիրանանի անկախութիւն համար: 1946 թ. հոկտեմբերին հրատարակվեց հայ ուսմկավար-ազատական, հնչակյան կուսակցութիւնների, հայ կոմունիստների և կիրանանահայ «Վերածնունդ» միութիւնն միացյալ կոչը կիրանանի և Սիրիայի հայ ժողովրդին: Այդ կոչում հայ դեմոկրատական ուժերը բարձր էին գնահատում կիրանանի ժողովրդի մեծահոգի, բարեկամական և մարդասիրական վերաբերմունքը հայ ժողովրդի նկատմամբ: «Արաբ ժողովուրդը, — ասված էր կոչում, — իր ասպնջականութիւնը ու մարդասիրական զգացումներով հայ կյանքի պատմութիւնն մեջ անշեշելի հիշատակումներով պիտի մնա»²: Այնուհետև, Սիրիայի և կիրանանի հայ դեմոկրատական կուսակցութիւնները և կազմակերպութիւնները ի լուր ամենքի հայտարարում էին, որ իրենք իրենց կարևոր խնդիրն են համարում Սիրիայի և կիրանանի անկախութիւնն պահպանումը

1 «Ժողովուրդի Ձայն», 5 հունվարի 1947 թ.:

2 Նույն տեղում, 1 հոկտեմբերի 1946 թ.:

և այդ խնդրի իրականացման համար նրանք պատրաստ են իրենց բոլոր միջոցները տրամադրել¹:

Պատմական այս կարևոր իրադարձության կապակցությամբ Լիբանանում տեղի են ունենում ցույցեր, միտինգներ, հավաքույթներ և այլն, որոնց մասնակցում էին արաբներն ու հայերը, մահմեդականներն ու քրիստոնյաները: Այդպիսի մի միտինգ 1947 թ. հունվարի 3-ին կազմակերպեց Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունը: Միտինգը տեղի ունեցավ Բեյրութի Բադրամյան ակումբի առջև: Ակումբի մուտքի վրա կախված էր մի պաստառ, որի վրա արաբներն և հայերն զրված էր. «Հայ ժողովուրդը կողջունե Լիբանանն օտար զորքերու հեռացման ամբողջացումը»², Ակումբի առջև հավաքվում է արաբներից և հայերից կազմված մի հսկա բազմություն՝ ջահերով ու զրոշներով: Միտինգին մասնակցում էին Սիրիայի և Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունների ղեկավարները՝ Խալեդ Բեկդաշը, Նիքոլա Շավին, Յուսուֆ Կազանը, Հասան Կուրեյթեմը, Հաշիմ էմինը, Ինչպես նաև Հ. Մատնյանը, Պ. Երիցյանը և ուրիշներ: Հայերն իրենց կույթներում նշում են, որ այս տոնը միայն արաբ ժողովրդի տոնը չէ: Նա հավասարապես նաև հայ ժողովրդի տոնն է, որ իր լուծան է մտցրել Լիբանանի անկախության համար մղված պայքարում³, Այնուհետև հանդես եկավ Լիբանանի կոմունիստական կուսակցության նախագահ Նիքոլա Շավին: Նա նշեց, որ օտար զորքերի էվակուացիան շատ մեծ նշանակություն ունի արաբ և հայ ժողովուրդների, նրանց բարեկամության ամրապնդման համար: Նա հատկապես շեշտեց երկու ժողովուրդների համագործակցության անհրաժեշտությունը, «Այդ գործակցությունը, — հայտարարեց Ն. Շավին, — նոր չէ. պայքարի ընթացքին, թե բանտերի մեջ, միշտ մեր կողքին ունեցած ենք մեր հայ ընկերները»⁴:

Միտինգում ճառով հանդես եկավ նաև Սիրիայի կոմունիստական կուսակցության նախագահ Խալեդ Բեկդաշը: Նա

1 «Ժողովուրդի Ձայն», 1 հոկտեմբերի 1946 թ.:

2 Նույն տեղում, 5 հունվարի 1947 թ.:

3 Նույն տեղում:

4 Նույն տեղում:

բարձր գնահատեց հայերի և արարների համագործակցու-
թյունը Սիրիայի և Լիբանանի ազգային ազատագրական պայ-
քարի մեջ, Այնուհետև նա անդրադարձավ իմպերիալիստների
կողմից սարածվող այն տեսակետներին, որ իրենց հեռանա-
լուց հետո հայն ու արաբը իրար պիտի հռոտեն: Մերկացնե-
լով ազգային պառակտում առաջացնելու գաղութարարների
փորձերը իսլիզ Բեկդաշը հայտարարում է. «արդ, հիմա թող
զան տեսնելու, թե ինչպես հայն ու արաբը զիրար կողջագու-
րեն, իրարու կեղբայրանան»¹:

Այսպիսով, Լիբանանի ժողովրդի մոտ 25-ամյա պայ-
քարը մանդատի վերացման, գաղութային լծի թոթափման և
քաղաքական անկախություն ձեռք բերելու համար պսակվեց
հաջողությամբ: Նա դուրս եկավ քաղաքական ինքնուրույն
զարգացման ուղի:

Լիբանանի անկախությունը ձեռք բերվեց շնորհիվ բոլոր
ընդդիմադիր ուժերի միավորման: Ազգային ազատագրական
պայքարի շարժիչ ուժերն էին ժողովրդական մասսաները՝
բանվորները և գյուղացիները: Այդ պայքարին ակտիվորեն
մասնակցում էին ազգային բուրժուազիան, արհեստավորա-
կան խավը, ինտելիգենցիան, ուսանողությունը և այլն: Այս
ուժերի համախմբումը հզորացրեց ազգային ազատագրական
պայքարի թափը, որի առջև ստիպված եղավ նահանջել ֆրան-
սիական իմպերիալիզմը:

Հակաիմպերիալիստական պայքարի հաջողության մյուս
պայմանը եղավ այն, որ համերաշխություն և համագործակ-
ցություն գոյություն ունեւր Լիբանանի տարբեր համայնքների,
մուսուլմանների և քրիստոնյաների միջև: Չնայած իմպերիա-
լիստների բոլոր ջանքերին, չհաջողվեց ազգային երկպառա-
կություն սերմանել և կրոնական առելություն բորբոքել տար-
բեր համայնքների միջև: Ազգային համերաշխությունը և հա-
մագործակցությունը տասնապատկեց ժողովրդական մասսա-
ների ուժը և միասնական, համալիբանանյան ճակատ ստեղ-
ծեց գաղութարարների դեմ մղվող պայքարում: Եվ վերջապես
Լիբանանի քաղաքական անկախության ձեռք բերմանը մեծ

¹ Ժողովրդի Ձայն, 5 հունվարի 1947 թ.:

լափով օժանդակեց բարենպաստ միջազգային իրադրութիւն-
նր: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմում Սովետական
Միության և դեմոկրատական ուժերի հաղթանակը Ֆաշիզմի
դեմ խթանեց բոլոր ճնշված ժողովուրդներին, այդ թվում նաև
Լիբանանի ազգային ազատագրական պայքարը:

Այս բոլորը միասին վերցրած հանգեցրեց Ֆրանսիական
դադութային լծի թոթափմանը և Լիբանանի ազգային ան-
կախութեան նվաճմանը:

ԼԻՐԱՆԱՆԻ ՀԱԿԱՒՊԵՐԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՈՒԺԵՐԻ ՊԱՅՔԱՐԸ
ԵՐԿՐԻ ԱՆԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՄՐԱՊԵՒՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

Յրանսխական գաղութային լուծը թոթափելուց և քաղաքական անկախութիւնն ձեռք բերելուց հետո Լիբանանի առջնկանդնեց այդ անկախութիւնը մտրապնդելու դժվարին խնդիրը: Իմպերիալիստական պետութիւնները հարկադրված լինելով ճանաչել Լիբանանի քաղաքական անկախութիւնը, սակայն չէին հրաժարվում նրան իրենցից տնտեսական ու քաղաքական կախման մեջ պահելու պլաններէց: Նրանք երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո առաջ քաշեցին ղանազան ծրագրեր և դոկտրինաներ, ձգտելով նրանց օգնութիւնը ուժեղացնել իրենց դիրքերը Լիբանանում և արաբական մշտա երկրներում, ինչպես նաև նրանց ներգրավել ռազմական ազդեցիկ բլոկներէ մեջ: Այդ գործում երկրորդ համաշխարհային պատերազմին հաջորդած առաջին տարիներին հատկապես մեծ ազդեցութիւն էր ցուցաբերում Անգլիան: Նա էր հանդիսանում համարյա բոլոր իմպերիալիստական ծրագրերի հեղինակը: Եվ հենց նրա մտահղացմամբ ու դրդմամբ առաջ քաշվեց «Մեծ Սիրիայի» ծրագիրը: «Մեծ Սիրիայի» ծրագրի մասին սկսեցին խոսել դեռևս երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին: Այդ հարցում բնախաձեռնութիւնն ցուցաբերեց Անգլիայի վասալ Անդրհորդա-

նանի թագավոր Արղալլահը: Նա 1943 թ. փետրվարին հայտարարեց, որ Սիրիայի, Լիբանանի, Անդրհորդանանի և Պաղեստինի միջև գոյություն ունեցող սահմանները արհեստական խոչընդոտներ են, որոնք պետք է վերացնել և ստեղծել արաբական երկրների մի Ֆեդերացիա¹: Անգլիան իսկույն հանդես եկավ այդ պլանի պաշտպանութամբ: Անգլիայի արտաքին գործերի մինիստր Անտոնի Իդենը համայնքների պալատում 1943 թ. փետրվարի 24-ին հայտարարեց, որ Անգլիան համակրանքով է վերաբերվում արաբական երկրների Ֆեդերացիա ստեղծելու գաղափարին²:

Հետագայում արաբական երկրների Ֆեդերացիայի գաղափարն ավելի բյուրեղացավ և ի վերջո նա հանդես եկավ «Մեծ Սիրիայի» անվան տակ: Համաձայն անգլիական իմպերիալիստների և նրա արաբական գործակալների մտահոգացման նրա մեջ պետք է մտնեին Անդրհորդանանը, Իրաքը³, Սիրիան, Լիբանանը և Պաղեստինի մի մասը: Դա պետք է լիներ մի թագավորություն, որի ղուլի կանգնելու էր Իրաքում և Անդրհորդանանում իշխող Հաշիմիդների դինաստիայի որևէ ներկայացուցիչը: Արղալլահ թագավորը, Անդրհորդանանի ու Իրաքի պետական գործիչները, անգլիական իմպերիալիստները և նրանց շահերի պաշտպանները պարբերաբար հանդես էին գալիս «Մեծ Սիրիայի» ծրագրի պաշտպանութամբ, նշելով, որ նրանք լի են վճռականութամբ այն կենսադործելու համար: 1946 թ. նոյեմբերին Արղալլահ թագավորը իր գահական ճառում «Մեծ Սիրիայի» ծրագիրը հռչակեց իր թագավորության արտաքին քաղաքականության պաշտոնական կուրսը⁴: Այդ հարցի կապակցությամբ հանդես գալով Անդրհորդանանի օրենսդիր ժողովում Անդրհորդանանի արտաքին գործերի մինիստր Շուքեյրի փաշան նշեց. «Անդրհորդանանը երբեք պիտի չհրաժարի Միացյալ Սուրիո կամ

¹ ИГАОП СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 1374, л. 54.

² Նույն աղբյուր, թ. 73:

³ Որոշ պետական գործիչների հայտարարությունների մեջ նշվում էր, որ Իրաքը կամ պետք է մտնի «Մեծ Սիրիայի» մեջ կամ վերջինս նրա հետ ամենաանբուր կապերի մեջ է լինելու:

⁴ N. Ziadeh... p. 95.

դաշնակցային ծրագրեն: Եթե այս դաշնակցությունը չիրականանա, ասիկա բռնաբարում պիտի ըլլա Մեծն Սուրիո բնական իրավունքներուն»¹:

«Մեծ Սիրիայի» ծրագրի կողմնակիցները չէին սահմանափակվում միայն այսպիսի հայտարարութիւններով: Նրանք երբեմն-երբեմն դիմում էին նաև ահաբեկման, սպառնալով զենքի միջոցով իրագործել իրենց ցանկութիւնները: Արդալլահն իր հայտարարութիւններից մեկում նշում է, որ «եթե Լիրանանը մտածում է դուրս մնալ սիրիական դաշինքից, ապա Սիրիային կրկին կմիացվին այն տերիտորիաները, որոնք նրանից խլվեցին 1920 թ., մանդատի հաստատման ժամանակ»²: Այստեղ խոսքը գնում է Լիրանանի հյուսիսային և հարավային մասերի՝ Տյուրոսի և Տրիպոլիի շրջանների մասին, որոնք Լիրանանին էին անցել 1920 թ.: Իսկ Բեյրութի «Քուլ Շայ» թերթի թղթակից Սայիդ Սըրբեյին տված ինտերվյուի ժամանակ Արդալլահը իր զարմանքն է հայտնում Լիրանանի անկախութեան առթիվ և ասում, որ իր հայրը³ շի պայքարել ոչ Լիրանանի և ոչ էլ Սիրիայի անկախութեան համար: Նշելով, որ իր քաղաքականութեան նպատակն է «Մեծ Սիրիայի» ստեղծումը, որի մասը պետք է կազմի նաև Լիրանանը, նա հայտարարում է, որ իր բանակը կարող է անակնկալ գրավումով իրականացնել «Մեծ Սիրիայի» ստեղծումը⁴: Նա պարծենկոտութեամբ նշում է, որ իր բանակը զորավորագույն բանակներից է: Այստեղ տեղին է հիշեցնել, որ Անդրհորդանանի բանակի կորիզը կազմում էր այսպես կոչված «արաբական լեգիոնը»: Այն ստեղծել էին անգլիացիները: Նրանք էին զինում այդ լեգիոնը և նրանց ձեռքում էր գտնվում նրա հրամանատարութիւնը: Այժմ Անդրհորդանանի վեհապետը արաբական ժողովուրդներին սպառնում էր այդ անգլիական զենքով:

Անգլիական իմպերիալիստները առաջ քաշելով «Մեծ Սիրիայի» ծրագիրը վարպետորեն օգտագործեցին արաբների

¹ «Ժողովուրդի Ձայն», 22 նոյեմբերի 1946 թ.:

² «L'Orient», Beyrouth, 26.XI.1945.

³ Նրա հայրը Մեքքայի շերիֆ Լուանն էր:

⁴ «Ժողովուրդի Ձայն», 30 մարտի 1947 թ.:

ազդային զգացումները, նրանց ձգտումները միավորվելու մեկ պետական միավորման մեջ: Այդ շարժումը, որը սկսվել էր դեռևս առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին, նոր թափ ստացավ երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին և նրանից հետո: Անգլիացիներն իրենց դործակալներին հետ միասին այժմ շահագործում էին արաբներին այդ ձգտումը: Նրանք ուզում էին, որ այդ շարժումն ընթանա իրենց համար ցանկալի հունով: Միանգամայն իրավացի է Գ. Ջոնսթրաուսը, երբ ի նկատի ունենալով հենց այս ժամանակաշրջանը, գրում էր. «Բոլորն էլ հիշում են, որ այն ժամանակ անգլիական քաղաքականությունը հավաստում էր, որ իբր թե օգնում է արաբներին, տարածում է միության գաղափարը և իր դործակալներին ու բարեկամներին կոչ էր անում ձևացնել, որ համամիտ են այս հոսանքին, մինչդեռ խորքում և իրականում աշխատում էր քայքայել արաբական միության գաղափարը, ձախողել նրա զարգացումը կամ այն ներդաշնակել Արևելքում Բրիտանիայի շահերի հետ»¹: Ձգտելով ստեղծել «Մեծ Սիրիա» անգլիական իմպերիալիստները դրանով հետևյալ նպատակներն էին հետապնդում: Առաջին, նրա օգնությամբ նրանք ցանկանում էին ընդարձակել ու ամրապնդել իրենց աիրապետությունը Արաբական արևելքում: Այդ հնարավորությունը ստեղծվում էր այն պատճառով, որ Անգլիայի դիրքերը շափազանց ուժեղ էին Իրաքում, Անդրհորդանանում և Պաղեստինում, Իսկ «Մեծ Սիրիայի» մեջ վճռական դերը խաղալու էին հենց այդ երկրները: Ուստի Սիրիայի և Լիբանանի կցումը նրանց, կհանգեցնեի այն բանին, որ Անգլիան Հաշիմիդներին դինաստիայի և իր մյուս համակիրների օգնությամբ իր ազդեցությունը կտարածեր նաև նրանց վրա: Երկրորդ, արգեն երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին երևացին անգլո-ամերիկյան մրցակցություն առաջին նշանները, մրցակցություն, որն ավելի ուժեղացավ պատերազմից հետո: Արաբական արևելքը դարձավ անգլիական և ամերիկյան կատաղի հակամարտության թատերաբեմ:

¹ Կոմալ Ենբլատ, «*حقیقة الثورة اللبنانية*», ص ۲۷.

Այսպիսի իրադրություն մեշ Անգլիան «Մեծ Սիրիայի» ստեղծումով փորձում էր պատանեշ ստեղծել ընդդեմ ամերիկյան ներթափանցման:

Եվ երրորդ, ինչպես Ասիայի մյուս մասերում, այնպես էլ Արաբական արևելքում լայն ծավալ էին ստացել ազգային ազատագրական շարժումները, որոնք հարցականի տակ էին դրել իմպերիալիզմի տիրապետությունը: Ազգային ազատագրական շարժման թափը խիստ վախեցրեց գաղութարաններին և այն ճնշելու համար նրանք դիմում էին ամեն միջոցի: Անգլիական իմպերիալիստները հույս տնեին, որ «Մեծ Սիրիայի» ստեղծումով, որտեղ իշխանությունը գտնվելու էր հետադիմական տարրերի ձեռքում, նրանք կկարողանան լուրջ հարված հասցնել արաբական ժողովուրդների ազգային-ազատագրական պայքարին:

Ինչպես տեսնում ենք «Մեծ Սիրիայի» ծրագիրը հետապնդում էր ակնհայտ իմպերիալիստական նպատակներ: Այդ ծրագրի լույս աշխարհ դալու օրվանից ինչպես արաբական մյուս երկրների, այնպես էլ կիրանանի ժողովրդական մասսաները, առաջադեմ կազմակերպությունները, քաղաքական ու պետական գործիչները, մամուլը և այլն դեմ արտահայտվեցին նրան: Նրանք իրավացիորեն դա համարում էին սպառնալիք կիրանանի անկախությանը: «Ռազիբ ալ-Ահվալ» թերթը նշում էր, որ նրանք, ովքեր պաշտպանում են «Մեծ Սիրիայի» ծրագիրը, դավաճաններ են, որոնց կիրանանյան իշխանությունները պետք է անհապաղ ձերբակալեն¹: «Ան-Նահար» թերթը իրավացիորեն զավեշտ էր համարում այն, որ «Մեծ Սիրիայի» ստեղծման հարցը բարձրացրել է մի պետություն՝ Անդրհորդանանը, որը ինքը անկախ չէ և գտնվում է անգլիական մանդատի տիրապետության ներքո²: Մերկացնելով անգլիական իմպերիալիստներին և նրանց գործակալներին «Սաութ աշ-Շաարը» նշում էր, որ «Մեծ Սիրիայի» հարցը առաջ է քաշվել այն նպատակով, որպեսզի արաբա-

¹ 27.XI.1945 «رقیب الاحوال» بیروت .

² 27.XI.1945 «النهار» بیروت .

կան ժողովուրդների ուշադրությունը շեղեն իրենց ազգային, կենսական կարևորություն ներկայացնող հարցերից¹։

1945 թ. մարտի 5-ին Բեյրութում տեղի ունեցավ Լիբանանի և Սիրիայի կոմունիստական կուսակցությունների կենտրոնական կոմիտեիների միացյալ նիստը, որը քննության առավ Լիբանանի և Սիրիայի քաղաքական ընդհանուր դրությունը «Մեծ Սիրիայի» ծրագրի առնչությամբ։ Նրանց հրապարակած հայտարարության մեջ «Մեծ Սիրիայի» ծրագիրը համարվում էր իմպերիալիստական ծրագիր, որ հրապարակ էր նետվել արարների շեղելու իրենց ազատության և անկախության համար մղած պայքարից։ «Այդ ծրագիրը, — ասված էր հայտարարության մեջ, — իմպերիալիստական մեծագույն խաբրայությունն է, որ նպատակ ունի ամրապնդել իմպերիալիզմի հենակետը և արաբական միության պատրվակին տակ արարները իրարմե բաժանել»²։ Այնուհետև հայտարարությունը մատնանշում էր, որ եթե հաջողվի իրադրվել այդ ծրագիրը, ապա նա շատ ծանր հետևանքների կարող է հասցնել։ Նա կհանգեցնի իմպերիալիստական ազդեցության նոր գոտիի առաջացմանը, Սիրիայում և Լիբանանում հանրապետական վարչաձևի վերացմանը, արաբական երկրների միջև տիրող համերաշխության շքացմանը և նրանց միջև ընդհարումների ու բախումների առաջացմանը³։

Բացահայտելով «Մեծ Սիրիայի» ծրագրի իմպերիալիստական բնույթը և համոզիչ կերպով ցույց տալով նրա վտանգավոր հետևանքները արաբական երկրների ապագայի համար, Սիրիայի և Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունները կոչ էին անում աշխատավորական մասսաներին և բոլոր դեմոկրատական ուժերին համախմբվել ու միասնական ճակատով պայքարել իմպերիալիստական այդ նոր դավադրության դեմ։ Միաժամանակ կոչ էր արվում ճնշում գործադրել իրենց կառավարությունների վրա, որպեսզի նրանք մերժեն այդ ծրագիրը։

¹ 27.XI.1945 «صوت الشعب» بیروت

² «Ժողովուրդի Ձայն», 10 մարտի 1945 թ.։

³ Նույն տեղում։

«Մեծ Սիրիայի» ծրագրի հանդեպ բացասական դիրք գրավեցին նաև Լիբանանի քաղաքական կուսակցությունների ճնշող մասը:

Այդ հարցը քննարկման առարկա հանդիսացավ Լիբանանի պառլամենտի 1946 թ. նոյեմբերի 26-ի նիստում: Պառլամենտի ղեկավարատներն իրենց ելույթներում դատապարտում էին «Մեծ Սիրիայի» ստեղծումը, որպես իմպերիալիստական պլան, որը սպառնում է Լիբանանի անկախությունը: Գեպուտատ Աբդալլա Յաֆին հայտարարեց, որ «...մեր նպատակն է պահպանել մեր երկիրը անկախ և ղերիշխան»¹: Մեկ ուրիշ ղեկավարատ՝ Ժորժ Աքըլը ասաց. «...մենք Մեծն Սուրիո ղեմ ենք, Լիբանանը մեզը ըլլա թե ոչ»², Մի շարք ղեկավարատներ իրենց զարմանքն էին հայտնում, թե ինչպես կարելի է անկախ մի երկիր՝ տվյալ ղեկավարում Լիբանանը, միացնել մի երկրի՝ Անգրհորդանանի հետ, որը ազատ չէ: Բացի այդ նրանք ուշադրություն էին հրավիրում այն հանգամանքի վրա, որ Լիբանանը Արաբական լիգայի անդամ դարձավ պայմանով, որ այն ճանաչի նրա անկախությունը: Արաբական լիգան 1945 թ. ընդունեց հատուկ որոշում, որը երաշխավորում էր Լիբանանի անկախությունը նրա ներկա աշխարհագրական սահմաններով: Այժմ, երբ ստիպում էին, որ Լիբանանը անդամակցի «Մեծ Սիրիային» և կամ սպառնում էին, թե նրանից կխլեն նրա հյուսիսային և հարավային շրջանները, դա ակնհայտ ռտնձգություն էր Լիբանանի անկախությունը: Դա հակասում էր նաև Արաբական լիգայի որոշումներին: Ինչպես նշեց ղեկավարատ Ռիադ Սուլհը «Մեծ Սիրիայի» հարցը ոչ մի տեսակետից հիմնավորված հարց չէ: Նա ասաց, որ մենք «թափեցինք մեր արյունը, կարելի չէ, որ ձգենք մեր այս վճռականությունը»³:

Վերջում Լիբանանի պառլամենտը միաձայն ընդունեց Ալֆրեդ Նակկաչի առաջարկած հետևյալ բանաձևը. «Լիբանանի պառլամենտը դատապարտում է «Մեծ Սիրիայի»

1 «Ժողովուրդի Ձայն», 28 նոյեմբերի 1946 թ.:

2 Նույն տեղում:

3 Նույն տեղում:

ստեղծման ծրագրերը և կառավարութիւնից պահանջում է պաշտոնական բողոք ուղարկել Անդրհորգանանի կառավարութեանը¹։

Այդ ծրագրերը դատապարտում են նաև Սիրիայի պառլամենտն ու կառավարութիւնը, ինչպես նաև Արաբական լիգայի խորհրդի քաղաքական կոմիտեն։ Այդ կոմիտեն մերժեց «Մեծ Սիրիայի» պլանը, ուշադրութեան առնելով այն հանգամանքը, որ նա հակասում է Արաբական լիգայի կանոնադրութեանը²։

Իսկ ինչպիսի՞ն էր Լիբանանի կառավարութեան դիրքը։ Այսպիսի իրադրութեան մեջ, երբ Լիբանանի և արաբական մյուս երկրների ղեմեկրատական ուժերը վճռականորեն ղեմ էին արտահայտվում «Մեծ Սիրիայի» ծրագրին, Լիբանանի կառավարութիւնը նույնպես պաշտոնապես հանդես եկավ նրա դեմ, Լիբանանի արտաքին գործերի մինիստր Համիդ Յրանժինե 1945 թ. նոյեմբերին հայտարարեց. «Ես շատ վարմացած եմ, որ ժամանակ առ ժամանակ հարկադրված ենք տարօրինակ խոսակցութիւններ լսել «Մեծ Սիրիայի» ստեղծման մասին, Լիբանանի կառավարութիւնը բազմիցս հայտարարել է, որ նա ամբողջովին մերժում է այդ զաղափարը»³։ Այդ տեսակետը Լիբանանի կառավարութիւնը կրկին հաստատեց 1946 թ. իր հայտարարութեան մեջ. «Մեծն Սիրիան շինք ուզեր ոչ Լիբանանով և ոչ ալ առանց Լիբանանի»⁴։

Սակայն պետք է նշել, որ Լիբանանի կառավարութիւնն իր այս քաղաքականութեան մեջ հետևողական չէր, շատ հաճախ տատանվում էր և պատրաստ էր դիմել կոպրոմիսների։ Դա պետք է բացատրել նրանով, որ իշխանութեան գլուխ անցած Լիբանանի կոմպրադորական բուրժուազիան իր դասակարգային բնույթի պատճառով հակված էր համագործակցելու իմպերիալիզմի հետ, նա շահագրգռված չէր ակտիվ հակաիմպերիալիստական պայքար մղելու Լիբանանի կառավարող շրջաններից, ֆեոդալ-կալվածատերերից, խոշոր առև-

1 ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 5440, л. 172.

2 Նույն տեղում, թթ. 174—175.

3 „L'Orient“, 26.XI.1945.

4 «Ժողովուրդի Ձայն», 22 նոյեմբերի 1946 թ.։

տրականներին և բուրժուականներից շատերը կապված էին անգլիական իմպերիալիզմի հետ և վերջինս նրանց միջոցով ազդում էր Լիբանանի կառավարության քաղաքականության վրա, ճնշում գործադրում և ձգտում հասնել այն բանին, որ Լիբանանի կառավարությունը ընդունի «Մեծ Սիրիայի» ծրագիրը:

Սակայն այդ տենդենցները բախվում էին երկրի հակա-իմպերիալիստական ուժերի պայքարին, հակասում էին ժողովրդական մասսաների և Լիբանանի ազգային շահերին: «Մեծ Սիրիայի» մեջ մտնելը ձեռնառու չէր նաև հենց իրեն՝ կոմպրոպրական բուրժուազիային, որովհետև Լիբանանի անկախությունը կորցնելը և Հաշիմիդների իշխանության ներքո անցնելը ոչ մի լավ բան չէր խոստանում նրան, Այստեղից էլ Լիբանանի կառավարության անհետևողականությունը և տատանումները «Մեծ Սիրիայի» հարցում: Նա մի կողմից պաշտոնապես հայտարարում էր, որ իրեն համար անընդունելի է «Մեծ Սիրիայի» ծրագիրը, իսկ մյուս կողմից ամեն կերպ ձգտում էր մերձենալ Իրաքի, Անդրհորդանանի և Թուրքիայի հետ: Լիբանանի կառավարության այդ տատանումների դեմ հանդես եկան երկրի դեմոկրատական ուժերը: Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունը 1946 թ. հունիսին հատուկ կոչով դիմեց Լիբանանի ժողովրդին, որով նա ժողովրդական զանգվածներին տեղյակ էր պահում, որ Լիբանանի արտաքին քաղաքականության մեջ սկսել է երևան գալ վտանգավոր ուղղություն: Այդ նոր ուղղությունը կայանում էր նրանում, նշում էր կոմունիստական կուսակցությունը, որ Լիբանանի կառավարությունը սկզբապես Լիբանանը դարձնել պոչը Ամմանի և Բաղդադի քաղաքականության¹: Ընդգծելով, որ այդ քաղաքականության նպատակն է ստեղծել «Մեծ Սիրիա», պառակտել արաբական ժողովուրդների միասնականությունը և համերաշխությունը իրենց ազգային անկախության համար մղվող պայքարում, կոմունիստական կուսակցությունը նշում էր. «Իսկապես ցավալի է տեսնել Լիբանանի մեջ պատասխանատու մարդիկ, որոնք կենտրոնին այս

1 ժողովրդագի Զայն, 27 հունիսի 1946 թ.:

վասնզավոր քաղաքականության ուղին, ուրկե կընթանան Ամմանի և Բաղդադի կարգ մը հայտնի քաղաքագետները¹։ Լիրանանի կոմունիստական կուսակցությունը կոչ էր անում ժողովրդական ղանդվածներին և դեմոկրատական ուժերին համախմբվել ու պահանջել, որ Լիրանանի կառավարությունը վարի անկախ քաղաքականություն՝ հիմնված միջազգային համադրման կցություն և Լիրանանի ինքնուրույնության պահպանման սկզբունքների վրա։

Լիրանանի կոմունիստական կուսակցության քարտուղար Նիքոլա Շավին իր «Լիրանանի արտաքին քաղաքականությունը Սիրիայի, արաբական երկրներու և մեծ պետությանց հանդեպ» հոդվածում անդրադառնալով այդ նույն հարցին, նշում էր, որ Լիրանանի արտաքին քաղաքականության այդ նոր կուրսը դեմ է թե՛ Լիրանանի և թե՛ նրա դրացի երկրների շահերին։ «Այն պահին, — գրում էր Նիքոլա Շավին, — երբ ուժեղացած է «Մեծ Սուրիո» ժրագրին համար կատարվող պրոպագանդը, Լիրանանի պաշտոնական շրջանակներուն մտածածնենք Ամմանի մոտենալու ձգտում մը, ինչ որ զարմանք կպատճառե ոչ միայն անոր համար, որ ան կզժվարացնե Սուրիո դիրքը, այլ մասնավորապես անոր համար, որ ամեն բանն առաջ դեմ է Լիրանանի շահերուն»²։

Լիրանանի կառավարության անհետևողականությունը «Մեծ Սիրիայի» հարցում ամենացայտուն կերպով դրսևորվեց նացիոնալ-սոցիալական կուսակցության նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքի մեջ։ Դա միակ ուժն էր Լիրանանում, որ բացեիրաց հանդես էր դալիս հանուն «Մեծ Սիրիայի»։ Այդ բանը քաջ հայտնի էր Լիրանանի կառավարությանը։ Ծվ շնայած այդ հանգամանքին Լիրանանի կառավարությունը, իհարկե, ոչ առանց անզլիացիների միջամտության, այդ կուսակցությունը լեզալ գործելու իրավունք տվեց։ Օգտվելով իրենց տրված հնարավորությունից այդ կուսակցությունը լայն գործունեություն ծավալեց հոգուտ «Մեծ Սիրիայի» գաղափարի։ Նրա այդ գործունեությունը հատկապես ակտիվացավ, երբ

1 «Ժողովուրդի Ձայն», 27 հունիսի 1946 թ.
2 Նույն տեղում, 22 հոկտեմբերի 1946 թ.:

պաշտոնապես առաջ քաշվեց «Մեծ Սիրիայի» ստեղծման պլանը, որի իրագործման մեջ անդլիական իմպերիալիստները և նրանց գործակալները մեծ տեղ էին հատկացնում այդ կուսակցությունը: Ու նա շհապաղեց արգարացնել իր վրա դրված հույսերը: 1946 թ. սեպտեմբերի 1-ին, օգտվելով լիբանանյան իշխանությունների թողալուցից նացիոնալ-սոցիալական կուսակցությունը Դհուր էլ Շուբրի մեջ բացահայտ ցույց կազմակերպեց ի պաշտպանություն «Մեծ Սիրիայի» ծրագրի: Կուսակցության անդամները ցույցի եկան ավտոմեքենաներով և դինված ատրճանակներով ու դաշույններով: Նրանցից մեկը հարցնում էր, թե ո՞վ պետք է ապրի: Մյուսները լսմբովին պատասխանում էին՝ մենք, Ալնուհետև նա հարցնում էր, թե մենք ո՞ւմ ենք պատկանում: Նրանք պատասխանում էին՝ Մեծ Սիրիային: Ցուցարարները խոսքն ուղղելով կուսակցության լիդեր Անտուան Սաադեին, որն այդ ժամանակ գտնվում էր Արզենտինայում, բղավում էին. «Ով առաջնորդ, մինչև մահ քու հետ ենք»: Վաղը երբ վերադառնաս, քեզ Սերայ՝ պիտի նստեցնենք¹: Եվ այս բոլոր խժգժությունները կատարվում էր Լիբանանի ոստիկանության աչքի առչև, որը գտնվում էր ցույցի վայրում՝ նրա թխաղաղ ընթացքը՝ ապահովելու նպատակով: Նացիոնալ-սոցիալական կուսակցության այս ցույցը խոր դժգոհություն առաջացրեց Լիբանանի գեմոկրատական շրջաններում: Իրենց զայրույթը հայտնելով այդ կուսակցության գործողությունների դեմ, նրանք միաժամանակ գատապարտում էին Լիբանանի կառավարության շչեղքը և գործողություններին շմիշամտելու դիրքը: Նրանք իրավացիորին նշում էին, որ չի կարելի գեմոկրատիզմի պատրվակի տակ ազատություն տալ ֆաշիստական թափթփուկներին:

1947 թ. մարտին Լիբանան վերադարձավ այդ կուսակցության լիդեր Անտուան Սաադեն, որին իր կուսակցության անդամները մեծ ընդունելություն ցույց տվին: Նա հանդես եկավ

1 Եժողովուրդի Ձայն, 4 սեպտեմբերի 1946 թ.:

2 Սերան Լիբանանի կառավարության ռեզիզենցիան է:

3 Եժողովուրդի Ձայն, 4 սեպտեմբերի 1946 թ.:

մի ճառով, որտեղ բացահայտ հայտարարեց, որ իր կուսակցութիւնը պայքարելու է «Մեծ Սիրիայի» ստեղծման համար: Դիմելով իր կուսակցութիւն անդամներին նա ասում է. «Ով ղովմիներ¹, ձեր ազգային ընկերութիւնը լավագույն թարգմանն է Հիւրանանի, Եամի², Պաղեստինի, Անդրհորդանանի և Միջագետքի բնակչութիւնը կամքին»³: Անտուան Սատդիի այս ելույթը ցնցող տպավորութիւն գործեց, Լիբանանի տարբեր խավերը և քաղաքական խմբերը իրենց բողոքն ու դայրութիւնն են արտահայտում այդ կապակցութիւնը: Լիբանանի առաջադեմ թերթերը նրա ելույթը համարում են դավաճանութիւն և պրովոկացիա: «Լ'Օրիան» թերթը պրովոկացիոն համարելով Սատդիի ճառը, նշում է, որ «Ղովմի» կուսակցութիւնը իր «ֆուրբերի» բերանով փաստեց, թե այդ կուսակցութիւնը լիբանանյան չէ: Ֆալանդիստների օրգան «Ալ-Ամալ»-ը ղովմիներին համարելով դավաճաններ, գրում էր, որ Լիբանանի մեջ դավաճանների համար տեղ չկա: Նա պահանջում էր դավաճաններին զենքով պատժել: Մի շարք շրջաններում տեղի են ունենում ցույցեր և բողոքի ելույթներ: 1947 թ. մարտի 2-ին Լիբանանի կոմունիստական կուսակցութիւնը բողոքի մեծ միտինգ կազմակերպեց Բեյրութում: Միտինգի մասնակիցները դատապարտելով Անտուան Սատդիի ելույթը ղովմիների կուսակցութիւնը համարում են դավաճանների կուսակցութիւն, որն աշխատում է հօգուտ իմպերիալիստների և դեմ է Լիբանանի անկախութիւնը: Այդ միտինգին արարներին հետ կողք-կողքի մասնակցում էին նաև հայերը, որոնք արար առաջադեմ ուժերի հետ միասին հանդես էին գալիս «Մեծ Սիրիայի» իմպերիալիստական ծրագրի դեմ: Այդ ծրագրի դեմ հանդես գալու համար նրանք ունեին նաև մեկ այլ պատճառ. դա ղովմիների կուսակցութիւնն թշնամակամբարներումն էր դեպի հայերը: Իր ստեղծման առաջին օրվանից՝ 1932 թվականից այդ կուսակցութիւնը անասնական ատելութիւն էր տածում հայերի նկատմամբ: Ուշադրութիւն

¹ Ղովմի կամ կաումի, եացիոնալ-սոցիալական շրջք ալ-կաումի ալ-իշթիմայի կուսակցութիւն կրճատ անվանումն է:

² Սիրիա:

³ «Բողոքուրդի Ձայն», 6 մարտի 1947 թ.:

հրավիրելով այդ հանգամանքի վրա շուվհ. Աղքաշյանը գրում էր. «Հայերու այս ինքնարուխ մասնակցութիւնը հասկանալի է այն բանով, որ ղովմիներն իրենց կազմութիւն առաջին օրեն անասնային ատելութիւն քարոզած են հայ ժողովրդին դեմ, պահանջելով դանոնք ծով թափել»¹. Այսպիսով, հայերի մասնակցութիւնը այդ միտինգին և ընդհանրապես «Մեծ Միրիայի» ծրագրի դեմ մղվող պայքարին պայմանավորված էր երկու հանգամանքով. նախ, որ նա սպառնում էր արաբական մի շարք երկրների ինքնուրույնութիւնը և նպաստում իմպերիալիզմի գիրքերի ամրապնդմանը և երկրորդ, վտանգի տակ էր գնում, ինչպես իրավացիորեն նշում էին Լիբանանի հայ ղեմակրատ գործիչները, արաբական երկրներում ապրող հայերի ֆիզիկական ղոյութիւնը:

1947 թ. մարտի 4-ին Տրիպոլիում ղովմիների և ժողովրդական մասսաների միջև արյունալի ընդհարումներ տեղի ունեցան, որի ժամանակ ղոհվեց 14 և վիրավորվեց 46 մարդ, Կարգը վերականգնելու համար ղեպքերին միջամտում են ոստիկանութիւնը և բանակը²:

Անտուան Սաադեի ելույթը և ղովմիների գործունեութիւնը քննութիւն առարկա դարձավ Լիբանանի պառլամենտի նիստում, որը կայացավ 1947 թ. մարտի 6-ին: Մի շարք դեպուտատներ բուռն կերպով դատապարտում են Ա. Սաադեի ճառը: Հանդես գալով պառլամենտի նիստում արտաքին գործերի նախկին մինիստր Համիդ Ֆրանժիէն նշեց, որ Սաադեն ոչինչ չի սովորել և ոչինչ չի մոռացել: Նա հաշվի չի առնում, որ Լիբանանի ներկա վիճակը բխում է 1943 թ. Աղգային պակտից և որ Լիբանանը անհերքելի իրողութիւն է³, Այնուհետև նա պառլամենտի անդամ Ժորժ Աքըլի հետ միասին կառավարութիւնից բացատրութիւն է պահանջում, թե նա ինչ միջոցներ է ձեռնարկել այդ կապակցութիւնում: Հանդես գալով կառավարութիւն անունից պրեմիեր-մինիստր Ռիադ Սուէր հայտարարեց, որ Անտուան Սաադեի ճառը վիրավորանք է Լիբանանի գերիշխանութիւնը և հակասում է 1943 թ. Աղգա-

¹ Ժողովրդի Ձայն, 6 մարտի 1947 թ.:

² ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 6700, л. 56.

³ Ժողովրդի Ձայն, 9 մարտի 1947 թ.:

յին պակտին: Նա վստահեցրեց պառլամենտին, որ կառավարությունը ճշմեւու է այդ պակտի և Լիբանանի անկախութեան դեմ ուղղված ամեն մի ելույթ¹: Ռ. Սուլը միաժամանակ տեղյակ պահեց պառլամենտի անդամներին, որ ոստիկանութեանը հրաման է տրված ձերբակալելու Անտուան Սաադեին, սակայն վերջինիս հաջողվել է ծագովել:

Չնայած այս համաժողովրդական ընդհանուր շարժմանը ընդդեմ «Մեծ Սիրիայի» ծրագրի, անգլիական իմպերիալիստները, ղովմիները և իմպերիալիզմի մյուս գործակալները շին դադարեցնում իրենց գործունեութեանը նրա իրականացման համար: Ընդհակառակը, նրանք որոշում են դիմել ավելի վճռական քայլերի: 1949 թ. հուլիսի 3-ին ղովմիները Լիբանանում պետական հեղաշրջման փորձ կատարեցին, ներանց ղինված ջոկատները երկրի տարբեր վայրերում հարձակում գործեցին ոստիկանական կայանների վրա: Կառավարութեանը ոտքի հանեց բանակը և ոստիկանութեանը²: Ղովմիները դիմեցին փախուստի: Սակայն նրանք հուլիսի 4-ի լույս 5-ի գիշերը դիմում են նոր հարձակման: Ղովմիները ղինված ավտոմատ հրացաններով և ատրճանակներով սիրիական սահմանից մտնում են Ռաշիայի շրջանը: Այստեղ նրանց և ոստիկանական զնդի միջև սկսվում է հրացանաձգութեան և ի վերջո ոստիկանական ուժերին հաջողվում է ղովմիներին փախուստի մատնել³: Ջինված մարտեր են տեղի ունենում նաև Մաշպարայի շրջանում:

Այս դավադրութեանը նախապատրաստված էր խնամքով: Դավադիրներն ունեին մշակված պլան: Նրանց տրամադրութեան տակ կար մեծ քանակութեամբ զենք, ղինամթերք, ավտոմեքենաներ և այլն: Դավադրութեան միջոցով ղովմիները հույս ունեին ղավթել իշխանութեանը և արդեն որպես կառավարող կուսակցութեան պայքարել «Մեծ Սիրիայի» ստեղծման համար: Սակայն ժողովրդի ղդոնութեան ու աշակ-

1 Ժողովուրդի Ձայն, 9 մարտի 1947 թ., ЦГАОР СССР, ф. 4459, оп. 1 с., ед. хр. 6700, л. 60.

2 «Արաբառ», Բեյրութ, 7 հուլիսի 1949 թ.:

3 Նույն տեղում, 8 հուլիսի 1949 թ.:

ցության և կառավարության արագ գործողությունների շնորհիվ հաջողվեց ձախողել այդ դավադրությունը:

Այդ կուսակցության շատ անդամներ ձերբակալվեցին, այդ թվում և նրա լիդեր Անտուան Սաադեն: Նա դատապարտվեց մահվան և անմիջապես գնդակահարվեց:

Այս դավադրության ճնշումը լուրջ հարված էր «Մեծ Սիրիայի» կողմնակիցներին:

Լիրանանի և արաբական մյուս երկրների ժողովուրդների ու առաջադեմ ուժերի երկարատև պայքարի արդյունքը եղավ այն, որ անգլիական իմպերիալիստներին և նրանց գործակալներին չհաջողվեց իրականացնել իրենց պլանները: Նրանք ստիպված էին գոնե առժամանակ հրաժարվել «Մեծ Սիրիայի» գաղափարից:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո շափազանց ակտիվանում է ամերիկյան իմպերիալիզմի գործունեությունը Մերձավոր և Միջին արևելքում: Նրան հրապուրում էին այդ շրջանի բնական հարստությունները, ստրատեգիական կարևոր դիրքը և շահույթներ ստանալու հնարավորությունները: ԱՄՆ-ը ամեն կերպ աշխատում էր կուլաններ ստեղծել Մերձավոր ու Միջին արևելքում իր դիրքերն ամրացնելու և Անգլիային ու Ֆրանսիային այնտեղից դուրս մղելու համար: Եվ Ասիայի, Եվրոպայի ու Աֆրիկայի միջև ընկած այդ կարևոր շրջանը վերածվեց տնտեսական ու քաղաքական պայքարի ասպարեզի իմպերիալիստական պետությունների միջև:

Բուրժուական պատմագրության մեջ միանգամայն սխալ դիրքերից են լուսաբանվում արաբական երկրներ, այդ թվում նաև Լիրանան, ամերիկյան իմպերիալիզմի տնտեսական ու քաղաքական ներթափանցման նպատակները: Որոշ պատմաբաններ, ինչպես օրինակ Վ. Ելը, այն տեսակետն են պաշտպանում, որ իբր Միացյալ Նահանգների ցանկությունն է օգնել արաբական երկրներին բարձրացնելու ժողովրդի կենսա-

մակարդակը, բարեփոխել ազդարային սիստեմը, զարգացնել արդյունաբերութիւնը և այլն¹, Նման ոչ ճիշտ տեսակետներ է պաշտպանում նաև Մոհամմեդ Շաֆի Աղվանին իր «Միացյալ Նահանգները և արաբական աշխարհը» գրքում, որտեղ տեղ են գտել մի շարք հակասական և իրարամերժ մտքեր: Հեղինակը մի կողմից ճիշտ կերպով ընդգծում է, որ արաբական երկրների ստրատեգիական կարևոր դիրքն էր, որ Միացյալ Նահանգներին ներգրավեց Արաբական արևելք, որ այդ շրջանը ստրատեգիական տեսակետից Միացյալ Նահանգների համար այնպես էական է, ինչպես Մեծ Բրիտանիայի համար, իսկ մյուս կողմից ոչ ճիշտ կերպով նա պնդում է, որ ԱՄՆ-ը ոչ մի մտադրութիւն չունի արաբական երկրներում ձեռք բերելու քաղաքական կամ ռազմական հենակետեր²: Մ. Աղվանին նշում է, որ միջամտութիւնը մյուս երկրների ներքին գործերին ամերիկացիներին թվում է «իմպերիալիստական», «ոչ-ամերիկյան» և «ոչ-գեմեկրատական»: Անկարող լինելով կամ շցանկանալով խորամուխ լինել հարցի էություն մեջ, նա անհիմն հայտարարում է, որ «Տրումենի դոկտրինայի» շնորհիվ առաջին անգամ արաբական երկրները տնտեսական ու տեխնիկական օգնութիւն ստացան իրենց ազգային կազմերը պատրաստելու, իրենց սեփական պլանները մշակելու և իրենց սեփական գործարանները կառուցելու համար³: Այստեղ ամերիկյան իմպերիալիզմի իսկական նպատակները թաքցրնելու մեջ Մ. Աղվանին շատ հեռու է գնում: Անվիճելի է, որ «Տրումենի դոկտրինան» երբեք ազգային արդյունաբերութիւնը զարգացնելու նպատակներ չի հետապնդել: Ընդհակառակը, նա ձգտել է արգելակել այդ զարգացումը: Յուսուֆ Խաթթար Հելուն նշում է, որ «Տրումենի դոկտրինան» նպատակ չունի զարգացնել արդյունաբերութիւնը, ինչպես հավանում են ցույց տալ որոշ քաղաքական գործիչներ ու պատմաբաններ, այլ ձգտում էր ամերիկյան կոալիտալի տի-

¹ W. Yale. The Near East. A Modern History, p. 431.

² Mohammed Shafi Aghwani, The United States and the Arab World, Allgarh, 1955, p. 110.

³ Նույն տեղում, էջ 104:

բապետութիւնը հաստատել թույլ զտրգացած երկրների ազգային արդունարեքութիւն վրա¹։

«Տրումենի դոկտրինան» դարձավ այն առաջին լարջ ղնքը, որի օգնութիւնք երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո ԱՄՆ-ը սկսում է իր էքսպանսիան Մերձավոր ու Միջին արևելք։ «Տրումենի դոկտրինան» լույս աշխարհ եկավ 1947 թ. դեկտեմբերի 12-ին։ Սկզբնական շրջանում նա տարածվում էր միայն Թուրքիայի և Հունաստանի վրա։ 1951 թ. կոնգրեսը որոշում ընդունեց նրա գործողութիւնները Մերձավոր ու Միջին արևելքի, այդ թվում նաև արաբական երկրների վրա տարածելու մասին։ Այդ դոկտրինան ընդունեցին և ըստ նրա 4-րդ կետի, տեխնիկական ու տնտեսական օգնութիւն» էին ստանում Աֆղանստանը, Եգիպտոսը, Իրաքը, Իրանը, Լիբիան, Սաուդյան Արաբիան, Իսրայելը, Հորդանանը և Պակիստանը։

1951 թ. մայիսի 29-ին Լիբանանի պրեմիեր-մինիստր Հուսէն Ուվեյնին ստորագրեց «Ընդհանուր համաձայնագիր Լիբանանի և ԱՄՆ-ի միջև տեխնիկական համագործակցութիւն մասին՝ «4-րդ կետի» ծրագրին համապատասխան»։ Դրանով Լիբանանը ևս մտավ «Տրումենի դոկտրինայի» գործունեութիւն ոլորտի մեջ։ Ըստ այդ համաձայնագրի պայմանների ԱՄՆ-ը պարտավորվում էր ա) Լիբանան ուղարկել իր տեխնիկական փորձագետներին տեխնիկական նախագծեր կազմելու համար, բ) ցուցադրման նպատակով տրամադրել ամերիկյան սարքավորում և լիբանանցիներին նոր մեքենաների և տրակտորների հետ վարվել սովորեցնել, գ) լիբանանյան մասնագետներ պատրաստել Լիբանանում, ԱՄՆ-ում կամ արևել այլ երկրում²։

Իր կողմից Լիբանանը, ըստ այդ համաձայնագրի պարտավորվում էր ամերիկյան փորձագետների տրամադրութիւն տակ դնել անհրաժեշտ հողատարածութիւններ, շենքեր, նյութեր, վճարել փոխադրման ծախսերը և այլն։ «4-րդ կետի»

¹ 2. III. 1963 «الاجبار»

² N. Burns, Technical Assistance in the Middle East—, Tensions in the Middle East, Baltimore 1958, p. 115.

միսիայի բոլոր անդամները ազատվում էին հարկից¹։ Ամերիկյան «տեխնիկական օգնությունը» ցույց էր տրվելու առողջապահության, լուսավորության, գյուղատնտեսության և շինարարության բնագավառում։ Այդ «օգնությունը» լիովին բացատրում էր արդյունաբերությունը, Ընդհանրականը, նա հրապարակ էր նետվել թույլ զարգացած երկրների, այդ թվում նաև Լիբանանի արդյունաբերական զարգացումը արգելակելու համար։ Այդ նպատակով ԱՄՆ-ի ներկայացուցիչների պատեր 1950 թ. ընդունեց օրենք, որը արտասահմանում ներգրավող ամերիկյան կապիտալին երաշխիք էր տալիս միայն այն դեպքում, եթե նա ներգրվեր այնպիսի ձեռնարկություններում, որոնց արտադրանքը չի մրցակցի ամերիկյան արտադրանքի հետ²։ Իսկ քանի որ ամերիկյան արդյունաբերական արտադրանքի ասորտիմենտը շատ լայն է և ամերիկյան արդյունաբերությունն արտադրում է ամեն ինչ, ապա գործնականում տեղական արդյունաբերության բոլոր արտադրանքներն էլ մրցակից են հանդիսանում ամերիկյանի համար։ Հետևաբար, ամերիկյան կապիտալիստները, ըստ այդ օրենքի, չէին կարող իրենց կապիտալները ներդնել արդյունաբերության բնագավառում։

Ամերիկյան քաղաքականության իսկական նպատակներն ըմբռնելու առումով մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում Լիբանանում «4-րդ կետի» միսիայի ղեկավար Պիտերի հայտարարությունը։ Պատասխանելով նրանց, սվքեր տրտնջում էին «Տրումանի դոկտրինայի» դեմ և դժգոհում, որ նա երկրի արդյունաբերական զարգացմանը չի նպաստում, նա նշում է. «4-րդ կետը» — դա ցուցադրման ծրագիր է և չի կարող գործել որպես ֆինանսական ինստիտուտ փոխառություններ տալու և ուղղակի տնտեսական օգնություն ցույց տալու համար³։

¹ «Политика США на Арабском Востоке» под ред. Б. Гафурова, Г. Бондаревского, Б. Данцига и Н. Халфина, М., 1961, стр. 167.

² „Journal of Commerce“, July 1950.

³ „Point 4 in Lebanon. A joint technical cooperation program“, Beirut, 1955, p. 7.

1950 թ. օրենքից, Պիտերի այս հայտարարութիւնից, ինչպես նաև «4-րդ կետի» միսիայի ամբողջ գործունեութիւնից պարզ երևում է, որ «Տրումենի ղոկտորինան» նպատակ չունեի նպաստել կիբանանի և մյուս երկրների տնտեսական զարգացմանը և բարձրացնել ժողովրդական մասսաների բարեկեցութիւնը, ինչպես բազմիցս հայտարարում էին Տրումենը և ԱՄՆ-ի մյուս պետական գործիչները: Յրանսիական տնտեսագետ Անդրե Լեբերժեն իր «Արաբական պետութիւնները և արումենյան ծրագրի 4-րդ կետը» հոդվածում քննութիւն անելով այդ հարցը, իրավացիորեն նշում է, որ «ամերիկյան սյրեզիդենտը յուրօրինակ պատկերացում ունի ազգային եկամուտը բարձրացնելու եղանակների մասին: Երագրի 4-րդ կետում բոլորովին չի դրվում ինդուստրիալիզացիայի հարցը»¹: Ա. Լեբերժեն շատ լավ է տեսնում այն կապը, որ կա ազգային եկամտի բարձրացման ու երկրի ինդուստրացման միջև, որ հնարավոր չէ բարձրացնել ժողովրդի կենսամակարդակը, առանց զարգացնելու արդյունաբերութիւնը: Այդ պատճառով էլ Ա. Լեբերժեն ամերիկյան սյրեզիդենտի հայտարարութիւնները թույլ զարգացած երկրների ժողովրդի կենսամակարդակի բարձրացմանը նպաստելու մասին համարում է դատարկ խոսքեր, որովհետև, ինչպես նշում է նա այդ նույն հոդվածում, ամերիկյան կառավարութիւնը ոչ միայն օգնութիւն ցույց չի տալիս թույլ զարգացած երկրների արդյունաբերութիւնի զարգացմանը, այլ, ընդհակառակը, ամեն կերպ փորձում է խոչընդոտներ ստեղծել այդ ուղղութիւնը:

Այստեղ տեղին է նշել, որ այն, ինչ պարզ էր ու հասկանալի ֆրանսիացի Անդրե Լեբերժենին, «անհասկանալի» էր լիբանանցի Շարլ Մալիքին: Նա, որ այդ ժամանակ կիրանանի մշտական ներկայացուցիչն էր ՄԱԿ-ում, իր «Մերձավոր արևելքը Արևելքի և Արևմուտքի միջև» հոդվածում մեծ գովեստներ է շռայլում «Տրումենի ղոկտորինայի» հասցեին: Նա «4-րդ կետի» ծրագրին վերագրում է ամբողջ աշխարհում տնտեսական ու սոցիալական շարիքները վերացնելու նպատակներ, մի պետութիւնը մյուս պետութիւնի հետ իր գիտե-

¹ „Le Moyen-Orient“, Paris, № 23, 1951.

լիքները, փորձը, տեխնիկան և հարստութունը կիսելու մի հիանալի օրինակ¹։

Սակայն «Տրումենի ղոկտրինայի» մասին այդ նույն կարծիքին չէին կիրանանի ժողովրդական զանգվածները, առաջագեմ գործիչները և ընդհանրապես դեմոկրատական ուժերը։ Նրանք գտնում էին, որ այդ ղոկտրինայի օգնությամբ ամերիկյան իմպերիալիզմը ցանկանում է ամբապնդել իր դիրքերը կիրանանում և նրան իրենից տնտեսական ու քաղաքական կախման մեջ դցել։ Այդ պատճառով էլ նրանք դեմ էին «Տրումենի ղոկտրինային» և գտնում էին, որ կիրանանի կառավարությունը պետք է հրաժարվի նրանից։ Սակայն կիրանանում կային բավականին ազդեցիկ ուժեր, որոնք շահադրժողված էին այդ ղոկտրինայի ընդունման մեջ և ամեն կերպ պաշտպանում էին այն։ Դա առաջին հերթին կիրանանի կոմպրադորական բուրժուազիան էր, որն ավելի ու ավելի էր կապվում ամերիկյան իմպերիալիզմի հետ։ Այնուհետև նրա պաշտպանությամբ հանդես էին գալիս ֆեոդալ-շեյխերը, որոնք հույս ունեին ամերիկյան «տեխնիկական օգնության» շնորհիվ բարձրացնել իրենց եկամուտները, «Տրումենի ղոկտրինայի» շերտ պաշտպանն էր պրեզիդենտ Բիշարա ալ-Խուրին։ Անձամբ նա և իր ընտանիքի անդամները մեծ կապեր ունեին ամերիկյան մոնոպոլիաների հետ։ Պրեզիդենտի քաղաքականությունից շատ բան էր կախված, որովհետև, ինչպես արդեն նշել ենք, նրա ձեռքում կենտրոնացված էր շափաղանց մեծ իշխանություն, որը նրան հնարավորություն էր տալիս անմիջականորեն ազդել կառավարության քաղաքականության վրա։

Եվ ահա այս երկու ուժերի՝ դեմոկրատական և պրոիմպերիալիստական ուժերի միջև ուժեղ պայքար ծավալվեց։ Դեմոկրատական կուսակցությունները, կազմակերպությունները, գործիչները, մամուլը և այլն հանդես էին գալիս այդ համաձայնագրի վավերացման դեմ։ Նրա դեմ հանդես էին գալիս նույնիսկ առանձին բարձրաստիճան պաշտոնյաներ և մի-

¹ Charles Malik, The Near East between East and West—The Near East and the great powers, Massachusetts, 1951, p. 22.

նիստընեք: Այսպես, «Տրումենի դոկտրինային» դեմ էր Լիբանանի գյուղատնտեսության մինիստր, Յուսուֆ Խարուֆին: Նա հայտարարեց, որ «4-րդ կետի» վերաբերյալ համաձայնագիրը ի հօգուտ Լիբանանի չէ՝¹: Նա պահանջում էր, որ համաձայնագրի մեջ հատուկ կետ մտցվի Լիբանանին գյուղատնտեսական մեքենաներ մատակարարելու մասին:

Ընդհանուր դժգոհությունը իր արտացոլումը գտավ նաև պառլամենտի արտաքին գործերի հանձնաժողովի գործունեության մեջ: 1951 թ. օգոստոսի 7-ին նա քննարկեց 1951 թ. մայիսի 29-ի համաձայնագրի հարցը, Արտաքին գործերի մինիստրությունը իր հայտարարության մեջ փորձում էր հանձնաժողովի անդամներին ցույց տալ ամերիկյան «օգնության» առավելությունները: Սակայն, ինչպես հաղորդում էր «Արարատ» թերթը «Լիբանանը և ամերիկյան 4-րդ կետի համաձայնությունը դժվարության մեջ» հոդվածում, «խորհրդարանական հանձնաժողովը այնքան ալ առավելություններ չտեսավ այս խնդրին մեջ և երկու մասի բաժանվեցավ՝ թեր և դեմ»²: Կառավարությունը հարկադրված էր հետաձգել հարցի քննարկումը: Եվ պետք է նշել, որ համաձայնագրի վավերացումը շատ ուշացավ: Նրա վավերացման հարցը կառավարությանը հաշտովեց պառլամենտի քննարկմանը ներկայացնել միայն 1951 թ. նոյեմբերի վերջերին: Սակայն այդտեղ ևս ամեն ինչ հարթ ու խաղաղ չանցավ: Պառլամենտի մի շարք անդամներ դեմ էին նրա վավերացմանը: Սաբրի Համադեն նշեց, թե «երկրագործական նախարարը իրեն հավաստած է, թե 4-րդ կետի համաձայնությունը վտանգավոր է»³: Պրեմիեր-մինիստր Արդալլա Յաֆին փորձում էր համոզել, որ այդ համաձայնագիրը ոչ մի վտանգ չի ներկայացնում, որ ամերիկացիները քաղաքական նպատակներ չեն հետապնդում: Նրանց ցանկությունն է, նշեց նա, Լիբանանին ամերիկացի մասնագետներ հայթայթել: Պատասխանելով նրան, պառլամենտի անդամ Սամի Սուհըր ասաց. «անօգուտ է օտար մաս-

¹ „L'Orient“, 4. VII. 1951.

² «Արարատ», 8 օգոստոսի 1951 թ.:

³ «Արարատ», 29 նոյեմբերի 1951 թ.:

նազեաները բերել: Մենք անոնցմե արդեն ունինք տասնյակ մը, որոնց մշակած ժրագիրներեն ոչ մեկը իրականացած է¹:

Սակայն կիրանանի կառավարութիւնը հաշվի չնստելով ղեմոկրատական ուժերի ցանկութիւններէ հետ և անտեսելով պառլամենտի մի շարք անդամների բացասական դիրքը, հասավ 1951 թ. մայիսի 29-ի ամերիկա-լիբանանյան համաձայնագրի վավերացմանը: Պառլամենտը 1951 թ. նոյեմբերի 27-ին 40 ձայնով ընդգծեմ 12-ի վավերացրեց այն: Ինչպես տեսնում ենք համաձայնագրի ստորագրման և վավերացման միջև ընկած է 6 ամսյա ժամանակաշրջան: Վավերացման այդպիսի ձգձգումը պետք է բացատրել նախ և առաջ երկրի ղեմոկրատական ուժերի բացասական դիրքով ու պայթարով: Մյուս կողմից իր նշանակութիւնն ունեցավ նաև Անգլիայի և Յրանսիայի դիրքը: Նրանք ճնշում էին գործադրում կիրանանի կառավարութեան վրա, ձգտելով ձախողել կիրանան ներթափանցելու ամերիկյան պլանները, որովհետև շատ լավ էին հասկանում, որ դա սպառնում է իրենց դիրքերին: Անգլիան ու Յրանսիան, շնայած նրանց միջև գոյութիւն ունեցող հակասութիւններին, միավորվել էին, որովհետև հրապարակ էր իջել ավելի ուժեղ գիշատիչ՝ ամերիկյան իմպերիալիզմը, որը սպառնալիքի տակ էր ղեռնակ հրկուսի էլ դիրքերը:

«Տրումանի դոկտրինան» սահմանափակում էր կիրանանի և այդ դոկտրինան ընդունած մյուս երկրների գերիշխանութիւնը: Այդ դոկտրինան ընդունած երկրները պարտավոր էին «ստրատեգիական» ապրանքների առևտուրը չկատարել սոցիալիստական երկրների հետ: Եվ երբ կիրանանի տնտեսութեան մինիստրութիւնը 1954 թ. թույլատրեց լիբանանցի մի առևտրականի նավթ վաճառել Լեհաստանին, ապա Բեյրութում ԱՄՆ-ի դեսպանութիւնը խիստ բողոք հայտնեց կիրանանի կառավարութեանը²: ԱՄՆ-ի կառավարութիւնը սպառնում էր, որ եթէ կիրանանը չդադարեցնի «ստրատեգիական» նյութերի արտահանումը սոցիալիստական երկրներ և

¹ «Արարատ», 29 նոյեմբերի 1951 թ.:

² «Политика США на Арабском Востоке», стр. 168; М. М а д ж - ы у б... стр. 103.

լկատարի «փոխադարձ անվտանգութիւն» պայմանները, ապա ամերիկյան ամեն տեսակի «օգնութիւն» նրան կդադարեցվի: Ինչպես տեսնում ենք սա բացահայտ ճնշում էր Լիբանանի կառավարութեան վրա: ԱՄՆ-ը իր կողմից տրամադրվող օգնութիւնը օգտագործում էր Լիբանանի ներքին գործերին միջամտելու և նրա արտաքին քաղաքական կուրսը իր համար ձեռնառու ուղղութեամբ տանելու համար: Եվ ամերիկյան իմպերիալիստներն այդ բանը չէին թաքցնում: Նրանք բացեի-բաց նշում էին, որ Լիբանանին և մյուս թույլ զարգացած երկրներին ցույց տրվող օգնութիւնը առանց պայմանի չէ, նա որոշակի նպատակներ է հետապնդում: Լիբանանում «Տրումենի դոկտրինայի 4-րդ կետի» իրականացման միտքայի ղեկավար Պիտերը Բելլութում տված իր պրես-կոնֆերանսում հայտարարեց. «ԱՄՆ-ում նախապատրաստվող բոլոր պլանները՝ տեխնիկական, տնտեսական և ռազմական օգնութեան վերաբերյալ, գտնվում են կոլեկտիվ անվտանգութեան ծրագրի շրջանակներին մեջ»¹: Սրանից պարզ երևում է, որ Լիբանանին ցույց տրվող ամերիկյան օգնութեան իսկական նպատակը ոչ թե նրան օգնելն էր հաղթահարելու իր տնտեսական հետամնացութեանը և բարձրացնելու ժողովրդի կենսամակարդակը, ինչպես փորձում էին հավատացնել ԱՄՆ-ի պետական գործիչները, այլ Լիբանանը ամերիկյան իմպերիալիզմի ստրատեգիական բազան վերածելը, քաղաքականապես ու տնտեսապես կախման մեջ գցելը: Լիբանանի դյուղատնտեսութեան միտքատր Յուսուֆ Խարուֆին անդրադառնալով այս հարցին հայտարարեց. «Ես շարունակում եմ պնդել, որ «4-րդ կետը» իրենից ներկայացնում է միայն առասպելական օգնութիւն և ես համոզվեցի, որ ամերիկացիները մեզ ոչինչ չեն տա մեր զեղեցիկ աչքերի համար. «4-րդ կետի» ծածկույթի տակ նրանք ուզում են իրենց սեփական պլաններն իրականացնել»²: Ամերիկյան այդ «սեփական պլաններին» և «Տրումենի դոկտրինային» իսկական նպատակները ավելի բացահայտ երևացին այն տարածայնութեանների մեջ, որ ծագեցին

¹ „L'Orient“, 10.V.1952.

² 1.III.1952 «التغراف»

Լիբանանում «4-րդ կետի» միախալի և Լիբանանի կառավարության միջև գոյություն ունենալիք փոխհարաբերությունների հարցի շուրջը: Սկզբում, քանի դեռ իշխանության գլուխ էր կանգնած Բիշարա ալ-Նուրին, այդ տարածայնությունների մասին նույնիսկ թույլ չէին տալիս խոսել: Ինչպես արդեն նշել ենք, ամերիկյան իմպերիալիստները Լիբանանում իրենց ծրագրերը կենսագործելու գործում հենվում էին պրեզիդենտ Բիշարա ալ-Նուրիի վրա: Սակայն երկրում խիստ դժգոհություն էր կուտակվել Բիշարա ալ-Նուրիի ուժի դեմ: Երկրի գեմոկրատական ուժերը և ժողովրդական մասսաները դժգոհ էին նրա ներքին և արտաքին քաղաքականությունից: Նրա պրեզիդենտության մոտ 10 տարիների ընթացքում խիստ վատացավ ժողովրդական մասսաների վիճակը. գնեքը բարձրանում էին, գործազուրկների թիվը աճում էր, ծաղկում էր կաշառակերությունը, սահմանափակվել էին գեմոկրատական ազատությունները և այլն: Իսկ արտաքին քաղաքականության բնագավառում նրա շահագանց մերձեցումը ամերիկյան իմպերիալիզմի հետ, «Տրումենի դոկտրինայի» ընդունումը, և վերջապես նրա պատրաստականությունը մասնակցել «միջինարևելյան հրամանատարությանը», այս բոլորը մեծ տագնապ էին առաջացնում գեմոկրատական ուժերի մոտ: Ստեղծված դրությունից դուրս գալու ելքը նրանք տեսնում էին Բիշարա ալ-Նուրիի ուժի մի տապալման մեջ: Լիբանանում 1952 թ. ստեղծվեց Ազգային ճակատ, որի մեջ մտան Ազգային կոնգրեսը և մի շարք բուրժուական խմբավորումներ: Պատվամեծություն Բիշարա ալ-Նուրիի ուժի մեջ ընդդիմադիր դեպուտատները միավորվեցին և ստեղծեցին այսպես կոչված Սոցիալիստական ճակատը, որը ղեկավարում էր Փամալ Զունրլատը: Ահա այս ուժերը պայքար ծավալեցին Բիշարա ալ-Նուրիի ուժի դեմ: Նրանք պահանջում էին պրեզիդենտի հրաժարականը: Նրանց կոչով երկրում ընդհանուր գործադու սկսվեց: Բիշարա ալ-Նուրին իր տիրապետությունը պահպանելու համար փորձեց օգտագործել բանակը, սակայն բանակի հրամանատար Շիհաբը հայտարարեց, որ բանակը ժողո-

վերջի դեմ չի գործի: Բիշարա ալ-Խուրին հարկադրված 1952 թ. սեպտեմբերի 18-ին հրաժարական տվեց: Այդ առաջույն հեղափոխությունից» հինգ օր անց, 1952 թ. սեպտեմբերի 23-ին պառլամենտը պրեզիդենտ ընտրեց Փամիլ Շամունին, որ հայտնի էր իր պրոանգլիական տրամադրություններով: Ընդհանրապես 1952 թ. սեպտեմբերյան իրադարձությունների մեջ անգլիական իմպերիալիզմը մեծ դեր խաղաց: Բիշարա ալ-Խուրիի պրոամերիկյան ուժի մի տապալման գործում նա վարպետորեն օգտագործեց ժողովրդական մասսաների դժգոհությունը երկրի քաղաքական կուրսից և օժանդակելով այդ ուժի մի հակառակորդ և իրեն համակիր քաղաքական գործիչներին, հասավ այն բանին, որ Բիշարա ալ-Խուրիի տապալումից հետո Լիբանանում իշխանությունն անցավ պրոանգլիական ուժերի ձեռքը:

1952 թ. սեպտեմբերյան իրադարձությունները ժողովրդական դժգոհության արտահայտություն լինելու հետ միասին, անգլիական և ամերիկյան մրցակցության արտահայտությունն էր, որի ժամանակ անգլիական իմպերիալիզմը շոշափելի հարված հասցրեց ամերիկյան իմպերիալիզմին: 1952 թ. սեպտեմբերյան դեպքերից հետո Լիբանանի կառավարությունը հասարակական կարծիքին տեղյակ պահեց կառավարության և «4-րդ կետի» միսիայի միջև գոյություն ունեցող տարածանությունների և վերջինիս հավակնությունների մասին:

«4-րդ կետի» միսիան Լիբանանի կառավարությունից պահանջում էր, որ իրեն իրավունք տրվի, զանց առնելով Լիբանանի արտաքին գործերի մինիստրությանը, ուղղակի կապեր հաստատել Լիբանանի բոլոր մինիստրությունների և պետական հիմնարկների հետ: Ամերիկացիների այս պահանջը հակասում էր անկախ և զերիշխան պետությունների միջև գոյություն ունեցող փոխհարաբերությունների պրակտիկային և հանդիսանում էր բացահայտ միջամտություն Լիբանանի ներքին գործերին:

Տարածանությունների մյուս առարկան այն էր, որ միսիան պահանջում էր իր խորհրդականներն ժամանակ Լիբանանի բոլոր մինիստրություններում և պետական հիմնարկներում, որոնք կապված են Լիբանանում «4-րդ կետի» միսիայի

գործունեության հետ՝ Ըստ որում, այդ խորհրդական-ներին տրամադրության տակ պետք է դրվեին բոլոր պետական, տնտեսական, ֆինանսական և այլ բնույթի տվյալներ: Փաստորեն դա դատնալու էր լեզալիզացիայի ենթարկված հետախուզության ազդու: Միսիան պահանջում էր, որ կիրանանում միսիայի անդամներին վերաբերվեն որպես զիվանագետներին, այդտեղից բխող բոլոր հետևանքներով, նա պահանջեց, որ միսիայի և նրա անդամների կողմից ներածվող բոլոր ապրանքները ազատվեն մաքսային տուրքերից:

Հարաբերությունները միսիայի և կիրանանի կառավարության միջև է՛լ ավելի սրվեցին 1952 թ. հոկտեմբեր-նոյեմբեր ամիսներին Հարավային կիրանանի Կասմիյեի շրջանում ոտոզման ծրագիրը իրականացնելու կապակցությամբ: Ամերիկյան կողմը պահանջում էր, որ իրեն աշխատանքներին հետևելու այնպիսի իրավունք տրվի, ինչպես կիրանանի կառավարությանը, որ նա իրավունք ունենա անմիջապես հսկել ծախսերի վրա: Բացի այդ նա պահանջում էր, որ միսիայի ներկայացուցիչը մասնակցի կապալների բաշխման հանձնաժողովի աշխատանքներին և ունենա վետոյի իրավունք: Այս պահանջը առաջադրելով ամերիկյան իմպերիալիստները ձգտում էին, որ այդ կապալները ընկնեն միայն ամերիկյան կամ ամերիկա-իրանանյան ընկերությունների ձեռքը և կանխեն նրանց օգտագործումը անգլիացիներին և ֆրանսիացիներին կողմից: Հանգես գալով պառլամենտի նիստում, կիրանանի սլեմյեթ-մինիստր Խալիդ Շիհաբը 1952 թ. նոյեմբերի 13-ին հայտարարեց, որ միսիան ամբողջ հսկողությունը ուղղում է իր ձեռքը վերցնել և «կիրանանի կառավարության հրահրությունը հանգեցնել զրոյի: Սակայն կառավարությունը մերժեց այդ պահանջները և ուղղում է այդ աշխատանքների վրա հսկել ինքնուրույն, ամերիկյան միսիայի վրա դնել հսկողությունը աշխատանքների վրա միայն տեխնիկական տեսակետից»²:

¹ 27.XII.1952. «الهدى»

² 7 XII.1952, «الاحرار», بيروت.

Սվ վերջապես միսիան պահանջում էր, որ իրեն իրավունք տրվի ոչ միայն հսկելու աշխատանքների կատարման, վարկերի բաշխման վրա, այլ նաև «4-րդ կետի» օգնություններ կատարված աշխատանքներից ապագայում ստացվող շահույթների վրա¹:

Ինչպես տեսնում ենք, ամերիկյան այս պահանջները հակասում էին իրանանի անկախության և զերիշխանության սկզբունքներին: Դա բացահայտ միջամտություն էր իրանանի ներքին գործերին, Սվ եթե այդ պահանջները ընդունվեին, ապա ամերիկյան միսիան փաստորեն կդառնար մի պետություն պետության ներսում:

Ամերիկյան միսիայի պահանջները խոր զայրույթ առաջացրին ամբողջ երկրում, իրանանի առաջագիմ ուժերը այդ պահանջների ընդունումը հավասարազոր էին համարում նոր մանդատի ընդունման հետ: «Ալ-Ահրար» թերթը գրում էր, որ «մենք զերազասում ենք շտանալ այդպիսի օգնություն, որպեսզի նոր մանդատի տակ շրնկնենք»²: Այդ նույն տեսակետն էր արտահայտում նաև «Ալ-Հադիֆ» թերթը, նշելով, որ «Տրումենի դոկտրինայով» տրվող ամերիկյան օգնությունը» պայմանավորված է նոր մանդատի ընդունման հետ³:

«4-րդ կետի» միսիայի քաղաքականության դեմ տեղի ունեցան ժողովրդական ելույթներ: Բիլլուրթի և իրանանի բազմաթիվ շրջաններից աշխատավորների պատվիրակությունները այցելում էին թերթերի խմբագրությունները և ներանց հանձնում բողոքի պետիցիաներ, Պառլամենտի և կառավարության հասցեով ստացվում էին հեռագրեր ու նամակներ, որով հասարակ մարդիկ պահանջում էին շղիջել ամերիկյան ճնշման առջև: Դեմոկրատական ուժերը պահանջում էին երկրից արտաքսել «4-րդ կետի» միսիան, որովհետև նրա ներկայությունը հարված էր հասցնում իրանանի զերիշխանությունը:

¹ „L'Orient“, 4.I.1953.

² 28.XI.1952 «الاحرار»

³ 27.XII.1952 «الهدى»

«Տրումենի գոկտրինայի» և ամերիկյան միսիայի պահանջների դեմ իրենց բողոքն են հայտնում Բեյրութի ամերիկյան համալսարանի ուսանողները: Նրանք ամերիկա-լիբանանյան համաձայնագիրը համարում էին «անհամատեղելի երկրի տնտեսական և քաղաքական գերիշխանության հետ»¹, նույն բնույթի բողոք են հայտնում նաև ֆրանսիական համալսարանի ուսանողները, որոնք պահանջում էին դադարեցնել ամերիկյան միսիայի գործունեությունը իրանանում: Ջանազան թերթերի խմբագրություններն են այցելում Բեյրութի, Տրիպոլիի, Ջոնյայի, Ռահրիի, Բայնուի և այլ շրջանների աշխատավորների պատվիրակությունները, որոնք ներանց հանձնում են տասնյակ հազարավոր լիբանանցիների կողմից ստորագրված խնդրագրեր՝ ամերիկյան «օգնությունը» մերժելու պահանջով: Այսպես օրինակ, միայն Բայնուի և Ռահրիի (Աքքարի շրջան) գյուղերի պատվիրակության ներկայացրած խնդրագրի տակ կար շորս հազար հինգ հարյուր ստորագրություն²:

Այսպիսի պայմաններում, հրա բարձրացել էր հակաիմպերիալիստական պայքարի ալիքը և ժողովրդական մասսաները պահանջում էին շնչկրկել ամերիկյան ձգտումների առջև, իրանանի կառավարությունը հայտարարեց, որ իր համար ամերիկյան առաջարկություններն անընդունելի են: Նա միաժամանակ ավելացրեց, որ եթե ամերիկյան կողմը համառոտ պնդել իր պահանջների ընդունման վրա, ապա լիբանանի կառավարությունը հարկադրված կլինի շեղյալ հայտարարել ամերիկա-լիբանանյան համաձայնագիրն ընդհանրապես: Ամերիկյան կողմը հարկադրված եղավ զիջել: Նա հրաժարվեց իր պահանջներից և 1953 թ. հունվարի 12-ին կնքեց համաձայնագիր «4-րդ կետի» ծրագրով նախատեսվող աշխատանքների իրականացման վրա համատեղ ամերիկա-լիբանանյան հսկողություն սահմանելու մասին: Համաձայնագրում շեշտվեց, որ ամերիկյան փորձագետների գործու-

¹ БИКИ, 22 января 1953 г. № 10 стр. 1.

² Նույն տեղում, 27 հունվարի 1953 թ. № 12, էջ 2:

նեությունը պետք է սահմանափակվի տեխնիկական հսկողու-
թյուն իրականացնելով: Այսպիսով լուրջ հարված հասցվեց
Լիբանանի ներքին գործերին ազատորեն միջամտելու և երկրի
գերիշխանութունը ոտնահարելու ամերիկյան իմպերիա-
լիստների պլաններին:

Ամերիկյան իմպերիալիզմը այս հարցում հարկադրված
եղավ նահանջել դեմոկրատական ուժերի ճնշման ներքո և,
բացի այդ, չէր ցանկանում հարցականի տակ դնել իր ազդե-
ցությունը և դիրքերը Լիբանանում: Նա լավ էր հասկանում,
որ եթե ինքը չդիչի և իր դիրքերը կորցնի, ապա դա կնպաս-
տի իր մրցակիցներին՝ Անգլիայի և Ֆրանսիայի դիրքերի ամ-
րապնդմանը: Ուստի ԱՄՆ-ին ձեռնտու էր որոշ զիջումներ
կատարել և Լիբանանում իր միտքն պահելու իրավունքն ունե-
նալ, քան թե ամեն ինչ կորցնել, որովհետև միտքայի պահպա-
նումը հնարավորություն կտար այս կամ այն կերպ ազդել Լի-
բանանի կառավարության քաղաքականության վրա և ուժե-
ղացնել իր դիրքերը Արաբական արևելքի այդ երկրում:

Իսկ ի՞նչ միջոցառումների համար էր նախատեսվում
ամերիկյան «օգնությունը» և ի՞նչ նպատակների համար էր
օգտագործվում այն:

Ընդունելով ամերիկյան «օգնությունը» Լիբանանի կա-
ռավարութունը կարծում էր, թե այն կարող է օգտագործել
երկրի տնտեսության, այդ թվում ոռոգման սխտեմի զար-
գացման, հիդրոկայանների կառուցման և նույնիսկ արդյու-
նաբերության զարգացման համար: Սակայն այդ նպատակով
ամերիկյան ֆոնդերի օգտագործումը չէր մտնում ամերիկյան
կառավարության պլանների մեջ: Ամերիկա-լիբանանյան հա-
մաձայնագրի կնքման առաջին տարին Լիբանանին տրվեց 5
մլն. դոլար: Բայց այդ բոլոր փումարը ծախսվեց միտքայի աշ-
խատակիցների և փորձագետների վճարման վրա: «Տելե-
գրաֆ» թերթը գրում էր, որ «Լիբանանում իր գտնվելու ամ-
բողջ ժամանակամիջոցում «4-րդ կետի» միտքն բոլոր վար-
կերը ծախսել է ամերիկյան ծառայողների վրա և ոչ մի օգ-
տակար միջոցառում չի ձեռնարկել նախագծված ծրագրերի

իրականացման ուղղութիւնը»¹: Ամերիկյան միսիայի աշխատողները վարձատրվում էին շափազանց բարձր նորմաներով: Այսպես, օրինակ, միսիայի ամենացածր սատիճանավորը յուրաքանչյուր ամիս ստանում էր 800—1200 լիբանանյան լիրա, իսկ բարձր սատիճանավորը՝ 4000 լիբանանյան լիրա: Մինչդեռ լիբանանյան ամենաբարձր սատիճանավորը ստանում էր ընդամենը 350—450 լիբ. լիրա², Հետագա տարիներին ևս «Տրումենի գոկտրինայի 4-րդ կետով» ցույց տրվող «օգնութիւն» զգալի մասը ծախսվում էր ամերիկյան միսիայի պահանջների բավարարման վրա:

Միսիան շահագրգռված չէր կարևոր տնտեսական միջոցառումների ծրագրեր նախապատրաստել և, առավել ևս, իրագործել այն: Նա նախագծերի կազմումը ձգձգում էր, չէր շտապում նրանք մինչև վերջ հասցնել: Միսիայի այդ գործունեութիւնը խիստ դժգոհութիւն էր առաջացնում երկրում: «Ալ-Ամալ» թերթը այդ կապակցութիւնը գրում էր. «Ստիպված ենք խոստովանել, որ «4-րդ կետի» հիման վրա տրվող վարկերի օգնութիւնը մինչև այժմ ոչ մի կարևոր միջոցառում չի կենսագործվել»³: Դրանով պետք է բացատրել այն հանգամանքը, որ թեև Լիբանանին 1950—1957 թթ. նախատեսվել էր 35,8 մլն. դոլար, սակայն իրականում նրան հանձնելից այդ գումարի 52,5 տոկոսը⁴:

Երբ կնքվում էր ամերիկա-լիբանանյան համաձայնագիրը, երկու կողմերն էլ հայտարարում էին, որ «4-րդ կետը» նպաստելու է Լիբանանի գյուղատնտեսութիւն զարգացմանը, լուծելու է նրա կարևոր պրոբլեմները և բարձրացնելու գյուղացիների կենսամակարդակը: Սակայն իրականում ի՞նչ տեղի ունեցավ, Փաստորեն «4-րդ կետի» միսիան հրաժարվեց ֆինանսավորել Լիբանանի տնտեսութիւն զարգացման համար շափազանց մեծ նշանակութիւն ունեցող Լիթանիի գետի

¹ 23.XII.1952 «التلغراف»

² 14.XII.1952 «للصرخة، بيروت»

³ 30.XI.1952 «العمل»

⁴ «Политика США на Арабском Востоке», стр. 170.

հիդրոտեխնիկական կառուցումները: Հայտնի է, որ այդ գետի վրա կառուցվելու են մի շարք հիդրոէլեկտրակայաններ, կիթանիի ժրագրով նախատեսվում էր մեծ շահով զարգացնել ոռոգման սխեման: ԱՄՆ-ը հրաժարվեց իր «օգնության» ֆունդից ֆինանսավորել կիթանիի ժրագրի իրագործումը: Նա միայն կազմեց տեխնիկական նախագիծը, որը կիրանանի վրա նստեց մոտ 1 մլն. դոլար¹:

Գյուղատնտեսության բնագավառում ամերիկյան միսիայի կատարած ամենամեծ միջոցառումը պետք է համարել Էրեբ փորձակայանների կազմակերպումը Տյուրսուում, Թերբուլում և Ալ-Արդում: Կիրանանի կառավարությունը տրամադրեց անհրաժեշտ հողատարածությունը, որոշ կառույցներ և իր վրա վերցրեց ծախսերի մի մասը²: Իսկ ամերիկացիները ցուցադրում են նորագույն գյուղատնտեսական մեքենաներ, ոռոգման նոր մեթոդներ, կառուցում են դոմ, սիլոսի աշտարակներ և այլն: Միսիայի պարտականությունների մեջ էր մտնում նաև տեղացիներին սովորեցնել այդ նույն մեքենաների հետ վարվելու եղանակը և տիրապետել գրառատնտեսական աշխատանքների մեթոդներին, Սակայն ամերիկացիները այդ ուղղությամբ շատ քիչ աշխատանք էին տանում: Նրանք շահագրգռված չէին իրենց փորձը հաղորդել լիրանանցիներին: Ուստի պատահականություն չէ, որ, ինչպես նշում է Ն. Բըրնսը, նրբ 1955 թ. Թերբուլի փորձակայանը հանձնվեց կիրանանին, ապա այնտեղ շկային տեխնիկական որակավորում ունեցող աշխատողներ, որպեսզի աշխատանքը կատարեն պատշաճ կերպով³: Ինչպես նշեցինք, միսիան կառուցեց նաև ցուցադրական դոմ ժամանակակից տեխնիկայով: Նրա արժեքն էր 128 հազար դոլար: Ամերիկյան քաղաքական մեկնարան Ջ. Սոկոլսկին անդրադառնալով դրան և նշելով, որ 128 հազար դոլարի արժողությամբ դոմը ցուցադրվում է տարեկան 100 դոլար եկամուտ ունեցող լիրանանյան գյուղացուն, գրում էր. «Ինչպիսի անհեթեթություն, կիրա-

¹ «Политика США на Арабском Востоке», стр. 171.

² N. Burns, Technical assistance in the Middle East, p. 119.

³ նույն տեղում:

նանյան գյուղացիները նայելով այդ գոմին պետք է ասեն, թե որ խարերան է դա արել... Սվ, ձնոքը դնելով սրտին, խոստովանեցեք, թե արդյոք շատ կան ամերիկյան ֆերմերներ, որոնք ունեն 128 հազար գոլար արժողությամբ գոմ»¹:

«4-րդ կետի» միսիան բավականին լայն իրավունքներից էր օգտվում: Նա նույնիսկ բռնագրավում էր գյուղացիների հողաբաժինները, նրանց վրա «փորձեր» կատարելու նպատակով: Լիրանանի պառլամենտի անդամ Ադիբ Ֆերզելին պաշտոնապես հայտարարեց, որ «4-րդ կետի» վարչությունը բունի ուժով կյուրացնե հողաբաժիններ այդ շրջանին (Բեքայի— Ն. Ը.) մեջ, ըստ կամո որոշելով հողին արժեզինը:

Անոնք, որ կամերժին հանձնել իրենց հողը գեշ վարժունքի կենթարկվին «4-րդ կետի» պաշտոնյաներուն կողմն»²:

Պարզ է, որ այսպիսի միջոցներով ու մեթոդներով չէր կարելի զարգացնել Լիրանանի գյուղատնտեսությունը: Նրա զարգացման և գյուղացիությունից վիճակի բարելավման համար անհրաժեշտ էր փոխել ազրարային հարաբերությունները և վերացնել ֆեոդալական սեփականությունը: Ամերիկացիները ոչ միայն շահագրգռված չէին այդ միջոցառումների կիրառման մեջ, այլ, ընդհակառակը, ինչպես նշում է Անդրե Լեբերժեն, «ամերիկյան կառավարությունը սերտորեն համագործակցում է այդ ֆեոդալական փոքրամասնության հետ»³:

Մենք արդեն նշել ենք, որ ամերիկյան «օգնությունը» չէր նախատեսում կապիտալ ներդրումներ կատարել և չէր կազմում արդյունաբերական օբյեկտների կառուցման նախագծեր:

Ամերիկյան «օգնությունը» լրիվ և հաշոգ իրագործվում էր այն բնագավառներում, որոնք ունեին ստրատեգիական և ռազմական նշանակություն, ինչպես օրինակ, ավտոստրադաների, օդանավակայանների կառուցում, Բեյրութի և Տրիպոլիի նավահանգիստների ընդլայնում և այլն: 1954—1956 թթ. այդ միջոցառումների վրա ծախսվեց 12,6 մլն. դոլար կամ «օգնության» համար տրամադրված ամբողջ գու-

¹ «Политика США на Арабском Востоке», стр. 172.

² «Արարատ», 21 նոյեմբերի 1953 թ.:

³ „Le Moyen-Orient“, 1951, № 23.

մարի 50 տոկոսը¹։ Այստեղ զարմանալու ոչինչ չկա, որովհետև, ինչպես նշել է լիբանանում «4-րդ կետի» միսիայի ղեկավար Պիտերը, լիբանանին և արաբական մյուս երկրներին ցույց տրվող սմին մի «օգնություն» պայմանավորված է կոնկրետիվ անվտանգության ծրագրի պահանջներով։

Այս բոլորից պարզ երևում է, որ «Տրումենի ղոկտրինայի» իսկական նպատակն էր ոչ թե նպաստել լիբանանի և մյուս թույլ զարգացած երկրների տնտեսության զարգացմանը և բարելավել աշխատավորական մասսաների վիճակը, այլ ներթափանցել լիբանանի տնտեսության մեջ, միջամտել նրա ներքին գործերին, ուժեղացնել ամերիկյան իմպերիալիզմի դիրքերը այնտեղ և օգտագործել այն իր ռազմաստրատեգիական նպատակների համար։ «Ազգային արդյունաբերության փրկությունը ու նրա զարգացման ուղիների ապահովումը, — գրում է Յ. Հելուն, — երբեք չեն կարող իրականանալ ոչ «4-րդ կետի» և ոչ էլ ամերիկյան «օգնությունների» ու «վարկերի» միջոցով»², լիբանանի տնտեսության զարգացմանը կարելի է հասնել երկրի անկախության ամրապնդման, տնտեսապես իմպերիալիզմի տիրապետությունից ձերբազատվելու, ազգային արդյունաբերությունը հովանավորելու և տնտեսական ու քաղաքական կյանքում բարեփոխումներ կիրառելու քաղաքականության միջոցով։

Արաբական արևելքում ծավալված ազգային-ազատագրական շարժումները 40-ական թվականների վերջերին և 50-ական թվականների սկզբներին նոր թափ ստացան։ Արաբական ժողովրդական մասսաները ցանկանում էին վերջնականապես ազատագրվել իմպերիալիզմի կապանքներից։ Ըստ որում ազատագրման տակ նրանք հասկանում էին թե՛ քաղաքական և թե՛ տնտեսական ազատագրումը։ 1948 և 1952 թթ. զինված ապստամբություն տեղի ունեցավ Իրաքում։ Իրաքի

¹ «Политика США на Арабском Востоке», стр. 172.

² 2.III.1963 («الاجابة»)

դեմոկրատական ուժերը պահանջում էին վերացնել 1930 թ. անդր-իրաքյան պայմանագիրը, ամրապնդել երկրի անկախությունը, աղդայնացնել նավթարդունաբերությունը և այլն: 1951—1952 թթ. մասսայական լայն շարժումներ տեղի ունեցան Եգիպտոսում, որոնք շատ հաճախ վերածվում էին զինված ընդհարումների ժողովրդական զանգվածների և անգլիական իմպերիալիստների միջև: Եգիպտոսի ժողովուրդը պահանջում էր շեղյալ հայտարարել 1936 թ. անգլո-եգիպտական պայմանագիրը և վերականգնել Եգիպտոսի օրինական իրավունքները Սուեզի ջրանցքի վրա: Երկրի անկախությունը ամրապնդելու և իմպերիալիզմից տնտեսապես ազատագրվելու համար իրենց պայքարը ակտիվացրին Սիրիայի և Լիբանանի դեմոկրատական ուժերը: Նման լարված վիճակ էր ստեղծվել նաև արաբական մյուս երկրներում:

Հակաիմպերիալիստական պայքարի այս նոր վերելքը լուրջ սպառնալիք էր ստեղծում իմպերիալիստական պետությունների աղդեցությունը: Նա հարցականի տակ էր դնում նրանց տիրապետությունը Մերձավոր արևելքի այդ շրջանում: Այդ բանը, անշուշտ, հասկանում էին արևմտյան իմպերիալիստական տերությունները: Ուտի նրանք ազգային ազատագրական շարժումները ճնշելու և արաբական երկրներում իրենց դիրքերը պահպանելու համար նոր միջոցներ ու ուղիներ են փնտրում և հրապարակ նետում զանազան ծրագրեր ու պլաններ: Այդ նոր միջոցների մեջ իմպերիալիստական տերությունները մեծ տեղ էին հատկացնում տարբեր բնույթի ռազմական խմբավորումներ ստեղծելու ծրագրերին, որ տարբեր անվան տակ նրանք առաջ էին քաշում 50-ական թվականների սկզբներին: Արաբական երկրներ էին այցելում մերթ անգլիական և մերթ ամերիկյան ռազմական ու քաղաքական զործիշները, որոնք փորձում էին համոզել արաբական երկրների կառավարություններին մտնել այդպիսի ռազմական խմբավորումների մեջ: Այդ նպատակով 1951 թ. սկզբներին արաբական մի շարք երկրների մայրաքաղաքներն այցելեց Միշին արևելքում անգլիական ցամաքային ուժերի գլխավոր հրամանատար գեներալ Ռոբերտսոնը և Մեծ Բրիտանիայի արտաքին գործերի մինիստրության արևելյան բաժնի ղեկա-

վար Ֆերլոնշը: Փետրվարի 5-ին նրանք ժամանեցին Բեյրութ,
և հանդիպումներ տնեցյան պրեզիդենտ Բիշարա ալ-Խուրիի և
լիբանանյան բանակի գլխավոր հրամանատար զենքալ Շի-
հաբի հետ: Նրանց միջև տեղի ունեցած բանակցությունների
ժամանակ շոշափվեցին ռազմական և քաղաքական տարբեր
խնդիրներ: Գինեբալ մոտերտոտնը փորձում էր իմանալ, թե
ինչ շափուլ է լիբանանը ցանկանում մասնակցել ժողովուրդ
«Մերձավոր արևելքի պաշտպանական բլոկում» և պարզել ի-
բանանի ռազմական ու տնտեսական հնարավորությունները¹:
Անգլիան ցանկանում էր, որ լիբանանի մասնակցությունը այդ
բլոկին լինի ոչ թե սիմվոլիկ, այլ իրական: Անգլիական զե-
ներալը ձգտում էր հասնել այն բանին, որ լիբանանի ու արա-
բական մյուս երկրների կառավարությունները համաձայնվեն
«անհրաժեշտության» զեպտում թույլատրել իրենց տերիտո-
րիաները «գաշնակիցներին» զորքերը մտցնել: Սա փաստորեն
նախկին գաղութային ռեժիմը վերականգնելու քողարկված
փորձ էր: Արևմտյան իմպերիալիստները ցանկանում էին
«օրինական» օկուպացման իրավունք ձեռք բերել:

Ռոտերտոտնի և Ֆերլոնշի այցելութունը խոր դժգոհու-
թյուն առաջացրեց լիբանանում: Առաջագոյն գործիչների մի
պատվիրակութուն այցելեց պրեզիդենտ Բիշարա ալ-Խուրիին
և զգուշացրեց նրան, որ լիբանանի վրա մեծ վտանգ է կախ-
վել, որ շպետք է թույլ տալ նրա օկուպացումը արևմտյան տե-
րությունների կողմից: Պրեզիդենտը պատվիրակությանը պա-
տասխանեց, որ բոլոր լիբանանցիները հանդես են գալիս հա-
նուն երկրի անկախության և օտարերկրյա օկուպացման դեմ:
«Սակայն,— ավելացնում է նա ձեռքերը թափահարելով,—
ինչ կարող ենք անել մենք, եթե օկուպացիան իրականացվի
բռնի ուժով»²: Պատվիրակության անդամները նրան պատաս-
խանում են, որ հարկավոր է բոլոր ընդդիմադիր ուժերը միա-
վորել և ստեղծել ազգային ճակատ: Պրեզիդենտը լսում է և
նրանց այս դիտողութայնը ոչինչ չի պատասխանում: Ծվ դա
պատահական չէր: Պրեզիդենտը և կառավարող շրջաններից

¹ 5.II.1951 «بيروت»

² 8.II.1951 «الهدف»

շատերը կապված էին արևմտյան տերութիւններին և մոտոպոլիտատական ընկերութիւններին հետ: Թեև նրանք չէին համարձակվում բացահայտորեն հանդես գալ իմպերիալիստական պլանների պաշտպանութիւնով, բայց այդ պլանների դեմ էլ ակտիվ պայքար չէին մղում, ցուցարբերում էին մեծ տատանումներ:

Լիբանանի կառավարութիւնը ենթադրելով, որ ցույցեր կարող են լինել Ռորերտոսի ալցելութիւնի դեմ, ձեռք առավ նախազգուշական միջոցառումներ, Նա մորիլիզացրեց ոստիկանութիւնը և ժանդարմերին, Բացի այդ, Նա Բելրութ բերեց լրացուցիչ զինվորական մասեր: Չնայած դրան փետրվարի 5-ին Բելրութում տեղի ունեցավ բողոքի ցույց, որը ոստիկանութիւնը ճնշեց զենքի օգնութիւնով: Բելրութցիները կրկին հանդես եկան փետրվարի 7-ին: Նրանք կրում էին հսկայանգլիական և հակաամերիկյան լոզունգներ¹: Բողոքի ալիքը Բելրութից տարածվեց երկրի բոլոր վայրերը: Ցույցեր տեղի ունեցան Տրիպոլիում, Սայգայում, Ջահելիում և մյուս վայրերում: Թերթերը տպեցին Լիբանանի տարբեր շրջանների՝ Տրիպոլիի, Տյուրոսի, Բաալբեկի, Բեշմեզիի և այլ վայրերի աշխատավորների բողոքի հեռագրերը: Փետրվարի 10-ին հրապարակվեց Լիբանանի խաղաղութիւնը կողմնակիցների կողմ, որտեղ ասված էր, որ «ոչ մի բան չի կարող արգարացնել Ռորերտոսի մեր երկիր ալցելութիւնը, Մենք հայտարարում ենք, որ հրաժարվում ենք որևէ պայմանագրով մեր երկիրը կապել այնպիսի բլոկի հետ, որի նպատակն է մեր երկիրը ներգրավել պատերազմի մեջ, գրավել մեր օդանավակայանները, նավահանգիստները, օկուպացնել և այն դարձնել պատերազմի թատերաբեմ»²:

Ժողովրդական այս լայն շարժման ճնշման ներքո Ռորերտոսը հարկադրված էր հեռանալ Լիբանանից իր հետ կոնկրետ ոչինչ շտանելով: Լիբանանի կառավարող շրջանները վախենալով դեմոկրատական ուժերի ընդլզումից շահամար-

¹ «Արաբա», 8 փետրվարի 1951 թ.:

² 10.11.1951 «الشرق»

ձակվեցին որևէ կոնկրետ պայմանով կապվել անգլիական պահանջներին հետ:

Ռոբերտսոնի մեկնումից հետո Քեյրուֆ և Գամասկոս այցելեց ԱՄՆ-ի պետական դեպարտամենտի Մերձավոր արևելքի, Հարավային Ասիայի և Աֆրիկայի գործերի վարչության պետ Մաքգիս, նրա այցելության նպատակն էր, բացի «պաշտպանական բլոկի» համար հող նախապատրաստելուց, շեղոքացնել անգլիական զինեբալ Ռոբերտսոնի այցելության ազդեցությունը: Ամերիկյան իմպերիալիստները վախենում էին, որ զինեբալ Ռոբերտսոնին կհաջողվի ստեղծել սիրիահորդանանյան-իրաքյան միացյալ բանակ: Իսկ դա կուժեղացներ Անգլիայի դիրքերը Արաբական արևելքում ի վնաս ամերիկյան շահերի:

Լիրանանի դեմոկրատական ուժերը հասկացնել տվին Մաքգիսին, որ իրենք թանկ են գնահատում Լիրանանի անկախությունը, որ նրանք այդ հարցի շուրջը երբեք չեն սակարկի և պատրաստ են մինչև վերջը պաշտպանել երկրի պաշտպանությունն ու անկախությունը: Նրանք հայտարարեցին. «Մենք մեզ կնկատենք բոլորովին ազատագրված օտար մանդատներն և մենք երբեք չպիտի ընդունինք նորեն օտարի լուծի տակ ինչալ: Ժողովուրդը պատրաստ է մինչև իր արյան վերջին կաթիլը պաշտպանել իր անկախությունը»¹:

Քե' Ռոբերտսոնի և Քե' Մաքգիս արաբական երկրներ կատարած այցելությունների նպատակն էր հող նախապատրաստել նրանց ռազմական խմբավորումների մեջ ներգրավելու համար, ընդդիմադիր ուժերին շեղոքացնել և իրենց համակիրներին հավատ ու վստահություն ներշնչել:

Նախատեսելով ռազմական բլոկների ստեղծում, ամերիկյան իմպերիալիստները գտնում էին, որ այդ գործուղվածությունը դեբը պատկանելու է իրենց, որ Անգլիայի դարը անցել է և նա չի կարող առաջվա նման առաջին ջութակ լինել: Ամերիկյան հայտնի տեսաբան Ստյուարդ Օլսոպը իր «ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը Միջին արևելքում» հոդվածում բացահայտ գրում էր. «Անգլիան այլևս մենակ չի կարող տի-

¹ «Արաբառ», 31 մարտի 1951 թ.:

բայետեի այս շրջանում»¹։ Նա նշում էր, որ անգլիական կա-
ռավարման ավանդական սիստեմը փլվում է և հարկավոր են
նոր մեթոդներ ու նոր ուժեր։ Այդ նոր ուժը, որ աստիճա-
նաբար, բայց անողոք դուրս էր մղում անգլիական իմ-
պերիալիզմին Մերձավոր ու Միջին արևելքից, ամերիկ-
յան իմպերիալիզմն էր։ Սա վկայում էր ուժերի նոր փոխ-
հարաբերության մասին։ Դրա արտահայտությունն էր նաև
այն, որ հիմա Մերձավոր ու Միջին արևելքի նկատմամբ ա-
ռաջագրվող դանադան պլանների ու ծրագրերի հեղինակը մի-
այն Անգլիան չէր, ինչպես դա տեղի էր ունենում մինչև 50-ա-
կան թվականների սկիզբը։ Այժմ Անգլիան ստիպված էր հաշ-
վի առնել նաև ԱՄՆ-ի շահերը և ցանկությունները։ Հենց դրա-
նով պետք է բացատրել այն փաստը, որ «միջինարևելյան
հրամանատարություն» ստեղծելու պլանը առաջ քաշվեց ոչ
միայն Անգլիայի կողմից, այլ ԱՄՆ-ի, Անգլիայի, Յրանսիայի
և Թուրքիայի կողմից։

1951 թ. հոկտեմբերի 13-ին վերահիշյալ պետությունները
դիմեցին Եգիպտոսին, Սիրիային, Լիբանանին, Իրաքին,
Մաուդյան Արաբիային, Ծմենին, Հորդանանին և Իսրայելին
«միջինարևելյան հրամանատարություն» ստեղծելու առա-
ջարկով։ Նրա մեջ պետք է մտնեին նաև Ավստրալիան, Նոր
Զելանդիան և Հարավ-Աֆրիկյան միությունը, թեև նրանք ոչ
մի առնչություն չունեին Միջին արևելքի պաշտպանության
հետ և նրանից հեռու էին մի քանի հազար կիլոմետր։

Չորս պետությունները առաջարկում էին արաբական
երկրները և Իսրայելը արտաքին ազդեսիայից պաշտպանելու
նպատակով հիմնել միջինարևելյան հրամանատարություն,
որի նստավայրը պետք է լիներ Կահիրեն։ Ըստ ԱՄՆ-ի, Անգ-
լիայի, Յրանսիայի և Թուրքիայի պլանի Մերձավոր ու Միջին
արևելքի երկրների ռազմական ուժերը պետք է ենթարկվեին
այդ հրամանատարությանը։ Նրա տրամադրության տակ
պետք է դրվեին այդ երկրների ռազմական բազաները, նա-
վահանգիստները և կոմսանիկացիաները։ Միջինարևելյան
հրամանատարությունը պետք է իրավունք ունենար օտար-

¹ „New York Herald Tribune“, 16.XII.1951.

երկրայառաջմական ուժեր տեղադրել այդ երկրների տերիտորիաներում, Նա պետք է կապ հաստատեր Հյուսիս-ատլանտյան պակտի հետ¹։

Ինչպես տեսնում ենք «միջինարևելյան հրամանատարութիւնը» դա Մերձավոր ու Միջին արևելքի երկրները արևմտյան իմպերիալիստական պետութիւնների ողորմածութեանը հանձնելու, նրանց ռազմական օկուպացիայի ենթարկելու պլանն էր։

Այդ հրամանատարութեան ստեղծման անհրաժեշտութիւնը արևմտյան իմպերիալիստական պետութիւնները փորձում էին հիմնավորել նրանով, որ իբր Մերձավոր ու Միջին արևելքի երկրներին սպառնում էր Սովետական Միութիւնը։ Այդ սխալ տեսակետը պաշտպանութիւն գտավ մի շարք բուրժուական պատմաբանների կողմից։ Զ. Հուրևիցը արդարացնելով շորս պետութիւնների իմպերիալիստական քայլը գրում էր, որ «բաշնակիցները մտահոգված էին իրենց անվտանգութիւնը ՍՍՀՄ-ից ապահովելու հարցով»²։ Երևակայական «սովետական ագրեսիայի» մասին է խոսում նաև Հ. Հոսկինսը։ Նա նշում էր, որ Յրանսիայի կողմից իր տիրապետութիւնները կորցնելու, Անգլիայի դիրքերը թուլանալու և միջինարևելյան պետութիւնների անկայունութեան պատճառով Մերձավոր ու Միջին արևելքում առաջացել էր վակուում, որը Ռուսաստանին ուղղակի հրավիրում էր միջամտել այդ երկրների գործերին³։ Նա գտնում էր, որ դա լուրջ վտանգ էր ներկայացնում Մերձավոր ու Միջին արևելքին և ամբողջ «ազատ աշխարհին», հետևաբար, արևմտյան տերութիւնները պարտավոր էին միջոցներ ձեռք առնել իրենց անվտանգութիւնը պաշտպանելու համար։

Այս տեսակետը միանգամայն սխալ է ու մտացածին։ Իրականում Սովետական Միութիւնը երբեք չի սպառնացել Մերձավոր ու Միջին արևելքի կամ որևէ այլ շրջանի երկրներ-

¹ «Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record: 1914—1956», vol. II. p. 330.

² Նույն տեղում, էջ 329.

³ H. Hoskins, The Middle East problem area in world politics, p. 275.

րին, Սովետական ազրեսիայի վերաբերյալ «թեզը» անհրաժեշտ էր արևմտյան տերութուններին իրենց իմպերիալիստական պլանները քողարկելու համար: Դա լույ մի պատրվակ էր նրանց ձեռքին արարական երկրների վրա իրենց ռազմական հսկողությունը սահմանելու համար:

Իրականում «միջինարևելյան հրամանատարության» պլանը առաջ քաշելու իսկական մոտիվները թաքնված էին հետևյալում:

Արարական երկրներում ծավալված ազգային ազատագրական շարժումները հարցականի տակ էին դնում արևմուտյան տերութունների դիրքերը Մերձավոր ու Միջին արևելքում: Ժողովրդական մասսաների և հատկապես բանվոր դասակարգի հակաիմպերիալիստական պայքարը քանի դնում ուժեղանում և առնականանում էր: Իմպերիալիստական պետություններն ի վիճակի չէին առանձին-առանձին հաշվեհարդար տեսնել ժողովրդական ելույթների հետ և կանգնեցնել ազգային ազատագրական շարժման ալիքը: Ստյուարտ Օլսոպը գրում էր. «... որպեսզի կանգնեցվի Միջին արևելքի արհաման պրոցեսը նախքան նրա զնալը Չինաստանի ուղիով, Միացյալ Նահանգները պետք է իրենց ապահովեն ազդեցություն լծակով այս բացառիկ կարևոր շրջանում»¹: Ս. Օլսոպի խոսքերից պարզ երևում է, որ ամերիկյան իմպերիալիստների մտահոգության առարկան արարական ժողովուրդների ազգային-ազատագրական հեղափոխական պայքարի կանխումն էր ու նրա հետագա զարգացման արգելակումը: Ահա այդ խնդրի իրականացման համար արևմտյան տերութունները վճռեցին միասնական ճակատով հանդես գալ, քանի որ դա շոշափում էր նրանց բոլորի շահերը և հրապարակ նետեցին «միջինարևելյան հրամանատարության» ստեղծման պլանը: «Միջինարևելյան հրամանատարության» առաջին և կարևոր խնդիրը ազգային ազատագրական շարժումների ճնշումն էր: Սակայն դա միակը չէր: Մերձավոր ու Միջին արևելքը հետաքրքրություն էր ներկայացնում արևմտյան տերութուններին նաև ստրատեգիական դիրքի, նյութական և մարդկային

¹ „New York Herald Tribune“, 1Բ. XI¹. 1951.

ռեսուրսների տեսակետից: Ամերիկյան վիցե-ազմիրալ Ռ. Լիրբին իր «Մերձավոր արևելքի ռազմաստրատեգիական կարևորությունը» հոդվածում գրում էր, որ Մերձավոր արևելքը մեծ նշանակություն ունի «ազատ աշխարհի» համար: Նրա այդ նշանակությունը կայանում է նրա դիրքի և նյութական ռեսուրսների մեջ¹, 1952 թ. դեկտեմբերին արտաքին հարաբերությունների հարցերի խորհրդի Զիկագոյի մասնաճյուղում «ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը Միջին արևելքում» ղեկուցումով հանդես եկավ ԱՄՆ-ի պետական քարտուղարի Մերձավոր արևելքի, Հարավային Ասիայի և Աֆրիկայի գործերի գծով տեղակալ Հենրի Բայրոուզը: Նա ներկաներին բացատրեց թե ԱՄՆ-ը իր քաղաքականության մեջ ինչ տեղ է հատկացնում Մերձավոր արևելքին և ինչ իմաստով է նա ԱՄՆ-ին հետաքրքրություն ներկայացնում: Ը. Բայրոուզը բացօթյա հայտարարեց, որ այդ շրջանի կարևորությունը կայանում է նախ և առաջ նրա ստրատեգիական կարևոր դիրքի մեջ: Նա նշեց, որ այդ իմաստով նա առանձնահատուկ նշանակություն է ձեռք բերում Արևելքի և Արևմուտքի միջև մղվող պայքարում, այդտեղից են անցնում կարևոր միջազգային ավիագծերը, Սուեզի ջրանցքը և այլն: Այնուհետև Ը. Բայրոուզը ընդգծեց Մերձավոր արևելքի նյութական ռեսուրսների կարևորությունը և հատկապես նավթային հսկայական պաշարների առկայությունը: Նա հատկապես ուշադրություն դարձրեց այն հանգամանքի վրա, որ այստեղ գտնվում են նավթի հետախուզված համաշխարհային պաշարների համարյա կեսը: Եվ վերջապես նա խոսում է Մերձավոր արևելքի մարդկային ռեսուրսների մասին, նշելով, որ այդ երկրներում ապրում է մոտ 65 մլն. մարդ²:

Այսպիսով, Մերձավոր ու Միջին արևելքի երկրները Արևմուտքին պետք էին որպես ստրատեգիական բազա ուղղված ՍՍՀՄ-ի դեմ: Նա ձգտում էր նրանց մարդկանց օգտագործել որպես թնդանոթի միս ապագա պատերազմում և բացի այդ իր ձեռքից բաց չթողնել այդ շրջանի նյութական

¹ „Tensions in the Middle East“, Baltimore, 1958, p. 32.

² «Бюллетень Государственного департамента США», 15 декабря 1952 г.

հարստությունները և առաջին հերթին նավթը: Ահա այս խընդիրներն էր կոչված իրականացնել «միջինարևելյան հրամանատարությունը» և ոչ թե կանխել «սովետական ազրեսիան», որն իրականության մեջ գոյություն չունի:

Քամալ Ջունբուատը իրավացիորեն նշում էր, որ արևմուտքյան իմպերիալիստական տերությունները առաջ քաշելով Միջին արևելքի «պաշտպանողական» ծրագիրը նպատակ ունեին «պարխապ կանգնեցնել Սովետական Միության տերիտորիայի շուրջը ու բոլորովին էլ նպատակ չունեին զորացնել արաբական պետություններին և նրան հնարավորություն տալու դիմագրավել Իսրայելին ու իմպերիալիզմի դավերը»¹:

1951 թ. նոյեմբերի 21-ին Սովետական կառավարութայունը նոտաներ հանձնեց կիրանանի, ինչպես նաև Եգիպտոսի, Միրիայի, Սաուդյան Արաբիայի, Իրաքի, Ծմենի և Իսրայելի կառավարութայուններին: Իր նոտայում Սովետական կառավարութայունը բացահայտում էր «միջինարևելյան հրամանատարութայան» ստեղծման իսկական պատճառները և ցույց տալիս, որ նա ընդհանուր ոչինչ չունի Մերձավոր ու Միջին արևելքի անվտանգութայան պաշտպանութայան և այդ շրջանի երկրների ազգային շահերի հետ: Սովետական կառավարութայունը նշում էր, որ «միջինարևելյան հրամանատարութայան» ստեղծումը նշանակում էր Մերձավոր ու Միջին արևելքի երկրների օկուպացում Ատլանտյան բլուկի երկրների դիմաց ուժերի կողմից, որը «չէր կարող չհասցնել այդ երկրների կողմից իրենց անկախութայան և գերիշխանութայան կորցնելուն»²: Իր նոտայում Սովետական կառավարութայունը անհեթեթություն էր համարում այդ ուղղմական խմբավորումը ստեղծելը արտաքին «ազրեսիայի» սպառնալիքով արգարացնելը: Սովետական Միութայունը զգուշացնում էր արաբական երկրների կառավարութայուններին և ժողովուրդներին շխարվել ու չհավատալ իմպերիալիստական հերյուրանքներին: «Այդ կապակցութայամբ, — ասված էր նոտայում, — Սովետական կա-

¹ Կեմալ Ենբլատ, «حقيقة الثورة اللبنانية», ص ٥٢.

² «СССР и Арабские страны», стр. 105.

ուսվարությունը անհրաժեշտ է համարում ընդգծել այն հանրահայտ փաստը, որ Սովետական կառավարությունը Սովետական պետության գոյության առաջին իսկ օրերից հասկացողությամբ ու համակրանքով է վերաբերվել Արևելքի ժողովուրդների ձգտումներին և նրանց պայքարին հանուն ազգային անկախության ու գերիշխանությունն¹:

1951 թ. նոյեմբերի 24-ին Սովետական կառավարութունը նոտաներ հղեց նաև ԱՄՆ-ի, Անգլիայի, Զբանսիայի և Թուրքիայի կառավարություններին, Նշելով, որ նրանք ուզում են օկուպացնել Մերձավոր ու Միջին արևելքի երկրները և նրանց վերածել իրենց ռազմական պլանցդարմին, Սովետական կառավարութունը հայտարարում էր, որ ինքը բանահրաժեշտ է համարում հրավիրել ԱՄՆ-ի կառավարության ուշադրութունը այն բանի վրա, որ նա չի կարող անցնել այդ նոր ագրեսիվ պլանների կողքից, որոնք արտահայտվում են միջինարևելյան հրամանատարության ստեղծման մեջ այն շրջանում, որը դառնում է Սովետական Միության սահմաններից ոչ հեռու²: Նա հետագա բարդությունների համար ամբողջ պատասխանատվությունը դնում էր ԱՄՆ-ի, Անգլիայի, Զբանսիայի և Թուրքիայի կառավարությունների վրա:

Սովետական կառավարության այս երկու նոտաները մեծ շափով օգնեցին Մերձավոր ու Միջին արևելքի երկրների կառավարություններին ու ժողովուրդներին ճիշտ կողմնորոշվելու և արևմտյան պետությունների իմպերիալիստական պլաններին դիմադրություն ցույց տալու գործում:

Պետք է նշել, որ արաբական երկրների, այդ թվում նաև Լիբանանի ժողովուրդները և առաջադեմ գործիչները չէին հավատում սովետական ագրեսիայի՝ վերաբերյալ առասպելներին: Ընդհակառակը, նրանք լավ էին հիշում, որ արաբական երկրների նեղ օրերին Սովետական Միությունը միշտ էլ օգնության ձեռք է մեկնել նրանց:

Լիբանանի Ազգային համագումարի նախագահ Սալիմ Իդրիսը իր հայտարարություններից մեկում մերկացնելով

¹ «СССР и Арабские страны», стр. 105.

² Նույն տեղում, էջ 108:

«Սովետական ազրեսիայի» վերաբերյալ արևմտյան իմպերիալիստների հերյուրանքները, նշում էր. «ես չեմ տեսնում, թե Ռուսաստանը մեզ սպառնում է: Ընդհակառակը, նա մեզ պաշտպանել է մեզ համար ամենակրիտիկական պահերին: Նա մեր նկատմամբ միայն փոխադարձ հասկացողություն և բարի մտադրություններ է հանդես բերել և մեզ օգնություն է ցույց տվել, մինչդեռ արևմտյան տերությունները միայն ժողովուրդների ստրկացման են ձգտում»¹: Լիբանանի խաղաղության կողմնակիցների հայտնի ղեկավարներից մեկը՝ Ժորժ Հաննան հայտարարեց, որ «միջինարևելյան հրամանատարությունը» մի ազրեսիվ պակտ է ուղղված արաբական ժողովուրդների ազգային ազատագրական շարժումների, ՍՍՀՄ-ի և մյուս սոցիալիստական երկրների դեմ: Նա նշեց, որ Սովետական Միությունը Լիբանանում և արաբական մյուս երկրներում չունի ոչ մի կոնցեսիա, ոչ մի բազա, ոչ մի շահագործողական ընկերություն և չի սպառնում նրանց: Սպառնալիքը գալիս է միայն ու միայն Արևմուտքի իմպերիալիստական պետություններից²:

«Սովետական ազրեսիայի» վերաբերյալ «թեզի» մերկացմամբ հանդես եկավ նաև Լիբանանի մամուլը: «Աշ-Շարք» թերթը գրում էր, որ «...արաբական ժողովուրդների և Սովետական Միության ժողովուրդների միջև թշնամանքի և լարված հարաբերությունների ոչ մի պատճառ գոյություն չունի, որովհետև Սովետական Միությունը չի օկուպացնում արաբական աշխարհի ոչ մի մասը»³: Իսկ «Ալ-Իթթիհադ ալ-Լյուբնանիյա» թերթը նշելով, որ շորս պետությունները արաբական երկրների նկատմամբ Ռուսաստանին անհիմն են վերագրում ազրեսիվ նպատակներ, գրում էր. «Ի պատասխան դրա մենք հայտարարում ենք, որ համաձայն իր ավանդությունների Ռուսաստանը չի կռվում իր ընդարձակ տերիտորիայի սահմաններից դուրս և նա չունի ոչ մի տերիտորիալ և գաղութարարական հավակնություններ: Ռուսաստանը ոչ ոքի չի

¹ 11.XI.1951 «الصرخة»

² 21.X.1951, بيروت, «كل شيء»

³ 16.X.1951 «الشرق»

սպառնում»¹։ Այսպիսի փաստերը շատ շատ են։ Սակայն այսքանն էլ բավարար է հաստատելու, որ Լիբանանի ժողովրդական զանգվածները, առաջագիմ գործիչները և մամուլը չէին հավատում «սովետական սպառնալիքների» գոյությանը, Հետևաբար, նրանց համար անընդունելի էր այն վերսիսիան, որ «միջինարևելյան հրամանատարությունը» ստեղծվում էր արաբական երկրներին «սովետական հարձակումից» պաշտպանելու համար։ Այլ կերպ ասած վերանում էր նաև այդ ռազմական խմբավորմանը միանալու անհրաժեշտությունը։

«Միջինարևելյան հրամանատարության» պլանը, ինչպես նշվեց, նախատեսում էր ռազմա-օդային և ռազմա-ծովային բազաներ ստեղծել արաբական բոլոր երկրներում։ Այդ պլանի համաձայն Լիբանանում նրա, ավելի ճիշտ ԱՄՆ-ի, Անգլիայի և Ֆրանսիայի տրամադրության տակ էին գրվելու Ջունիայի (Բելրուսից ոչ հեռու) և Սուբի ռազմա-ծովային բազաները, Ռայյակի ռազմա-օդային բազան, ինչպես նաև մի հողամաս Մերջաբունում՝ ցամաքային զորքերի համար բազա կառուցելու նպատակով²։ Արևմտյան տերությունները միաժամանակ պնդում էին, որ իրենց իրավունք տրվի արաբական երկրներում աստմային զենքի պահեստներ կառուցել³։ Բացի սրանից, ինչպես նշում էր «ԱՔ-Քայար» թերթը Անկարայի խորհրդակցությունում, որտեղ որոշվեց արաբական երկրներին առաջարկել մտնել «միջինարևելյան հրամանատարության» մեջ, ԱՄՆ-ը, Անգլիան և Ֆրանսիան համաձայնության էին եկել, սր պատերազմի կամ նրա վտանգի զեպքում ԱՄՆ-ը կօկուպացնի Իսրայելը, Անգլիան՝ Եգիպտոսը, իսկ Ֆրանսիան՝ Սիրիան և Լիբանանը⁴։

Այս բոլորը կասկած չէին թողնում, որ ԱՄՆ-ը, Անգլիան, Ֆրանսիան և Թուրքիան հետապնդում էին ակնհայտ իմպե-

¹ 14.XI.1951 «الاتحاد اللبناني»

² 14.XI.1951 «البيرق»

³ 31.X.1951 «الشرق»

⁴ 20.X.1951 «الطيار» بیروت

րիալիստական նպատակներ և որոշել էին ինչ գնով էլ լինի «կուսպացնել Մերձավոր ու Միջին արևելքի երկրները»:

Իսկ ի՞նչ դիրք զբաղեցին Լիբանանի տարբեր քաղաքական ուժերը «միջինարևելյան հրամանատարություն» ստեղծելու շրջապատում կատարվողների առաջարկության նկատմամբ:

Լիբանանում կային ուժեր, որոնք բացահայտ հանդես եկան այդ առաջարկության պաշտպանությունում: Դրանք հիմնականում կոմպրադորական բուրժուազիայի, ինչպես նաև ֆեոդալ-կալվաձատերերի որոշ շրջանների ներկայացուցիչներն էին, որոնք կապված էին արևմտյան իմպերիալիստների հետ և որոնք ահ սարսափի մեջ էին ժողովրդական շարժման թափից ու դեմոկրատական ուժերի աճումից: Այդ ծրագրի պաշտպանությունում հանդես եկան, օրինակ Ազգային բյուրո կուսակցությունը, հայտնի ֆինանսական տուզ, Լիբանանի արտաքին գործերի պառլամենտական հանձնաժողովի նախագահ Անրի Ֆարառնը, ինչպես նաև ուրիշներ: Արտահայտելով այդ շրջանների տրամադրությունը՝ Վերջին թիվեր 1951 թ. հոկտեմբերի 27-ին, այսինքն շրջապատումների համատեղ առաջարկից ուղիղ երկու շաբաթ անց գրում էր, որ արարական երկրները չպետք է անտեսեն արևմտյան տերություններին: Նրանք պետք է ընդունեն, որ համատեղ պաշտպանության սխտեմը համապատասխանում է արարական երկրների ազգային շահերին: Ելնելով դրանից նա պահանջում էր «շտապել Արևմուտքից օգնություն ստանալու գործում»¹:

Ինչ վերաբերում է Լիբանանի կառավարությանը, ապա նա սկզբում սպասողական դիրք զբաղեցրեց: Նա միանգամից կողմ չարտահայտվեց այդ շրջապատումների առաջարկին, սակայն դեմ էլ չարտահայտվեց: Դա պետք է բացատրել նախ և առաջ նրանով, որ եթե Լիբանանի կառավարությունը անմիջապես կողմ արտահայտվեր, ապա նրա այդ քայլը ժողովրդական մասսաների և դեմոկրատական ուժերի խոր վերդրումունքը կառաջացներ, կուժեղացներ նրանց հակաիմպերիալիստական պայքարը: Բացի այդ Լիբանանը չէր կարող

¹ «Le Jour», 27.X.1951.

անտեսել Եզդիպտոսի դիրքը այդ հարցում: Եզդիպտոսի տեսակարար կշիռը արաբական ընդհանուր հարցերի լուծման գործում բավականին մեծ էր և արաբական մյուս երկրները այս կամ այն շափով հաշվի էին նստում նրա կարծիքի հետ: Արևմտյան տերությունները ճնշում են գործադրում կիրանանի կառավարության վրա: Նրանց ներկայացուցիչները այցելում են կիրանանի արտաքին գործերի մինիստր Շարլ Հելուին և հայտարարում, որ «միջինարևելյան հրամանատարությունը» միևնույնն է ստեղծվելու է, անկախ այն բանից Եզդիպտոսը կմասնակցի թե ոչ: Նրանք հասկացնել տվին, որ եթե պարագաները պահանջեն, ապա կդիմեն արաբական երկրների բռնի օկուպացման: Արևմտյան տերությունների այս ճնշումը և սպառնալիքը իր ազդեցությունն ունեցավ որոշ քաղաքական գործիչների վրա, որոնք արտահայտվեցին հօգուտ կիրանանի «միջինարևելյան հրամանատարության» միացման: Այդ գործիչները իրենց այդ պահանջը հիմնավորում էին նրանով, որ արևմտյան տերությունները, միևնույն է կօկուպացնեն կիրանանը, իսկ վերջինս բավարար ուժ չունի նրանց դիմադրելու: Ուստի, նշում էին նրանք, ավելի լավ է կամավոր ընդունել շորս տերությունների առաջարկը, որը իբր հնարավորություն կտա սակարկել և ավելի ձեռնտու պայմաններով միանալ այդ պակտին:

Այս տեսակետը բացահայտ կապիտոլյանտական տեսակետ էր, որի պաշտպանները ոչ միայն չէին հավատում արաբական ժողովուրդների ուժերին, այլև սարսափում էին նրանցից: Նրանց համար «միջինարևելյան հրամանատարությունը» փրկության խարիսխ էր:

կիրանանի կառավարությունը անմիջապես կոնտակտի մեջ մտավ Եզդիպտոսի, ինչպես նաև արաբական մյուս երկրների կառավարությունների հետ: Կարծիքների փոխանակությունից հետո նրանք որոշեցին հարցը հանձնել Արաբական լիգայի քաղաքական կոմիտեի քննարկմանը: 1951 թ. նոյեմբերի 8-ին Արաբական լիգայի գլխավոր քարտուղար Աբդել Ռահման Ազզըմ փաշան հայտարարեց, որ «արաբական աշխարհը միահամուռ կերպով դեմ է արևմտյան տերություն-

ների կողմից առաջարկած միջինարևելյան պաշտպանական պահտին»¹, Արաբական լիգայի այս դիրքը իր դրական դերը խաղաց «միջինարևելյան հրամանատարություն» ստեղծման պլանի մերժման գործում, Սակայն այդ գործում հիմնական դերը խաղացին արաբական ժողովրդական զանգվածները: «Միջինարևելյան հրամանատարություն» ստեղծելու արևմուտյան տերությունների առաջարկին արաբական բոլոր երկրների աշխատավորական մասսաները և առաջադիմական կազմակերպություններն ու գործիչները պատասխանեցին ցույցերով, բողոքներով և տարբեր բնույթի ելույթներով: Այդպիսի լայն հակաիմպերիալիստական շարժում ծավալվեց նաև Լիբանանում: Այդ շարժմանը մասնակցում էին բանվորները, գյուղացիները, ինտելիգենցիայի ներկայացուցիչները, ուսանողները և այլն: Այդ օրերին Բեյրութի փողոցներում կարելի էր տեսնել լողունգներ, որոնք պահանջում էին հրաժարվել «համատեղ պաշտպանություն» ծրագրից: Նման լողունգներ հանդես եկան նաև Ջահլեում, որի պատճառով ոստիկանությունը կատարեց մի շարք ձերբակալություններ:

1951 թ. հոկտեմբերին իր գործունեությունը վերսկսեց Լիբանանի քաղաքական կուսակցությունների Ազգային համագումարը: Նա 1951 թ. հոկտեմբերի 30-ի իր նիստում ընդունեց մի շարք կարևոր որոշումներ, որոնք մեծ դեր խաղացին դեմոկրատական ուժերի հակաիմպերիալիստական պայքարի կազմակերպման գործում: Ազգային համագումարը նշեց, որ շորս պետությունների առաջարկը սպառնալիք է ներկայացնում Լիբանանի անկախությանը: Ելնելով դրանից «կոնգրեսը հայրենիքը հայտարարում է վտանգի մեջ»², Այդ նիստում կոնգրեսը որոշեց ստեղծել «ազատության ֆալանգներ»: Դա լինելու էր կիսառազմական բնույթի մի կազմակերպություն:

Կոնգրեսը սխտեմատիկ կերպով Լիբանանի ժողովրդին դիմում էր կոչերով, որտեղ բացահայտում էր շորս պետու-

¹ Mohammed Shafi Aghwani, The United States and the arab world, p. 123.

² „Le Soir“, Beyrouth, 31.X.1951.

թյունների քայլի իմպերիալիստական բնույթը և ժողովրդական մասսաներին կոչ անում ոտքի ելնել իմպերիալիստական այդ դավադրությունը ձախողելու: Ազգային համագումարի կոչերից մեկում ասված էր, որ շոքս պետությունների առաջարկությունը «...իմպերիալիստական հնարանք է, ուղղված արաբական աշխարհում իմպերիալիզմի դիրքերի ամրապնդմանը և վերջինիս (արաբական աշխարհի — Ն. Հ.) ստրկացմանը: Ազգային կոնգրեսը կոչ է անում... արգելափակել ներանց ուղին, ովքեր փորձում են ոչնչացնել ձեր անկախությունը և ձեր ազատությունը»¹:

Արևմտյան տերությունների այս իմպերիալիստական քայլի դեմ լայն կամպանիա ծավալեցին Լիբանանի խաղաղություն կողմնակիցները: Նրանք 1951 թ. հոկտեմբերի 29-ին Լիբանանի պառլամենտին ներկայացրին մի պետիցիա, որտեղ նշում էին, որ Լիբանանի ժողովուրդը երբեք թույլ չի տա կրկին վերականգնել օտարերկրյա օկուպացման ուժիմը և իրենց երկիրը վերածել կալի արենայի: Կառավարության և պառլամենտի անունով Լիբանանի տարբեր վայրերից ստացվում էին բազմաթիվ պետիցիաներ և հեռագրեր, պահանջելով մերժել «համատեղ պաշտպանության» պակտ ստեղծելու առաջարկը: Այդպիսի պետիցիաներ ստացվում էին Ռահբի, Շիյայի, Բախաունի, Դիննիեյի, Մազրասայի, Մուսեյթբեյի և շատ այլ վայրերի աշխատավորական մասսաներից: Ուշադրության արժանի է Դեխա գյուղի բնակիչների պետիցիան, որտեղ ասված էր հետևյալը. «Մենք, Դեխա գյուղի բանվորներս և գյուղացիներս, մեզ վրա զգացել ենք ֆրանսիական օկուպացիոն իշխանությունների բռնատիրական գործողությունները: Մեր տները քանդվեցին, մեր ինչքը թալանվեց: Մենք... մերժում ենք «համատեղ պաշտպանության» սխտեմի ծրագիրը, որի նպատակն է արաբական երկրներին նոր օկուպացումը և մեր երիտասարդության ոչնչացումը, քանի որ ծրագիրը մեր քաղաքները և գյուղերը վերածում է պատերազմի թատերաբեմի»:

¹ 20.X.1951 «الهدى»

Այս պլանի դեմ հանդես եկան նաև Լիբանանի մուսթար-
ները¹, նրանց Լիզան պաշտոնապես բողոք հայտնեց «միջին-
արևելյան հրամանատարություն» ծրագրի դեմ: Նրա ներկա-
յացուցիչները 1951 թ. դեկտեմբերի 2-ին այցելեցին հանրա-
պետության պրեզիդենտին և Լիզայի անունից հայտնեցին, որ
«մեզ համար թանկ է մեր անկախությունը, որը մենք ձեռք
ենք բերել ծանր զոհերի զնով և որ մենք պատրաստ ենք ամեն
ինչ զոհարերել հանուն նրա պահպանման»²: Այդ օրերին
ցույցեր ու գործադուլներ էին լինում Լիբանանի գլխավոր քա-
ղաքներում՝ Բեյրութում, Տրիպոլիում, Սայդայում, Ջահլեում,
Սուրում և մյուս վայրերում, որին մասնակցում էին բանվոր-
ները, գյուղացիները, ինտելիգենցիան, ուսանողությունը,
առևտրականները, պետական հիմնարկների աշխատողները
և այլն: Ազգային կոնգրեսի կոչով 1951 թ. նոյեմբերի 14-ին
համընդհանուր գործադուլ սկսվեց Լիբանանում ի պաշտպա-
նություն Եզիպտոսի և ընդդեմ «միջինարևելյան հրամանա-
տարություն»: Այդ օրը նույն նպատակների համար ընդհա-
նուր գործադուլներ տեղի ունեցան նաև արաբական մյուս
երկրներում: Նոյեմբերի 14-ին Բեյրութում, Տրիպոլիում, Սու-
րում, Սայդայում և մյուս վայրերում փակվեցին բոլոր ձեռ-
նարկությունները և խանութները: Ետ վայրերում տարերայ-
նորեն ցույցեր առաջացան: Գործադուլավորներն ու ցուցա-
բարները Լիբանանի կառավարությունից պահանջում էին սա-
տար կանգնել Եզիպտոսին անգլիական իմպերիալիզմի դեմ
մղած պայքարում: Դրա հետ միասին նրանք պահանջում էին
մերժել «միջինարևելյան հրամանատարություն» իմպերիա-
լիստական ծրագիրը և պաշտպանել երկրի անկախությունը:

Այսպիսով, Լիբանանի հասարակության համարյա բոլոր
խավերի միահամուռ կամքը և վճռական կեցվածքը կանխո-
րոշեց Լիբանանի կառավարության դիրքը «միջինարևելյան
հրամանատարություն» ստեղծելու հարցի նկատմամբ: Նա
արաբական երկրների մյուս կառավարություններին հետ

¹ Մուսթարը քաղաքի որևէ շրջանի մունիցիպալ իշխանության ղեկա-
վարն է:

² 3.XII.1951, «الوقف»

միասին մերժեց այդ իմպերիալիստական առաջարկությունը: Դա կիրանանի և արաբական մյուս երկրների դեմոկրատական, հակաիմպերիալիստական ուժերի խոշոր հաղթանակը և արևմտյան իմպերիալիստների պարտությունն էր: Նրանք լուրջ հարված ստացան Մերձավոր ու Միջին արևելքում իրենց ազդեցիվ պլաններն իրագործելու ճանապարհին:

Բուրժուական որոշ հեղինակներ անդրադառնալով «միջինարևելյան հրամանատարություն» ստեղծելու արևմտյան տերությունների փորձերի ձախողմանը ճիշտ չեն բացահայտում այդ անհաջողությունների պատճառները: Այսպես, օրինակ, Ջ. Քեմբելը «Միջին արևելքի պաշտպանությունը: Ամերիկայան քաղաքականության պրոբլեմները» իր գրքում գտնում է, որ այդ փորձի ձախողման պատճառը տակտիկայի և հարցի մոտեցման մեջ էր¹: Նա նշում է, որ արևմտյան տերությունները սխալ թույլ տվեցին, որ նախքան «միջինարևելյան հրամանատարություն» ծրագրի առաջ քաշելը չփորձեցին արաբական երկրների հետ քաղաքական հասկացողություն ձևեր բերել և կամ քաղաքական համաձայնագիր կնքել²: Չախողման պատճառների մեջ նա մտցնում է նաև Իսրայելի հարցը, Իրանի դաշինքի մեջ չմտնելը և այլն: Իհարկե, սրանք չեն այն պատճառները, որոնք 1951—1952 թթ. հասցրին արևմտյան իմպերիալիստական պլանների տապալմանը Արաբական արևելքում: Ջ. Քեմբելը հաշվից դուրս է նետում արաբական ժողովրդական մասսաներին: Նրանց եռանդուն պայքարը, բոլոր հակաիմպերիալիստական, դեմոկրատական ուժերի ակտիվ ելույթները, արաբական երկրների ժողովուրդների և կառավարությունների չհավատալը ստովետական սպառնալիքներին» — սրանք են այն իսկական պատճառները, որոնք վիժեցրին «միջինարևելյան հրամանատարություն» ստեղծելու իմպերիալիստական պլանները:

Քեմբելը, Անգլիան և Ֆրանսիան 1951 թ. հաջողություն չունեցան «միջինարևելյան հրամանատարություն» ստեղծելու գործում, սակայն նրանք ընդհանրապես չհրա-

¹ J. Campbell, Defense of the Middle East. Problems of American policy, New York, 1958, p. 45.

² Նույն տեղում, էջ 46:

ժարվեցին Մերձավոր ու Միջին արևելքում ռազմական խմբավորում ստեղծելու գաղափարից: Հետագա տարիներին նրանք տարրերը ցուցանակների տակ հրապարակ են նետում «նոր» պլաններ ու ծրագրեր, որոնց նպատակը, սակայն, նույնն էր, ինչ որ նրանց նախորդինը՝ «միջինարևելյան հրամանատարությանը»: Այսպես, 1952 թ. առաջ քաշվեց «միջինարևելյան պաշտպանողական կազմակերպություն», 1953 թ. «մուսուլմանական բլոկ»-ի ծրագիրը և այլն: Բայց այս «նոր» ծրագրերը նույնպես հաշողություն չունեցան: Նրանք արժանացան նույն բախտին, ինչ որ «միջինարևելյան հրամանատարության» ծրագիրը:

Արևմտյան տերությունների իմպերիալիստական ծրագրերի դեմ կիրանանի արաբ ժողովրդի ու դեմոկրատական ուժերի հետ կողք-կողքի հանդես էին գալիս հայ աշխատավորական զանգվածները և բոլոր դեմոկրատական հոսանքները: Նրանք գտնում էին, որ այդ բոլոր «պաշտպանողական» պլանները պատերազմի սպառնալիք են ստեղծում: Իսկ «հայ ժողովուրդը, — գրում էր «Արարատ» թերթը, — որևէ շահ չակնկալեր պատերազմեն, տեսած ու կրած ըլլալով անոր ծանրությունն ու դառնությունը՝ համաշխարհային երկու պատերազմի ընթացքներում:

Հայ ժողովուրդը կողմնակից է առևտրական, մշակութային այնպիսի գաղչինքներու, որոնց ընթացքին առատորեն կնպաստավորվին բոլոր ազգերը՝ առանց արյան հոսումի, պայմանով, որ այդ գաշնագրերը կնքվին բոլոր ազգերուն հետ անխտիր և ոչ թե միակողմանի եղանակով¹: Հայ դեմոկրատական ուժերը մի կողմից հանդես էին գալիս ազգեսիվ ռազմական պակտների ու խմբավորումների դեմ, իսկ մյուս կողմից պաշտպանում տնտեսական ու կուլտուրական պայմանագրեր ու համաձայնագրեր կնքելու գաղափարը: Այս էր նրանց դիրքը, որը հասկանում ու բարձր էին գնահատում կիրանանի ժողովրդական մասսաները, պետական ու քաղաքական գործիչները: կիրանանի պառլամենտի նախագահ Ադիլ

¹ «Արարատ», 25 հունիսի 1954 թ.:

Օսեյրանը հայկական մի պատվիրակության ընդունելության ժամանակ ասում է. «Գուք հայերդ ազնիվ ցեղի մը զավակ եք, ես անձնապես կգնահատեմ հայ ժողովուրդը: Հայերը կիրանանի արժեքավոր քաղաքացիներն են և մեծ վարձատրության արժանի, որովհետև կիրանանցի հայերը երկրին «պարագլխները» շեն, այլ բերած եք ձեր բաժինը աշխատանքի բոլոր մարզերուն մեջ»¹: Այնուհետև նշելով, որ հայերը նախկինում շատ են ենթարկվել բռնությունների ու հալածանքների և թուրքական կոտորածներից փրկվելու համար ապաստան գտել նաև կիրանանում, շարունակում է. «հայերը կիրանանի մեջ առաջադիմության, արվեստի, ճարտարարվեստի և կյանքի բոլոր գիտությանց մեջ օրինակներ հանդիսացան մեզի: Հիացումով միայն կրնամ խոսիլ հայերու մասին»²:

Անհաշտություն կրելով Մերձավոր ու Միջին արևելքում համընդհանուր «պաշտպանողական» սխտեմ ստեղծելու գործում, սխտեմ, որը պետք է ընդգրկեր արաբական բոլոր երկրները, արևմտյան իմպերիալիստական տերությունները փոխեցին իրենց տակտիկան: Նրանք որոշեցին ստեղծել ռազմական խմբավորում՝ բաղկացած ավելի փոքրաթիվ պետություններից: Այդպիսին հանդիսացավ Բաղդատի պակտը, որը լույս աշխարհ եկավ 1955 թ.: Բաղդատի պակտը ուղղված էր ազգային-ազատագրական շարժումների և սոցիալիստական երկրների դեմ: Նա մի սպառնալիք էր ամբողջ արաբական աշխարհին: «Բաղդատի պակտը իր հսկայական վտանգներով ոչ միայն մի նոր սպառնալիք է Իրաքի ժողովրդին, այլ նաև ամբողջ արաբական ազգին և Միջին արևելքի մյուս ժողովուրդներին»³:

Ստեղծելով Բաղդատի պակտը, որի մեջ մտնում էր միայն մի արաբական երկիր՝ Իրաքը, իմպերիալիստական ուժերը հույս ունեին պառակտել արաբական երկրները, ճնշում գործադրել նրանց վրա և փորձել առանձին-առանձին նրանց

¹ «Արաբտ», 2 սեպտեմբերի 1953 թ.:

² Նույն տեղում:

³ «انتفاضة العراق الاخيرة. عرض وتحليل» بغداد، ١٩٥٧، ص ٦

ներդրավել այդ ազրեսիվ խմբավորման մեջ: Դրանումն էր կայանում արևմտյան տերութունների նոր տակտիկայի էությունը: Եվ, իրոք, Բաղդատի պակտի ստեղծումից հետո նրա անդամները նշում են զործադրում արաբական երկրների և հատկապես Եգիպտոսի ու Սիրիայի վրա:

Այդ նպատակով Իրաքի պետական ականավոր գործիչ Ֆադիլ ալ-Ջամալին 1955 թ. սկզբներին այցելեց Սիրիա, Լիբանան, Հորդանան և ապա Եգիպտոս: Հանդիպում ունենալով այդ երկրների ղեկավարների հետ նա փորձում էր համոզել նրանց միանալ նախապատրաստվող թուրք-իրաքյան պակտին և «ինքնապաշտպանության» համար համագործակցություն հաստատել հարևան երկրների հետ¹:

Սակայն արաբական երկրների մեծ մասը՝ Եգիպտոսը, Սիրիան, Սաուդյան Արաբիան, Հորդանանը և Եմենը մերժում են այդ առաջարկությունը: Նրանք խիստ թշնամական դիրք են գրավում Բաղդատի պակտի նկատմամբ և դատապարտում Իրաքին, նրա վարքագիծը համարելով «թիկունքից հասցված հարված արաբական ազատագրական շարժմանը»:

Բոլորովին այլ դիրք բռնեց Լիբանանի կառավարությունը: «Տրումենի դեկտրինայի» ընդունումից հետո նրա քաղաքականության մեջ ավելի որոշակիորեն էին հանդես գալիս պրոարևմտյան տենդենցները և նա ավելի բացահայտ էր հանդես գալիս արևմտյան իմպերիալիստական պետությունների քաղաքականության պաշտպանությամբ: Եվ այժմ, երբ արաբական երկրների մեծ մասի կառավարությունները դատապարտեցին Բաղդատի պակտը, Լիբանանի կառավարությունը, ընդհակառակը, փաստորեն հանդես էր գալիս նրա պաշտպանությամբ: Նա դարձավ մի զործիք իմպերիալիստների ձեռքին, որի օգնությամբ նրանք փորձում էին ընդլայնել Բաղդատի պակտը ի հաշիվ արաբական երկրների: Սիրիայի և Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունները իրենց միացյալ հայտարարության մեջ նշում էին, որ «Լիբանանի

¹ الدكتور محمد فاضل الجمالي، من واقع السياسة العراقية، بيروت، ١٩٥٦ ص ٣٣—٣٤.

կառավարող շրջանները անտեսում են լիբանանյան ժողովրդի կամքը և համառորեն պաշտպանում Թուրք-իրաքյան ռազմական պակտը: Վերջին ամիսներին նրանց ամբողջ քաղաքականությունն ուղղված է այն բանին, որպեսզի Լիբանանը այդ պակտի մեջ մտցնելու համար բարենպաստ հող ստեղծեն¹: Այդ պակտի պաշտպանությունը հանդես էին գալիս պրոտրամիտյան օրիննտացիա ունեցող որոշ քաղաքական ուժեր, պարտիաներ ու խմբավորումներ: Այսպես, Ֆալանգիստների պարտիայի լիդեր Պյեր Ժմայելը իր պրես-կոնֆերանսներից մեկում հետևյալ հայտարարությունն արեց. «Լիբանանի հումար դժվար է շեղոք մնալ: Անհրաժեշտ է Արևմտյան Ուխտին հարիչ²», Լիբանանի կառավարության այդ վտանգավոր կուրսի վրա մատնացույց էին անում արաբական մյուս երկրների կառավարությունները: Նրանք փորձում էին համոզել Լիբանանի կառավարությանը, որ նրա այդ քաղաքականությունը հակասում է արաբական բոլոր երկրների շահերին: Լիբանանի կառավարության հետ հասկացողություն հասնելու նպատակով 1955 թ. մարտի 5-ին Լիբանան այցելեց եգիպտական մի պատվիրակություն³: Սակայն Շամունը շարձազանքեց արաբական երկրների այդ քայլին: Նա, ընդհակառակը, է՛լ ավելի ուժեղացրեց իր կոնտակտները Բաղդատի պակտի երկու մասնակիցների՝ Թուրքիայի և Իրաքի հետ: Դրա արտահայտությունն էր այն, որ 1955 թ. մարտի 12-ին Լիբանան ժամանեց իրաքյան մի պատվիրակություն արտաքին գործերի մինիստրի գլխավորությամբ: Երեք օր անց պրեզիդենտ Շամունը երկարատև զրույց ունեցավ Թուրքական դեսպանի հետ, որտեղ քննարկվեց նրա Թուրքիա այցելելու հարցը⁴:

Լիբանանի կառավարության այդ հակաարաբական քաղաքականությունը խոր վրդովմունք էր առաջացնում երկրի աշխատավորական զանգվածների և դեմոկրատական բոլոր

1 23.V.1955 «النور»، دمشق

2 «Արաբառ», 18 մարտի 1955 թ.

3 Марунов Ю. В., Потемкин Ю. В., Арабо-турецкие отношения на современном этапе, 1946—1960, М., 1961, стр. 40.

4 Նույն տեղում:

ուժեքի մտա: Նրանք դատապարտում էին Բաղդատի պակասը և իրենց զժգոհութիւնը հայտնում կառավարութեան քաղաքականութիւնից: 1955 թ. մարտի սկզբներին Լիբանանի Ազգային համագումարը և քաղաքական ու հասարակական կազմակերպութիւնները զումարեցին մի ժողով, որտեղ հանդես եկան Լիբանանի ականավոր քաղաքական գործիչներ՝ Քամալ Ջունրլատը, Նասիր Մեթնին, Անվար Սաթրը, Ժորժ Հաննան, Հուսէյն Ուլեյնին և այլն: Նրանք բոլորն էլ դատապարտեցին Թուրք-իրաքյան պակասը և կառավարութիւնից պահանջեցին շմխնալ որեւէ սազմական պակասի: Հուսէյն Ուլեյնին իր ելույթում ասաց. «Մենք կայայքարենք 1950 են ի վեր Արևմտաքի հովանավորութեամբ կազմվելիք Միշին արևելքի պաշտպանութեան դեմ»¹:

Ժողովը ընդունեց մի որոշում, որը Թուրք-իրաքյան պակասի կնքումը դիտում էր որպէս արաբական համերաշխութեան խախտում: Որոշումը դատապարտելով այդ պակասը, Լիբանանի կառավարութիւնից պահանջում էր հստակացնել իր դիրքը և շմանակցել Բաղդատի պակասին և ընդհանրապես ուրիշ օտար պակասերի²:

Սակայն Շամունը, անտեսելով Լիբանանի դեմոկրատական ուժերի պահանջը 1955 թ. ապրիլի 1-ին մեկնեց Անկարա, որտեղ բանակցութիւններ վարեց Լիբանանը Թուրք-իրաքյան պակասին միանալու հարցի շուրջը: Բացի դրանից նա ձգտում էր այդ պակասի մեջ ներգրավել նաև արաբական մյուս երկրները: Այդ բանակցութիւնների կոնկրետ արդյունքը եղավ այն, որ Լիբանանը իր վրա վերցրեց այդ ժամանակ Սփիւտասի, Սիրիայի և Սաուդյան Արաբիայի միջև զնացող բանակցութիւնները ձախողելու փորձը: Այդ բանակցութիւնների նպատակն էր ի հակակշիռ Թուրք-իրաքյան պակասի կնքել արաբական պակաս³: Լիբանանը ցանկութիւն հայտնեց միանալ այդ պակասին, սակայն պայմանով, որ նրա մեջ մտնի

¹ «Արաբտ», 13 մարտի 1955 թ.:

² Նույն տեղում:

³ Марунов Ю., Потемкин Ю., Арабо-турецкие отношения на современном этапе, стр. 41.

նակ Իրաքը: Դա փաստորեն արարական պակտը ներսից պայթեցնելու մի փորձ էր, որովհետև Իրաքը ռազմական պայմանագրերով կապված էր Անգլիայի և Քուրդիայի հետ: Դա հնարավորություն կտար նրանց ակտիվորեն միջամտել այդ պակտին, և պառակտում մտցնել նրա անդամների շարքերում: Ուստի պատահականություն չէ, որ արարական երկրները դրական պատասխան չտվին Լիբանանի այդ առաջարկությունը:

Լիբանանի կառավարական պատվիրակության այցելությունը Քուրդիա և թուրք-լիբանանյան բանակցությունները մեծ դժգոհություն առաջացրին երկրում: Տարբեր վայրերում տեղի էին ունենում ցույցեր, Դեմոկրատական ուժերը դամարում էին ժողովներ, հրատարակում և տարածում թուրքիկներ ուղղված Բաղդատի պակտի և Լիբանանի արտաքին քաղաքականության դեմ:

1955 թ. ապրիլի 2-ին, այսինքն Շամունի Անկարա մեկնելու հաջորդ օրը, իր հերթական նիստը ունեցավ Լիբանանի Ազգային համագումարը: Նա նորից դեմ արտահայտվեց թուրք-իրաքյան պակտին: Ելույթ ունեցողներից շատերը առաջարկում էին Քուրդիայի և արևմտյան տերությունների հետ պակտ կնքելու փոխարեն, ստեղծել արարական միացյալ բանակ¹:

1955 թ. ապրիլի 3-ին Բեյրութի թաղամասերից մեկում² Բաստայում, տեղի ունեցավ մեծ ցույց, որին մասնակցում էր մոտ 3000 մարդ՝ արաբներ և հայեր: Ցուցարարները կրում էին իմպերիալիզմի, Բաղդատի պակտի դեմ ուղղված և արարական ու ազգային միասնությունը պահանջող բազմաթիվ լոզունգներ: Ոստիկանությունը ցրեց այդ ցույցը և ձերբակալեց 16 արաբ ու հայ ցուցարարներ³: Սակայն մի քանի օր անց, ապրիլի 7-ին Հերմելի մեջ տեղի ունեցավ մի նոր ցույց, դարձյալ ուղղված Բաղդատի պակտի և այդ պակտին միանալու Լիբանանի կառավարության մտադրությունների դեմ⁴:

1 «Արաբաստ», 6 ապրիլի 1955 թ.:

2 Նույն տեղում:

3 Նույն տեղում, 8 ապրիլի 1955 թ.:

Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունը, ինչպես նաև Ազգային Համազորամարը ամբողջ երկրով մեկ տարածում են թուլացիկներ՝ ուղղված թուրք-լիբանանյան բանակցությունների և Թուրքիայի ու Լիբանանի մերձեցման դեմ: Կոմունիստական կուսակցությունը ազգային ուժերի միավորման կոչ էր անում¹: Լիբանանի կառավարության քաղաքականությունը դատապարտեցին նաև պառլամենտի շատ անդամներ:

Լիբանանի ժողովրդական մասսաների և դեմոկրատական ուժերի, ինչպես նաև արաբական հասարակական կարծիքի ճնշման ներքո Լիբանանի կառավարությունը ստիպված եղավ նահանջել և սիոնիզմի դիրքը: Լիբանանի պրեմիեր-մինիստր Սամի Սուհը հայտարարեց, որ Լիբանանը չի միանա թուրք-իրաքյան պակտին², Դա, անշուշտ, Լիբանանի դեմոկրատական ուժերի հաղթանակն էր: Անդրադառնալով այդ հարցին Սիրիայի և Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունների կենտրոնական կոմիտեների ընդլայնված պլենումը նշում էր, որ «...այդ նահանջը (Լիբանանի կառավարության — Ն. Հ.) ժողովրդական դիմադրական շարժման կարևոր հաղթանակն է: Այդ հաղթանակը Լիբանանի ժողովուրդը ձեռք բերեց շնորհիվ իր ազգային միասնության, ինչպես նաև շնորհիվ արաբական մյուս երկրների ժողովուրդների համազործակցության Լիբանանի ժողովրդի հետ»³: Այդ պլենումում առաջ քաշվեց նաև ազգային կառավարություն ստեղծելու պահանջը, որովհետև միայն այդպիսի կառավարությունը, ինչպես նշված էր պլենումի կողմից ընդունված որոշման մեջ, կարող էր ամուր ու հաստատ քաղաքականություն վարել թուրք-իրաքյան և նրա բնույթի բոլոր ռազմական խմբավորումների դեմ: Բացի դրանից այդպիսի կառավարության խընդիրները պետք է լինեին դեմոկրատական ազատությունների ապահովումը, պայքարը երկրի անկախության և արաբական երկրների միջև համազործակցության ամրապնդման համար⁴:

1 «Արաբաս», 8 յախի 1955 թ.:

2 23.V.1955 «النور»

3 Նույն տեղում:

4 Նույն տեղում:

Լիրանանը շմիացալ Բաղդատի պակտին: Սակայն նա շմիացալ նաև այդ պակտի դեմ ուղղված արաբական մյուս երկրներին պայքարին: Նա այդ կարևոր հարցում, այսինքն արաբական ժողովուրդների հակաիմպերիալիստական պայքարի այդ կարևոր էտապում, «շեղոք» դիրք գրավեց: Նրա «շեղոքութունը» խարխուլում էր արաբական միասնականութունը և ի նպաստ արևմտյան իմպերիալիստների էր:

Լիրանանի դիրքը Բաղդատի պակտի նկատմամբ, նրա կառավարութայն պրոիմպերիալիստական, պրոարևմտյան տենդենցների ակնհայտ ուժեղացման մասին էին խոսում: Այդ տենդենցներն ավելի ուժեղ ու ընդգծված երևան եկան 1956 թ. Եգիպտոսի դեմ սանձազերծած անզլո-Ֆրանս-խորայելյան եռյակ ագրեսիայի ժամանակ: Չնայած Լիրանանի ժողովրդական զանգվածների պահանջին Լիրանանի կառավարութունը շեղեց իր դիվանագիտական հարաբերութունները Անգլիայի և Ֆրանսիայի հետ, ինչպես դա արեցին մի շարք արաբական երկրներ: Նա խուլ մնաց Եգիպտոսին ուժեղ պաշտպանութուն և աջակցութուն ցույց տալու վերաբերյալ դեմոկրատական ուժերի պահանջների հանդեպ:

Լիրանանի կառավարութայն պրոիմպերիալիստական և հատկապես պրոամերիկյան քաղաքականութայն փայլուն վկայութունը հանդիսացալ նրա կողմից «էյզենհաուերի դոկտրինայի» ընդունումը:

«էյզենհաուերի դոկտրինան» լույս աշխարհ եկալ Եգիպտոսի դեմ անզլո-Ֆրանս-խորայելյան ագրեսիայի ձախողումից հետո: Այդ ագրեսիայի տապալումը բոլորովին նոր իրադրութուն և ուժերի փոխհարաբերութուն ստեղծեց Մերձավոր ու Միջին արևելքում: Եգիպտոսի հաղթանակը ուժեղացրեց ազգային-ազատագրական շարժումը Արաբական արևելքում: Այդ շարժման բարձրացող ալիքը, արաբական ժողովուրդների պայքարը հանուն ազատութայն և ազգային անկախութայն հարցականի տակ էր դնում իմպերիալիզմի և գաղութատիրութայն դիրքերը Արաբական արևելքում: Եվ ահա իմպերիա-

լիստոների համար այդ ծանր կացութիւնն ժամանակ պարտութիւնը փրկելու նպատակով հրապարակ մտան Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները: Ամերիկայն իմպերիալիստներին, ինչ խոսք, ձեռնառւ էր անգլիական և Ֆրանսիական իմպերիալիստների դիրքի թուլացումը Մերձավոր ու Միջին արևելքում: Սակայն դադուիթատիութիւնն դիրքերի հետագա թուլացումը և ազգային-ազատագրական շարժումների հետագա ուժեղացումը չէր մտնում նրանց պլանների մեջ, որովհետև, ինչպես նշեցինք, ազգային-ազատագրական շարժումների հետագա աճը հարցականի տակ էր դնում իմպերիալիստների, այդ թվում նաև ամերիկայն իմպերիալիստների տիրապետութիւնն ընդհանրապէս: Օգտվելով Անգլիայի և Ֆրանսիայի թուլացումից, ԱՄՆ-ը ձգտում էր գրավել նրանց տեղը և իր վրա վերցնել միջազգային ժանգարմի պարտակաւնութիւնները: Ուստի ամերիկայն իմպերիալիստները հրապարակ նետեցին «վաղուտամի» և «կոմունիզմի սպառնալիքի» հին ու ձեռնկալած «տեսութիւնները»: Համաձայն այդ «տեսութիւնների» Անգլիայի և Ֆրանսիայի ազդեցութիւնն թուլացման հետևանքով իբր Մերձավոր ու Միջին արևելքում առաջացել է «վաղուտամի» պարապ տարածութիւն և որ նոր անկախութիւն ձեռք բերած երկրների գոյութիւնը «սպառնում են» Սովետական Միութիւնը և միջազգային կոմունիզմը: Ամերիկայն իմպերիալիստները գտնում էին, որ իրենց վրա պատմական պատասխանատուութիւն է ընկած՝ լցնել այդ «վաղուտամի» և Մերձավոր ու Միջին արևելքը «փրկել» կոմունիզմի «սպառնալիքից»: Հարցի այսպիսի մոտեցման մեջ պարզորոշ երևում է դադուիթատիութիւնն իրենց իրենց, իրենց, որը ժողովուրդներին բաժանում է բարձր ու ցածր դասաների և գտնում, որ վերջիններս առանց առաջինների ղեկավարութիւնն չեն կարող գոյութիւն ունենալ: Այսպիսի մեկնակետ ունենալով և հետապնդելով իմպերիալիստական նպատակներ ԱՄՆ-ի պրեզիդենտ էյզենհաուերը 1957 թ. հունվարի 5-ին ԱՄՆ-ի կոնգրեսին դիմեց մի ուղերձով, որտեղ շարադրված էին ԱՄՆ-ի քաղաքականութիւնն հիմնական նպատակները Մերձավոր արևելքում: Կոնգրեսը 1957 թ. մարտի 5-ին և 7-ին այդ ուղերձի հիման վրա ընդունեց մի բանաձև, որը պրեզի-

դենտի կողմից ստորագրվեց 1957 թ. մարտի 9-ին, Հենց այդ բանաձևն էլ, որ կոչվում էր «Միջին արևելքի դրուժյան մասին», հանդիսանում է «էլզեհնհատների ղոկտորինան», Կոնգրեսի բանաձևը պրեզիդենտին իրավունք էր տալիս ըստ իր հայեցողության ԱՄՆ-ի ռազմական ուժերը օգտագործել Մերձավոր ու Միջին արևելքի այս կամ այն երկրի «անկախությունն ու տերիտորիալ ամբողջականությունն ապահովելու» համար¹, ըստ որում այդ բանաձևն ի նկատի ուներ, որ այդ երկրների անկախությունը պետք է ապահովել «միջազգային կոմունիզմի կողմից վերահսկող երկրի կամ երկրների ազդեցության»², Մյուս կողմից բանաձևը պրեզիդենտին իրավունք էր վերապահում Մերձավոր ու Միջին արևելքի երկրների ռազմական ու տնտեսական օգնություն ցույց տալ, որի համար կոնգրեսը հատկացրեց 200 մլն. դոլար³, Սա է «էլզեհնհատների ղոկտորինայի» էությունը:

Գծվար չէ նկատել, որ այդ «զոկտորինան» բացահայտ ռազմական ինտերվենցիայի իրավունք էր տալիս ԱՄՆ-ին: Ամերիկյան իմպերիալիստները ըստ իրենց հայեցողության կարող էին հայտարարել, որ այս կամ այն արարական երկրին «սուղառնում է» կոմունիզմը և միջամտել նրա ներքին գործերին՝ ընդհուպ մինչև դենքի օգտագործումը:

Իսկ ինչ վերաբերում է տնտեսական «օգնությանը», ապա դա լուրջ մի վարադույր էր, որի օգնությամբ ամերիկյան իմպերիալիստները փորձում էին թաքցնել իրենց իսկական ծրարերը և արաբական ժողովուրդների աչքում երևալ որպես բարերար: ԱՄՆ-ի խոստացած «օգնության» գումարը, ինչպես նշվեց, կազմում էր 200 մլն. դոլար: Հարկ է նշել, որ ամերիկյան և անգլիական նավթային ընկերությունների Մերձավոր արևելքի նավթի շահագործումից ստացած մաքուր շահույթները միայն 1955 թ. կազմել են 1 միլիարդ 900 միլիոն դոլար⁴: Ինչպես տեսնում ենք, ամերիկյան իմպերիալիստները

1 А. Кунина, Доктрина Эйзенхауэра, М., 1957, стр. 47.

2 О. Туганова, Политика США и Англии на Ближнем и Среднем Востоке, стр. 97.

3 Նույն տեղում:

4 «СССР и Арабские страны», стр. 291.

արարական երկրներին էին «վերադարձնում» նրանց ազգային հարստության թալանից ստացված մի աննշան մասը:

1957 թ. հունվարի 13-ին հրապարակվեց ՏԱՍՍ-ի հայտարարությունը «էլզենհաուերի դոկտրինայի» վերաբերյալ: Այդ հայտարարության մեջ մերկացվում էր «էլզենհաուերի դոկտրինայի» իմպերիալիստական բնույթը և ցույց տրվում, որ նա մի նոր սպառնալիք է Մերձավոր ու Միջին արևելքի ժողովուրդների համար: ՏԱՍՍ-ը դրպարտություն համարելով ամերիկյան իմպերիալիստների պնդումը «սովետական սպառնալիքի» վերաբերյալ, նշում էր. «Այդ դրպարտչական պնդումները ոչ ոքի չեն խարի: Մերձավոր ու Միջին արևելքի ժողովուրդները չեն մոռացել, որ Սովետական Միությունը միշտ հանդես է եկել և հանդես է գալիս ժողովուրդների ինքնորոշման պաշտպանությամբ, նրանց կողմից իրենց ազգային անկախությունը նվաճելու և ամրապնդելու պաշտպանությամբ»¹. Սովետական կառավարությունը դեմ է, նշված էր ՏԱՍՍ-ի հայտարարության մեջ, ամեն տեսակի «դոկտրինաների», որոնք պաշտպանում և քողարկում են գաղութատիրությունը:

Սովետական Միության վճռական ու պարզորոշ դիրքը մեծապես օգնեց արարական աշխատավորական մասսաներին և ղեմնկրատական ուժերին ճիշտ ըմբռնելու «էլզենհաուերի դոկտրինայի» էությունը և ակտիվացնելու իրենց պայքարը նրա դեմ:

Բուրժուական որոշ պատմաբաններ ճիշտ չեն չլսաբանում «էլզենհաուերի դոկտրինայի» էությունը և նրա հանդես գալու պատճառները: Նրանք փաստորեն պաշտպանում են ամերիկյան կառավարության պաշտպանական տեսակետը այդ հարցում: Այսպես, օրինակ, Ջ. Բ. Բանբերջին համաձայն է «վալիտումի» տեսության հետ: Նրա կարծիքով այդ «վալիտումը» կամ արևմուտքը պետք է լցնել կամ Սովետական Միությունը²: Այդ պատճառով էլ, նշում է նա, «անհրաժեշտ էր այն-

¹ «СССР и Арабские страны», стр. 292.

² J. Banerji, The Middle East in world politics, Calcutta, 1960, p. 307.

պիսի քաղաքականութիւնն Վարել, որ Միացյալ Նահանգների ռազմական հզօրութիւնը դնել արաբական երկրների տնօրինութեան տակ՝ սովետական ներթափանցմանը դիմադրելու համար¹։

Իսկ Զ. Մառլօուն այն տեսակետն է զարգացնում, որ «էլզենհաուերի դոկտրինայի» միակ նպատակը պայքարն էր կոմունիզմի դեմ²։

Այս հեղինակները տարված լինելով ամերիկյան իմպերիալիզմի քաղաքականութիւնն արդարացնելու և պաշտպանելու ցանկութեամբ, շնչու գումար տեսնել «էլզենհաուերի դոկտրինայի» իմպերիալիստական բնույթը։ Նրանք շնչն նկատում, որ ամերիկյան իմպերիալիզմը հանդես էր գալիս միջազգային ժանգարմի դերում, փորձում այդ «դոկտրինայի» օգնութեամբ միջամտել արաբական երկրների ներքին գործերին և ամրապնդել իր տնտեսական ու քաղաքական դիրքերը Մերձավոր ու Միջին արևելքում։

Սակայն այն, ինչ պարզ չէր» բուրժուական որոշ հեղինակների, միանգամայն պարզ ու հասկանալի էր արաբական աշխատավորական մասսաներին։

«էլզենհաուերի դոկտրինան» խոր զայրույթ առաջացրեց արաբական բոլոր երկրների ժողովրդական մասսաների մոտ։ Նրա դեմ հանդես եկան նաև մի շարք արաբական երկրների կառավարութիւնները։ 1957 թ. հունվարի 18—19-ը Կահիրեում տեղի ունեցավ Եգիպտոսի, Սիրիայի, Սաուդյան Արաբիայի և Հորդանանի պետութիւնների և կառավարութիւնների ղեկավարների խորհրդակցութիւնը։ Խորհրդակցութիւնն ընդունեց կոմյունիզմ, որտեղ ասված էր, որ այդ պետութիւնները մերժում են «վակուումի» տեսութիւնը և երբեք չեն դառնա որևէ օտար պետութեան ազդեցութեան ոլորտը³։ Փետրվարի 24—27-ը Կահիրեում տեղի ունեցավ այդ պետութիւնների նոր խորհրդակցութիւնը։ Նրանք այս անգամ ավելի՛ վճռականորեն հանդես եկան «էլզենհաուերի դոկտրինայի»

¹ Ա նույն տեղում, էջ 307—308.

² J. Marlowe, Arab nationalism and British imperialism, London, 1961, p. 148.

³ О. Туганова, Политика США и Англии... стр. 101.

դեմ և հայտարարեցին, որ «արաբական աշխարհի պաշտպանութունը պետք է իրականացվի իրենց՝ արաբական երկրների կողմից հօգուտ իսկական անվտանգության, և օտարերկրյա դաշինքների սխտեմից դուրս»¹:

«Էյզենհաուների դոկտրինայի» նկատմամբ բուրբովին այլ դիրք բռնեց Լիբանանի կառավարութունը: Նա սկզբից ևեթ իր համաձայնութունը հայտնեց այդ «դոկտրինայի» և նրա նպատակների հետ: Լիբանանի արտաքին գործերի մինիստր Շարլ Մալիքը, որին իր պրոամերիկյան հայացքների համար Լիբանանի դեմոկրատական ուժերը համարում էին Լիբանանի ամերիկյան արտաքին գործերի մինիստր, 1957 թ. հունվարի սկզբներին հայտարարեց. «Լիբանանը համաձայն է Այզենհաուների ծրագրին: Մենք պատրաստ ենք գործակցելու Միացյալ Նահանգների հետ»², Մի փոքր անց նման հայտարարությամբ հանդես եկավ պրեմիեր-մինիստր Սամի Սուլհը: Նա նշեց, որ Լիբանանը դրական մոտեցում ունի «Էյզենհաուների դոկտրինայի» նկատմամբ³, Տարբեր առիթներով իր համակրանքն ու համաձայնութունը այդ «դոկտրինայի» հետ հայտնեց նաև Լիբանանի պրեզիդենտ Փամիլ Շամունը: «Երբ երևան եկավ Էյզենհաուների պլանը, — գրում է Փամալ Ջունրլատը, — անմիջապես նրա վրա բարձրացան Շամունն ու իր մարդիկ, որպես ներքին դժվարին փակուղուց դուրս գալու փրկության տախտակի»⁴, Այդ դոկտրինան Լիբանանում իր բացահայտ պաշտպանները դռավ հանձին ֆալանգիստների, դովմի սուրիների, դաշնակցականների և մի շարք քաղաքական խմբավորումների և գործիչների: Նրանք ուժ ու ջանք չէին խնայում գովաբանելու ամերիկյան իմպերիալիզմը, նրան ներկայացնելով որպես Լիբանանի «լավագույն բարեկամի»: Լիբանանում սկսվեց հակակոմունիստական սանձարձակ կամպանիա, «Էյզենհաուների դոկտրինային» կապվելու քաղաքականության ամենավատ արդյունքներից մեկը, — գրում

¹ О. Туганова, Политика США и Англии..., стр. 103.

² «Արաբտա», 13 հունվարի 1957 թ.

³ «Մ. Ն. Հառաչ», 3 փետրվարի 1957 թ.

⁴ ٧٥ ص كمال جنبلاط...

էր «Ալ-Ախբարը», — «միջազգային կոմունիզմի» դեմ պայ-
քարելու և սոցիալիստական մեծ լագերի, սոցիալիզմի մեծ
երկրի, Լիբանանի ամենաանկեղծ բարեկամի, աշխարհի խա-
ղաղության և ժողովուրդների ազատության մեծագույն պաշտ-
պանի՝ Սովետական Միութեան դեմ վարվող թշնամական քա-
ղաքականութունն է՝¹։

Ինչպես նշվեց «էյզենհաուերի դոկտրինայի» նկատմամբ
բուրժուական ալլ դիրք բունեցին Լիբանանի աշխատավորական
մասսաները, դեմոկրատական գործիչները և քաղաքական
պարտիաների ու կազմակերպութունների ճնշող մեծամաս-
նութիւնը։ Նրանք բացեհրաց հանդես եկան այդ սոցիալի-
նայի» դեմ և դատապարտեցին Լիբանանի կառավարութեան
դիրքը այդ հարցում։ Իրենց բողոքն էին հայտնում թերթերը,
ժողովրդի տարբեր խավերը և առաջադեմ գործիչները։ «Ալ-
Յաուա» թերթը գրում էր, որ էյզենհաուերը փորձում է արա-
բական ժողովրդին հավատացնել, որ կոմունիստական վտանգ
գոյութիւն ունի, «միևնչեռ նման կարծիք մը բնավ համա-
պատասխան չէ իրողութեան։ Որովհետև իրական վտանգը,
որ կսպառնա Միջին արևելքի կուզա Արևմուտքին», «Ադ-
Դիար»-ը նշում էր, որ ԱՄՆ-ը փորձում է բռնի ուժի դիմել
Մերձավոր արևելքում իր հաղթանակն ապահովելու համար։
Իսկ «Թեյեգրաֆ»-ը մատնացույց էր անում, որ «Այզենհաուե-
րի ծրագիրը վտանգ մըն է Միջին արևելքի երկրներու անկա-
խութեան համար»²։

Լիբանանի պրոգրեսիվ թերթերը մերկացնում էին ամե-
րիկյան «օգնութեան» իմաստը, նշելով, որ այդ օգնութիւնը
ստացողը պարտավոր է հետևել ամերիկյան քաղաքականու-
թեանը։ Մուհամմեդ Սուլեյմանը «Բեյրութ» թերթում գրում
էր, «պետք է լավ իմանանք, որ Միացյալ Նահանգներու կա-
տարելիք տնտեսական օժանդակութիւններն ընդունելով (եթե
նույնիսկ սահմանված ըլլա, որ առանց որևէ պայմանի
տրվի) ստացող երկիրը բարոյապես կպարտադրվի հետևելու
օժանդակութիւնը կատարող երկրին որդեգրած քաղաքա-

¹ 19.1.1968 «الاجبار»

² Մեյրեբումը ըստ «Մ. Ն. Հասար», 22 հունվարի 1957 թ.։

կանության»¹։ Նա հիշեցնում էր արարական այն հին առածը, որ բառացի կոչվում էր «հարազատ»։

«Էյզենհաուերի դոկտրինայի» և Լիբանանի կառավարության քաղաքականության դեմ հանդես եկան Լիբանանի խաղաղության կողմնակիցները։ Նրանք հրապարակեցին Լիբանանի ժողովրդին ուղղված մի կոչ, որտեղ նրանք դատապարտում էին այդ դոկտրինան և դիմակազերծում նրա թափուրդը։ Լիբանանի խաղաղության կողմնակիցները կոչ էին անում Լիբանանի բոլոր կուսակցություններին, արհմիություններին և ազգային գործիչներին կանգնել «ժողովրդի կողքին, ընդդեմ այս ծրագրին, որ կհանդիսանա վտանգ մը մեր քաղաքական անկախության և ազգային տնտեսության, ինչպես նաև Արաբական արևելքի և ամբողջ աշխարհի խաղաղության համար»²։

Աշխատավորներից, մտավորականներից, օւսանողներից և այլ խավերից բաղկացած բազմաթիվ պատվիրակություններ էին այցելում պառլամենտի անդամներին, քաղաքական գործիչներին և զանազան թերթերի խմբագրություններին իրենց բողոքը հայտնելու «Էյզենհաուերի դոկտրինայի» դեմ։ Նրանք միաժամանակ պահանջում էին երկրի կառավարությունից չընդունել այդ գոկտրինան» և կանգնել արաբական ազգային քաղաքականության ուղու վրա։

Ի նշան բողոքի ընդդեմ «Էյզենհաուերի դոկտրինայի» և Լիբանանի կառավարության դիրքի 1957 թ. հունվարի 28-ին դատադուլ հայտարարեց Տրիպոլիի աշակերտությունը³։ Հունվարի 29-ին Մեդատավար գյուղի արաբ և հայ զանազան կազմակերպությունների միացյալ ժողովը ընդունեց մի որոշում, որը կառավարությունից պահանջում էր «վճռականորեն դիրքորոշվել Լիբանանի ազգային գերիշխանությունը բնարարող այս ծրագրին դեմ»⁴։ Փետրվարի 9-ին «Էյզենհաուերի դոկտրինան» դատապարտող մի հայտարարություն հրատարակեց

1 Մեջբերումը ըստ «Արաբառ», 18 հունվարի 1957 թ.։

2 «Մ. Ն. Հառաչ», 27 հունվարի 1957 թ.։

3 Նույն տեղում, 3 փետրվարի 1957 թ.։

4 Նույն տեղում։

րակեցին Լիբանանի փաստաբանները: Այդ հայտարարությունը ստորագրել էին Լիբանանի 80 հայտնի իրավաբաններ, այդ թվում Ա. Լահուտը, է. Նաիմը, Ն. Մուքրանը, Լ. Շամլյանը, Մ. Խաթթապը, Ն. Թուրսարգսյանը և ուրիշներ¹:

Նման բանաձևեր էին ընդունում և իրենց բողոքն ու դժգոհությունը հայտնում Տրիպոլիի, Ջահլեի, Սայդայի, Բեքայի և այլ վայրերի տարբեր խավերի ներկայացուցիչները:

Հանդես գալով «էլզհենհատների դոկտրինայի» դեմ Լիբանանի դեմոկրատական ուժերը աչքի առաջ ունեին հետևյալ նկատառումները: Նախ, նա սպանում էր երկրի անկախությանը և Լիբանանը բոլոր թելերով կապում ամերիկյան իմպերիալիզմի հետ: Երկրորդ, նա Լիբանանը մեկուսացնում էր արաբական մյուս երկրներից և հատկապես Եգիպտոսից ու Սիրիայից, որոնք վճռականորեն հանդես էին գալիս այդ «դոկտրինայի» և ընդհանրապես արևմտյան իմպերիալիզմի հետ որևէ ձևով դաշինքի մեջ մտնելու գաղափարի դեմ: Եվ, վերջապես, «էլզհենհատների դոկտրինայի» ընդունումը և հակակոմունիզմի քաղաքականության որդեգրումը վատթարացնում էր Լիբանանի հարաբերությունները Սովետական Միության և սոցիալիստական մյուս երկրների հետ, որը թե՛ տնտեսական և թե՛ քաղաքական առումով վնասակար էր Լիբանանի ազգային շահերին:

Սակայն Լիբանանի կառավարությունը անտեսելով երկրի ժողովրդական լայն խավերի և դեմոկրատական ուժերի այս դիրքը 1957 թ. մարտին բանակցություններ սկսեց ԱՄՆ-ի պրեզիդենտի հատուկ առաքյալ Ջեյմս Ռիչարդսոնի հետ, որը Լիբանան և արաբական մյուս երկրները այցելեց «էլզհենհատների դոկտրինան» գործնականում ապահովելու համար:

Նախքան Ռիչարդսոնի Լիբանան ժամանելը երկրում բողոքի լայն շարժում սկսվեց նրա այցելության դեմ: Տարբեր վայրերում տարածվեցին թուցիկներ, տեղի ունեցան աշխատավորական մասսաների և ուսանողների ցույցեր և այլ ելույթներ: Նրա ժամանման օրը՝ 1957 թ. մարտի 14-ին, Լիբանանի ոստիկանութունը ձեռք առավ խիստ միջոցառում-

¹ «Մ. Ն. Հառաջ», 10 փետրվարի 1957 թ.:

ներս՝ Վախենալով ժողովրդի ցասումից ուստիկանությունը սեղմ գոտիով շրջապատեց Ռիչարդսոնին և նրան ուղեկցող անձանց, Բեյրութում, Տրիպոլիում և Սայդայում տեղի ունեցան բազմաթիվ ձերբակալություններ¹։

1957 թ. մարտի 16-ին Բեյրութում ստորագրվեց ամերիկա-լիբանանյան համաձայնագիրը, որով Լիբանանը միացավ «էլզենհաուերի դոկտրինային»։ Նա հանդիսացավ առաջին արաբական երկիրը, որը ընդունեց այդ «դոկտրինան»։

Ամերիկա-լիբանանյան համաձայնագիրը նախատեսում էր «համազործակցություն» Լիբանանի և ԱՄՆ-ի միջև քաղաքական, ռազմական և տնտեսական հարցերի շուրջը, Համաձայնագրի 4-րդ կետը երկու կողմերին պարտավորեցնում էր անհաշտ պայքար մղել կոմունիզմի դեմ, որը, իբր սպառնում է աշխարհի խաղաղությունը և պետությունների ազգային անկախությունը²։ Իսկ 6-րդ կետում ասված էր, որ Լիբանանն ու ԱՄՆ-ը միասին պիտի աշխատեն լուծելու այդ շրջանի մեջ լարվածություն ստեղծող հարցերը³։

Ամերիկա-լիբանանյան համաձայնագրով ԱՄՆ-ը իրավունք էր ստանում «պաշտպանել» Լիբանանը արտաքին ագրեսիայից⁴։ ԱՄՆ-ը միաժամանակ պարտավորվում էր տնտեսական ու ռազմական օգնություն ցույց տալ Լիբանանին։ Դրա համար նախատեսվում էր 20 մլն. դոլար⁵։

Այսպիսով, Լիբանանի կառավարությունը, ոտնահարելով երկրի գերիշխանության սկզբունքները, լայն հնարավորություններ տվեց ամերիկյան խմբերիալիզմին միջամտելու Լիբանանի ներքին գործերին, Այդ համաձայնագրով ԱՄՆ-ը ուժեղացրեց իր դիրքերը և ազդեցությունը Լիբանանում։

Ընդունելով «էլզենհաուերի դոկտրինան» Լիբանանը, ինչպես նշում է արաբ պատմաբան Ամին Սաիդը, «... դուրս եկավ արաբական ազատագրված պետությունների խմբից և

1 «Մ. Ն. Հոուչ», 17 մարտի 1957 թ.։

2 Նույն տեղում, 24 մարտի 1957 թ.։

3 Նույն տեղում։

4 «Политика США на Арабском Востоке», стр. 179.

5 «The Middle East», London, 1961, p. 218.

ընկալ պակտերի իմպերիալիստական քաղաքականության ուղեծիրը»¹:

Երբ համաձայնագրի բովանդակությունը հայտնի դարձավ կիրանանի հասարակայնությանը, նրա դեմոկրատական շրջանակները խոր դժգոհություն հայտնեցին և դատապարտեցին կիրանանի կառավարության վարքագիծը: Հանդես գալով հայտարարություններով կիրանանի նախկին պրեզիդենտ Բիշարա ալ-Խուրին, նախկին վարչապետ Արդալլա Յաֆին, արտաքին գործերի նախկին մինիստր Համիդ Յրանջին և շատ ուրիշներ նշում էին, որ ամերիկա-լիբանանյան համաձայնագիրը ոտնակոխում է 1943 թ. Ազգային պակտը, չի համապատասխանում կիրանանի ազգային շահերին և սեպ է խրում կիրանանի և մյուս արաբական երկրների միջև Բիշարա ալ-Խուրին, որը հայտնի էր իր պրոամերիկյան հայացքներով և իր պրեզիդենտության ժամանակ քիչ քան շարժ կիրանանը պրոարևմտյան քաղաքականության հունով տանելու համար, նույնիսկ նա նշում էր, որ սեման համաձայնություն մը կանչատե կիրանանը արաբական աշխարհին, զայն կտկարացնե քաղաքականապես, տնտեսապես ու բարոյապես, կսպառնա անոր ազգային միությունը և վտանգի տակ կդնե անոր անկախությունը»²:

Այդ համաձայնագրի դատապարտմամբ հանդես եկան կիրանանի բազմաթիվ քաղաքական կուսակցություններ: Կոմունիստական կուսակցությունը հրապարակեց մի հայտարարություն, որտեղ շարադրված էին նրա տեսակետները կիրանանի արտաքին քաղաքականության վերաբերյալ: Կոմկուսակցությունը պահանջում էր հրաժարվել սեյզինհատների գոկտրինայից և ընդհանրապես իմպերիալիստական պլաններին ու րյուկներին հարելու քաղաքականությունից: Նա նշում էր, որ կիրանանի կառավարության այժմյան քաղաքականությունը չի համապատասխանում կիրանանի ազգային շահերին: Այդ ազգային շահերին, նշված էր հայտարարության

¹ Амин Санд, Восстания арабов в XX в., стр. 163.

² «Մ. Ն. Հառաչ», 24 մարտի 1957 թ.:

միջ, ամենից լավ համապատասխանում է շեղորթության և ազգային անկախության քաղաքականությունը¹:

«Նաչջադե» կուսակցության նախագահ Ադնան Հաքիմն իր կուսակցության անունից հայտարարեց, որ ամերիկա-լիբանանյան համաձայնագիրը հակասում է միջարարական ապահովության պակտին և Բանդունգի կոնֆերանսի որոշումներին: Նա նշեց, որ ակիրանան խաղաղասեր երկիր մըն է, որ շուգեք դառնալ որևէ երկրի ռազմագիտական խարխիսը՝ փոխան ափ մը դուարիս²:

Բուռն ու փոթորկալից անցան կիրանանի պառլամենտի նիստերը, որտեղ քննարկվում էր ամերիկա-լիբանանյան համաձայնագրի հարցը: Պառլամենտի նիստերը տեղի ունեցան 1957 թ. ապրիլի 4—6-ը: Նիստի սկզբում կիրանանի արտաքին քաղաքականության վերաբերյալ կառավարական հայտարարությամբ հանդես եկավ պրեմյեր-մինիստր Սամի Սուհրի: Նա պաշտպանեց ամերիկա-լիբանանյան համաձայնագրի հիմնական կետերը և «էլզենհաուերի դոկտրինային» կիրանանի հարելը: Նա շափազանց երկար խոսեց «կոմունիզմի վտանգի» մասին և նշեց, որ պայքարը կոմունիզմի դեմ հանդիսանում է կիրանանի կառավարության քաղաքականություն: Ն կարևոր սկզբունքներից մեկը³:

Պառլամենտի մի շարք անդամներ դատապարտեցին թե՛ ամերիկա-լիբանանյան համաձայնագիրը և թե՛ Սամի Սուհրի կառավարական հայտարարությունը: Արդալլա Հաջը հայտարարեց, որ կիրանանին սպառնացող ոչ մի կոմունիստական վտանգ չկա: Նա իր ելույթում նշեց, որ ընդհակառակը, Սովետական Միությունը միշտ էլ օգնության ձևեր է մեկնել արարական երկրներին, որ «եթե չըլլային կոմունիստական ազդարարությունները ու սպառնալիքները՝ ուղղված իմպերիալիստներուն, ոչ մեկ անկախ արար երկիր գոյություն պիտի ունենար այսօր»⁴, Պառլամենտի մեկ ուրիշ անդամ՝ Հա-

1 «Մ. Ն. Հառաջ», 28 ապրիլի 1957 թ.:

2 Նույն տեղում, 24 մարտի 1957 թ.:

3 Նույն տեղում, 7 ապրիլի 1957 թ., «Արաբաս», 6 ապրիլի 1957 թ.:

4 «Մ. Ն. Հառաջ», 7 ապրիլի 1957 թ.:

շիմ շուսանյին հայտարարեց. «կդատապարտեմ կառավարութիւնը, որ պայքար հայտարարեց միջազգային կոմունիզմի դեմ: Որո՞ւ հետ պիտի շարունակենք մեր առևտրական հարաբերութիւնները, Ամերիկայի՞ հետ, թե արևմտյաններուն, որոնք կմերժեն ներածել մեր արտադրութիւններեն»¹: Լիբանանի հայտնի պետական ու քաղաքական գործիչ Ռաշիդ Քարամեն «էլ զենհաուերի դոկտրինան» համարեց Բաղդատի պակտի տարբերակը: Նա այդ դոկտրինային Լիբանանի միանալը համեմատեց Իրաքի Բաղդատի պակտի մեջ մտնելու հետ, նշելով, որ երկուան էլ հարված հասցրին արաբական միասնականութեանն ու ապահովութեանը²:

Կառավարութեան քաղաքականութեան քննադատութեամբ և «էլ զենհաուերի դոկտրինայի» ու ամերիկա-լիբանանյան համաձայնագրի դատապարտմամբ հանդես եկան նաև պառլամենտի անդամներ Արդալլա Յաֆին, Համիդ Ֆրանշիին և Ահմեդ Ասադը: Սակայն պառլամենտի անդամների մեծ մասը պաշտպանում էր Լիբանանի կառավարութեան արտաքին քաղաքականութիւնը և ամերիկա-լիբանանյան համաձայնագիրը: Ընդ Սամի Սուհը համոզված լինելով նրանց աշակցութեանը, պահանջեց վստահութեան քվե իր արտաքին քաղաքականութեան համար, որը նշանակում էր հավանութիւն տալ «էլ զենհաուերի դոկտրինային» և ամերիկա-լիբանանյան համաձայնագրին, Համաձայն չլինելով կառավարութեան արտաքին քաղաքականութեան հետ և առ ի բողոք ընդդեմ այդ քաղաքականութեան Լիբանանի պառլամենտի անդամներ, նախկին պրեմիեր-մինիստրներ Ռաշիդ Քարամեն և Արդալլա Յաֆին, պառլամենտի նախկին նախագահներ Ահմեդ Ասադը և Սարրի Համադեն, արտաքին գործերի նախկին մինիստր Համիդ Ֆրանշիին, Արդալլա Հաջը և Փամիլ Ասադը քվեարկութիւնից առաջ հրաժարուեցին իրենց պառլամենտական մանդատներից և հեռացան դահլիճից:

Լիբանանի պառլամենտը 30 ձայնով վստահութիւն հայտնեց կառավարութեան արտաքին քաղաքականութեանը

1 «Մ. Ն. շուսան», 7 ապրիլի 1957 թ.:

2 Նույն տեղում:

և դրանով նաև ամերիկա-լիբանանյան համաձայնագրին ու «էլյզենհատուերի դոկտորինային» Լիբանանի միանալուն:

Թեև Լիբանանի կառավարութիւնը և պառլամենտը հաստատեցին «էլյզենհատուերի դոկտորինային» Լիբանանի միանալը, սակայն դա չէր նշանակում, որ Լիբանանի ժողովրդական մասսաները և դեմոկրատական ուժերը հաշտվեցին կատարված փաստի հետ և դադարեցրին պայքարը: Բնավ, ոչ, Ընդհակառակը, նրանք ուժեղացնում են պայքարը կառավարութիւն հակաազգային արտաքին քաղաքականութիւն դեմ: Այժմ Լիբանանի կառավարութիւնը քաղաքական պրոպագանդային քաղաքականութիւնից իրենց դժգոհութիւնն են հայտնում նաև կոմպրադորական և խոշոր ֆինանսական բուրժուազիայի որոշ շրջաններ, Չպետք է մոռանալ, որ Բեյրութը Մերձավոր ու Միջին արևելքի առևտրի, ֆինանսական ու բանկային գործունեութիւն խոշորագույն կենտրոններից մեկն է: Լիբանանի կոմպրադորական և ֆինանսական բուրժուազիան հիմնականում սպասարկում է արաբական երկրներին և նրա շահութիւնները զլխավորապես ստացվում են այդ երկրներին հետ կատարված առևտրից ու ֆինանսական օպերացիաներից: Ուստի բուրժուազիայի որոշակի շրջաններ շահագրգռված են, որ լավ հարաբերութիւններ գոյութիւն ունենան Լիբանանի և արաբական երկրների միջև: Մինչդեռ Լիբանանի կառավարութիւնը հարումը «էլյզենհատուերի դոկտորինային» և նրա կողմից պրոպագանդային քաղաքականութիւնը որդեգրումը հասցրին Լիբանանի մեկուսացմանը և հարաբերութիւնների սրմանը արաբական մի շարք երկրների և, հատկապես, Սիրիայի ու Եգիպտոսի հետ, որոնք դատապարտում էին Լիբանանի կառավարութիւնը հակաարաբական արտաքին քաղաքականութիւնը: Բացի այդ, ինչպես նշել ենք, Լիբանանի տնտեսութիւնը սրուններից մեկը տուրիզմն էր: Նրանից ստացված եկամուտները այն ազդեցություններից մեկն էր, որի օգնութիւնով Լիբանանը ծածկում էր արևմտյան տերութիւնների հետ ունեցած իր արտաքին առևտրի դեֆիցիտը: Սակայն տուրիստները հիմնականում գալիս էին հարևան արաբական երկրներից և տուրիզմի գործը մեծապես կախված էր այն բանից, թե ինչպիսի հարաբերութիւններ գոյութիւն

ունեն կիրանանի և արարական մյուս երկրների միջև կիրանանի քաղաքական նոր կուրսը բացասաբար էր անդրադառնում նաև տուրիզմի գործի զարգացման հեռանկարների վրա: կիրանանի կոմպրադորական և ֆինանսական բուրժուազիայի որոշ շրջաններ վախ էին հայտնում, որ հարաբերությունների վատթարացումը կիրանանի և հարևան արարական երկրների միջև կվնասի իրենց տնտեսական շահերին: Ահա սա էր կիրանանի կառավարության բացահայտ պրոամերիկյան քաղաքական կուրսից կոմպրադորական և ֆինանսական բուրժուազիայի այդ շրջանների դժգոհության պատճառը:

կիրանանում աստիճանաբար տեղի է ունենում օպորտյունիստների միավորումը՝ նրա մեջ մտնում են սոցիալիստական առաջադիմական և «նաչառն» կուսակցությունները, քաղաքական կուսակցությունների Ազգային համագումարը, Ռաշիդ Փարամեի խումբը, ինչպես նաև առանձին քաղաքական գործիչներ: Նրանք ստեղծում են Ազգային միացյալ ճակատ, որը, ինչպես նշված էր նրա ծրագրում, ձգտելու էր «լեզակության շրջանակներում» փոխել կիրանանի արտաքին քաղաքականությունը¹, 1957 թ. ապրիլի սկզբներին Ազգային ճակատը հրապարակեց մի հայտարարություն ուղղված կիրանանի ժողովրդին: Այդ հայտարարության մեջ շարադրված էին այն հիմնական սկզբունքները, որի վրա պետք է խարսխվեր կիրանանի կառավարության քաղաքականությունը և որի համար պայքարելու էր Ազգային ճակատը:

Ահա այդ սկզբունքները.

Բոլոր միջոցներով պահպանել կիրանանի անկախությունը և գերիշխանությունը, հավատարիմ մնալ 1943 թ. Ազգային Ուխտին, վարել շեղոք քաղաքականություն և ոչ մի պետության շտալ առանձնաշնորհյալ դիրք, սերտորեն համագործակցել արարական երկրների հետ և վարել արարական քաղաքականություն, շրնդունել որևէ օտար օգնություն, որը կարող է սահմանափակել կիրանանի ազատությունը և վտանգի տակ դնել նրա անկախությունն ու գերիշխանությունը, ընդդիմանալ բոլոր իմպերիալիստական և սիոնիստական ծրագրերին, պահպանել կիրանանի դեմո-

¹ «Современный Ливан», стр. 129.

կրատական, հանրապետական և պառլամենտական վարչա-
ձևեր և այլն¹; Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունը
հավանություն տվեց և պաշտպանեց Ազգային ճակատի այս
պահանջները: Ազգային ճակատը փորձեց իր այս զխտավոր
պահանջները հանձնել պրեզիդենտ Փամիլ Շամունին, սակայն
վերջինս չբարեհաճեց ընդունել նրա պատվիրակությանը:
Ազգային ճակատը բողոքեց պրեզիդենտի այդ քայլի դեմ և
որոշեց ընթացք շտալ նրանից եկող հրավերներին և ներկա
չդանվել այն հանդեսներին և ընդունելություններին, որոնց
ներկա կզանվեր պրեզիդենտը²:

Ազգային ճակատի ստեղծումը գրական երևույթ էր, նա
նպաստեց երկրի դեմոկրատական ու հայրենասիրական ուժե-
րի միավորմանը և Շամունի ուժիմի դեմ մղվող պայքարում
բարձրացրեց նրանց հաղթանակի շանսերը: Այդպիսի ճակա-
տի ստեղծումը համապատասխանում էր Լիբանանի ազգային
շահերին: «Ազգային բարձրագույն շահերը պահանջում են, —
գրում էր «Ալ-Ախրար» թերթը, — որ... բոլոր հայրենասիրա-
կան ուժերը միանան ազատելու և փրկելու երկիրը այս քա-
ղաքականության անեծքից, «էլզենհաուսերի դոկտրինայի»,
Բաղդատի պակտի ցեխից և հաստատ ընթանալու անվտան-
ցություն, շեղություն, խաղաղություն, գերիշխանություն,
կայունություն, հանդարտություն և ազգային եզրայություն
երթում»³: Թերթը մատնանշում էր, որ Լիբանանի հայրենա-
սիրական ուժերն ավելի ուժեղ են, քան թե իմպերիալիստ-
ները և նրանց դորձակալները: Նա միանգամայն ճիշտ նշում
էր, որ միայն հայրենասիրական ուժերի միավորումով և
միացյալ ճակատի ստեղծումով է հնարավոր Լիբանանն ազա-
տել «էլզենհաուսերի դոկտրինայից» և ամերիկյան ամեն տե-
սակի սողնություններից»⁴:

Լիբանանի ընդգրկմազիր ուժերը և Ազգային ճակատը
վճռեցին կառավարությունը ճակատամարտ տալ պառլամեն-

1 «Մ. Ն. Հասաշ», 7 ապրիլի 1957 թ.:

2 Նույն տեղում:

3 27.IV.1953 «الاجبار»

4 Նույն տեղում:

տական ընտրությունների ժամանակ, որոնք նշանակված էին 1957-թ. հունիսին, Փաստորեն ընտրական կամպանիայի և ընտրությունների ժամանակ իրար բախվեցին երկու հակադիր ուժեր՝ ազգային անկախությունը և իմպերիալիզմի շահերը պաշտպանող ուժերը: Ազգային ճակատի կոչով 1957 թ. մայիսի 12-ին Բեյրութում տեղի ունեցավ մի հակայական միտինգ, որին մասնակցեց մոտ 75000 մարդ՝ բանվորներ, գյուղացիներ, արհեստավորներ, առևտրականներ, մտավորականներ և այլն: Միտինգի էին եկել քրիստոնյան ու իսլամը, արաբն ու հայը, բոլոր հայրենասեր ուժերը, անկախ ազգային պատկանելությունից և դավանանքից:

Կառավարութունը ամեն կերպ ձգտում էր խափանել այդ միտինգը: Նա Բեյրութի դռները փակեց երկրի տարբեր վայրերից եկող պատվիրակությունների առջև, որի հետևանքով մոտ 30000 մարդ չկարողացավ մասնակցել միտինգին¹: Բացի այդ ոստիկանական և զինվորական ուժերը դիրք էին բռնել դեպի միտինգի վայրը տանող ճանապարհների վրա:

Այս միտինգի նպատակն էր ցույց տալ կառավարությանը, որ Լիբանանի ամենալայն ժողովրդական մասսաները դեմ են նրա ներքին ու արտաքին քաղաքականությանը և դատապարտում են նրա պրոամերիկյան կողմնորոշումը և «էյզենհաուերի դոկտրինան»: Միտինգի մասնակիցները կրում էին «Կեցցե ազգային միասնականությունը լիբանանցիների միջև», «Կեցցե միջհամայնքային եղբայրությունը», «Կեցցե դրական շեղությունը», «Կորչի էյզենհաուերի դոկտրինան», «Կորչեն օտար ռազմական պակտերը», «Կեցցե հայ և արաբ եղբայրակցությունը», «Կեցցեն մեր հայ եղբայրները՝ լուսավորողները»:

Այդ պատմական միտինգին մասնակցում էին նաև հայ զանգվածները: Բեյրութի «Մեր նշանաբանն է Հառաջ» թերթը այդ կապակցությամբ հետևյալն էր գրում. «Ավելի քան 3000 բեյրութահայերու փառահեղ մուտքը որտղնդոստ ծափահա-

1 «Մ. Ն. Հառաջ», 19 մայիսի 1957 թ.:

2 Նույն տեղում:

բություններով ողջունվեցան ներկաներուն կողմն։ Հայկական պատվիրակութունը բարձրացուցած էր լայն պատառ մը, որուն վրա գրված էր «Կեցցե հայ և արար եղբայրակցությունը»¹։

Միտինգում ելույթ ունեցան Լիբանանի ականավոր քաղաքական գործիչներ Համիդ Ֆրանշինե, Ֆիլիպ Բաքլան, Սաիր Սալամը, Արզալլա Յաֆին և ուրիշներ։

Նրանք նշում էին, որ Լիբանանի ժողովրդի ցանկությունն է միշտ Լիբանանը տեսնել անկախ։ Լիբանանը իմպերիալիստների ձևոցին գործիք չպետք է հանդիսանա արաբական եղբայրական երկրների և կոմունիզմի դեմ նրանց մղած պայքարում։ Միաժամանակ նրանք պահանջում էին պահպանել միջհամայնքային համերաշխությունը։ Սաիր Սալամը իր ելույթում հայտարարեց. «Ժողովրդական այս ամբիոնեն կզուշացնեմ կառավարողները, որ շխաղան կրակի հետ, կազդարարեմ լիբանանցիներուն, որ ըլլան արթուն համայնքային անհամաձայնություն սերմանողներուն դեմ։ Կհրավիրեմ ձեր բոլորը մնալու հավատարիմ 1943-ի Ազգային Պակտին, փրկելու երկրին գերիշխանությունը և պահպանելու շարքերուն միասնականությունը։ Եվ այն ատեն Լիբանանը իմպերիալիզմին համար սչ կայք և ոչ ալ անցքի ճամբա պիտի դառնա»²։

Միտինգի մասնակիցները հավանություն տվեցին Ազգային ճակատի որոշումներին, այն է. պահպանել Լիբանանի անկախությունն ու գերիշխանությունը, հավատարիմ մնալ 1943 թ. Ազգային Պակտին, հարաբերությունները արաբական քույր երկրների հետ հիմնել սերտ ու անկեղծ համագործակցության վրա, հռչակել Լիբանանի շեղոթությունը, շթույլատրել լիբանանյան հողի վրա ռազմական բազաների կառուցումը և շմիանալ ռազմական բրկներին, շընդունել որևէ օտար օգնություն, որը տրվում է որոշակի պայմաններով և կաշկանդում է Լիբանանի ազատությունը, պահպանել դեմոկրատական հանրապետական վարչաձևը, պաշտպանել

1 «Մ. Ն. Հառաշ», 19 մայիսի 1957 թ.։

2 Նույն տեղում։

հանրային ազատությունները և դատապարտել ձեռնմխի, սարսափի և հալածանքի միջոցառումները, որ կգործադրեն կառավարությունը, պայքարել իրեն հլու հնազանդ պատվամենտական մեծամասնություն ստեղծելու կառավարական փորձերի դեմ և այլն¹։

Սակայն Լիբանանի կառավարությունը ոչ մի մտադրություն չունի փոխելու իր քաղաքականությունը։ Նա շարունակում էր մնալ լծված ամերիկյան իմպերիալիստական կառքին։ Ուստի և երկրի ղեմակրատական ուժերը ոչ միայն չեն դադարեցնում պայքարը, այլ ընդհակառակը, է՛լ ավելի են ուժեղացնում այն։ Նրանք պահանջում են, որ կառավարությունը հեռանա իշխանությունից և կազմվի նոր կառավարություն, որը վարի չեզոք քաղաքականություն, հարգի սահմանադրությունը, ղեմակրատական ազատությունները և նորմալ պայմաններ ստեղծի պատվամենտական ընտրությունների անցկացման համար։ Այս խնդիրների իրականացման համար Ազգային ճակատի կոշով մայիսի վերջերին ընդհանուր գործադուլ սկսվեց Լիբանանի կարևոր շրջաններում։ Գործադուլով էին բռնկված Բեյրութը, Տրիպոլին, Սալզան, Սուրը, Նաբաթիեն, Բաալբեքը, Հերմելը և այլ շրջաններ։ Չորս օր անընդհատ փակ մնացին գործարանները, արհեստանոցները, խանութները և այլ ձեռնարկություններ։ Գործադուլին զուգընթաց տեղի էին ունենում ցույցեր։

Լիբանանի կառավարությունը որոշեց արյան մեջ խեղդել ժողովրդական այդ ելույթը։ 1957 թ. մայիսի 30-ին նա ցուցարարների դեմ նետեց աստիճանական ուժեր և զրահապատ մեքենաներ, որոնք ղեղակոծեցին ցուցարարների շարքերը։ Նրանց այդ գործողությունների հետևանքով սպանվեց 10 և վիրավորվեց 130 մարդ։ Բացի այդ ձեռքակալվեց նաև 410 մարդ²։ Ցուցարարների ղեղակոծումը ցնցեց ամբողջ երկիրը։ Բողոքի մեծ ելույթներ տեղի ունեցան Տրիպոլիում, Սալզալում, Բաալբեքում և այլ վայրերում։ Կառավարության գործողությունները դատապարտեցին նաև Լիբանանի երկու

1 «Մ. Ն. Հաուաշ», 19 մայիսի 1957 թ.։

2 Նույն տեղում, 2 հունիսի 1957 թ.։

կարևոր համայնքների ղեկավարները՝ մարտնիթները պատրիարքը և Լիրանանի մյուսթիին, «Ալ-Ախբարը» մայիսի 30-ի դեպքերը համարում էր հերոսության ու պայքարի հիանալի էջեր։ Նա իրավամբ գտնում էր, որ այդ դեպքերի ժամանակ «էլզենհատների ղեկարինան» ստացավ մահացու հարվածներ»¹։ Գնահատելով կառավարության գործողությունները «Ալ-Ախբարը» գրում էր, որ մայիսի 30-ի իր արարքով կառավարությունը սույց տվեց, որ նա մեկուսացված է ժողովրդից, որ նա նպատակադրված է նրկիրը վերջնականապես ենթարկել իմպերիալիզմին և էլզենհատների ծրագրին, որը այս արյունահեղման և ազատությունների կաշկանգման հիմնական պատճառն է։

Կառավարության վայրագ գործողությունները շվախեցրին ժողովրդական մասսաներին և շկոտրեցին ընդդիմադիր ուժերի պայքարը մինչև վերջը շարունակելու կամքը։ Հունիսի 1-ին Ազգային ճակատը հայտարարեց, որ ժողովուրդը լի է վճռականությամբ շարունակելու պայքարը հանուն ազատության և ապահովության պահպանման։

Կառավարող շրջանների համար ստեղծվեց ծանր դրություն։ Հանդիպելով աշխատավորական մասսաների և գեմոկրատական ուժերի անկոտրում դիմադրությանը, նրանք հարկադրված եղան նահանջել։ Հունիսի 2-ին բանակցություններ տեղի ունեցան բանակի ընդհանուր հրամանատար գեներալ Շիհաբի և Ազգային ճակատի ներկայացուցիչների միջև։ Վերջիններս պահանջեցին գաղափարները բռնություններն ու ճնշումները և ապահովել պառլամենտական ընտրությունների ազատությունը։ Գեներալ Շիհաբը ընդունեց այդ պահանջները և իր զինվորական պատվի վրա խոսք տվեց ապահովել ընտրությունների ազատությունը։

Մեկ օր անց՝ հունիսի 3-ին պրեզիդենտ Շամունի նախագահությամբ տեղի ունեցավ կառավարության նիստը, որտեղ ընդունվեցին Ազգային ճակատի մի շարք պահանջները։ Կառավարությունը համաձայնվեց, որ բանակը հսկողություն

¹ 19.1.1958 «الاجل»

սահմանի ընտրությունների վրա, նա համաձայնվեց Ազգային ճակատի առաջադրած երկու թեկնածուներին՝ Յուսուֆ Հիթթիին և Մուհամեդ Ալի Բեյումին որպես պետական միջոցառման ղեկավարության կազմի մեջ, Կառավարությունն ընդունեց Ազգային ճակատի առաջարկը՝ ստեղծել ընտրություններին հսկող վերաքննիչ մի մարմին: Եվ վերջապես, կառավարությունը համաձայնվեց նաև ազատել մայիսի 30-ին և նրանից հետո ձերբակալվածներին, հետ վերցնել ձերբակալման նոր հրամանագրերը և դադարեցնել կամայական միջոցառումները¹:

Ընտրությունները տեղի ունեցան հունիսին՝ շոքս էտապով, Չնայած կառավարության վերահիշյալ խոստումներին, նա չապահովեց ընտրական ազատութունը: Տեղի ունեցան ղեղծարարություններ, գործադրվեցին բռնություն և ճնշում: Ամին Սաիդը նշում է, որ դա ոչ թե պառլամենտական ընտրություն էր, այլ համընդհանուր կեղծարարություն²: Պետական անվտանգության օրգանները քմահաճ կերպով ձերբակալեցին Ազգային ճակատի թեկնածուների օգտին աշխատող շատ անձանց և քվեատուների վրա նշանակված շատ հսկիչների: Կառավարությունը օգտագործեց նաև դաշնակիների զինված բանդաներին, որոնք քարոքարոսաբար գնդացրային կրակ բացին իրենց ընտրական պարտականությունը կատարող անկուսակցական քաղաքացիներու վրա, սպանելով երեք անմեղ երիտասարդներ և վիրավորելով ուրիշներ³: Ընտրական ցուցակներից շնչված էին այն ընտրողների անունները, որոնք հայտնի էին, որ չեն քվեարկի հօգուտ կառավարական ցուցակի: «Ընտրողներու ցանկեն անուններու շնչումը,— դրում էր «Աս-Սիլասա» թերթը,— հայ ընդդիմադիրներու մոտ հասավ աննախընթաց համեմատություն. ընդդիմադիր հայ քվեարկողներու 70 առ հարյուրին անունները շնչված էին նախապես: Հայ քվեները չբացնելու կառավարական ժրագիրը լրավականացավ անուններու շնչումով և գործի լծեց դաշ-

1 «Մ. Ն. Հառաչ», 9 հունիսի 1957 թ.:

2 Амнн Саид, стр. 163.

3 «Մ. Ն. Հառաչ», 16 հունիսի 1957 թ.:

նակ խմբակը՝ ստեղծելու համար սարսափի մթնոլորտ։ Դաշ-
նակ տեռորիստներու խմբակ մը ինքնաշարժով անցավ հայ
ընդդիմադիրներու ընտրական գրասենյակի առջևն և ուղղակի
կրակեց ընտրողներուն վրա¹։ Ընտրություններին միջամտե-
ցին նաև ամերիկյան իմպերիալիստները՝ փորձելով ազդել
ընտրությունների ելքի վրա։ Ընտրությունների նախօրյակին
Բեյրութում ամերիկյան դեսպանը հայտարարեց, թե աղետա-
վոր կլինեն, եթե կառավարական ցուցակը պարտվելու Այդ
օրերին Լիբանան ժամանեց հատուկ մի բարձր աստիճանա-
վոր՝ հսկելու համար «էլզենհաուերի դոկտրինայով» նա-
խատեսվող ծրագրերի իրականացմանը։ Ընտրությունների
ժամանակ Լիբանան հասան «էլզենհաուերի դոկտրինայով»
նախատեսվող ամերիկյան ղենքեր ու ռազմամթերք, որոնք
դրվեցին Լիբանանի կառավարութայն տրամադրութայն տակ²։
Նվ վերջապես, ընտրությունների ամբողջ ընթացքին Լիբա-
նանի Կապիտալ մոտ նավարկում էր ամերիկյան 6-րդ նավա-
տորմը³։ Այս բոլորը կառավարութայնը հնարավորություն
տվեց պառլամենտական ընտրություններում ապահովել իր
կողմնակիցների «հաղթանակը»։ 66 դեպուտատներից 44-ը
կամ 2/3-ը նրա կողմնակիցներն էին։

Թեև կառավարութայնը հաջողվեց «հստիճանակ» ձեռք
բերել, սակայն նրան շահաջողից ձախողել շատ ազգային,
ընդդիմադիր գործիչների ընտրությունը պառլամենտում, Լի-
բանանի պառլամենտում ընտրվեցին երկրում հայտնի շատ
քաղաքական գործիչներ, որոնք հանդես էին գալիս Շամուն-
Սուլհի կառավարութայն քաղաքականութայն դեմ։

Կառավարությունը ցանկանում էր պառլամենտական
ընտրությունները վերածել յուրօրինակ հանրաքվեի հօգուտ
իր քաղաքականութայն։ Սակայն այդ բանը նրան շահաջողից,
ժողովրդական մասսաները բողոքում էին կառավարութայն
քաղաքականութայն, ընտրությունների ժամանակ լայն տա-

1 Մեջբերումն ըստ «Մ. Ն. Հառաչ», 16 հունիսի 1957 թ.։

2 «The Middle East», 1961, p. 218.

3 «Современный Ливан», стр. 130.

րածում գտած գեղծարարութիւններ: և տիրապետող սար-
սափի մթնոլորտի դեմ:

Մչուս կողմից Ազգային ճակատին և դեմոկրատական ու-
ժերին ևս չհաջողվեց հասնել իրենց կարևոր խնդիրներէ իրա-
դրածմանը: Թեև պատգամենտի կազմում անցան մի շարք
ընդդիմադիր պործիչներ, սակայն դեմոկրատական ուժերին
չհաջողվեց հասնել այնպիսի պատգամենտի ընտրութեան, որն
արտահայտեր ժողովրդի կամքը և հնարավորութիւն տար
ալեգալ միջոցներով՝ փոխել կառավարութիւնն ու նրա քա-
ղաքականութիւնը: Հայտնի է, որ զա հանդիմանում էր Ազ-
գային ճակատի կարևոր պահանջներից մեկը: Երկրի դե-
մոկրատական ուժերը սկսում էին հասկանալ, որ խաղաղ, այ-
սինքն ալեգար միջոցներով՝ անհնար է փոխել կառավարու-
թեան քաղաքականութիւնը և Լիրանանը ազատել ամերիկ-
յան խմբերիալիզմի ճիրաններից: Այդ խնդրի իրականացման
համար պահանջվում էին այլ, ոչ լեգալ միջոցներ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ Ո Ր Ր Ո Ր Դ

1958 ԹՎԱԿԱՆԻ ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆՐԱ ՊԱՏՄԱԿԱՆ
ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

1958 թվականը Լիբանանը դիմավորեց ներքաղաքական լարված իրադրության մեջ, Դա, ինչպես նշվեց նախորդ գլխում, Լիբանանի կառավարության բացահայտ պրոիմպե-րիալիստական և հակաարաբական քաղաքականություն, «էյ-զենհաուերի ղոկտրինային» միանալու և կոմունիզմի դեմ պայքարի դիժը որդեգրելու հետևանք էր Լիբանանի կառավարող շրջանների հակաազգային քաղաքականությունը հանդեպրեց օսթդիցիոն ուժերի միավորմանը և նրանց պայքարի ուժեղացմանը, 1957 թ. վերջերին և 1958 թ. սկզբներին ավարտվեց Լիբանանի տարբեր քաղաքական ու դասակարգային ուժերի սահմանազատումը: Մի կողմում խմբավորվեցին Լիբանանի հետադիմական ուժերը, որոնք իրենց բախտը կապել էին օտարերկրյա իմպերիալիզմի հետ: Այդ ուժերի շահերն էր ներկայացնում Շամուն-Սուլհի կառավարությունը, որի թիկունքում կանգնած էին ֆալանգիստները, ղոմի սուրիները և զաշնակ ղեկավարները: Իսկ մյուս կողմում խմբավորվեցին երկրի ղեմավարատական հակաիմպերիալիստական ուժերը: Այդ ուժերը միատարր չէին: Նրա մեջ մտնում էին բանվորները, գյուղացիները, արհեստավորները, մտավորականները, ազգային արդյունաբերական բուրժուազիան, ինչ-

պես նաև կոմպրադորական բուրժուազիայի և ֆեոդալ-կալվածատերերի որոշ շրջաններ: Նրանց միավորողը հակաիմպերիալիզմն էր և արարական ազգայնական քաղաքականություն վարելու պահանջը:

Ընդդիմադիր ուժերի միատարր ըլինելու պատճառով էլ առաջացան տարբեր խմբավորումներ: Արդեն նշվել է, որ գոյություն ունեւր միացյալ Ազգային ճակատ: Ազգային ճակատի մեջ մտնում էին Առաջադիմական սոցիալիստական, ժնաշրագեձ, Բասս, Ազգային կոշ (արար ազգայնականներ), սահմանադրական բլոկ (Բիշարա ալ-Խուրիի մարունիթ հետեւորդներ) կուսակցություններ¹: Բացի դրանից առանձին ընդդիմադիր խումբ գոյություն ունեւր Տրիպոլիում, որը ղեկավարում էր Ռաշիդ Քարամեն: Այդ խումբը չէր մտնում Միացյալ ճակատի մեջ, թեև լրիւ պաշտպանում էր նրա ծրագրերը:

Շուտով կազմավորվեց նաև մեկ այլ ընդդիմադիր խումբ՝ քաղաքական կուսակցությունների կազմակերպությունների և անձնավորությունների համագումարը, որին ղեկավարում էր նախկին պրեմյեր-մինիստր Հուսեյն Ուլեյնին:

Եւ վերջապես քաղաքական արենա դուրս եկավ նաև մեկ ուրիշ ընդդիմադիր խումբ, այսպես կոչված «եբրորդ ուժը», որը հիմնականում բաղկացած էր Լիբանանի խոշոր բուրժուազիայի ներկայացուցիչներից, ինչպես օրինակ, Հանրի Ֆարառնը, Գարրիել Մուրը, Ժորժ Նակկաշը, Յուսուֆ Սալեմը, Հասան Թվեյնին, Շարլ Հելուն, Յուսուֆ Հիթթին և ուրիշներ: Այս խումբը արտահայտում էր բուրժուազիայի այն շրջանների շահերն ու քաղաքական տրամադրությունները, որոնք սկզբունքորեն դեմ չէին Արևմուտքի հետ Լիբանանի մերձեցմանը, սակայն դեմ էին Շամունի կառավարության բացահայտ պրոիմպերիալիստական քաղաքականությանը, որը վտանգի տակ էր դնում երկրի անկախությունը: Բացի այդ, այս խումբը հաշվի էր առնում նաև ժողովրդական լայն մասսաների հակաիմպերիալիստական տրամադրությունները և երկրի անկախությունն ու գերիշխանությունը պահպանելու նրանց վճռականությունը: Ուստի նա փորձում էր կառավար-

¹ F. Q u b a i n, Crises In Lebanon, Washington, 1961, p. 50.

րության և ժողովրդական մասսաների ու մյուս դեմոկրատական ուժերի միջև սերրորդ ուժի», այսինքն, որոշ իմաստով միջնորդի դեր կատարել։ մի կողմից ստիպել Շամունին փոխել իր բացահայտ պրոսամեթիկյան, պրոֆիմպերիալիստական կուրսը, իսկ մյուս կողմից հասնել ազգային-ազատագրական պայքարի, ընդհանրապես իմպերիալիզմի դեմ ուղղված ժողովրդական մասսաների պայքարի թուլացմանը։

Գրությունը երկրում ավելի սրվեց, երբ հայտնի դարձավ, որ Շամունը պատրաստվում է փոփոխություն մտցնել երկրի սահմանադրության մեջ պրեզիդենտի պոստում երկրորդ անգամ ընտրվելու իրավունք ձեռք բերելու նպատակով¹։ Նա սերրորդ ուժի» պատվիրակությանը ընդունելով, հայտարարեց, որ ինքը վերատեսուության կենթարկի սահմանադրությունը, կթե երկրում չգտնվի մեկը, որ իրեն հաշորդելով ապահովի իր քաղաքականության շարունակությունը²։

Սահմանադրությունը վերանայելու պրեզիդենտի մտադրությունը և նրա այս հայտարարությունը խոր վրդովմունք առաջացրեց երկրի ներսում։ Սահմանադրությունը վերանայելու հարցը ձևական հարց չէր։ Դա ուղղակի առնչություն ունեւր իրանանի կառավարության ներքին ու արտաքին քաղաքականության հետ։ Խնդրի էությունը կայանում էր հետևյալում։ Շամունի վերընտրությունը նշանակում էր վեց տարի շարունակել այժմյան կառավարության պրոֆիմպերիալիստական և հակաազգային ու հակաարարական քաղաքականությունը։ Պարզ է, որ դրա հետ շէին կարող հաշտվել երկրի դեմոկրատական ուժերը։ Նրանք պահանջում էին ոչ մի փոփոխության չենթարկել սահմանադրությունը, ընդգծելով, որ իրանանի ժողովրդի ուզածը պրեզիդենտի քաղաքականության փոփոխությունն է և ոչ թե նրա շարունակությունը։

«Երրորդ ուժի» պատվիրակությունը պրեզիդենտի հետ ունեցած իր հանդիպման մասին տված պաշտոնական զեկուցագրում անդրադառնալով պրեզիդենտի այն հայտարարությանը, թե ինքը սահմանադրությունը վերատեսուության կեն-

¹ Իրանանի սահմանադրությունն արգելում է պրեզիդենտի անընգմեջ ընտրությունը երկու ժամանակաշրջանի համար։

² «Մ. Ն. Հոսոաչ», 5 հունվարի 1958 թ.։

թարկի, եթև շգտնվի մեկը, որ շարունակի իր քաղաքականությունը, իրավացիորեն նշում էր. «Դժվար է հավատալ, որ 1400000 լիբանանցիներու մեջ անկարելի է գտնել թեկնածու մը, որ պիտի կարենա ապահովել ազգային քաղաքականության մը շարունակությունը»¹: «Թեղիզրաֆ» թերթը Շամունի վերոհիշյալ հայտարարությունը համեմատում էր կյուրդվիկոս 14-ի «Պետությունը ես եմ» հայտարարության հետ և գտնում, որ Շամունի հայտարարությունը նվազ համեստ է, քան Յրանսիայի թաղավորի այդ ֆրազը:

Լիբանանի տարբեր քաղաքական կուսակցություններ և կազմակերպություններ քննարկում են սահմանադրությունը փոփոխության ենթարկելու հարցը, որոշում իրենց դիրքը այդ խնդրի կապակցությամբ և հանդես գալիս համապատասխան հայտարարություններով: Հայա՝ա Վաթանիյա կուսակցությունը իր հրատարակած հայտարարության մեջ դեմ գուր» գալով սահմանադրությունը փոփոխության ենթարկելու Շամունի պլաններին, նշում էր, որ «Հանրապետության այժմու նախագահը կպահանջե շարունակել այն քաղաքականությունը, որ Լիբանանին կորսնցնել տվավ իր ազգային ուխտը»²:

1958 թ. հունվարի 27-ին տեղի ունեցավ Ազգային ճակատի մամուլի ասուլիսը, որի ժամանակ Շամունի վերընտրության հարցի կապակցությամբ Ազգային ճակատի անունից հայտարարությամբ հանդես եկավ Աբդալլա Յաֆին: Նա նշեց, որ Շամունը ռտնակոխեց Ազգային Պակտը: Նրա արտաքին քաղաքականությունը աղետարեն է և Լիբանանը դարձել է լրտեսների և իրեն դրացի բույր երկրների դեմ դավադրողների որջ: Նա հայտարարեց, որ Ազգային ճակատը դեմ է սահմանադրությունը փոփոխելուն և Շամունի վերընտրությանը, որովհետև նախագահի թեկնածուն պետք է լինի անկեղծ և անկաշառ ազգային, որ հետապնդե լիբանանյան, արաբական անկախ քաղաքականություն՝ հիմնված Լիբանանի Ազգային Պակտի վրա և մերժի վարել այնպիսի քաղաքականություն, որ կհրահանգվի օտարների կամ օտարամտ

1 «Մ. Ն. Հառաջ», 5 հունվարի 1958 թ.:

2 Նույն տեղում, 12 հունվարի 1958 թ.:

պարբերի կողմից, Ազգային Հակառի Հայտարարութիւն մեջ նաև ասված էր, որ Լիբանանի ժողովրդի առջև կանգնած է մի երկրնորանք. ընտրութիւն կատարել պրեզիդենտ Շամունի և Լիբանանի միջև: Նա կոչ էր անում անվարան ընտրել երկրորդը՝ այսինքն Լիբանանը¹:

Շամունի պլանները դատապարտող որոշում ընդունեց նաև Ազգային Համագումարը: Նրա նիստը տեղի ունեցավ 1958 թ. մարտի 27-ին Հանրի Ֆարառնի բնակարանում: Այդ նիստին մասնակցում էին տարբեր քաղաքական հոսանքներ և ուղղութիւններ ներկայացնող 80 գործիչներ: Ազգային Համագումարի ընդունած որոշման մեջ ասված էր. «Ստորագրողներս կորոշենք միացնել մեր ճիգերը ու մեկտեղել մեր ուժերը ընդդիմանալու համար նախագահական մանդատի վերանորոգմանը, որ կհակասե ժողովրդի կամքին և կվտանգե այս հայրենիքի ապագան»²:

Սահմանադրութիւնը փոփոխելու դեմ արտահայտվեցին Լիբանանի երկու կարևոր համայնքների՝ մարոնիթների և մուսուլմանների ղեկավարները—պատրիարք Մեուշին և հանրապետութիւն մյուֆթին՝ շեյխ Մուհամեդ Ալայան: Պատրիարք Մեուշին հայտարարեց, որ ոչ մի ձևով չպիտի կպնի սահմանադրութիւնը, որ նրա փոփոխումը կնշանակե երկիրը նետել արկածախնդրութիւն գիրկը³:

Հանրապետութիւն մյուֆթին՝ շեյխ Մուհամեդ Ալայան 1958 թ. ապրիլի 10-ին կազմակերպեց մի ճաշկերույթ, որին ներկա էին սուննի, շիի և դրուզ համայնքները ներկայացնող 300 անձնավորութիւններ, ականավոր քաղաքական գործիչներ: Այդ հավաքույթին ելույթ ունեցավ մյուֆթին, ինչպես նաև Մարուֆ Սաադը, Ռաշիդ Քարամին, Սաիբ Սալամը, Արդալլա Յաֆին և ուրիշներ: Նրանք բոլորն էլ դատապարտեցին սահմանադրութիւնը փոփոխելու և պրեզիդենտին վերընտրելու փորձերը: Դրա հետ միասին նրանք ողջունեցին պատրիարք Մեուշիին նրա ազգային կեցվածքի համար: Իսլամ

1 «Մ. Ն. Հառաչ», 2 փետրվարի 1958 թ.:

2 Նույն տեղում, 30 մարտի 1958 թ.:

3 Նույն տեղում:

համայնքի անունից նրանք արտահայտվեցին հօգուտ խլամ-
քրիստոնյա միասնականության¹։

Այս ելույթներին, հայտարարություններին և որոշում-
ներին ղուգընթաց երկրում ծայր են առնում բողոքի լայն,
մասսայական շարժումներ։ Հատկապես մեծ ցույցեր տեղի
ունեցան Տրիպոլիում 1958 թ. մարտի 21-ին, որին մասնակ-
ցում էր մի քանի հազար մարդ։ Ցուցարարները բացական-
չում էին, որ իրենք թույլ չեն տա սահմանադրության վերանա-
յումը և պրեզիդենտի վերընտրությունը²։

Սակայն Շամունը բոլորովին էլ մտադիր չէր հրաժարվել
իր ծրագրերից։ Նա սկսում է մոբիլիզացնել իր կողմնակից-
ներին, ձգտելով ամեն գնով հասնել իր վերընտրությանը
1958 թ. մարտին, պառլամենտում Շամունի կողմնակիցները
արդեն բացահայտ կամպանիա սկսեցին հօգուտ նրա վերըն-
տրման։ Այնուհետև նա սկսում է ղինել իր կողմնակիցներին՝
Ֆալանգիստներին, ղովմի սուրիներին և դաշնակներին, նը-
րանց բաժանելով 3 հազար հրացան և ատրճանակ³։ Դրա հետ
միասին Շամունը իր կողմնակիցների հետ միասին փորձում
է համայնքային երկպառակություններ առաջացնել, քրիստոն-
յաններին և մուսուլմաններին լարել միմյանց դեմ, աշխատե-
լով պառակտել ժողովրդական մասսաների շարքերը և ջլա-
տել դեմոկրատիայի ուժերը։

Համայնքային երկպառակություն և թշնամություն առա-
ջացնելու կառավարության փորձերը խոր դայրույթ առաջաց-
րին լիբանանի ժողովրդի՝ թե՛ քրիստոնյայի և թե՛ մուսուլ-
մանի մոտ։ Տարբեր համայնքների ղեկավարները հանդես
եկան այդ քաղաքականության դատապարտմամբ և քրիստոն-
յա-մուսուլմանական միասնականության պահպանման կո-
չերով։ Երկրի տարբեր վայրերից օրինակ, Բեյլիից, Շուֆից,
Քըֆերմաթիից, Հասրայայից, Շաուայայից, Բարաշիթի և այլ
շրջաններից թերթերի խմբագրությունները ստանում էին բազ-
մաթիվ բողոքագրեր։ Բողոքագրերը ուղարկում էին քրիստոն-

1 «Մ. Ն. Հառաչ», 13 ապրիլի 1958 թ.։

2 Նույն տեղում, 23 մարտի 1958 թ.։

3 А л ь-Х и л ю..., стр. 8.

յանները, մուսուլմանները և դրուզները: Նրանք դատապարտում էին կառավարութիւնն վարած թայֆայականութիւնն քաղաքականութիւնը և զգուշացնում, որ նա շատ աղետարեւր հետեանքներ կարող է ունենալ¹: Ժողովրդական մասսաների համար անընդունելի էր դավանական գծաբաժանումներն ու թշնամանքը: Լիբանանի ժողովուրդը՝ քրիստոնյան, իսլամը և դրուզը ցանկանում էին իրար հետ ապրել հաշտ ու խաղաղ: Եվ մի՞թէ այդ ցանկութիւնն լավագոյն արտահայտութիւնը չէր այն, որ Տրիպոլիում, որը հանդիսանում է մուսուլմանական խոշոր ու ազդեցիկ կենտրոն, 1958 թ. մարտի 21-ին տեղի ունեցած ցույցի ժամանակ ցուցարարները կրում էին «Կեցցե՛ս պատրիարք Մեուշին» լուսնագը²:

Սակայն Շամունը չէր ցանկանում «շեղվել» իր ընտրած կուրսից: Ինտրիգները, դավադրութիւնները և խժոժութիւնները երկրի ներսում շարունակվում են: Դրա զոհը դարձավ «Թեքնզրաֆ» թերթի խմբագիր և տնօրեն, Լիբանանի հայտնի հասարակական ու ազգային գործիչ Նասիր Մեթնին, 1958 թ. մայիսի 7-ին, երբ նա վերադառնում էր տուն, բանդիտները հարձակվեցին և սպանեցին նրան³: Դա քաղաքական ակտ էր: Շամունականները զազտագողի սպանեցին Մեթնին, որը համարձակորեն հանդես էր գալիս Շամունի ռեժիմի և նրա սյրոամերիկյան քաղաքականութիւնն դեմ: Նա դեմ էր Շամունի վերընտրութիւնը:

Մեթնիի սպանութիւնն մեծ Լիբանանի դեմոկրատական ուժերը մեղադրեցին կառավարութիւնը և անձամբ իրեն՝ Շամունին, նրան համարելով ազդի դավաճան, որը երկիրը հանձնեց իմպերիալիզմի ձեռքը⁴: Այդ սպանութիւնը հանդիսացավ վերջին կաթիլը, որ լցրեց Լիբանանի ժողովրդի համբերութիւնն բաժակը: Եվ այն զայրույթը, որ կուտակվել էր Լիբանանի ժողովրդի և դեմոկրատական ուժերի մտտ ընդդեմ Շամունի ռեժիմի և ամերիկյան իմպերիալիզմի, այդ

¹ «Մ. Ն. Հառաշ», 13 ապրիլի 1958 թ.:

² Նույն տեղում:

³ 10.V.1958 «النور»

⁴ Амин Саид, Восстания арабов в XX в., стр. 165.

զայրույթը պոսթկաց ու դուրս հորդեց: Լիրանանում սկսվեց
ապստամբություն:

Ապստամբության բնույթի և նրա պատճառների մասին
բուրժուական պատմագրության մեջ կան տարբեր տեսակետ-
ներ, երբեմն նույնիսկ իրարամերժ և միմյանց ուղղակի հա-
կասող:

Ապստամբության սկզբում ԱՄՆ-ի պետական քարտու-
ղար Դալեսի նախաձեռնությամբ այն տեսակետը տարածվեց,
որ դա միջազգային կոմունիզմի «քայքայիչ գործունեության»
հետևանք է: Սակայն այդ «տեսակետը» երկար կյանք չունե-
ցավ, որովհետև կոմունիզմի ամենակատաղի հակառակորդ-
ներն անգամ չէին կարող թեկուզ մեկ փաստ բերել, որը վկա-
յեր սկոմունիստական դավադրություն» մասին: Ուստի հրա-
պարակ նետվեց մեկ այլ «տեսակետ», որ ապստամբությունը
հրահրել են Նասերը և նրա կողմնակիցները: Զ. Մաուլուն ուղ-
ղակի այդպես էլ գրում է. «Ապստամբությունը հրահրվեց և
նրան աշակցություն ու պաշտպանություն ցույց տրվեց Արա-
բական Միացյալ Հանրապետության կողմից՝ նպատակ ունե-
նալով տապալել Լիրանանի կառավարությունը և իշխանու-
թյան գլուխ դնել մի այնպիսի կառավարություն, որը Լիրա-
նանը միացնի ԱՄՆ-ին»¹: Այդ «տեսակետը» պաշտպանում է
ևսև Ֆահիմ Քուրեյնը իր «Եզնաթամը Լիրանանում» աշխա-
տության մեջ, նշելով, որ արաբական աշխարհում գլխավոր
դեր կատարելու Նասերի ձգտումները կարևոր դեր խաղացին
Լիրանանի, ճզնաթամի առաջացման գործում²: Սակայն ի
տարբերություն Զ. Մաուլուի, որը ապստամբության միակ
պատճառը համարում է Նասերի գործողությունները, Ֆ. Քու-
րեյնը տեսնում է նաև այլ պատճառներ, ինչպես օրինակ, կա-
շառակերությունը, պերսոնալիզմը, 1957 թ. ընտրություն-
ները կեղծելը, Շամունի փորձերը վերընտրվելու պրե-

¹ J. Marlowe, Arab nationalism and British imperialism, p. 171.

² Fahim Qubain, Crisis in Lebanon, p. 44.

գիղեկների պատում և այլն: Բայց այնուամենայնիվ իրենց բնոհանուր գնահատականի մեջ թե՛ Մաուրուան և թե՛ Քուբեյնը պաշտպանում են միևնույն սխալ տեսակետը: Լիբանանի 1958 թ. ապստամբության պատճառը նասերի գործողությունների շարքին և շի հրահրել ժողովրդական մասսաներին Շամունի ուժեղացում: Այդ բանը, ինչպես ցույց կտրվի ստորև, հաստատեցին նաև ՄԱԿ-ի դիտարկները: Վերահիշյալ երկու հեղինակներն էլ չեն փորձում գտնել ապստամբության ներքին պատճառները և ապստամբության ծագումը փորձում են բացատրել որպես արտաքին ազդակների ներգործության հետևանք: Նրանց սխալ ելակետը և օրյեկտիվ փաստերի հետ հաշվի չնստելը նրանց սխալ եզրակացությունների վճանակեցնում:

Լիբանանի 1958 թ. ապստամբության պատճառների բացահայտման հարցում ավելի լայն տարածում է գտել մեկ ուրիշ տեսակետ: Դա այսպես կոչված արաբիզմն է, որ իրր Լիբանանի մուսուլման արաբները գտնվում էին ճնշված վիճակում, գլխավոր դերը պատկանում էր քրիստոնյաներին, այդ պատճառով էլ մուսուլման արաբները, ըստ այդ տեսությունն, դժգոհ իրենց վիճակից և ձգտելով միանալ արաբական մյուս պետություններին, ապստամբվեցին: Այդպես է, օրինակ, գրում Լենգիելը: Նա նշում է, որ գլխավոր հարցը բարաբիզմի հարցն էր: Լիբանանում շատ մուսուլմաններ ոչ մի արդարացում չէին տեսնում իրենց երկրի անշատ գոյություն համար, որը նրանք համարում էին ֆրանսիական նախկին մանդատային իշխանությունների կողմից արհեստականորեն ստեղծված մի երկիր¹: Ուստի, նշում է նա, Լիբանանի մուսուլման արաբները պահանջում էին միանալ Սիրիային և նրա միջոցով ԱՄՆ-ին:

Այս սխալ տեսակետը, քրիստոնյա և մուսուլման արաբների փոխհարաբերությունը որպես ապստամբության պատճառ, մի քիչ այլ կերպ՝ իր արտացոլումն է գտել նաև Փամալ Զոանբլատի «Ժշմարտությունը Լիբանանի հեղափոխության

¹ E. Lengyel, The Changing Middle East, p. 190.

մասին» գրքում, նա գրում է, որ «Լիբանանի վերջին հեղափո-
խության պատճառներից մեկը Շամունի կողմից քրիստոնյա
համայնքային գաղափարի առաջ քաշումն էր, հակառակ, որ
երկրի մեծամասնությունը դարձել է մահմեդական»¹:

Այս «տեսակետը» նույնպես չի համապատասխանում
իրականությունը և չի բացահայտում ապստամբության իսկա-
կան պատճառները: Արաբիզմն, արաբական երկրների հետ
մերձենալու տենդենցները միշտ էլ եղել են, ինչպես որ եղել
են նաև քրիստոնյա համայնքը վեր դասելու, նրա տիրապե-
տող դիրքն ապահովելու տրամադրություններ, Սակայն այդ
տենդենցներն ու տրամադրությունները երբեք միս ու արյուն
չեն ստացել և լուրջ կերպով չեն անդրադարձել քրիստոնյա-
ների ու մուսուլմանների հարաբերությունների վրա:

Ապստամբության պատճառները պետք է փնտրել Լիբա-
նանի կառավարության ներքին ու արտաքին քաղաքականու-
թյան մեջ, Իշխանության զլուխ անցնելուց հետո Շամունը
սխտեմատիկաբար ոտնահարում էր դեմոկրատական ազա-
տությունները և անտեսում աշխատավորական մասսաների
շահերը: Հենվելով ռեակցիոն տարրերի վրա նա փորձում էր
միջհամայնքային երկպառակություններ հրահրել: Նա եր-
կրքի դռները լայնորեն բացեց օտարերկրյա կապիտալի առջև.
որի հետևանքով ազգային արդյունաբերությունը և ամբողջ
տնտեսությունը ընկավ ծանր դրության մեջ, Շամունը և Լի-
բանանի կառավարությունը կոպիտ կերպով ոտնակոխ արին
1943 թ. Ազգային Պակտը, որտեղ շարադրված էին միջհա-
մայնքային հարաբերությունների և Լիբանանի արտաքին քա-
ղաքականության հիմնական սկզբունքները, Լիբանանի կա-
ռավարությունը հրաժարվեց շեղջրության քաղաքականու-
թյանից, իրեն կապեց «էյզենհաունի դոկտրինայի» հետ և
սկսեց վարել բացահայտ պրոիմպերիալիստական քաղաքա-
կանություն: Այդ քաղաքականությունից դժգոհ վին աշխա-
տավորական մասսաները և բոլոր դեմոկրատական ուժերը,
անկախ այն բանից նրանք քրիստոնյա էին, թե մուսուլման:

¹ کمال جنبلاط...، ص ۱۵۷.

1958 թ. ապստամբութիւնն պատճառը Լիբանանի կառավարութեան հակաազգային, հակաարաբական և պրոիմպերիալիստական քաղաքականութիւնն էր:

Այդ տեսակետից մեծ հետաքրքրութիւնն է ներկայացնում Լիբանանի կուսակցութիւնների հայտարարութիւնը, որը ստորագրել էին Սոցիալիստական Առաջադիմական, Սահմանադրական Միութիւնը, Նաջազե կուսակցութիւնները, Լիբանանի կուսակցութիւնների Ազգային համագումարը և այլն: Հայտարարութեան մեջ ասված էր, որ իրենք հանդես են գալիս ընդդէմ այն թելի, որ Լիբանանը կապում է Բաղդատի պակտին և «էյզենհաուերի դոկտրինային», ընդդէմ հայրենասերների դէմ կատարվող բռնութիւնների ու ներքին ճնշման¹, նվ որպէսզի Լիբանանը փրկեն ստեղծված ծանր դրութիւնից Լիբանանի «հասարակութեան ղեկավարները, — ասված էր հայտարարութեան մեջ, — որոշել են անհրաժեշտ գտնել համագործակցել միմյանց հետ»², Այդ համագործակցութեան նպատակն էր փոփոխել Լիբանանի արտաքին ու ներքին քաղաքականութիւնը, ապահովել Լիբանանի անկախութիւնը, դերիշխանութիւնը, ազգային միասնութիւնը, «վերացնել սահմանադրութեանը հակասող անբնական դրութիւնը և այն անձերին, ովքեր իրենց քաղաքականութեամբ Լիբանանը հասցրին այսպիսի ամոթալի վիճակի»³:

Ապստամբութեան ականավոր ղեկավարներից մեկը՝ Սաիր Սալամը, որը ղեկավարում էր ապստամբական շարժումը Բեյրութում, իրանական «Քեյհան» թերթի թղթակցի հետ ունեցած դրույցում հայտարարեց, որ ապստամբութեան գլխավոր պատճառը այն է, որ Լիբանանի կառավարութիւնը լցանկացավ շեղոք քաղաքականութիւն վարելու «Մինք կոմունիստներ չենք, — հայտարարեց Սալամը — բայց միաժամանակ մենք չենք ցանկանում միանալ Արևմուտքին»⁴: Ինչպէս տեսնում ենք, Սաիր Սալամը այդ պատճառների մեջ չի մտցնում մու-

1 4.IV.1958. «النور»

2 Նույն տեղում:

3 Նույն տեղում:

4 «Кейхан», Тегеран, 6 июля 1958 г.

սուլմանների դժգոհութուն, ԱՄՆ-ին միանալու և նման հարցերու Հետաքրքիր է այստեղ մեջ բերել Ջ. Բարնեյլի կարծիքը: Նա այն հազվագյուտ ուսումնասիրողներից է, որ ճիշտ պատասխան է տալիս ապստամբության պատճառների վերաբերյալ, Ջ. Բարնեյլին նշում է, որ Լիբանանում ապստամբություն բռնկվեց, որովհետև սերկրի ճնշող մասը մերժում էր պրեզիդենտ Շամունի ամբողջովին պրոարևմտյան դիրքը¹: Այս հարցին անդրադարձել է նաև Հոլհ. Աղբաշյանը իր «Արաբական ազգային ազատագրական ղարթոնքը» գրքույկում: Նա ճիշտ կերպով 1958 թ. ընդվզումի պատճառը համարում է այն, որ «Լիբանանի մեջ Շամուն և իր անմիջական գործակիցները՝ Շարլ Մալիք և Սամի Սոլհ, Լիբանանի արտաքին քաղաքականության տված էին իմպերիալիզմի հակաարաբական նպատակներուն համապատասխան ուղղություն, իսկ ներքին քաղաքականությունը վերակազմակերպած էին իմպերիալիզմի տիրապետությունը դուրացնող հիմքերու վրա»²:

Իսկ ինչ վերաբերում է 1958 թ. ապստամբության բնույթի գնահատմանը, ապա բուրժուական հեղինակների մեծ մասը ըլի ուզում տեսնել նրա ազգային-ազատագրական, հակաիմպերիալիստական բնույթը: Այդ հեղինակները անտեսելով փաստերը դա համարում են պայքար մուսուլմանների և քրիստոնյաների միջև, Ջ. Մաուրոուն ուղղակի գրում է, որ սերկապոսականությունը շամունականների և նասերականների (ինչպես ընդունված է անվանել ընդդիմադիր խմբերին) միջև կրոնական հողի վրա էր³: Այդ նույն սխալ տեսակետին է նաև Ջորջթաունի համալսարանի պրոֆեսոր Հ. Շարբիին: Նա «Միջին Արևելքի կառավարությունները և քաղաքական գործիչները XX դարում» իր աշխատության մեջ անդրադառնալով 1958 թ. ապստամբության պատճառներին և բնույթին, նշում է. «մուսուլմանական դժգոհությունը հանգեցրեց ընդհատակյա դիմադրության կազմակերպմանը, իսկ 1958 թ. փետրվա-

¹ J. Barneji, The Middle East in world politics, p. 125.

² Հոլհ. Աղբաշյան, Արաբական ազգային-ազատագրական ղարթոնքը, Պեյրուս, 1959, էջ 52.

³ J. Marlowe... p. 170.

բին հիմնված սիրիա-եզիպտական միությունից հետո՝ ապստամբական շարժման¹։

Իմպերիալիստական մամուլը՝ «Քայմս-ը, «Նյուսուրիկա-ը և մյուսները խնդաթյուրելով փաստերը, Լիբանանի ժողովրդական մասսաների հոյակապ ելույթը նույնպես փորձում էին ներկայացնել որպես քրիստոնյա-մուսուլմանական պատերազմ։

Իրականում 1958 թ. ապստամբությունը ոչ մի կրոնական գունավորում չի ունեցել և նեղ համայնքային նպատակներ չի հետապնդել։ Այդ ապստամբությունը Լիբանանի ողջ ժողովրդի և դեմոկրատական ուժերի ազգային-ազատագրական պայքարի լավագույն ու հերոսական էջն է։ Նա ունեցրեց զգալի հակաիմպերիալիստական բնույթ և նրա նպատակն էր փոխել Լիբանանի արտաքին քաղաքական կուրսը, երկիրը փրկել իմպերիալիզմի ճիրաններից և համընթաց քայլել արաբական ազատագրված երկրների հետ, որոնք ակտիվ հակաիմպերիալիստական պայքար էին մղում։ Իսկ ամերիկյան զորքերի ափ իջնելուց հետո Լիբանանի 1958 թ. ապստամբության հակաիմպերիալիստական բնույթն ավելի շեշտվեց և նրա զխավոր նպատակներից մեկը դարձավ Լիբանանի ազատագրել ամերիկյան իմպերիալիզմի օկուպացումից։ Միրիայի կոմունիստական կուսակցության առաջին քարտուղար Խալեդ Բեկդաշը նշել է, որ «ամերիկյան իմպերիալիստները ուզեցին Լիբանանը դարձնել Միջին արևելքի մեջ իրենց իմպերիալիստական խարխալը՝ նման Իսրայելի և Քուրդիստանի, Համբրությունը հատավ Լիբանանցի արաբ ժողովրդին, միացուց իր շարքերը ազգային լայն ճակատի մը մեջ ու ոտքի կանգնեցավ պաշտպանելու համար իր ազգային արժանապատվությունը, երկիրը փրկելու համար իմպերիալիստական միջամտութիւնն և հաստատելու ազգային դեմոկրատական իշխանություն մը»²։

Այդ պայքարում ուսուսի տված ընթանում էին քրիստոնյան ու մուսուլմանը։ Նրանց հարվածն ուղղված էր ուսուսական

¹ H. Sharabi, Governments and politics of the Middle East in the twentieth century, New York, 1962, p. 146.

² «Մ. Ն. Հասար», 10 օգոստոսի 1958 թ.։

ցիոն ուժերի դեմ, որոնց շարքերում կային թե քրիստոնյաներ և թե մուսուլմաններ, Լիբանանի ներքին ուժերի սահմանազատումը տեղի էր ունեցել ոչ թե ըստ կրոնական պատկանելության, այլ երկրի առջև կանգնած կարևոր խնդիրների ըմբռնման տեսանկյունից: Այդ տեսակետի ճշտությունը հաստատվում է հետևյալ փաստերով:

1. Ծամունի քաղաքականության դեմ և ապստամբության պաշտպանությամբ հանդես էին գալիս Լիբանանի երկու ամենաազդեցիկ կրոնական համայնքների ղեկավարները՝ քրիստոնյա մարոնիթ համայնքի պատրիարք Պոլ Մեուշին և մուսուլմանական համայնքի ղեկավար, Լիբանանի մյուսթի Ալայան ու ամբողջ մուսուլմանական խորհուրդը:

2. Ծամունին հիմնականում պաշտպանում էին ֆալանգիստները (քրիստոնյա-մարոնիթներ), դաշնակ ղեկավարները և նացիոնալ-սոցիալական՝ ղոլմի սուրիների կուսակցությունը, որի շարքերում կային թե քրիստոնյաներ և թե մուսուլմաններ: Բայց խնդիրը միայն դրա մեջ չէ: Հայտնի է, որ նացիոնալ-սոցիալական կուսակցությունը հանդես էր գալիս Սիրիայի, Իրաքի, Լիբանանի, Հորդանանի և Պաղեստինի միավորման, «Մեծ Սիրիայի» ստեղծման պահանջով: Դա, ըստ նրանց, լինելու էր մի արաբական մուսուլմանական պետություն: Եթե 1958 թ. ապստամբությունը իրոք քրիստոնյա-մուսուլմանական պատերազմ լիներ, ինչպես փորձում են ցույց տալ որոշ հեղինակներ, ապա այդ կուսակցությունը չպետք է սրճանար ֆալանգիստներին և դաշնակներին ու պաշտպաներ Ծամունին: Մասնավանդ պետք է ի նկատի ունենանք, որ որոշ հեղինակներ Ծամունին ամբաստանում էին Լիբանանում «քրիստոնյաների հայրենիք» ստեղծելու, քրիստոնյաներին մենաշնորհ ու արտոնյալ դիրքեր ապահովելու մեջ, մի բան, որը պետք է բացասեր ղոլմի սուրիների առակցությունը Ծամունին:

Մյուս կողմից վերցնենք Ազգային ճակատի կազմը: Ինչպես նշել ենք նրա մեջ մտնում էին Առաջադիմական Արևելահայկական (հիմնականում բաղկացած դրուզներից), «Նաջրահե» (մուսուլմանական կուսակցություն, որ ստեղծվել էր ի հակադրություն ֆալանգիստների), Սահմանադրական Միու-

թյուն (քրիստոնյա-մարտնիթներ) և այլ կուսակցություններ ու ուժեր: Այլ կերպ ասած ընդդիմադիր ճակատում, որը ղեկավարում էր Լիբանանի ժողովրդական մասսաների պայքարը Շամունի և նրա պրոֆիմպերիալիստական քաղաքականության դեմ, միավորվել էին քրիստոնյա և մուսուլման հայրենասեր ուժերը: Այդ ճակատի կազմավորման գործում կրոնական սկզբունքը ոչ մի դեր չէր խաղում: Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունը գտնվելով ընդհատակի պայմաններում, հնարավորություն չունեի Միացյալ ճակատի մեջ: Սակայն նա պաշտպանում էր նրա ծրագիրը և գործողությունները, Լիբանանի կոմունիստական կուսակցությունը արտահայտում էր Լիբանանի քրիստոնյա, մուսուլման և դրուզ բանվորների և գյուղացիների շահերը: Եվ Միացյալ ճակատին նրա պաշտպանելը դարձյալ խոսում էր այն մասին, որ ուժերի սահմանազատումը տեղի էր ունեցել ոչ թե ըստ կրոնական պատկանելության, այլ ըստ քաղաքական մոտիվների: Այդ տեսակետը հաստատվում է նաև նրանով, որ հայերի ճնշող մեծամասնությունը՝ կոմունիստները, հեշակյանները, ուսկավարները և անկախականները կանգնած էին արար հայրենասիրների կողքին և պայքարում էին Շամունի, Ֆալանգիստների, ղովմի սուրիների և դաշնակ շեֆերի հակաազգային, հակաարարական քաղաքականության դեմ:

3. Եվ վերջապես 1958 թ. ապստամբությունը որպես քրիստոնյա-մուսուլմանական պատերազմ ներկայացնելու «տեսակետի» լավագույն հերքումն է հանդիսանում այն պատմական իրողությունը, որ այդ ապստամբության ժամանակ արար և քրիստոնյա հայրենասեր ուժերը զենքը ձեռքերին կռվում էին արար և քրիստոնյա հետադիմական ուժերի դեմ:

1958 թ. ապստամբության ժամանակ բարիկադների թե՛ այս և թե՛ այն կողմում կային քրիստոնյաներ ու մուսուլմաններ և այդ ընտրությունը նրանք կատարել էին ոչ թե ըստ կրոնական պատկանելության, այլ համաձայն իրենց սոցիալ-դասակարգային շահերի և քաղաքական-ազգային խնդիրների ըմբռնման:

Ալ-Թեյեզբաֆա թերթի խմբագիր Նասիր Մեթնիի սպանությունը ալեկոծեց ողջ դեմոկրատական կիրանանը: Այդ ոճրագործության համար ընդդիմադիր ուժերը պատասխանատու համարեցին կիրանանի կառավարությանը¹ և հրապարակեցին համապատասխան հայտարարություններ: Կիրանանի ականավոր քաղաքական գործիչներ՝ Սաիր Սալամը, Քամալ Ջոնբլատը, Ահմեդ Ասադը, Մասրուֆ Սաադը, Արդալլա Յաֆին, Հուսեյն Ուվեյնին, Ռաշիդ Քարամեն, Սարրի Համադեն հրապարակեցին մի կոչ, որտեղ նրանք դատասպարտում էին կառավարության դործողությունները, նրան պատասխանատու համարում բոլոր զրգությունների և Նասիր Մեթնիի սպանության համար: Դիմելով կիրանանի ժողովրդին նրանք կոչ էին անում «հայտարարել ընդհանուր գործադուլ կիրանանի բոլոր շրջաններում մեջ, պատասխանատվությունը ձգելով իշխանավորներում վրա, որոնք վերջ դրին ողջամիտ իշխանության, ոտնակոխեցին կիրանանի մեջ գոյություն ունեցող բարոյական և ազգային ամենեն սուրբ և նվիրական արժեքները²: Իրենց հայտարարությունների մեջ Եամունի և կիրանանի կառավարության արարքները դատասպարտեցին նաև կուսակցությունների, կազմակերպությունների և անձնավորությունների համադրվածքը և «երրորդ ուժը», Նշելով, որ այդպիսի անարդ սպանություններով կառավարությունը ձգտում է ստեղծել վախի ու սարսափի մթնոլորտ, որը կսպառնա լիրանանցիների հայրենիքի միասնականությանը և գոյությանը:

Նասիր Մեթնիի ոճրագործ սպանության կապակցությամբ կառավարության դեմ բուռն հարձակումներ տեղի ունեցան պառլամենտի 1958 թ. մայիսի 8-ի նիստում:

Նասիր Մեթնիի թաղումը, որ տեղի ունեցավ մայիսի 9-ին, վերածվեց համազգային հուղարկավորության: Թաղմանը մասնակցում էին մոտ 50000 սգակիրներ: Դա ոչ թե սո-

¹ E. Lengyel, The Changing Middle East, p. 89.

² «Մ. Ն. Հառաչ», 9 մայիսի 1958 թ.:

վորական թաղում էր, այլ քաղաքական ելույթ՝ ուղղված իմպերիալիզմի և նրա ներքին գործակալների դեմ: Միաժամանակ դա վկայում էր, որ միջնուրրտը շիկացած է և վրա են հասնելու վճռական դեպքեր:

Այդ նույն օրը՝ մայիսի 9-ին Լիբանանի Ազգային ճակատը որոշեց ամբողջ երկրով մեկ հայտարարել ընդհանուր գործադուլ: Նա պահանջեց Շամունի անհապաղ հրաժարումն իր պաշտոնից և մինչև նոր պրեզիդենտի ընտրութունը ստեղծել «փրկության» կարիներ¹:

Ի պատասխան այդ կոչի Լիբանանում սկսվեց ընդհանուր գործադուլ, որն այնուհետև վերածվեց զինված ապստամբության: Ապստամբության հիմնական ուժը բանվորները, գյուղացիները, արհեստավորները և մանր առևտրականներն էին: Ապստամբությանն իրենց ակտիվ մասնակցութունը բերին կոմունիստները: Լիբանանի կոմունիստական կուսակցության քարտուղար Նիքոլա Շավին նշել է, որ կոմկուսը ապստամբությանը մասնակցեց հենց սկզբից: Նրանք Լիբանանի բոլոր մասերում կանգնեցին բարիկադներին վրա, որոշ շրջաններում ղեկավարելով ապստամբութունը, իսկ որոշ շրջաններում էլ մասնակցելով ղեկավարությանը²: Սակայն ապստամբության ընդհանուր ղեկավարութունը գտնվում էր ազգային բուրժուազիայի ձեռքում: Նրան աջակցութուն էին ցույց տալիս նաև որոշ ֆեոդալ-կալվածատերեր, հատկապես հարավում, ինչպես նաև կոմպրադորական բուրժուազիայի որոշ մասը: Բայց կոմպրադորական բուրժուազիայի մի զգալի մասը ոչ միայն չէր պաշտպանում ապստամբութունը, այլ ընդհակառակը, թշնամաբար էր վերաբերվում նրան:

Կառավարական ուժերը, Շամունի կողմնակիցները, դրանք հիմնականում ֆալանգիստները, ղովմի սուրիները և դաշնակներն էին, կոմպրադորական բուրժուազիայի և կալվածատերերի որոշ, ամենահետադիմական շրջանները: Ռազմական տեսակետից նրանց հիմնական ուժը ժանդարմերիան

¹ F. Qubain, Crisis in Lebanon, p. 71.

² Նույն տեղում, թ. 70:

և ոստիկանութիւնն էր, ինչպես նաև ֆալանգիստների, ղովմի սուրիների և դաշնակիների զինված բանդաները:

Լիբանանի բանակը, եթէ շիաացալ ապստամբներին, ապա շաշաուպանեց նաև Շամունին և նրա կողմնակիցներին: Նա հիմնականում շեզոք դիրք գրավեց, Բանակի ընդհանուր հրամանատար զենեբալ Յուադ Միհարը հայտարարեց, որ բանակը կոչված է Լիբանանը պաշտպանել արտաքին հարձակումներից, իսկ ներկա ապստամբութիւնը դաներքին քաղաքական վեճ է և բանակի խնդրի մեջ չի մտնում պաշտպանել կողմերից մեկին¹:

Սակայն Շամունը և նրա կողմնակիցները հենվում են նաև դրսի և առաջին հերթին ամերիկյան իմպերիալիստների օգնութիւն վրա: Ամերիկացիները տրանսպորտային ինքնաթիռներով շտապ կարգով Լիբանան փոխադրեցին և կառավարութիւնն տրամադրութիւնն տակ դրին մեծ քանակութիւնով զենք, ռազմամթերք, արտասովաբեր ռումբեր և այլն²: Հետագայում նրանք Շամունին հանձնեցին նաև տանկեր: Լիբանանի ափերի մոտ էին նավարկում ամերիկյան 6-րդ նավատորմի նավերը: Շամունին տրամադրելով զենք և ռազմական հանդերձանք ԱՄՆ-ի պետական ղեկարտամենտի ներկայացուցիչ Ջոզեֆ Ռիպը հայտարարեց, որ զենքի տրամադրումը և ընդհանրապես ամերիկա-լիբանանյան համագործակցութիւնը հիմնված վ 1957 թ. մարտի 16-ի ամերիկա-լիբանանյան համաձայնագրի վրա: Այլ կերպ ասած, այդ օգնութիւնը» ցույց էր տրվում ըստ «էյզենհաուերի դոկտրինայի»:

Բացի ամերիկյան ռազմական ու քաղաքական օգնութիւնից Շամունը և Լիբանանի կառավարութիւնը օգնութիւն էին ստանում նաև Իրաքից և Հորդանանից: Այդ երկրներում տեղի էր ունենում այսպես կոչված «կամավորների» հավաքագրում, որոնք այնուհետև ուղարկվում էին Լիբանան: Այդ «կամավորները», իրաքյան և հորդանանյան զորքերն ու սպաները, այդ թվում նաև օդաչուները, շամունականների հետ միասին կոչվում էին Լիբանանի ապստամբ ժողովրդի դեմ:

¹ E. Lengyel... p. 191.

² «Политика США на Арабском Востоке», стр. 185.

Բացի այդ իրաքն ու Հորդանանը Շամունին օգնութիւն էին ցույց տալիս նաև զենքով ու փողով¹:

Ահա այս ուժերն էին Լիբանանում իրար դեմ դիմաց կանգնել, որոնք մոտ 6 ամիս՝ 1958 թ. մայիսից մինչև հոկտեմբեր պայքար էին մղում միմյանց դեմ:

Ապստամբութեան դրոշը բարձրացվեց Տրիպոլիում: Մայիսի 9-ին, երբ Բեյրութում տեղի էր ունենում Նասիր Մեթնիի հուղարկավորութունը, Տրիպոլիում մոտ 1000 մարդ, զուրս գալով Մանսուրի մզկիթից բողոքի ցույց կազմակերպեցին: Նրանց միացան նաև ուրիշները: Ցուցարարները կրում էին հակաիմպերիալիստական լոզունգներ, ինչպես, «Կորչի էյ-զենհատուերի դոկտրինան», «Կորչի Բաղդատի պակտը», «Կորչի իմպերիալիզմը», «Կորչի Շամունը», «Կորչեն ժողովրդի գավաճանները» և այլն²: Ցույցը ճնշելու համար ժողովրդական մասսաների դեմ նետվեցին անվտանգութեան ուժերը: Սակայն ցուցարարները շնահանջեցին և իսկական մարտ տեղի ունեցավ կառավարական ուժերի և ապստամբների միջև, որի հետևանքով վիրավորվեց 40 մարդ³: Այդ մարտերը շարունակվեցին հետագա օրերին: Հատկապես համառ մարտեր տեղի ունեցան նավահանգստի շրջանում: Այդտեղ ժողովրդի և կառավարական ուժերի միջև, ինչպես նշում է «Ան-նուր» թերթը, տեղի ունեցավ իսկական ճակատամարտ, որը տևեց երկու ժամ: Այդ ճակատամարտի հետևանքով ժողովուրդը գարձավ դրութեան տերը⁴: Ապստամբները հրկիզեցին ԱՄՆ-ի ինֆորմացիոն բյուրոյի և նացիոնալ-սոցիալական կուսակցութեան՝ ղովմի սուրիներին պատկանող շենքերը, բնակարանները և գույքը:

Ապստամբները կենտրոնացան հիմնականում քաղաքի հին մասում, նրանք փորեցին խրամատներ և կառուցեցին բարիկադներ: Ստեղծվեց «Ժողովրդական ղվարդիա», Հրկիզվում և ոչնչացվում էին այն վաճառականները և առևտրական-

¹ «Политика США на Арабском Востоке», стр. 187.

² Аль-Хилу... стр. 9.

³ Fahim Qubain... p. 72.

⁴ 19.V.1958. «النور»

ների խանութները, որոնք հրաժարվում էին միանալ ապստամբություններ:

Տրիպոլիում ապստամբությունը ղեկավարում էր Ռաշիդ Քարամեն: Նրա ղեկավարությունը ստեղծվեց 8 մարտից բաղկացած կենտրոնական հրամանատարություն, որը լուծում էր բոլոր քաղաքական և կազմակերպչական հարցերը: Ստեղծվեցին նաև գործադիր մարմին, հեղափոխական դատարաններ և այլն¹: Փաստորեն Տրիպոլիում, ինչպես նաև երկրի այլ վայրերում, որոնք գտնվում էին ապստամբների տիրապետության ներքո, ստեղծվում են նոր կառավարական և պետական մարմիններ:

Ապստամբությունը Տրիպոլիում ճնշելու համար կառավարությունը ապստամբների դեմ նետեց խոշոր ռազմական ուժեր, այդ թվում նաև տանկեր ու ինքնաթիռներ: Նա պաշարեց հին քաղաքը և նավահանգիստը՝ Ալ-Մինան, փորձեց քաղաքը կտրել շրջաններից, սովի մատնել բնակչությանը: Կառավարական զորքերը² մինչև հունիսի սկիզբները 12 անգամ փորձեցին մտնել Տրիպոլիի զանազան թաղամասերը և ճնշել ապստամբությունը³: Սակայն այդ բոլոր փորձերը՝ թե ռազմական և թե՛ սովի միջոցով կտրել ապստամբների կամքը և ճնշել ապստամբությունը, ապարդյուն անցան: Ապստամբները չէին նահանջում: Նրանք խրամատներով մեջ դնում էին վառոդի տակառներ և դինամիտ՝ արգելելու համար տանկերի և զրահամեքենաների մուտքը քաղաքի թաղամասերը⁴: Ապստամբները մղում էին արյունալի մարտեր և ստիպում կառավարական ուժերին նահանջել:

Ապստամբական շարժումը համեմատաբար ուշ սկսվեց Բեյրութում: Դա պետք է բացատրել նրանով, որ այնտեղ էին գտնվում զլխավոր կառավարական մարմինները և այնտեղ կենտրոնացված էին մեծ թվով կառավարական ռազմական

¹ Fahim Qubain... p. 75.

² Կառավարական զորքեր ասելով պետք է հասկանալ ոստիկանությունը և ժանդարմերին:

³ «Մ. Ն. Հառաչ», 8 հունիսի 1958 թ.:

⁴ 19.V.1958, «النور»

ուժեր: Բացի այդ, ի նկատի պետք է ունենալ այն հանգաման-
քը, որ Բեյրութում էին գտնվում Շամունին պաշտպանող հե-
տադիմական կուսակցությունների՝ Ֆալանգիստների, նա-
ցիոնալ-սոցիալական կուսակցության և դաշնակիների գլխա-
վոր ուժերը: Շամունականներն այստեղ ավելի պատրաստված
էին պայքարելու ժողովրդական ուժերի դեմ, քան այլ վայրե-
րում:

Հուլումները Բեյրութում սկսվեցին մայիսի 12-ին, երբ
այնտեղ հասավ Տրիպոլիում տեղի ունեցած արյունահեղու-
թյունների լուրը: Ազգային ճակատը, կուսակցությունների,
կազմակերպությունների և անձնավորությունների Համագու-
մարը և կոմունիստական կուսակցությունը կոչ արեցին ժողո-
վրդին շարունակել ընդհանուր գործադուլը, որը մայիսի 12-ին
Բեյրութում դարձավ համընդհանուր: Գործադուլին զուգըն-
թաց տեղի ունեցան ցույցեր ի պաշտպանություն Տրիպոլիի
հերոսական մարտիկների: Ցույցերն առանձնապես կազմա-
կերպված ու ուժեղ էին Բաստա, Քարիք Ջադիդ, Մըսայթբե
և այլ թաղամասերի մեջ: Ցուցարարները կրում էին «Կորչեն
էյզենհաուերի դոկտրինան և նրա գործակալները» լոզունգը:
Նրանք հրկիզեցին ամերիկյան ինֆորմացիոն բյուրոյի շենքը:
Հենց այդ օրն էլ ընդհարումներ տեղի ունեցան ցուցարարնե-
րի և կառավարական ուժերի միջև, որի հետևանքով զոհվեց
10 մարդ¹: Բեյրութում կատաղի մարտեր տեղի ունեցան մա-
յիսի 16-ին: Ապստամբները հարձակվեցին Ռաս Բեյրութի և
ժանդարմերիայի զորանոցների վրա: Երկու կողմից էլ տեղի
ունեցավ ուժեղ փոխհրաձգություն, գործի դրվեցին զնդացիու-
նեք, ռումբեր և այլն²: Բեյրութում ապստամբների հենակետը
դարձավ Բաստա թաղամասը: Այստեղ կանգնեցվեցին բարի-
կաղներ և փորվեցին խրամատներ, Բարիկադներ կանգնեց-
վեցին նաև Քարիք Ջադիդ, Մըսայթբե և այլ թաղամասերում:

Բեյրութում օր չկար, որ արյունալի ընդհարումներ և
մարտեր տեղի չունենային, որի հետևանքով ամեն օր զոհ-
վում էին տասնյակներով մարդիկ:

¹ «Մ. Ն. Հառաջ», 13 մայիսի 1958 թ.:

² 17.V.1958, «النور»

Ապստամբութիւնը Բեյրութում ղեկավարում էր Սաիր Սալամը:

Սկզբնական շրջանում ապստամբները Բեյրութում մեծ դժվարութիւններ էին կրում: Չկային բավարար քանակութիւն մը զինքեր և պայթուցիկ նյութեր: Սակայն նրանք շփոթեցին և ստեղծեցին արհեստանոցներ, որտեղ արտադրում էին պայթուցիկներ: Բացի այդ նրանց օգնութեան եկավ Քամալ Զունբլատը, որը Շուֆի շրջանից Բեյրութի ապստամբներին ուղարկեց զնդացիներ, նռնակներ և ականանետներ¹:

Կառավարական և Բեյրութի ապստամբական ուժերի միջև կատաղի ճակատամարտ տեղի ունեցավ հունիսի 14—15-ը: Կառավարութիւնը որոշել էր վճռական զրոհի միջոցով ճնշել ապստամբների դիմադրութիւնը, վերացնել այդ օջախը Բեյրութում և զրանով իսկ լուրջ հարված հասցնել ապստամբ ուժերին ամբողջ Լիբանանում: Ամբողջ երկու օր կատաղի փողոցային մարտեր էին գնում, Ըստ որում կառավարութիւնը ապստամբների դեմ նետեց տանկեր, Սակայն Շամունին շահողովեց հասնել իր նպատակին, Ապստամբները շփոթեցին իրենց դիրքերը: Ընդհակառակը, նրանք անցան հարձակման, այրեցին պրեմիեր-մինիստր Սամի Սուհի բնակարանը, զնդակոծեցին պրեզիդենտական պալատը և Բեյրութի բանտերից մեկը², Դա ղզալիորեն բարելավեց ապստամբների վիճակը և մեծ թափ հաղորդեց ապստամբական շարժմանը ամբողջ երկրում:

Լիբանանի 1958 թվականի ապստամբական շարժման մյուս կարևոր կենտրոնը Շուֆի շրջանն էր: Թերևս սա ապստամբութեան ամենակազմակերպված կենտրոնն էր: Այստեղ հակաիմպերիալիստական պայքարը ղեկավարում էր Առաջադիմական սոցիալիստական կուսակցութեան լիդեր Քամալ Զունբլատը: Նա ստեղծեց իր ռազմական ուժերը, ոստիկանութիւնը, արգարադատութիւնը և այլ վարչական օրգաններ, որոնք գտնվում էին Մուխթարա գյուղում:

1958 թ. մայիսի 13-ին Զունբլատի զորքերը հարձակվե-

¹ Fahim Qubain... p. 74.

² Նույն տեղում:

ցին Բեյտ էդ-Դին գյուղի վրա, որտեղ գտնվում է պրեզիդենտի հռչակավոր պալատը: Նրանց հաջողվեց զբաղեիլ գյուղի մեծ մասը, բայց պալատը զբաղեիլ չհաջողվեց: Զուներատը իր փորձը կրկնեց նաև հաջորդ օրը՝ սակայն դարձյալ անհաջող: Եամուների կողմնակիցները Բեյրութից ստանալով թարմ ուժեր հետ մղեցին ապստամբների բոլոր գրոհները: Սակայն դա չխանդարեց ապստամբության հետագա ծավալմանը Եուֆի շրջանում: Մայիսի 18-ին Զուներատի զորքերը զբաղեցին Բատլուն գյուղը, հունիսի 9—10-ը, 36 ժամյա կատաղի մարտերից հետո Նրայդիս գյուղը, հունիսի 10-ին Ալ-Բարուկ, իսկ 11-ին՝ Այն Զահլթա գյուղերը², Զուներատի զորքերի ձեռքն անցավ մեծ քանակությամբ ռազմավար:

Սակայն այս շրջանում վճռական նակատամարտը դեռևս առջևումն էր: Ապստամբ ուժերը ձգտում էին զբաղեիլ Եիմլան, Այնար և Քարբ Եմուլ գյուղերը: Այդ գյուղերին տիրապետելը նրանց հնարավորություն կտար հսկողություն սահմանել Բեյրութի օդանավակայանի վրա և փաստորեն նրանց առջև կբացվեր ճանապարհը դեպի Բեյրութ:

Այդ խնդրի իրագործման համար 1958 թ. հունիսի 30-ին Զուներատի զորքերն անցան հարձակման: Լուլիսի 2-ին նրանք զբաղեցին Քարբ Եմուլ գյուղը, ինչպես նաև նրա շրջակա սարերը, որոնք տիրապետող դիրք ունեին Բեյրութի օդանավակայանի նկատմամբ: Այնուհետև նրանք շրջապատեցին Եիմլան գյուղը: Փաստորեն Բեյրութի զխին մեծ վտանգ էր կախվել: Կառավարությունը ապստամբների դեմ նետեց խոշոր ռազմական ուժեր՝ 1200 զինվոր, 20 հրետանի, 4 դաշտային հրետանի, մեծ քանակությամբ զրահապատ մեքենաներ և տանկեր: Նրանց գործողությունները օդից պաշտպանում էին 6 ռազմական ինքնաթիռներ³: Սկսվեց մի իսկական նակատամարտ, որը տևեց 4 օր: Այնար գյուղը երեք անգամ ձեռքից ձեռք անցավ: Ուժեղ գնդակոծության ենթարկվեց Եմուլ գյուղը: Կառավարական ուժերին մեծ զոհերի և մեծ ճիգերի շնոր-

¹ Fahim Qubain... p. 76.

² Նույն տեղում, էջ 77:

³ Նույն տեղում, էջ 78:

հիվ հաջողվեց ստիպել Ջունբլատի զորքերին նահանջել: Այդ ճակատամարտում կառավարական ուժերը կորցրին 300 սպանված և վիրավոր, այդ թվում 17 իրաքցի, 32 հորդանանցի, 55 բահրեյնցի և մեկ բրիտանական սպա, որը ծպտված էր արաբի զգեստով¹:

Բեյրութը գրավելու իր փորձի ձախողումը Ջունբլատը բացատրում է նրանով, որ Բեյրութում գտնվող օպոզիցիոն ուժերը իրեն անհրաժեշտ օգնություն ցույց չտվին և շակտիվացրին իրենց գործողությունները շամոնականների դեմ:

Բացի Բեյրութից, Տրիպոլիից և Շուֆից ապստամբական ուժեղ շարժումներ էին ծավալվել նաև երկրի մյուս վայրերում՝ Սուրում, Կանում, Բաալբեկում, Ղզորթայում, Հերմե-լում, Սայդայում, Մարչայունում, Բինտ Ջեյլում և այլ վայրերում²: Հերմելում ապստամբությունը ղեկավարում էր Սարբի Համադեն, պառլամենտի նախկին նախագահը, Այստեղ ստեղծվեց զինված ջոկատ բաղկացած 1000 հոգուց, որը իշխանությունը Հերմելում վերցրեց իր ձեռքը: Այնուհետև մայիսի 21-ին ապստամբները գրավեցին Բաալբեկ քաղաքը³: Սայդան նույնպես անցավ ապստամբների ձեռքը: Նրանք ստեղծեցին տեղական զանազան կոմիտեներ, որոնք զբաղվում էին ֆինանսական, ներքին ապահովության և այլ հարցերով: Այստեղ ապստամբության ղեկավարն էր Մաարուֆ Սաադը⁴:

Ուժեղ և արյունալի բախումներ էին տեղի ունենում Լիբանանի հյուսիսում գտնվող Աքքար լեռնալին շրջանում⁵: Ապստամբության կենտրոնը դարձավ Ղզորթա քաղաքը: Աքքարում ստեղծվեց ապստամբական ջոկատ, որի շարքերում կար 1500 մարդ: Այս ջոկատը գրավեց Տրիպոլիի հյուսիսում գտնվող Հալբա քաղաքը⁶: Մեծ հաջողությունների հասան

¹ Fahim Qubain..., p. 78.

² 19.V.1958, «النور»

³ նույն տեղում:

⁴ Fahim Qubain..., p. 75.

⁵ «Մ. Ն. Հառաչ», 18 մայիսի 1958 թ.:

⁶ Аль-Хилу... стр. 10.

ապստամբները նաև երկրի մյուս վայրերում: Նրանք մի քանի տեղից պայթեցրին «Իրաք պետություն» ընկերությունը պատկանող նավթախողովակները¹:

Ապստամբները կազմակերպեցին նաև իրենց ռադիոհաղորդումները: Այդ օրերին Լիրանանում գործում էր ընդդիմադիր ուժերի երեք ռադիոկայան՝ «Ազատ Լիրանան» (Տրիպոլիում), «Ջահ» և «Արաբական Ձայն» (Բեյրութում)²: Դրանցից ամենաուժեղը «Նաջադ» կուսակցության հիմնած «Արաբական Ձայն» ռադիոկայանն էր: Նա իր հաղորդումները տալիս էր ամեն օր 9 ժամ՝ արաբերեն, անգլերեն, ֆրանսերեն և հայերեն լեզուներով³:

Ապստամբության հաջողության ու նրա ծավալման մասին էր խոսում այն փաստը, որ 1958 թ. հուլիսի կեսերին ապստամբների վերահսկողության տակ էր գտնվում ամբողջ Լիրանանի տերիտորիայի ²/₃-ը, Իսկ ապստամբների զինված ուժերի թիվը հասնում էր 10—12 հազարի⁴:

1958 թ. ապստամբությունը ազգային մեծ ճակատամարտ էր, որին մասնակցում էին ազգային բոլոր հասանքները, բոլոր ազգությունների ներկայացուցիչները: Այդ ազգային մեծ ճակատամարտին ակտիվորեն մասնակցեցին և արաբ հայրենասիրական ուժերի կողքին կանգնեցին հայ աշխատավորական մասսաները և բոլոր դեմոկրատական հոսանքները՝ կոմունիստները, հնչակները, ռամկավարները և անկախականները: Նրանց նման դիրքորոշման պատճառը այն էր, որ Լիրանանի ազգային անկախության համար մղվող պայքարը լիրանանահայերը համարում էին արդարացի պայքար և նրան աջակցություն ցույց տալը որպես իրենց սուրբ պարտականություն: «Մեր նշանաբանն է Հառաջ» շարաթաթեքը «Հայ և արաբ միասնական ճակատ Լիրանանի ազգային մեծ մարտնչումին մեջ» հռչակածում նշում էր. «Լիրանանահայերը կանգնած են պայքարի դիրքերում վրա, որով-

1 «Մ. Ն. Հառաջ», 13 մայիսի 1958 թ.:

2 Նույն տեղում, 29 հունիսի 1958 թ.:

3 Fahim Qubain... p. 80

4 «Современный Ливан», стр. 131—132.

հետև նախ և առաջ կգիտակցին, թե իբրև հարազատ քաղաքացիները լիբանանյան հայրենիքին, կոչված են պաշտպանելու անոր անկախությունն ու ազատությունը՝ ընդդեմ իմպերիալիստներու և անոնց մանկլամիկներու դավադրությունաց և բազմապիսի ոտնձգություններուն, Անոնք կոչված են իրենց արար հղբայրներուն հետ կողք-կողքի պաշտպանելու իբրանանը իմպերիալիստական դինյալ միջամտության դեմ՝ անհրաժեշտության մը պարագային այրելով հողը ներխուժող գաղութարարներուն ոտքերուն տակը¹։ Եվ իրոք, իբրանանում ստեղծվեց արար և հայ ժողովրդական մասսաների և դեմոկրատական ուժերի միասնական ճակատ։ Նրանք միավորում են իրենց ուժերը, ամենուրեք գումարում միասնական ժողովներ, որտեղ որոշում են իրենց շանքերը միացնել օտարերկրյա իմպերիալիստների և ներքին հետադիմության դեմ մղվող պայքարում։ Այսպես, ապստամբության օրերին Բեյրութի Մասլախ և Նոր Հաճըն թաղերի արար և հայ բնակիչների ներկայացուցիչները գումարում են համատեղ ժողով, որտեղ որոշում են ուշք շղարձնել ղանազան թշնամական բուրբին, որոնց նպատակն է երկպառակություն սերմանել արարների և հայերի միջև, համախմբել շանքերը և միասին պայքարի դուրս գալ հանուն իբրանանի ազատություն։ Հետո հրապարակվեց մի հայտարարություն, որտեղ մասնավորապես ասված էր. «Այսօր, երբ իբրանան կդիմագրավե պատմական ծանր փորձության մը, մեր պարտականությունն է, ավելի քան երբեք, ամրապնդել արար և հայ հղբայրական կապերը, արգելք հանդիսանալու համար շարակամ մարդոց այն ճիգերուն, որոնք կմիտին թշնամություն սերմանել այս զույգ հարանվանություններու միջև։

Կոչ կընենք մեր թաղեցիներու գիտակցության, զանոնք հրավիրելով միության և հղբայրության, պաշտպանելու համար իբրանանի անկախությունն ու ազգային գերիշխանությունը՝ մեր ներքին գործերեն ներս կատարվելիք ամեն օտար միջամտության դեմ։ Կեցցե իբրանանը։ Կեցցե հայ և արար

¹ «Մ. Ն. Հառաք», 7 հուլիսի 1958 թ.։

և դրա յրուսթյունը¹։ Արաբ և հայ դեմոկրատական մասսա-
 ների կողմից իրենց ազգային պարտքը գիտակցելու շնոր-
 հիվ տապալվեցին արաբ և հայ թշնամություն առաջացնելու
 բոլոր փորձերը և ամենուր արարներն ու հայերը միասնական
 ճակատով հանդես եկան իմպերիալիզմի և ներքին հետադի-
 մության դեմ։ Բացառություն կազմեցին դաշնակները, հայ
 ժողովրդի կողմից վաղուց մերժված այդ բախտախնդիրները։
 Նրանք դարձան գործիք Շամունի ձեռքին ու թե՛ արաբական
 և թե՛ հայկական թաղերի մեջ տեղորի ու սարսափի մթնոլորտ
 ստեղծեցին, թափելով բազմաթիվ արաբ և հայ հայրենասեր-
 ների արյունը²։ Շամունը ամեն կերպ հովանավորում էր
 դաշնակներին, զինում նրանց և օգտագործում արաբ ու հայ
 դեմոկրատական ուժերի դեմ։ 2. Աղբաշյանը «Արաբական
 ազգային ազատագրական զարթոնքը» գրքույկում նշում է, որ
 սօրվան իշխանավորները կացությանը զիմագրավելու հա-
 մար, անզորության մատնված իրենց ոստիկանական ուժե-
 րուն և ոստիկան-զորքերու կողքին, Քուրթիային ու Իրաքին
 դրկված զենքերով զինեցին հետադիմական կազմակերպու-
 թյունները—ղովմիները, քաթայեաները և դաշնակները³։ Նը-
 րանց հրահանգվեց զինված հարձակումներ գործել ապստամ-
 բական կենտրոնների վրա, նենգափոխել այդ ապստամբու-
 թյան իսկական էությունը, այն ներկայացնել որպես կրոնա-
 կան, իսլամ-քրիստոնյա կռիվ և դրանով իսկ պատրվակ
 ստեղծել օտար միջամտության համար⁴։

Դաշնակները ինչպես միշտ, այնպես էլ 1958 թ. ազգա-
 յին մեծ ճակատամարտի օրերին փորձում էին իրենց ներկա-
 յացնել որպես հայ ժողովրդի իսկական ներկայացուցիչներ։
 Նրանք հանդգնում էին հանդես գալ ամբողջ լիբանանահայու-
 թյան անունից։ Սակայն այդ կեղծիքը մերկացվեց ինչպես
 հայ, այնպես էլ արաբ դեմոկրատների կողմից։ Այստեղ հատ-

1 «Մ. Ն. Հասաջ», 7 հուլիսի 1958 թ.։

2 26.X.1958, «الاجبار»

3 Հ ո վ հ. Ա դ պ ա շ ե ա ն, Արաբական ազգային ազատագրական
 զարթոնքը, էջ 54։

4 Նույն տեղում։

կապես պետք է նշել արաբ դիմոկրատների ծառայությունները, որոնք սիստեմատիկաբար արաբական հանրային կարծիքը ծանոթացնում էին լիբանանահայ զանազան քաղաքական հոսանքների հետ և մերկացնում դաշնակցության ուսակցիոն էությունը: Լիբանանյան հայտնի ժուռնալիստ Նասիր Նըմրը «Աշ-Շարք» արաբական օրաթերթում հանդես եկավ հատուկ հոդվածով ուղղված դաշնակցության դեմ: Նա դաշնակներին համարելով Մամունի դործակիցներ և իմպերիալիզմի գործակալներ, որոնք պայքարում են ազգային հեղափոխության դեմ, գրում էր. «դաշնակները, որոնք կհավակնին խոսել հայ ժողովրդին անունով, իսկության մեջ ուրիշ բան չեն, եթե ոչ ավազակախումբ մը, որ սկզբն իսկ իր ամբողջ գործունեությունը դրած է ի սպաս իմպերիալիզմին, բունատիրության և նեխավածության: Անոնք մեկուսացած են հայ ժողովրդեն»¹: «Ալ-Ախրար»-ը բացատրում էր Լիբանանի ժողովրդական մասսաներին, որ խոր տարակարծություն գոյություն ունի մի կողմից դաշնակների և մյուս կողմից հայ մնացած քաղաքական ուժերի միջև և որ «այդ տարակարծությունը մասնակի ու պարզ տարակարծություն չէ, ինչպես սովոր ենք անվանել «հնչակ-դաշնակ» անհամաձայնություն, այլ նա ազգային քաղաքականության տարակարծություն է»², Թերթը նշում էր, որ այդ պայքարը հիմնականում զեռում էր հետևյալ հարցի շուրջը. Արաբական արևելքում ապրող հայերը ո՞ւմ կողքին պետք է կանգնեն, ազգային ազատագրական շարժումների, թե այդ երկրների ներսում գտնվող իմպերիալիզմի գործակալների կողքին: «Հայ հայրենասերները, — նշում էր «Ալ-Ախրար»-ը, — կոմունիստները, հնչակյանները, ուսկավարները և անկուսակցականների հոծ զանգվածները վճռականորեն կանգնած են իրենց արաբ եղբայրների կողքին, որոնք կպայքարեն հանուն իրենց անկախության և ազատագրության»³: Ի հակադրություն հայ հայրենասերների այս խմբի, «դաշնակները ձգտել են և շարունակում են ձգտել հայ

1 Տե՛ս «Մ. Ն. Հասար», 19 հոկտեմբերի 1958 թ.:

2 26.X.1958, «الاجبار»

3 Նույն տեղում:

Ժողովուրդը տանել իմպերիալիստների և նրանց գործակալ-
 ների հետևից և որպես պահեստի ուժ տրամադրել նրանց¹։
 Սակայն լիբանանահայութունը, ինչպես Լիբանանի ազ-
 գային ազատագրական պայքարի նախորդ էտապներում,
 այնպես էլ այժմ, 1958 թ. հակաիմպերիալիստական ապս-
 տամբության ժամանակ, շղնաց դաշնակցության հետևից։
 Նա կանգնեց արաբ հայրենասերների հետ միասին միևնույն
 պատենշի վրա և ղենքը ձեռքին պաշտպանեց Լիբանանի ան-
 կախութունն ու ազատութունը, Հայերը անօրինակ հերոսու-
 թյան դրվագներ արձանագրեցին Բեյրութում, Բեյրութի Հա-
 ճըն, Չարչափուկ, Խալիլ Բեդևի, Մասլախ և Կարանտինա թա-
 դերը, որոնք հիմնականում բնակեցված էին հայերով, միա-
 ցան զինված ապստամբությանը և արաբ ապստամբ ուժերի
 հետ միասին հերոսական պայքար մղեցին շամունականների
 և իմպերիալիստական ուժերի դեմ։ «Հպարտությամբ պետք է
 նշել, — գրում էր «Մ. Ն. Հառաջ»-ը, — որ հատկապես վերջին
 շրջանի հակահեղափոխական դեպքերի ժամանակ Խալիլ
 Բեդևի, Հաճըն և Չարչափուկ թաղերի քաղաքական և մարտա-
 կան կեցվածքը զգալիորեն հարվածեց հակահեղափոխական
 դավադրության գիրքերը և իսլամ-քրիստոնեական կրոնական
 պառակտումներ առաջացնելու ձգտող դավերը²։ Սակայն
 հայերը միայն Բեյրութում չէր, որ մասնակցում էին հակա-
 իմպերիալիստական պայքարին, նրանք 1958 թ. Լիբանանի
 ապստամբությանը իրենց ակտիվ մասնակցությունը բերին
 նաև Տրիպոլիում³, Շուֆի շրջանում⁴ և այլ վայրերում։

Բեյրութից բաղմաթիվ հայ երիտասարդներ մեկնեցին
 Շուֆի շրջանը և միացան ապստամբներին։ Այդ կապակցու-
 թյամբ Շուֆի ապստամբների ղեկավար Քամալ Ջունբլատը
 նշում է. «Իմ շարքերում մեջ ունեի Բեյրութեն եկած հայ երի-
 տասարդներ, որոնք կովի առաջին գծի վրա քաջաբար մար-
 տրնչեցին պաշտպանելու համար Լիբանանի անկախութունը

1 26.X.1958, «الاجبا»
 2 «Մ. Ն. Հառաջ», 26 հոկտեմբերի 1958 թ.։
 3 Նույն տեղում։
 4 26.X.1958, «الاجبا»

և գերիշխանությունը. անոնք նույնքան լավ լիբանանցիներ են, որքան դուրզի, շիա, սյունի կամ մարոնի լիբանանցիները¹: Հայերի դերը 1958 թ. ապստամբության ժամանակ բարձր է գնահատել նաև Տրիպոլիի ապստամբական ուժերի առաջնորդ Ռաշիդ Փարամեն: Դիմելով հայերին նա ասել է. «Մենք և դուք եղբայրներ ենք. կովեցանք պատենշներու հտին, միասնաբար արյուն թափեցինք մեր հայրենիքի անկախության համար: Պիտի շարունակենք մնալ եղբայրներ ու պայքարել լիբանանի անկախության զորացման ու վերելքին համար»²:

Դրանով լիբանանի հայերը մի անգամ ևս ապացուցեցին, որ իրենք այդ երկրի արժանավոր զավակներն են և պատրաստ են հանուն լիբանանի անկախության ու ազատության թափել իրենց արյունը: Մասնակցելով 1958 թ. ապստամբությանը, նրանք կատարեցին իրենց հայրենասիրական և քաղաքացիական պարտքը:

Արար գեմոկրատական ուժերի հետ միասին լիբանանի հայերի մասնակցությունը 1958 թ. հակահիմպերիալիստական ապստամբությանը մեծ նշանակություն ունեցավ:

Առաջին. դա ընդլայնեց հակահիմպերիալիստական ճակատը, բազմապատկեց գեմոկրատական ուժերը և դրանով իսկ նպաստեց ապստամբության հաղթական ելքին:

Երկրորդ, հայերի մասնակցությունը ապստամբությանը նպաստեց իսլամ-քրիստոնյա երկպառակություն ստեղծելու և այդ հիման վրա ապստամբական ուժերը շլատելու իմպերիալիստների և շամունականների փորձերի ձախողմանը:

Եվ, վերջապես, երրորդ, նա է՛լ ավելի ամրապնդեց արար և հայ բարեկամությունը, որն այժմ շաղախվեց երկու ժողովուրդների լավագույն զավակների արյամբ:

Ապստամբության համաժողովրդական բնույթը, նրա ծավալումն ու թափը, ինչպես նաև բանակի շեղոք գիրք գրա-

1 «Զարթոնք», Բեյրութ, 21 սեպտեմբերի 1958 թ.:

2 «Արարատ», 18 նոյեմբերի 1958 թ.:

վելը ծանր, կարելի է ասել, հուսահատ դրուժյան մեջ գրին
Շամուն-Սուհի կառավարությունը և նրա կողմնակիցներին:
Նրանք ապստամբության առաջին օրերից սերտ կապերի մեջ
մտան արևմտյան իմպերիալիստական տերությունների հետ,
նրանցից ստանում էին զենք և այլ օգնություն: Պրեզիդենտ
Շամունը անընդհատ տեսակցություններ էր ունենում ԱՄՆ-ի,
Անգլիայի և Ֆրանսիայի ղեկավարների հետ: Վերոհիշյալ եր-
կրյունների, և առաջին հերթին ԱՄՆ-ի կառավարությունը բազ-
միցս հայտարարեցին, որ իրենք պատրաստ են ուղղմական
օժանդակություն ցույց տալ Շամունին: ԱՄՆ-ի պետական
քարտուղար Դալեսը 1958 թ. մայիսի 15-ին սենատի լիդեր-
ներին տեղյակ պահեց, որ Միացյալ Նահանգները պատ-
րաստ են կիրանան ասի հանել ամերիկյան ուղղմական ուժեր¹:
Սակայն այդպիսի բացահայտ միջամտության համար հար-
կավոր էր թեկուզ որևէ ձևական պատրվակ: Եվ Շամունը
«զտավ» այդ պատրվակը, նա 1958 թ. մայիսի 22-ին ՄԱԿ-ի
Անվտանգության խորհրդին դիմեց մի բողոքով, որ իբր Արա-
բական Միացյալ Հանրապետությունը միջամտում է կիրա-
նանի ներքին գործերին, որ կիրանանում տեղի ունեցող քա-
ղաքացիական կռիվը հրահրվել է նրա կողմից: Շամունի այս
քայլի նպատակն էր կիրանանում տեղի ունեցող իրադարձու-
թյուններին տալ միջազգային բնույթ և դրանով իսկ հնարա-
վորություն ընձևել ԱՄՆ-ին և մյուս իմպերիալիստական պե-
տություններին միջամտել կիրանանի ներքին գործերին: Շա-
մունը հույս ուներ ամերիկյան սվիներրի օգնությամբ պահ-
պանել իր իշխանությունը:

Կիրանանի կառավարության այս քայլը դատապարտեց
կիրանանի ամբողջ ժողովուրդը: Ազգային ճակատը, կուսակ-
ցությունների, կազմակերպությունների և անձնավորույուն-
ների համագումարը, Առաջադիմական Սոցիալիստական
«Նաջջադե», «Թթիհադ ադ Դուատուր», «Հայ'ա Վաթանիյա»
կուսակցությունները, հանրապետության մյուսքթին, դրուզ-
ների կրոնապետը, խաղաղության կողմնակիցները և այլն,
հանդես եկան Անվտանգության խորհրդին Շամունի ներկա-

¹ «СССР и Арабские страны», стр. 502.

յացրած բողոքի դեմ, նրանք հերքում էին ԱՄՆ-ի կողմից Լիբանանի ներքին գործերին միջամտելու վերաբերյալ կառավարութեան հերյուրանքը, 1958 թ. մայիսի 30-ին հանդես գալով պրես-կոնֆերանսում մարտնիթների պատրիարք Մեուշին հայտարարեց, որ Արաբական Միացյալ Հանրապետությունը չի միջամտել Լիբանանի ներքին գործերին: Նա գատապարտելով Անվտանգութեան խորհրդին ներկայացրած Լիբանանի բողոքը, նշեց, որ ներկա վիճակի պատասխանատուն հանդիսանում են կառավարությունը և նրա գործած ոճիրները: Նա նշեց, որ Լիբանանը պետք է հետևի շեղոք քաղաքականության: Վերջում պատրիարքը պահանջեց, որ Շամունը հեռանա երկրից, իշխանությունը հանձնվի գեներալ Շիհաբին և ստեղծվի ազգային կառավարություն¹:

Ազգային ճակատը հեռագիր ուղարկեց ՄԱԿ-ի զխավոր քարտուղար Դազ Համմարշելդին, պնդելով մերժել ԱՄՆ-ի դեմ ներկայացված բողոքը որպես անհիմն ու զրպարաշական: Այդ հարցին անզրադարձա՛վ նաև Արաբական լիգան և որոշում ընդունեց Անվտանգութեան խորհրդից հետ վերցնել ԱՄՆ-ի դեմ ներկայացված բողոքը և կոչ ուղղեց լիբանանյան բոլոր հատվածներին վերջ տալ խռովություններին ու արյունահեղությունը²: Սակայն Լիբանանի կառավարությունը արհամարհեց թե երկրի ժողովրդական մասսաների ու դեմոկրատական ուժերի և թե Արաբական լիգայի, այսինքն արաբական երկրների կարծիքն ու պահանջը: Նա իր բողոքը հետ չվերցրեց:

ՄԱԿ-ի Անվտանգութեան խորհուրդը Լիբանանի կառավարության բողոքի քննարկմանը ձեռնամուխ եղավ 1958 թ. հունիսի 6-ին: Հանդես գալով առաջին նիստում Լիբանանի արտաքին գործերի մինիստր Թարլ Մալիքը դարձյալ շարունակում էր պնդել Լիբանանի ներքին գործերին ԱՄՆ-ի միջամտության վրա: Պատասխանելով նրան, ԱՄՆ-ի ներկայացուցիչ Ումար Լուիֆին ցույց տվեց, որ ԱՄՆ-ի դեմ ներկայացված ամբաստանության նպատակն է լիբանանյան հարցը ներքին հարցից

¹ «Մ. Ն. Հառաչ», 1 հունիսի 1958 թ.:

² Նույն տեղում, 8 հունիսի 1958 թ.:

վերածել միջազգային հարցի և առիթ տալ օտար միջամտութիւնն¹։

Լիբանանի տեսակետի պաշտպանութիւնը հանդես եկան ԱՄՆ-ի, Անգլիայի և Ֆրանսիայի ներկայացուցիչները, ինչպես նաև Իրաքի ներկայացուցիչ Ֆադիլ Ջամալին։

Լիբանանիան ճգնաժամի հենց սկզբից Սովետական Միութիւնը ուշի-ուշով հետևում էր դեպքերի զարգացմանը, նպատակ ունենալով թույլ շտալ իմպերիալիստական պետութիւններին միջամտելու Լիբանանի ներքին գործերին։ 1958 թ. մայիսի 18-ին ՏԱՍՍ-ը հանդես եկավ հայտարարութիւնով ԱՄՆ-ի և մյուս արևմտյան տերութիւնների կողմից Լիբանանի ներքին գործերին միջամտելու վտանգի վերաբերյալ։ Այդ հայտարարութիւնն մեջ ասված էր. «Իմպերիալիստները Լիբանանը ընտրել են իրենց ինտրիզաների և վտանգավոր պրովոկացիաների նոր օբյեկտ, ձգտելով Լիբանանում հաստատել զաղութային ռեժիմ և հարվածել ամբողջ Արաբական արևելքի ազգային-ազատագրական շարժմանը»²։ Հայտարարութիւնն մեջ ասված էր նաև, որ Սովետական Միութիւնը զբոսնում է, որ բոլոր հարցերը, որոնք վերաբերում են Լիբանանի պետութիւնը, դա Լիբանանի ժողովրդի ներքին գործն է և ուրիշ ոչ մի պետութիւն իրավունք չունի միջամտելու նրա ներքին գործերին։

Հանդես գալով Անվտանգութիւն խորհրդում, Սովետական Միութիւնն ներկայացուցիչ Ա. Ա. Սորոլևը նշեց, որ Ե. Մալիքի ելույթը ոչ ոքի չհամոզեց և չհիմնավորեց Լիբանանի կառավարութիւնն ընդդէմը։ Նա միաժամանակ նշեց, որ Լիբանանի կառավարութիւնը ի վիճակի չլինելով իր սեփական ուժերով հաղթահարել ներքին ճգնաժամը, Անվտանգութիւն խորհրդին դիմելով փորձում է այդ հարցին տալ միջազգային բնույթ և ձեռք բերել արևմտյան որոշ տերութիւնների օժանդակութիւնը³։ Նա հայտարարեց, որ Սովետական Միութիւնը դեմ է Լիբանանի ներքին գործերին միջամտելուն և այդ նպատակների համար Անվտանգութիւն խորհուրդը չպետք է

1 «Մ. Ն. «Հառաջ», 8 հունիսի 1958 թ.։

2 «СССР и Арабские страны», стр. 499.

3 Նույն տեղում, էջ 504։

օգտագործել: «Իսկ ինչ վերաբերում է լիբանանյան կառավարության գանգատին, նշեց սովետական ներկայացուցիչը, ապա Անվտանգության խորհուրդը պետք է մերժի այդ գանգատը, որպես անհիմն»¹:

Անվտանգության խորհուրդը 1958 թ. հունիսի 11-ի նիստում շվեդական պատվիրակության առաջարկությամբ որոշում ընդունեց լիբանան ուղարկել ՄԱԿ-ի դիտորդների մի խումբ և հանձնարարել զլիսավոր քարտուղարին այդ ուղղությամբ անհրաժեշտ քայլեր ձեռնարկել:

Դրանով իսկ ձախողվեցին արևմտյան իմպերիալիստների պլանները՝ Անվտանգության խորհրդի կողմից պաշտոնական սանկցիա ստանալ ռազմական միջամտություն կատարել լիբանանի ներքին գործերին:

ՄԱԿ-ի դիտորդների խումբը, որը եղավ լիբանանում և լիբանանա-սիրիական սահմանագլխում, մանրազնին ուսումնասիրեց ու ծանոթացավ դրության հետ: Նա երկու ղեկուցագիր ներկայացրեց և երկուսի մեջ էլ ժխտում էր Արաբական Միացյալ Հանրապետության կողմից լիբանանի ներքին գործերին միջամտելու փաստը: Առաջին ղեկուցագիրը ներկայացվեց 1958 թ. հուլիսի 3-ին, թե՛ ղեկուցագրում և թե՛ ՄԱԿ-ի զլիսավոր քարտուղար Դադ Համմարշելդի ելույթում նշվում էր, որ լիբանանյան այս տազնապն ունի ներքին բնույթ և ԱՄՆ-ի կողմից ոչ մի միջամտություն չի կատարված: Իսկ ինչ վերաբերում էր ապստամբների կողմից օգտագործվող զենքին, որ նրանք իբր եզիպտական ծագում ունեն, ապա դիտորդները հաստատեցին, որ ժողովրդական ուժերի կողմից օգտագործվող զենքերը անզլիական, ֆրանսիական և կամ իտալական արտադրության են², ՄԱԿ-ի դիտորդներն իրենց այս տեսակետը կրկին հաստատեցին նաև օգոստոսի 1-ին ներկայացրած իրենց երկրորդ ղեկուցագրում:

Անվտանգության խորհրդի որոշումը և ՄԱԿ-ի դիտորդների ղեկուցագիրը շոտհացրեց Շամունին և արևմտյան տերություններին: Իմպերիալիստական տերությունները լիբանանի

¹ «СССР и Арабские страны», стр. 505.

² «Մ. Ն. Հառաչ», 7 հուլիսի 1958 թ.:

ժողովրդական ապստամբությունը ճնշելու և արաբական ազգային ազատագրական շարժմանը մահացու հարված հասցնելու համար վճռեցին դիմել բացահայտ ռազմական միջամտության: Սակայն նրանք գտնում էին, որ ավելի նպատակահարմար կլինի, եթե ռազմական միջամտությունը սկսողը լինի ռազմական բրևներին մեջ մտնող մերձավոր արևելյան որևէ պետություն: Այդ «պատիվը» տրվեց Իրաքին, 1958 թ. հուլիսի 14-ին Ստամբուլում նշանակվեց Բաղդատի պակտի նիստ, որը պաշտոնապես պետք է Իրաքին լիազորեր «օգնության» դնալու Լիբանանի կառավարությունը, այսինքն դիմել ազրեսիայի: Իրաքի արտաքին գործերի մինիստր Ֆադլի Ջամալին հայտարարեց, որ իրենց ճակատագիրը կապված է Լիբանանի ներկա կառավարողների ճակատագրի հետ:

Բաղդատի պակտի երկրների կողմից Լիբանանի դեմ ագրեսիա նախապատրաստելը հայտնի դարձավ Լիբանանի հասարակայնությանը: Դա պատճառ հանդիսացավ բողոքի նոր ալիքի: Փաղաքական կուսակցությունները և գործիչները իրենց վրդովմունքն էին հայտնում իմպերիալիստների դավերի դեմ: Հուլիսի 9-ին հրապարակվեց Լիբանանի Ազգային կուսակցությունների, կազմակերպությունների և անձնավորությունների համագումարի հայտարարությունը, որտեղ ասված էր, որ իմպերիալիզմը ծնունդ տվեց Բաղդատի պակտին Արաբական արևելքում իր դիրքերն ամրապնդելու և հարկեղած դեպքում այն որպես գործիք իր իմպերիալիստական ծրագրերն իրականացնելու նպատակով օգտագործելու համար: «Այս պահին, — ասված էր հայտարարության մեջ, — երբ Նուրի Սաիդը և Ջելալ Բալարը պատրաստակամություն կհայտնեն ծառայելու իմպերիալիստներու արյունաբույր նպատակի համար և երբ Բաղդատի Ուխտը պիտի գումարովի սակարկելու համար լիբանանցիներու արյունը, անկախությունը ու ազգային գերիշխանությունը, ազգային կուսակցություններու, մարմիններու և անձնավորություններու համա-

խմբումը կզգուշացնե բոլոր անկեղծ լիբանանցիները իրենց դեմ նյութվող այս դավադրության դեմ՝¹

Սակայն Բաղդադի պակտի հուլիսի 14-ին նշանակված նիստը տեղի չունեցավ: Այդ օրը Իրաքում տեղի ունեցավ հեղափոխություն, որը տապալեց միապետությունը և երկրում հաստատեց հանրապետություն: Բաղդադի պակտը մնաց առանց Բաղդադի: Հուլիսի 14-ի հեղափոխությունը մի ժանր հարված էր իմպերիալիստներին և նրանց դիրքերին Մերձավոր ու Միջին արևելքում, նա ծանր հարված էր նաև արաբական ռեակցիոն ուժերին, այդ թվում նաև շամունականներին: Վերջիններս զրկվեցին իրենց կարևոր հենարաններից մեկից: Իրաքի հեղափոխությունը ահ ու սարսափի մեջ դրեց Շամունին և նրա կողմնակիցներին:

Հուլիսի 14-ի առավոտյան խուճապի մատնված Շամունը հանդիպում է ունենում ԱՄՆ-ի, Անգլիայի և Ֆրանսիայի դեսպանների հետ և պահանջում անհապաղ ռազմական միջամբություն: Նա պնդում է, որ այդ միջամտությունը տեղի ունենա առաջիկա 48 ժամվա ընթացքում, հակառակ դեպքում ամեն ինչ ուշ կլինի՝ ինքը կսպանվի, իսկ Լիբանանը կդառնա Ծղիպտոսի արբանյակը՝²

Ամերիկյան իմպերիալիստները տրոշեցին անցնել վճռական գործողությունների: Նրանք զինված ագրեսիա սկսեցին Լիբանանի դեմ: 1958 թ. հուլիսի 15-ին ամերիկյան ծովային հետևակը ամի իշավ Բեյրութի Սեն-ժորժ ծոցում, Իր այդ ագրեսիան ԱՄՆ-ի կառավարությունը փորձում էր արդարացնել նրանով, որ իրեն օգնության պահանջով դիմել է Լիբանանի պրեզիդենտ Շամունը: Հուլիսի 15-ին Սպիտակ տունը հրապարակեց մի հայտարարություն, որի մեջ ասված էր, որ Միացյալ Նահանգներն իրենց զորքերը Լիբանան են ուղարկել ամերիկյան քաղաքացիների կյանքը պաշտպանելու և ռզևորելու Լիբանանի կառավարությունը: Այնուհետև հայտարարությունը նշում էր, որ ռազմական զորքերի ուղարկումը չի հանդիսանում պատերազմական ակտ: Այդ ուժերը ցույց են տա-

¹ «Մ. Ն. Հաուշ», 13 հուլիսի 1958 թ.:

² Fahim Qubain... p. 115.

լիս Միացյալ Նահանգների հողատարութիւնը իրանանի անկախութեան և ամբողջականութեան նկատմամբ, որը մենք համարում ենք կենսականորեն կարևոր մեր ազգային շահերի և ամբողջ աշխարհի խաղաղութեան համար:

Այս հայտարարութիւնը թաքցնում է ամերիկյան իմպերիալիստների իսկական նպատակները:

Ամերիկյան ագրեսիան, որի մասին նախօրոք տեղյակ էին Անգլիայի և Ֆրանսիայի կառավարութիւնները, նպատակ ունեւորում էր Եւրոպայի կանգնել Շամունին և ճնշել ապստամբութիւններ իրանանում: Բացի այդ նա, ինչպես նաև հուլիսի 17-ին Անգլիայի կողմից Հորդանան գնահատ հանելը, նպատակ ունեւորում էր խեղդել հեղափոխութիւնը Իրաքում և այնտեղ վերականգնել հին կարգերը: Այլ կերպ ասած, ԱՄՆ-ի և Անգլիայի ձեռնարկած ռազմական միջոցառումները նպատակ ունեին հարված հասցնել ազգային-ազատագրական շարժումներին արաբական երկրներում և պահպանել իրենց տնտեսական ու քաղաքական դիրքերը Մերձավոր ու Միջին արևելքում:

Ամերիկյան ինտերվենցիան քացահայտ ագրեսիա էր և իրանանի անկախութեան ու գերիշխանութեան կոպիտ խախտում: Դրանով ամերիկյան իմպերիալիստները ոտնակոխ արեցին միջազգային բոլոր նորմերը և պետութիւնների գերիշխանութեան գաղափարը:

Ամերիկյան ինտերվենցիան, ամերիկյան զորքերի փոխանակումը նշանակում էր իրանանի օկուպացիա:

Իրանանի օկուպացումից հետո է՛լ ավելի շեշտվեց ազգային-ազատագրական պայքարի հակափոխարկախտական բնույթը: Եթե մինչ այդ իրանանի ապստամբ ուժերի գլխավոր խնդիրն էր փոխել կառավարութիւնը, դրա հետ միասին երկրի արտաքին քաղաքական կուրսը, վարել դրական շեշտութեան քաղաքականութիւն, ապա այժմ նրանց գլխավոր պահանջը դարձավ օտարերկրյա զորքերի դուրս բերումը, իրանանը ամերիկյան օկուպացումից ազատագրելը և նրա անկախութեան վերահաստատումը:

Ամերիկյան ռազմական ինտերվենցիան շտեպնված վերդովմունք առաջացրեց իրանանում: Ապստամբութեան ղեկավարներ Սաիբ Սալամը և Ռաշիդ Քարամեն անմիջապես հան-

դես եկան հայտարարութեամբ, որտեղ նրանք բողոքում էին ամերիկյան զորքերի կողմից Լիբանանի օկուպացման դեմ: Ամերիկյան զորքերի ներխուժման կապակցութեամբ Լիբանանի պառլամենտի նախագահ Ադիլ Օսեյրանը բողոքի հանուար ուղարկեց Անվտանգութեան խորհրդին¹, Բեյրութում ամերիկյան դեսպանին իր բողոքը հայտնեց Լիբանանի զինված ուժերի գլխավոր հրամանատար գնհերալ Յուսուֆ Շիհաբը, «Առ-Ռայ ալ-Ամմ» թերթի հաղորդման համաձայն, նա Միացյալ Նահանգներին պահանջեց, որ նրանք 24 ժամվա ընթացքում իրենց զորքերը դուրս բերեն Լիբանանից², Լիբանանի քաղաքական գործիչները, առաջագիծ մամուլը և կազմակերպութիւնները ձաղկում էին ամերիկյան իմպերիալիստներին և նրանց ռազմական ինտերվենցիան, Պառլամենտի անդամ Քաթի էդ-Դինը «Թեյեգրաֆ»-ում գրում էր, որ ամերիկյան և անգլիական նավթային մոնոպոլիաները հանուն իրենց շահերի զոհաբերեցին Լիբանանի անկախութեանը: Նա իրավացիորեն նշում էր, որ ամերիկյան զորքերի ափ հանելը Լիբանան հանդիսանում է Լիբանանի լրիվ օկուպացում և իրենից ներկայացնում է դավադրութիւն, որի նպատակն է ճնշել ազգային-ազատագրական շարժումները Լիբանանում և Իրաքում³, «Ալ-Սայադ» թերթը դիմելով Մամունին, զգուշացնում էր, որ պիտի կորչեն թե ամերիկյան 6-րդ նավատորմը, թե դավաճանները և պիտի մնա Լիբանանը, Իսկ «Աթ-Քայարը» գրում էր. «Չէինք սպասեր, որ մեր անկախութեան թվականն 15 տարիներ ետք, ոտնակոխվեր մեր անկախութիւնը՝ մեր անկախութիւնը պաշտպանելու պատրվակին տակ»⁴:

Բեյրութի, Տրիպոլիի և Լիբանանի այլ վայրերի բնակչութիւնը ժողովներ էր գումարում և բողոքի բանաձևեր ընդունում, Այդ բողոքագրերի հիմնական բովանդակութիւնը ամե-

¹ «Մ. Ն. Հառաչ», 27 հուլիսի 1958 թ.,

² 16.VII.1958. «الرأى العام»، دمشق

³ 16.VII.1958. «التغراف»

⁴ 56'ս «Մ. Ն. Հառաչ», 20 հուլիսի 1958 թ.,

րիկյան զորքերի անհապաղ դուրսբերման պահանջը և Լիբանանի անկախության պաշտպանումն էր:

Մի շարք վայրերում՝ Բեյրութի Բաստա թաղամասում, նախահանգստում և այլն, ընդհարումներ տեղի ունեցան տպատամրների և ամերիկյան օկուպացիոն զորքերի միջև: Քամալ Ջունբլատը իտալական «Կորրյերա դելլա սերա» թերթին տված ինտերվյուի ժամանակ հայտարարեց, որ «եթե ամերիկացիները չհեռանան, ապա մենք նրանց դեմ կկռվենք»¹:

Ամերիկյան զինվորները Լիբանանում իրենց պահում էին որպես իսկական օկուպանտներ: Նրանք կատարում էին սպանություններ, կողոպուտ, բռնաբարում աղջիկներին, կանանց և այլն: Սիրիական «Ալ-Ջումհուր» թերթը հաղորդում էր, որ ամերիկյան մի տանկ, որի դեկի մոտ նստած էր հարբած ամերիկյան տանկիստը, ճղմեց փողոցում խաղացող երկու երեխաների²: Այդ նույն թերթի հաղորդման համաձայն, ամերիկյան հարբած զինվորների մի խումբ մտնում է Ռայյակ օդանավակայանի մոտ գտնվող մի լիբանանցու տուն, բռնաբարում տանը գտնվող երկու աղջիկներին, թալանում բոլոր արժեքավոր իրերը և հետո տունը հրդեհում: Նրա հարևանները փորձում են հրդեհը մարել և աղջիկներին փրկել, ամերիկյան զինվորները կրակում են նրանց վրա: Վերջիններս շեն վախենում և պատասխան կրակով փախուստի են մատնում ամերիկյան հրոսակներին³: Ամերիկյան տանկիստները «զվարճանալու» նպատակով Բեյրութում տանկերով հետապնդում են լիբանանյան մի ավտոմեքենա: Այդ տանկերից մեկը հասնում է ավտոմեքենային և նրան վարորդի հետ միասին ճղում⁴: Այսպիսի դեպքերը քիչ չէին: Դրանք գալիս էին ապացուցելու, որ ամերիկյան իմպերիալիստները իրենց համարում էին նվաճողներ և Լիբանանի վրա նայում որպես իրենց գաղութի: Ամերիկյան հրոսակների այս արարքները է՛լ ավելի վրդովեցրին Լիբանանի ժողովրդական մասսաներին: Եվ

¹ «Коррьера делла сера», Милан, 25 июля 1958 г.

² 26. VII. 1958, «الجمهورية», دمشق

³ նույն տեղում, 25 հուլիսի 1958 թ.:

⁴ 28. VII. 1958, «المنار», دمشق

ներանք ամերիկյան զինվորների համար ստեղծեցին տանու-
թյան և անհանդուրժողականությունից մթնոլորտ:

Ամերիկյան իմպերիալիստների ազրեսիվ ակտը դատա-
պարտեցին նաև համաշխարհային առաջադիմական ուժերն
ու կազմակերպությունները, ամբողջ պրոգրեսիվ մարդկություն-
ներ: Հանուն Լիբանանի և Հորդանանի շահերի պաշտպանու-
թյան իր խորխոր ձայնը բարձրացրեց Սովետական Միություն-
ներ, Հուլիսի 15-ին հրավիրվեց Անվտանգությունից խորհուրդ:
Հետաքրքիր է նշել, որ Անվտանգությունից խորհրդի նիստը հրա-
վիրվեց ԱՄՆ-ի կառավարության պահանջով: Դա, անշուշտ,
խորամանկ քայլ էր ԱՄՆ-ի կողմից: Մի կողմից նա ռազմա-
կան ինտերվենցիա սկսեց Լիբանանի դեմ, իսկ մյուս կողմից,
հենց նույն օրը, նա պահանջեց հրավիրել Անվտանգությունից
խորհրդի նիստ, որտեղ նա խորհրդի անդամներին ասելու
պահանջ, որ Լիբանանի կառավարության «խնդրանքով» ամե-
րիկյան կառավարությունը զորքեր է ուղարկել Լիբանան:
Դրանով ամերիկյան կառավարությունը փորձում էր շփոթու-
թյան մեջ գցել համաշխարհային հասարակայնությունը և նը-
րան համոզել, որ ինքը պաշտպանում է միջազգային նոր-
մերը և շլի անտեսում միջազգային կազմակերպությունները,
որոնց վրա դրված են խաղաղությունն ու անվտանգությունը
պահպանելու խնդիրները:

Ամերիկյան դիվանագիտության այդ մանյովրները հա-
մոզիչ կերպով մերկացրեց սովետական ներկայացուցիչ Ա. Ա.
Սորոլևը: Նա նշեց, որ ԱՄՆ-ը դիմել է բացահայտ ազրե-
սիայի և այդ ազրեսիան չի կարող արգարացնել այն հան-
գամանքը, որ Լիբանանի պրեզիդենտ Եամունը հատուկ խընդ-
րանքով դիմել է ԱՄՆ-ին: Ա. Սորոլևն ընդգծեց, որ Եա-
մունի «խնդրանքը» հրահրված էր իր՝ ԱՄՆ-ի կողմից: Սովե-
տական ներկայացուցիչը ցույց է տալիս, որ Լիբանան զոր-
քեր ուղարկելը ազրեսիա է արաբական բոլոր ժողովուրդների
դեմ: Դա ՄԱԿ-ի կանոնադրության խախտում է, որն արգե-
լում է ռազմական ուժի կիրառումը արտաքին քաղաքականու-
թյան բնագավառում¹: Վերջում Ա. Սորոլևը Սովետական կա-

¹ «СССР и Арабские страны», стр. 514.

սովարուսթյան անունից մտցրեց բանաձևի նախագիծ, որը ԱՄՆ-ի գործողութիւնները համարելով ռազմական միջամտութիւն կիրանանի ներքին գործերին, սպառնալիք աշխարհի խաղաղութիւնը և ՄԱԿ-ի կանոնադրութիւն խախտում, կոչ էր բանում ԱՄՆ-ի կառավարութիւնը դադարեցնել ռազմական միջամտութիւնը արաբական պետութիւններին ներքին գործերին և անհապաղ իր զորքերը դուրս բերել Լիբանանի տերիտորիայից»¹։

Հուլիսի 16-ին հրապարակվեց Սովետական կառավարութիւն հայտարարութիւնը Մերձավոր ու Միջին արևելքում ամերիկյան զարեւորների գործողութիւնների հետևանքով ստեղծված դրութիւն մասին։ Այդ հայտարարութիւն մեջ ասված էր. «Լիբանան ԱՄՆ-ի կատարած ռազմական ինտերվենցիայի իսկական պատճառը ԱՄՆ-ի և արևմտյան մյուս տերութիւնների նավթային մտնուպոլիսների ձգտումն է պահպանել իրենց զաղութային տիրապետութիւնը Մերձավոր և Միջին արևելքի երկրներում, ինչպես նաև Արաբական արևելքում նրանց քաղաքականութիւն ակնհայտ սնանկացումը, Բաղդատի պակտի և Դալես-էլզենհաուերի տիրահաշակ դոկտրինայի փլուզումը»²։ Սովետական կառավարութիւնը պահանջեց, որ ԱՄՆ-ը իր զորքերը դուրս բերի Լիբանանից, նշելով, որ ինքը անտարբեր չի մնա իր սահմանների մոտ ստեղծված պատերազմի վտանգի հանդեպ և իրեն իրավունք է վերապահում ձեռք առնել անհրաժեշտ միջոցներ, որոնք կպահանջեն խաղաղութիւն և անվտանգութիւն պահպանման շահերը»³։

Անվտանգութիւն խորհրդում Լիբանանի հարցի քննարկումը տևեց մինչև հուլիսի 18-ը։ Այդ օրը տեղի ունեցավ սովետական բանաձևի քվեարկումը։ ԱՄՆ-ը, Անգլիան, Յրանսիան և խորհրդի մյուս 5 անդամները քվեարկեցին սովետական բանաձևի դեմ, իսկ Ճապոնիան և Շվեդիան ձեռնպահ մնացին։ Դրանով Անվտանգութիւն խորհուրդը մերժեց սո-

1 «СССР и Арабские страны», стр. 516.

2 Նույն տեղում, էջ 517։

3 Նույն տեղում, էջ 520։

վետական բանաձևը, որը առաջարկում էր դադարեցնել միջամտությունը արաբական երկրների ներքին գործերին և ամերիկյան զորքերն անհապաղ դուրս բերել Լիբանանից: Սովետական ներկայացուցիչ Ա. Սորոլևը քվեարկությունից հետո հանդես գալով նշեց, որ Անվտանգության խորհուրդը չկատարեց ՄԱԿ-ի կանոնադրությամբ նրա վրա դրվող պարտականությունները, որ բայսօրվա քվեարկությունը սև բիծ է Անվտանգության խորհրդի վրա, իսկ այս օրը սև օր կլինի Միավորված Ազգերի Կազմակերպության համար»¹:

Քեև Անվտանգության խորհուրդը մերժեց սովետական բանաձևը, սակայն Սովետական Միությունը շքույզացրեց իր շանքերը: Նա հանդես եկավ ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի արտակարգ սեսիա հրավիրելու առաջարկությամբ, որը պետք է քննարկեր ամերիկյան զորքերը Լիբանանից և անգլիական զորքերը Հորդանանից դուրս բերելու հարցը: Արևմտյան տերությունները ի վիճակի չեղան հանդես գալ այդ առաջարկի դեմ և 1958 թ. օգոստոսի 8-ին հրավիրվեց Գլխավոր Ասամբլեայի արտակարգ նիստ, որը տևեց մինչև օգոստոսի 21-ը: Սեսիայում պարզորոշ իրար հակադրվեցին երկու գիծ, երկու քաղաքականություն: Մեկը Սովետական Միության, սոցիալիստական, ինչպես նաև Ասիայի ու Աֆրիկայի խաղաղասեր երկրների քաղաքականությունը, իսկ մյուսը՝ իմպերիալիստական տերությունների, Առաջինները պահանջում էին ամերիկյան և անգլիական զորքերի դուրս բերումը Լիբանանից և Հորդանանից: Իսկ իմպերիալիստական տերությունները, և առաջին հերթին, ԱՄՆ-ն ու Անգլիան շահամարձակվելով քացահայտորեն հանդես գալ այդ պահանջի դեմ, առաջադրեցին ռազմական արևելքում խաղաղության պահպանման համար ՄԱԿ-ի զորքերն ստեղծելու իրենց պլանը: Գա Լիբանանի և Հորդանանի օկուպացումը երկարաձգելու մի փորձ էր, այս անգամ, այսպես կոչված «միջազգային ղինված ուժերի» օգնությամբ: Ուստի պատահական չէ, որ ՄԱԿ-ի անդամ երկրների մեծ մասը, այդ թվում նաև Սովետական Միությունը, սոցիալիստական և արաբական երկրները այդ պլանի դեմ

¹ «СССР и Арабские страны», стр. 822.

գուրս և կան։ Արաբական 10 պետութիւններ ներկայացրին բանաձևի իրենց նախագիծը, որը պահանջում էր հրաժարվել ադրեսիայից, շմիշամտել մյուս երկրների ներքին գործերին և ամերիկյան ու անգլիական ղորքերը գուրս բերել Լիբանանից ու Ղորղանանից¹։ Բանաձևը հանձնարարում էր ՄԱԿ-ի զլխավոր քարտուղարին հետևել այս որոշման կատարմանը և ոչ ուշ, քան սեպտեմբերի 30-ը ղեկուցագիր ներկայացնել այդ հարցի կապակցութեամբ։

ԱՄՆ-ը և Անգլիան տեսնելով, որ արաբական երկրների այս բանաձևը վայելում է ՄԱԿ-ի անդամ պետութիւնների ճշող մեծամասնութեան աջակցութիւնը և որպեսզի վերջնականապես իրենց շմերկացնեն համաշխարհային կարծիքի առջև, հրաժարվեցին Լիբանան և Ղորղանան «ՄԱԿ-ի զինված ուժեր» ուղարկելու իրենց պլանից։

1958 թ. օգոստոսի 21-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի արտակարգ սեսիան ընդունեց արաբական 10 երկրների բանաձևը։ Դա մի լուրջ հարված էր իմպերիալիստական տերու-թիւններին։

Այս հարցի քննարկումը Անվտանգութեան խորհրդում և Գլխավոր Ասամբլեայի արտակարգ սեսիայում ցույց տվեց, որ արաբական երկրներն իրենց հակաիմպերիալիստական պայքարում միայնակ չեն, Լիբանանի և Ղորղանանի ժողովուրդները տեսան, որ սոցիալիստական երկրները և աշխարհի մյուս խաղաղասեր երկրները պատրաստ են պաշտպանելու իրենց արգար դատը։ Դա, անշուշտ, մեծ նեցուկ էր այն պայքարում, որ նրանք մղում էին հանուն իրենց անկախութեան և ազատութեան։

Լիբանանի ընդդիմադիր ուժերի կարևոր պահանջներից մեկը, ինչպես արդեն նշել ենք, Շամունի հրաժարականն էր պրիզիդենտի պոստից։ Շամունը շհրաժարվեց։ Սակայն սեպտեմբերի 23-ին լրանում էր նրա լիազորութիւնների ժամկետը և բոլորի համար պարզ էր, որ նրա վերընտրութեան մասին խոսք լինել չի կարող։

¹ «СССР и Арабские страны», стр. 829.

Պրեզիդենտի նոր թեկնածուի հարցը դարձավ ներքազաքական կարևոր հարցերից մեկը: Ռեակցիոն ուժերը և շամուհականները ձգտում էին թույլ շտալ այդ պաշտոնի գրավումը ազգային-ազատագրական շարժման որևէ ներկայացուցչի կողմից: Նրանք աշխատում էին պրեզիդենտ ընտրել այնպիսի մեկին, որն ընդունելի լիներ իրենց համար և հիմնականում վարեր նախկին քաղաքականությունը: Այդ բանին էին ձգտում նաև ամերիկացիները, Այդ ուղղությունը հսկայական աշխատանք ծավալեց ամերիկյան դեսպան Մաքկլինտոկը, որը բացահայտ միջամտում էր կիրանանի ներքին գործերին: Նրանք կանգ առան Ռայմոն Հոգերի թեկնածության վրա, որը ապստամբության ժամանակ բռնել էր «հաշտվողական» դիրք:

Բայց կիրանանի ընդդիմադիր ուժերը դեմ էին այդ թեկնածությանը: Նրանք պաշտպանում էին բանակի գլխավոր հրամանատար Յուադ Շիհարի թեկնածությունը: Եվ կիրանանի պառլամենտը 1958 թ. հուլիսի 31-ին 48 ձայնով ընդգեմ 7-ի, հանրապետության պրեզիդենտ ընտրեց Յուադ Շիհարին¹: Դեմ քվեարկողների թվում էին Սամի Սուհը, Փաթհան Համադին, Ալբեր Մհայրերը, դաշնակցական Մովսես Տեր-Գալատյանը, Խալիկ Պապիկյանը և ուրիշներ²:

Նոր պրեզիդենտի ընտրության կապակցությամբ Ազգային ճակատը հրապարակեց հայտարարություն, որտեղ ողջունելով գեներալ Շիհարի ընտրությունը, միաժամանակ նշում էր, որ դա բավարար չէ լիրանանյան ճգնաժամը լուծելու համար: Ազգային ճակատը շեշտում էր, որ ներկա ճգնաժամը միայն պրեզիդենտի աթոռին նստած անձի փոփոխության հարց չէ. ներկա տաղանապը համազգային է³, Ի նկատի ունենալով այդ հանգամանքը և ելնելով լիրանանյան ճգնաժամը շուտափույթ լուծելու խնդրից Ազգային ճակատը հետևյալ պահանջները ներկայացրեց:

1. Ամերիկյան զորքերը անհապաղ և առանց պայմանի հեռացնել կիրանանի տերիտորիայից:

¹ E. Lengyel... p. 195.

² «Մ. Ն. Հառաչ», 3 օգոստոսի 1958 թ.:

³ Նույն տեղում:

2. Գեներալ Եիհարն անմիջապես պետք է ստանձնի պրեզիդենտի իր նոր պաշտոնը:

Այս կետն առաջադրվել էր այն կապակցությամբ, որ Հուլիսի 31-ին Եիհարի պրեզիդենտ ընտրվելուց հետո Քամիլ Շամունը հայտարարեց, որ ինքը նույնիսկ մեկ օր շուտ վայր չի գնի պրեզիդենտի իր լիազորությունները, որոնք լրանում էին սեպտեմբերի 23-ին: Այդ ձգձգումը կատարվում էր դիտավորյալ: Ռեակցիոն ուժերը ցանկանում էին օգտագործել այդ ժամանակաշրջանը և իրենց դիրքերն ամրապնդել:

3. Ազգային ճակատը պահանջում էր ստեղծել ազգային կառավարություն, որը հավատարիմ լինի 1943 թ. Ազգային Պակտին, վերականգնի և պահպանի Լիբանանի ազգային անկախությունն ու գերիշխանությունը, երկիրը ձերբազատի «էյդենհաուների դոկտրինայից» և վարի չեզոք քաղաքականություն, սերտ համագործակցություն հաստատի արաբական երկրների հետ, հարգի ժողովրդի ղեմնկրատական ազատությունները, նպաստի երկրի տնտեսության վերականգնմանը ու ժողովրդի կենսամակարդակի բարձրացմանը և այլն¹: Սա պայքարի նոր ծրագիր էր, որ առաջ քաշվեց ամերիկյան զորքերի ռազմական միջամտությունից և գններալ Եիհարի պրեզիդենտ ընտրվելուց հետո ստեղծված նոր պայմաններում: Այդ ծրագիրը Լիբանանի ժողովրդական մասսաների ամենայայն այաշտպանությունը գտավ:

Այս սկզբունքները փաստորեն ընդունելի էին նաև Եիհարի համար: Դա պարզ երևում է նրա այն հայտարարությունից, որ նա արեց պրեզիդենտ ընտրվելուց հետո: Նա նշեց, որ ինքը պայքարելու է ազգային միասնականությունը վերականգնելու և ազատ արտաքին ու անկեղծ արաբական քաղաքականություն վարելու համար: Նա իր կարևոր խնդիրներից մեկը համարեց ամերիկյան զորքերի դուրս բերումը Լիբանանից. «շնորհիվ ազգային միասնականության մենք պիտի կարողանանք իրականացնել մեր ազգային բոլոր բաղձանքները և առաջին հերթին՝ օտար ուժերու անհապաղ հեռացումը մեր երկրեն»²:

¹ «Մ. Ն. Հառաչ», 3 օգոստոսի 1958 թ.:

² Նույն տեղում, 10 օգոստոսի 1958 թ.:

Սակայն արգային այս կարևոր խնդիրների կենսագործմանը խանգարում էր ներքին ռեակցիան՝ ֆալանգիստները, ղովմի սուրիները, դաշնակցականները և Շամունի մյուս կողմնակիցները: Եամունի խումբն ամեն կերպ ձգտում էր մնացած ժամանակն օգտագործել իր դիրքերն ամրապնդելու համար: Ղովմի սուրիները կամ նացիոնալ-սոցիալական կուսակցությունը թեև հանդիսանում էր Եամունի հենարաններից մեկը, սակայն ձևականորեն արգելված էր դեռևս 1949 թվականին: Եամունը Ասադ Աշքարին իրավունք տվեց վերականգնել նացիոնալ-սոցիալական կուսակցությունը, Բանդիտների այդ խումբը լեգալիզացիայի ենթարկվեց: Այնուհետև Եամունն իր կողմնակիցներից ստեղծեց նոր կուսակցություն՝ Ազատ հայրենասերների կուսակցություն¹:

Եամունականներն էլ ավելի սանձարձակ դարձան, երբ հայտնի դարձավ, որ Շիհաբը մտադիր է նոր կառավարություն կազմելը հանձնել իրանսնի 1958 թ. ապստամբության ակախավոր ղեկավարներից մեկին՝ Ռաշիդ Քարամնին: Եամունի ցուցումով և ամերիկյան իմպերիալիստների հավանությունը ֆալանգիստները, ղովմի սուրիները և դաշնակները սկսեցին դիմել ամեն տեսակի ոճրագործությունների: Նրանք զանազան պայթուցիկ նյութեր էին դնում տարբեր շենքերում ու ձեռնարկություններում, միասնական դժբերով հարձակվում էին արաբական ու հայկական այն թաղամասերի վրա, որոնք ապստամբության դրոշ էին բարձրացրել, սպանում էին անմեղ քաղաքացիներին և այլն: Այս խժղժուկություններով ներքին ռեակցիան երկու նպատակ էր հետապնդում՝ պատրվակ ստեղծել ամերիկյան զորքերի դուրս բերումը ձգձգելու համար, և ճնշում գործադրել Շիհաբի ու ընդդիմադիր ուժերի վրա և ստիպել նրանց նահանջել: Նրանք ձգտում էին հասնել այն բանին, որ Ռաշիդ Քարամնն կառավարություն չկազմի և կամ ծայրահեղ դեպքում իրենք այդ կառավարության մեջ ինչքան հնարավոր է շատ ներկայացուցիչներ ունենան:

¹ «Политика США на Арабском Востоке», стр. 189.

Սակայն ներքին ռեակցիան միայն սրանով չբավարարվեց: 1958 թ. սեպտեմբերի 17-ին, այսինքն Շամունի կողմից իր պրեզիդենտական լիազորությունները վայր դնելուց ընդամենը 6 օր առաջ, կիրանանում բացահայտվեց մի դավադրություն, որի նպատակն էր ձերբակալել Ֆուադ Շիհաբին և Ազգային ճակատի մի շարք ղեկավարների ու սպանել նրանցից մի քանիսին¹: Դրանից հետո Շամունի իշխանությունը կամ պետք է երկարաձգվեր կամ պրեզիդենտի լիազորությունները պետք է հանձնվեին դավադրությունն անմիջականորեն իրականացնող ղեկավար Ֆուադ Լահուդի եղբորը՝ Սելիմ Լահուդին: Դեղապետ Ֆուադ Լահուդը ձերբակալվեց: Նա խոստովանեց, որ դավադրությունը նախապատրաստելու նպատակով ինքը կիրանանում և արտասահմանում բազմաթիվ տեսակցություններ է ունեցել տարբեր ղինվորական և քաղաքական գործիչների, այդ թվում Սամի Սուհի կողմնակից Մուհամմեդ Մադանիի և Շամունի կողմնակից Ադիլ Համադանիի հետ²: Այնուհետև նա ցուցում է տալիս, որ իրենց դավադրությանը օգնություն էին խոստացել ղովմի սուրիները և ամբրիկյան կառավարությունը: Ըստ որում, վերջինս խոստացել էր դավադրությունից անմիջապես հետո ճանաչել նոր իշխանությունը³:

Դավադրությունը ձախողվեց շնորհիվ կիրանանի ժողովրդի և ղեմադրատական ուժերի ղգոնության և վճռական դործողությունների:

1958 թ. սեպտեմբերի 23-ին Շամունը վայր դրեց իր լիազորությունները և պրեզիդենտի իրավունքներն ստանձնեց Ֆուադ Շիհաբը: Մեկ օր անց՝ սեպտեմբերի 24-ին Ռաշիդ Քարամեն կազմեց իր կարիները, Ռաշիդ Քարամեի առաջին կարիներտի մեջ բացի իրենից ապստամբության ուրիշ ոչ մի լիդեր չմտավ: Կառավարությունը բաղկացած էր 7 մինիստրներից, որոնցից շորսը պատկանում էին համաձայնողականներին, իսկ 3-ը օպոզիցիայի այն շրջաններին, որոնք ճիշտ է, դեմ էին Շամունի ռեժիմին, սակայն նրա դեմ մղվող պայքարում ակտիվ մասնակցություն չէին բերել, Բայց այնուամեն-

1 «Մ. Ն. Հառաջ», 21 սեպտեմբերի 1958 թ.:

2 Նույն տեղում:

3 Նույն տեղում:

մեի կառավարությունն անընդունելի էր: Յուազ Եիհաբի և Ռաշիդ Քարամեի հայտարարություններից նրանց համար պարզ դարձավ, որ Լիբանանի նոր կառավարությունը մտադիր չէ շարունակել իր նախորդի քաղաքականությունը, որ նա վարելու է դրական շեղոթության քաղաքականություն: Եվ ներքին ունակցիան ամերիկյան իմպերիալիստների օգնությամբ ու օժանդակությամբ սկսեց բացահայտ ճնշում գործադրել Ռաշիդ Քարամեի վրա, նպատակ ունենալով հասնել նրա հրաժարականին կամ այն բանին, որ նրա կառավարության կազմի մեջ մտցնեն Եամունի կողմնակիցներին: Ղովմի սուրբիները, դաշնակները և Եամունի մյուս կողմնակիցները դիմում են զանազան պրովոկացիաների, ընդհուպ մինչև զինված ընդհարումը բանակի հետ: Ստեղծված ծանր կացությունից փորձեց օգտվել և Ռաշիդ Քարամեի վրա ճնշում գործադրել ամերիկյան դեսպան Մաթկլիֆտոկը: Նա 1958 թ. սեպտեմբերի 30-ին ամերիկյան դեսպանատուն հրավիրեց Ռաշիդ Քարամեին և ֆալանգիստների ղեկավար Պյեր Ժմայելին՝ նրանց առաջարկելով իր միջնորդությունը: Ըստ որում Մաթկլիֆտոկը «համաձայնվում» էր ճանաչել Ռաշիդ Քարամեի կառավարությունը, պայմանով, որ նրա մեջ մտնեն նաև Եամունի և ֆալանգայի ներկայացուցիչները¹: Ռաշիդ Քարամեն մերժեց Մաթկլիֆտոկի առաջարկությունները և շղնաց ամերիկյան դեսպանատուն: Նա, ինչպես նաև Յուազ Եիհաբը, ամերիկյան դեսպանի գործողությունները համարեցին միջամտություն Լիբանանի ներքին գործերին և անհամատեղելի նրա գերիշխանության սկզբունքի հետ: Լիբանանի հասարակայնությունը, առաջադիմական կազմակերպություններն ու մամուլը միահամուռ դատապարտեցին ամերիկյան իմպերիալիստների և ներքին ունակցիայի արարքները: Ազգային ճակատն իր պաշտոնական հայտարարության մեջ ամերիկյան դեսպանի գործողությունները համարում էր դիվանագիտական տարրական կանոնների խախտում և զոնում,

¹ «Политика США на Арабском Востоке», стр. 192.

որ նրա շոշափած հարցերը վերաբերում են միայն հանրապետության պրեզիդենտին, կառավարությանը և Լիբանանի ժողովրդին: Հայտարարության մեջ այնուհետև ասվում էր. «Ազգային հեղափոխության գլխավոր նպատակներեն մեկն էր վերջ տալ օտար ամեն միջամտության»¹:

Այնուհետև Եամուսի կողմնակիցները փորձեցին ընդհանուր գործադուլ «կազմակերպել» երկրում: Ֆալանգիստները, դաշնակները և ղուվմի սուրիները բռնի ստիպում էին փակել խանութները, արհեստանոցները և այլն: Եվ շնայած դրան, նրանց շահագրգից գործադուլը համընդհանուր դարձնել: Հոկտեմբերի 5—7-ը զինված ընդհարումներ տեղի ունեցան Եամուսի ստեղծած «Ազատ հայրենասերների» կուսակցության անդամների և բանակի զինվորների միջև: Ներքին կարգ ու կանոնը պահպանելու և լարվածությանը վերջ տալու պատրվակի տակ հոկտեմբերի 9-ին ամերիկյան զորքերը կրկին մտան Բեյրութ:

Ներքին ուսկցիայի և ամերիկյան իմպերիալիստների այս ճնշումներն ունեցան իրենց հետևանքները: Ռաշիդ Քարամեի առաջին կարինետը հրաժարական տվեց: Ռաշիդ Քարամեն հոկտեմբերի 15-ին կազմեց նոր կառավարություն, հետևյալ կազմով: Ռաշիդ Քարամե—պրեմիեր-մինիստր, ազգային պաշտպանության, ազգային տնտեսության, ֆինանսների և ինֆորմացիայի մինիստր, Հուսեյն Ուվեյնի—արտաքին գործերի, արդարադատության և պլանավորման մինիստր, Պյեր ժմայել—պրեմիեր-մինիստրի տեղակալ, հանրային շինարարության, կրթության, առողջապահության և գյուղատնտեսության մինիստր և Ռայմոն էդդե—ներքին գործերի, սոցիալական ապահովագրության և փոստի մինիստր²: Այս կառավարությունը ստացավ «հարկադրական կոմպրոմիսի» կառավարություն» անունը: Ինչպես երևում է նրա կազմից, ներքին ուսկցիան և ամերիկյան իմպերիալիստները հասան որոշ հաջողությունների: Պյեր ժմայելը հանդիսանում էր ֆալանգների կուսակցության ղեկավարը, այն կուսակցության, որը

¹ «Մ. Ն. Հառաչ», 5 հոկտեմբերի 1958 թ.:

² Նույն տեղում, 19 հոկտեմբերի 1958 թ.:

1958 թ. ապստամբութիւնի օրմանակ հանդիսանում էր Եւ-
մունի կարևոր հենարաններէից մեկը: Իսկ Ռայմոն Էդդեն՝
ամիշին ուժերի» ներկայացուցիչն էր, այն ուժերի, որոնք
փաստորեն ձգտում էին պահպանել հին ռեժիմը: Սակայն
հարկադրական կոմպրոմիսի կառավարութիւն» ստեղծումը
չպետք է բացատրել միայն ներքին ռեակցիոն ուժերի և ամե-
րիկյան իմպերիալիստներէի գործադրած ճնշումով: Այստեղ
պետք է ի նկատի ունենալ նաև հետևյալ հանգամանքը:
Ապստամբութիւնը, որը իսկական ժողովրդական ապստամ-
բութիւն էր, ղեկավարում էր ազգային բուրժուազիան: Նա իր
սոցիալ-դասակարգային բնույթի պատճառով ընդունակ չէր
մինչև վերջ վճռական պայքար մղել: Ազգային բուրժուազիան
փաստորեն փորձեց այդ ապստամբութիւնի խնդիրները նե-
ղացնել և ապստամբական շարժումը հիմնականում ուղղել
Եւմունի և նրա կողմնակիցներէի դեմ: Ըիշտ է, նա հակաիմ-
պերիալիստական լողունգներից չհրաժարվեց, սակայն վա-
խեցցավ ժողովրդական շարժման թափից: Նա վախենում էր,
որ հակաիմպերիալիստական ապստամբութիւնը կվերահի
սոցիալական հեղափոխութիւն՝ ուղղված հենց իրենց բուր-
ժուազիայի և ֆեոդալ շէյխերի դեմ: Ազգային բուրժուազիան
կարող էր դիմագրավել ամերիկյան իմպերիալիստներէի և շա-
մոնականների ճնշմանը, եթէ լայն թափ հաղորդեր ժողո-
վրդական շարժմանը: Սակայն նա իր սոցիալ-դասակարգա-
յին բնույթի պատճառով այդ քայլին չդիմեց: Բացի այդ, նա
հասել էր իր կարևոր նպատակներից մեկին՝ Եւմունի հեռաց-
մանը իշխանութիւնից: Ահա այս բոլոր պատճառները միա-
սին հանգեցրին Վեյմարի կոմպրոմիսային կարգին ստեղծմանը:
Այդ կոմպրոմիսային տենդենցների լավագույն արտահայտու-
թիւնը հանդիսացավ նաև Յուազ Երհարի և այլ քաղաքական
գործիչների կողմից հրապարակ նետված թոշ հաղթողներ, ոչ
պարտվածներ» լողունգը:

Սակայն ներքին ռեակցիայի և ամերիկյան իմպերիա-
լիստների այս բոլոր մանյովրները չէին կարող ապստամբա-
կան ուժերի ուշագրութիւնը շեղել ամերիկյան զորքերը Լի-
բանանից հեռացնելու հարցից: Նրանք շարունակում էին
պնդել այդ պահանջի վրա, մատնանշելով, որ այժմ, երբ
298

ընտրվել է նոր պրեզիդենտ և կազմվել է նոր կառավարու-
թյուն, ոչ մի հիմք չկա ամերիկյան զորքերի հետագա ներկա-
յության համար: 1958 թ. հոկտեմբերի սկզբներին Ֆուադ Շի-
հարը հանդիպում ունեցավ ամերիկյան դեսպանի հետ և նո-
րից պահանջեց, որ ամերիկյան զորքերը հեռանան Լիբանա-
նից¹: Վերջ ի վերջո ամերիկյան զորքերը, որոնց թիվը հաս-
նում էր 17 հազարի, 102 օր Լիբանանում մնալուց հետո Լի-
բանանի ժողովրդի և բոլոր առաջադիմական ու ղեմավարտա-
կան ուժերի ճնշման ներքո, հարկադրված եղան հեռանալ
այնտեղից: 1958 թ. հոկտեմբերի 25-ին ամերիկյան Վինվոր-
ների վերջին խումբը հեռացավ Լիբանանից:

Երկրի հասարակայնությունը մեծ զոհունակությամբ ըն-
դունեց ամերիկյան օկուպացիոն զորքերի էվակուացիան: Եվ
դա հասկանալի է: Այդ հաղթանակը Լիբանանի ժողովուրդը
ձեռք բերեց 4-ամսյա համառ պայքարից հետո:

Ամերիկյան ազրեսիան իր նպատակին չհասավ: Նա չկա-
րողացավ պահպանել Եամունի իշխանությունը և կամ իշխա-
նության գլուխ դնել այնպիսի մարդկանց, որոնք կշարունա-
կեին հին ուժիմի քաղաքականությունը: Սայդայում ապրե-
տամբության ղեկավարներից մեկը «Բեյրութ ալ-Մասա» թեր-
թում իրավացիորեն նշում էր, որ «Լիբանանից ամերիկյան
զորքերի էվակուացիան ակնառու ցույց տվեց, որ նման
ազրեսիան այսուհետև հաշդություն չի ունենալու, որ միջազ-
գային ավազակությունը և թալանը դատապարտված են խոր-
տակման, իսկ իմպերիալիզմի դարաշրջանն անցել է»²:

Լիբանանի կառավարության առաջին քայլերից մեկը
եղավ «էլզենհուսների գոկտրինայից» հրաժարվելը: Ամերիկ-
յան թղթակիցներից մեկին Ռաշիդ Փարամեն հայտարարեց,
որ ինքը սկզբից դեմ է եղել այդ գոկտրինային և ամբողջ Լի-
բանանը արդեն մերժել է այն³: Հետագայում Ռաշիդ Փար-
մեն, ինչպես նաև արտաքին գործերի մինիստր Հուսեյն Ուվեյ-

¹ 6.X.1958, «التغراف»

² 27.X.1958, «بيروت المساء» بيروت

³ «Մ. Ն. Հառաչ», 5 հոկտեմբերի 1958 թ.:

համարում «էյզենհաուերի ղոկտրինայի» հետ¹։ Դրանից հետո
լիբանանի կառավարությունը, բնականաբար, կատարից հա-
ջորդ քայլը. նա հրաժարվեց բլոկներին միանալու քաղաքա-
կանությունից և կանգնեց դրական շեղբութայան քաղաքա-
կանության վրա։ Նա վերականգնեց իր դիվանագիտական
հարաբերությունները Արաբական Միացյալ Հանրապետության
հետ և ընդհանրապես բարելավեց իր հարաբերություններն
արաբական երկրների հետ։

Փոփոխություններ տեղի ունեցան նաև ներքին քաղաքակա-
նության մեջ։ Ավելի նպաստավոր պայմաններ ստեղծվեցին
դեմոկրատական և առաջադիմական ուժերի գործունեության
համար։

Լիբանանի դեմոկրատական ուժերը, ժողովրդական
մասսաները հաղթանակով դուրս հկան այդ ապստամբությու-
նից շնորհիվ իրենց շարքերի միասնության։ Այդ հաջողու-
թյանը նպաստեց նաև տարբեր ազգությունների և կրոնական
համայնքների համերաշխությունն և համատեղ պայքարը։
Այդ գործում իր որոշակի դերը խաղաց հայերի դիրքը, նրանց
բարեկամությունն ու համատեղ պայքարը արաբ աշխատա-
վորական մասսաների հետ։

Եվ վերջապես այդ հաղթանակին նպաստեց Սովետական
Միության, սոցիալիստական երկրների և Ասիայի ու Աֆրիկա-
յի խաղաղասեր երկրների դիրքը, նրանց քաղաքական ու բու-
րոյական աջակցությունը։

Մեծ է 1958 թ. ապստամբության պատմական նշանա-
կությունը։ Այդ նշանակությունը կայանում է նրանում, որ

1. Սանր հարված հասցվեց միջազգային և առաջին հեր-
թին ամերիկյան իմպերիալիզմին, որը ձգտում էր Լիբանանը
դարձնել իր գաղութը։ Դրանով լուրջ հարված հասցվեց իմպե-
րիալիստական պլաններին նաև ամբողջ Արաբական արևել-
քում։

2. Նա երկիրն ազատագրեց «էյզենհաուերի ղոկտրինա-
յից», որի հետևանքով թուլացավ Լիբանանի կախվածությունը

¹ «Политика США на Арабском Востоке», стр. 192.

Արևմուտքից և ամրապնդվեց նրա անկախութունն ու գերիշխանութունը:

3. Այդ ապստամբութիւնի հետեանքով Լիբանանը կրկին վերադարձավ շեղութիւն քաղաքականութիւնը, որը ավելի է համապատասխանում Լիբանանի և արաբական բոլոր երկրների ազգային շահերին:

4. Նա նպաստեց Լիբանանի հարաբերութունների բարելավմանը արաբական երկրների հետ, որն իր հերթին բարերար ազդեցութուն ունեցավ Արաբական արևելքի դրութիւն կայունացման վրա:

1958 թ. ապստամբութիւնը Լիբանանում արաբական ընդհանուր ազգային-ազատագրական շարժման բաղկացուցիչ մասն էր և նրա ամենափայլուն էջերից մեկը: 1943 թ. դեպքերից հետո նա երկրորդ խոշոր հարվածն էր, որ հասցվեց արևմտյան իմպերիալիստներին:

Վ Ե Ր Զ Ա Ր Ա Ն

1939—1958 թվականներին Լիբանանում ծավալված հակաիմպերիալիստական պայքարի արդյունքը եղավ Լիբանանի անկախության նվաճումը և այդ անկախության պահպանումը: Չնայած իմպերիալիստական պետությունների բազմաթիվ փորձերին, նրանց շահառգվեց Լիբանանը ներգրավել որևէ ռազմական խմբավորման մեջ և ստիպել նրան հրաժարվելու բլոկներին շփանալու և շեղոթություն պահպանելու քաղաքականությունից: Սակայն պետք է նշել, որ շեղոթությունը Լիբանանի ղեկավար շրջանները յուրովի են հասկանում, նրանց շեղոթությունը տարբերվում է ԱՄՆ-ի, Ալժիրի, Սիրիայի, Մալիի և այլ երկրների շեղոթությունից: Այդ տարբերությունը կայանում է նրանում, որ Լիբանանի կառավարությունը կողմնակից չէ դրական շեղոթության, այլ «լիբանանյան», որի տակ հասկացվում է ոչ թե ակտիվ դործողություն, այլ պասսիվություն:

Այդ յուրահատուկ «լիբանանյան» շեղոթության մյուս առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ Լիբանանը շմտնելով արևմտյան ռազմական խմբավորումների մեջ, սակայն սերտ քաղաքական և տնտեսական հարաբերություններ է պահպանում արևմտյան տերությունների հետ:

Ընդգծելով «լիբանանյան» շեղոթության այս թերի կողմերը, դրա հետ միասին, հանուն ճշմարտության դեռք է ասել, որ բլոկներին շփանալու, իր տերիտորիայում օտարերկրյա ռազմական բազաներ թույլ չտալու Լիբանանի կառավարության քաղաքականությունը ծառայում է քաղաքական դրություն կայունացմանը Մերձավոր արևելքում և որոշակի

խաչընդոտ է արաբական աշխարհում արևմտյան տերութեան հերթի իմպերիալիստական ծրագրերի իրականացման նախապարհին:

Դրանով պետք է բացատրել այն ճնշումը, որ գործադրում են լիբանանյան ներքին հետադիմական ուժերը և օտարերկրյա իմպերիալիստները լիբանանի կառավարության վրա, ձգտելով շեղել նրան բլոկներին չմիանալու քաղաքականությունից: Այդ նպատակով 1961 թ. դեկտեմբերի 31-ին լիբանանում պետական հեղաշրջման փորձ կատարվեց: Ղովմի սուրի ռեակցիոն կուսակցության անդամները, իրենց կողմից ունենալով լիբանանյան բանակի փոքրամասի ուժեր, փորձեցին զրավել պաշտպանության մինիստրության շենքը, ռադիոն, փոստը, հեռախոսը և այլ կարևոր կետեր: Սակայն նրանք ոչ մի հաջողություն չունեցան: Լիբանանյան բանակը հավատարիմ մնաց կառավարությանը և հեշտությանը ճնշեց այդ ռեակցիոն դավադրությունը: Պետական հեղաշրջում կատարելու իրենց փորձը ղովմի սուրիները կատարեցին Անգլիայի դիտություններ ու թելագրանքով:

Անգլիան կրկին հրապարակ էր նետել «Մեծ Սիրիայի» ծրագիրը և նրա կարծիքով Եիհարին տապալելը և ղովմի սուրիներին կողմից իշխանությունը զրավելը կարևոր քայլ էր հանդիսանալու այդ ծրագրի իրագործման ուղղությամբ:

1958 թ. ապստամբությունից հետո ընկած ժամանակաշրջանում, որպես զրական երևույթ, պետք է նշել այն հանգամանքը, որ լիբանանը ավելի սերտորեն է կապվում արաբական ընդհանուր քաղաքականության հետ և իր լուծման ներդնում արաբական ընդհանուր խնդիրների լուծման գործում: Լիբանանի արտաքին քաղաքականության մեջ նկատվող այս զրական տենդենցը նույնպես դուր չի գալիս ներքին որոշ շրջաններին, ինչպես նաև արտաքին որոշ ուժերին: Եվ 1964 թ. պրեզիդենտական ընտրությունների ժամանակ իրար բախվեցին երկու հակադիր ուժեր: Մի կողմից լիբանանի ռեակցիոն շրջանները, որոնք ձգտում էին պրեզիդենտ Եիհարի փոխարեն ընտրել այնպիսի մարդ, որը արմատապես փոխեր լիբանանի արտաքին քաղաքական կուրսը և փաստորեն վերադառնար այն կուրսին, որ մինչև 1958 թ. ապստամբությունը վարում

էր Շամուճը, իսկ մյուս կողմից դեմոկրատական ու առաջադիմական ուժերը: Այս վերջինները ձգտում էին պահպանել Լիբանանի շեղագությունը, շթողնել, որ նա միանա իմպերիալիստական խմբավորումներին և ավելի ակտիվ մասնակցի արարական հարցերի լուծմանը: Ընտրություններում հաղթանակ տարան այս քաղաքականութայն կողմնակիցները: Նոր պրեզիդենտ Շարլ Էելուն հիմնականում տանում է իր նախորդի՝ Ֆուադ Շիհաբի քաղաքականությունը:

Եթե մենք կարող ենք խոսել այն առողջ ու դրական տենդենցների մասին, որոնք արտաքին քաղաքականութայն բնագավառում հանդես եկան 1958 թ. ապստամբությունից հետո, ապա այդ նույնը շենք կարող ասել ներքին քաղաքականութայն մասին: Լիբանանի ներքին կյանքում 1958 թ. ապստամբությունից հետո էական ոչ մի տեղաշարժ չկատարվեց: Առաջվա պես Լիբանանի կառավարությունը կողմնակից է Եազատ տնտեսութայն՝ կոնցեպցիային, Լիբանանի դոները բաց են օտարերկրյա կապիտալի և մոնոպոլիաների առջև: Լիբանանի առջև կանգնած տնտեսական կարևոր խնդիրները շեն լուծվում, իսկ աշխատավորական մասսաների վիճակը շարունակում է մնալ ծանր: Ահա թե ինչու Լիբանանի դեմոկրատական ուժերը այժմ պայքար են ծավալել ստեղծելու իսկապես անկախ և առողջ հիմքերի վրա դրված ազգային տնտեսություն՝ իր սարքեր ճյուղերով և առաջին հերթին զարկ տալ արդյունաբերութայն զարգացմանը:

Լիբանանի հակաիմպերիալիստական և դեմոկրատական ուժերի առջև դեռևս կանգնած են լուրջ ու դժվարին խնդիրներ: Ներկա էտապում նրանք պայքարում են Լիբանանի անկախութայն ամրապնդման համար, նեոգաղութատիրութայն և իմպերիալիստական զանազան ծրագրերի դեմ: Նրանք ամենօրյա անդուլ պայքար են մղում հանուն դեմոկրատիայի, սոցիալական առաջադիմութայն, ազգային անկախ տնտեսութայն ստեղծման և աշխատավորական զանգվածների դրութայն բարելավման համար: Կասկած չի կարող լինել, որ ներանք, միավորվելով մեկ միասնական ճակատի մեջ, վերջ է լինող՝ հաշտութայն կհասնեն Լիբանանի համար կենսական նորին անհրաժեշտ այդ խնդիրների լուծման գործում:

РЕЗЮМЕ

Специального исследования, посвященного истории национально-освободительного движения в Ливане (1939—1958 гг.) нет ни в западно-европейской и арабской, ни в советской историографии. Между тем разработка этой проблемы имеет важное значение как с точки зрения изучения новейшей истории Ливана, так и краха колониальной системы на Арабском Востоке.

Автор в своей работе рассматривает вопросы социально-экономического положения в Ливане, ликвидации французского мандата и создания независимой Ливанской республики, антиимпериалистической борьбы народных масс за укрепление независимости Ливана и т. д. Кроме того, показано участие национальных меньшинств, в частности армян, в социально-экономической жизни и в антиимпериалистической борьбе Ливана. Армяне играют значительную роль в общественно-политической жизни Ливана и нельзя игнорировать их позицию по тому или иному вопросу. По этому поводу Халед Бекдаш отмечает, что «разрешение какой-либо арабской национальной проблемы, которая не учитывает интересы армянского народа в Сирии и Ливане, неизбежно обречена на провал».

Некоторые буржуазные авторы в своих исследованиях неправильно освещают ряд вопросов национально-освободительного движения в Ливане, особенно игнорируют активную роль народных масс в борьбе за завоевание национальной независимости Ливана. Эта ошибочная точка зрения нашла отражение в работах «Ближний Восток в международных отношениях» Дж. Ленцовского,

«50 лет современной Сирии и Ливана» Дж. Хаддада, «Сирия и Ливан» Н. Знадеха, «Сирия и Ливан под французским мандатом» С. Лонгрига, «Современная история Ближнего Востока» У. Йеля и т. д. Буржуазная историография неправильно оценивает также роль империализма в экономической и политической жизни Ливана (Юсуф Сайег, Р. Эмерсон, А. Миллс, А. Майер), характер восстания 1958 г. (Дж. Марлоу, Дж. Банерджи, Фам Кубейн) и ряд других вопросов.

Ливан экономически слабо развитая страна. Его экономика опирается на четыре столпа — торговлю, туризм, сельское хозяйство и промышленность. При этом торговля, туризм и вся система обслуживания играют более важную роль в экономике Ливана, чем сельское хозяйство или промышленность. Это является одной из особенностей экономики Ливана. Другая особенность ливанской экономики заключается в том, что Ливан, в отличие от других арабских стран, проводит политику «открытых дверей», политику так называемого «экономического либерализма». Такая политика выгодна торговко-компраторской буржуазии и иностранным монополистическим компаниям и противоречит национальным интересам Ливана. В экономике Ливана прочные позиции занимает иностранный капитал. До конца второй мировой войны здесь господствовал французский капитал. После войны усилились позиции английского и американского капитала, а в последние годы — западногерманского и японского. Иностранный капитал установил свой контроль над промышленностью, торговлей, банками и всей системой обслуживания и препятствует созданию независимой национальной экономики Ливана.

Освобождение Ливана не только от политических, но и экономических оков империализма, создание национальной экономики, улучшение положения трудящихся масс, развитие страны по пути независимости и демократии является одним из главных требований антиимпериалистических сил Ливана.

В работе подробно освещаются вопросы ликвидации французского мандата и завоевания независимости Ливана. Франция уже в июне 1941 г. была вынуждена признать независимость Сирии и Ливана. Однако, как показали последующие события, это носило формальный характер, так как Франция не была намерена отказы-

ваться от своих прав. На этой почве усилилась антиимпериалистическая борьба в Ливане, которая дошла до своей кульминации в ноябре 1943 г., когда почти вся страна оказалась охваченной восстанием. Французские колонизаторы вынуждены были отступить. Франция официально отказалась от мандата и признала независимость Ливана. Однако и после этого, пользуясь присутствием своих и английских войск на территории Ливана и Сирии, Франция пыталась оказывать давление на ливанское правительство с тем, чтобы заключить с ним договор, обеспечивающий Франции господствующее военное, политическое и экономическое положение в Ливане. Правительство Ливана отказалось заключить такой договор и потребовало от Франции и Англии вывода своих войск с территории Ливана. Вопрос эвакуации иностранных войск в начале февраля 1946 г. был обсужден на Совете Безопасности ООН. В защиту интересов Ливана выступили Советский Союз и другие миролюбивые страны. Франция и Англия в конце концов были вынуждены в 1946 г. вывести свои войска из Сирии и Ливана. Это было крупной победой антиимпериалистических сил, которая имела большое историческое значение для Ливана.

С 1946 г. начинается новый этап в антиимпериалистической борьбе Ливана, основным содержанием которой было сохранение и упрочение независимости страны. Империалистические государства, вынужденные признать политическую самостоятельность Ливана, тем не менее не отказались от планов держать его в экономической и политической зависимости. Они после второй мировой войны выдвигали разные доктрины, с помощью которых стремились подавить национально-освободительное движение на Арабском Востоке и усилить свои военно-политические, экономические и финансовые позиции в арабских странах, в том числе и Ливане. В этом направлении особую активность и заинтересованность проявляют Англия и США. Для осуществления своих империалистических целей они пытались использовать план «Великой Сирии», доктрину Трумэна, план создания средневосточного командования, Багдадский пакт, доктрину Эйзенхауэра и т. д. В исследовании подробно рассматриваются все эти вопросы с точки зрения национально-освободительной борьбы в Ливане, показывается отношение различных политических сил к этим проблемам и борьба

демократических сил за сохранение независимости Ливана. Особенно нужно подчеркнуть провал попытки сирийской национальной партии — «аль-хизб аль-кауми ас-сури» — совершить государственный переворот в Ливане в 1949 г., который должен был явиться важным шагом на пути осуществления империалистического плана «Великой Сирии».

В антиимпериалистической борьбе Ливана исключительна роль коммунистической партии Ливана. Она и ее армянская секция развернули огромную работу среди населения Ливана, организовали борьбу трудящихся масс и вместе с другими демократическими силами добились достижения взаимопонимания и дружественных отношений между мусульманскими и христианскими общинами Ливана. Последнее обстоятельство имело важное значение, так как западные империалисты в осуществлении своих колониальных планов и с целью раскола антиимпериалистического фронта Ливана всегда стремились разжигать религиозные чувства и натравливать одну общину на другую.

Коммунистическая партия Ливана проделала большую работу и по разоблачению происков Англии, Франции, США и Турции на Арабском Востоке и в Ливане. Они в осуществление своих империалистических целей угрожали Ливану и другим арабским странам мнимой «коммунистической» и «советской» опасностью. Именно эта нелепая выдумка лежала в основе сколачивания военно-политических блоков на Ближнем и Среднем Востоке. Однако патриотические силы как Ливана, так и других арабских стран прекрасно понимали, что планы экономической «помощи» и «защиты» арабских стран от «коммунистической» и «советской» угрозы всего лишь западня, с помощью которой США, Англия и другие пытались установить свое господство над арабскими странами, имеющими важное стратегическое значение и богатыми природными ресурсами. С другой стороны, они надеялись, что с осуществлением своих планов им удастся вбить клин между Ливаном и Советским Союзом и другими социалистическими странами.

Вот почему демократические и патриотические силы Ливана заняли резко отрицательную позицию в отношении планов создания военно-политических блоков и доктрин Трумэна и Эйзенхауэра.

Что касается ливанского правительства и правящей компрадорско-феодальной верхушки, то они, после политики колебаний, с середины 50-х годов, в особенности при режиме Кимля Шамуна—Сами Сольха, откровенно перешли к защите интересов западных империалистов. Политика сближения с Англией и США, которую проводил Шамун, противоречила национальным интересам Ливана и других арабских стран. В области внутренней политики ливанское правительство осуществило ряд реакционных мероприятий, ограничивающих демократические права ливанского народа, и перешло на позицию антикоммунизма. А что касается внешней политики, то правительство Шамуна—Сольха все больше и больше подчиняло Ливан диктату американских империалистов. Оно приняло доктрину Эйзенхауэра, сблизилось с реакционными странами Ближнего Востока — с Турцией и Ираком, не сотрудничало с прогрессивными силами арабского мира, отказывалось поддерживать антиимпериалистическую борьбу арабских стран и фактически осудило Ливан на изоляцию от арабских прогрессивных сил. Политика Шамуна—Сольха поставило под угрозу независимость Ливана и создала очень напряженные отношения внутри страны. Атмосфера накалилась до предела. Прогрессивные силы Ливана не могли примириться с антинародной и проимпериалистической политикой правительства и усилили борьбу против него. В Ливане происходит перегруппировка сил. На одной стороне были прогрессивные и патриотические силы — рабочие, крестьяне, подавляющая часть ремесленников, интеллигенции, а также национальной буржуазии. К ним примыкали и отдельные феодальные элементы, и представители финансовой буржуазии. Они стремились извлечь страну от режима Шамуна—Сольха, отказаться от проимпериалистического внешнеполитического курса, поддерживать прогрессивные силы арабского мира и упрочить независимость Ливана.

На другой стороне сгруппировались все реакционные силы, в частности, представители верхушки компрадорской буржуазии и феодалов, которые были сторонниками сближения с западным империализмом и продолжения проамериканской политики Шамуна. Интересы и точки зрения обеих сторон были непримиримыми, и в мае

демократическим силам в Ливане. Особенно нужно подчеркнуть провал попытки сирийской национальной партии — «аль-хизб аль-кауми ас-сури» — совершить государственный переворот в Ливане в 1949 г., который должен был явиться важным шагом на пути осуществления империалистического плана «Великой Сирии».

В антиимпериалистической борьбе Ливана исключительна роль коммунистической партии Ливана. Она и ее армянская секция развернули огромную работу среди населения Ливана, организовали борьбу трудящихся масс и вместе с другими демократическими силами добивались достижения взаимопонимания и дружественных отношений между мусульманскими и христианскими общинами Ливана. Последнее обстоятельство имело важное значение, так как западные империалисты в осуществлении своих колониальных планов и с целью раскола антиимпериалистического фронта Ливана всегда стремились разжигать религиозные чувства и натравливать одну общину на другую.

Коммунистическая партия Ливана проделала большую работу и по разоблачению происков Англии, Франции, США и Турции на Арабском Востоке и в Ливане. Они в осуществление своих империалистических целей угрожали Ливану и другим арабским странам мнимой «коммунистической» и «советской» опасностью. Именно эта нелепая выдумка лежала в основе сколачивания военно-политических блоков на Ближнем и Среднем Востоке. Однако патристические силы как Ливана, так и других арабских стран прекрасно понимали, что планы экономической «помощи» и «защиты» арабских стран от «коммунистической» и «советской» угрозы всего лишь западня, с помощью которой США, Англия и другие пытались установить свое господство над арабскими странами, имеющими важное стратегическое значение и богатыми природными ресурсами. С другой стороны, они надеялись, что с осуществлением своих планов им удастся вбить клин между Ливаном и Советским Союзом и другими социалистическими странами.

Вот почему демократические и патристические силы Ливана заняли резко отрицательную позицию в отношении планов создания военно-политических блоков и доктрин Трумэна и Эйзенхауэра.

Что касается ливанского правительства и правящей компрадорско-феодальной верхушки, то они, после политики колебаний, с середины 50-х годов, в особенности при режиме Камилля Шамуна—Сольха, откровенно перешли к защите интересов западных империалистов. Политика сближения с Англией и США, которую проводил Шамун, противоречила национальным интересам Ливана и других арабских стран. В области внутренней политики ливанское правительство осуществило ряд реакционных мероприятий, ограничивающих демократические права ливанского народа, и перешло на позицию антикоммунизма. А что касается внешней политики, то правительство Шамуна—Сольха все больше и больше подчиняло Ливан диктату американских империалистов. Оно приняло доктрину Эйзенхауэра, сблизилось с реакционными странами Ближнего Востока — с Турцией и Ираком, не сотрудничало с прогрессивными силами арабского мира, отказывалось поддерживать антиимпериалистическую борьбу арабских стран и фактически осудило Ливан на изоляцию от арабских прогрессивных сил. Политика Шамуна—Сольха поставило под угрозу независимость Ливана и создала очень напряженные отношения внутри страны. Атмосфера накалилась до предела. Прогрессивные силы Ливана не могли примириться с антинародной и проимпериалистической политикой правительства и усилили борьбу против него. В Ливане происходит перегруппировка сил. На одной стороне были прогрессивные и патриотические силы — рабочие, крестьяне, подавляющая часть ремесленников, интеллигенции, а также национальной буржуазии. К ним примыкали и отдельные феодальные элементы, и представители финансовой буржуазии. Они стремились избавить страну от режима Шамуна—Сольха, отказаться от проимпериалистического внешнеполитического курса, поддерживать прогрессивные силы арабского мира и упрочить независимость Ливана.

На другой стороне сгруппировались все реакционные силы, в частности, представители верхушки компрадорской буржуазии и феодалов, которые были сторонниками сближения с западным империализмом и продолжения проамериканской политики Шамуна. Интересы и точки зрения обеих сторон были непримиримыми, и в мае

1958 года началось восстание, длившееся почти 6 месяцев.

О причинах и характере этого восстания существуют различные, причем противоречивые мнения. Еще в начале восстания по инициативе государственного секретаря США Дж. Ф. Даллеса некоторое распространение получила версия о том, что оно явилось результатом «подрывной деятельности коммунистов». Однако эта «точка зрения» продержалась недолго, потому что даже самые ярые противники коммунизма не могли привести ни одного факта, свидетельствующего о «коммунистическом заговоре» в Ливане.

О возникновении и причинах восстания, кроме вышеуказанной, существует и другая «точка зрения», считающая, что восстание инспирировали сторонники Насера. Эту «точку зрения» защищают Дж. Марлоу, Фаим Кубейн и другие. Так, например, Дж. Марлоу в своей книге «Арабский национализм и британский империализм» пишет, что «восстание было инспирировано и получило поддержку ОАР — с целью свергнуть правительство Ливана и поставить у власти такое правительство, которое объединило бы Ливан с ОАР» (стр. 71).

Это мнение является ошибочным и не подтверждается фактами. Наблюдатели ООН, тщательно проверив факты на месте, официально заявили, что ОАР не вмешивалась во внутренние дела Ливана и тем более не подстрекала ливанский народ к восстанию.

Причины восстания лежали во внутренней и внешней политике правительства Ливана, а именно — антинациональной, антиарабской и проимпериалистической политике Шамуна—Сольха.

Что касается характера восстания, то некоторые буржуазные историки пытаются представить восстание как религиозную войну между мусульманами и христианами. Эта антинаучная концепция нашла отражение в работах Е. Ленгеля «Изменяющийся Средний Восток», Дж. Марлоу «Арабский национализм и британский империализм», Г. Шараби «Правительства и политические деятели Ближнего Востока в XX в.» и т. д. Изучение материалов, касающихся восстания, убедительно показывает, что оно не имело религиозной окраски. Среди восставших были и христиане, и мусульмане. Они принимали участие в восстании не по религиозному признаку, а по

политическим мотивам. Восстание 1958 г. явилось национально-освободительной борьбой, целью которой было изменить внешнеполитический курс Ливана, вырвать страну из когтей империализма, упрочить независимость Ливана и идти в одном ряду с теми арабскими странами, которые вели активную антиимпериалистическую борьбу. С июля 1958 г., после интервенции американских войск, одной из важных задач стало освобождение Ливана от американской оккупации.

В работе подробно освещается ход восстания в разных районах Ливана — в Бейруте, Триполи, Сайде, Шуфе, Захле, Бекаа, Суре и т. д. и показывается участие в нем различных политических сил и партий. Значительное место уделяется показу участия армян Ливана в восстании. Армянские народные массы и все демократические силы, как на предыдущих этапах национально-освободительного движения, так и сейчас, стояли рядом с арабскими прогрессивными силами и многие из них погибли на баррикадах за независимость Ливана.

Восстание 1958 г. и американская интервенция были в центре внимания мировой общественности. Осуждая действия американских империалистов, в защиту восставших выступили прогрессивные арабские силы и миролюбивые страны мира. В этом вопросе принципиальную и решающую позицию занял Советский Союз. Он исходил из того, что восстание 1958 г. является внутренним делом Ливана и никто не имеет права вмешиваться в него. Советское правительство, считая борьбу ливанского народа справедливой, требовало от США вывода войск из Ливана. Этот вопрос специально обсуждался на чрезвычайной сессии Генеральной Ассамблеи ООН, которая в принятой резолюции считала необходимым эвакуировать американские войска. В результате США были вынуждены в октябре 1958 г. вывести свои войска из Ливана. Эвакуация американских войск и падение Шамуна явились важным достижением демократических сил Ливана.

Восстание 1958 г. имеет историческое значение. Оно провалило планы по превращению Ливана в американскую колонию, избавило страну от доктрины Эйзенхауэра, провозгласило политику нейтралитета, как главную линию внешнеполитического курса Ливана и укрепило независимость страны. Благодаря этому улучшились отношения Ливана с соседними арабскими странами, что,

в свою очередь, имело благоприятное влияние на стабилизацию положения на Арабском Востоке.

Перед антиимпериалистическими силами Ливана и ныне стоят очень трудные и серьезные задачи. На нынешнем этапе они ведут борьбу против неокolonизма и различных империалистических планов. Они неустанно ведут борьбу за демократию и социальный прогресс, за создание независимой национальной экономики и улучшение положения трудящихся масс.

THE NATIONAL-LIBERATION STRUGGLE IN LEBANON

(1939—1958)

by N. H. Hovhannessian

S u m m a r y

There exist no special studies on the history of the national liberation movement in Lebanon (1939—1958) in West-European, Arab or Soviet historiography. On the other hand, this issue is of cardinal importance not only in the study of the modern history of Lebanon, but also in that of the collapse of the colonial system in the Arab East.

The present edition deals with the social and economic conditions in Lebanon, the abolition of the French mandate and the establishment of the independent Republic of Lebanon as well as the anti-imperialist struggle of the Lebanese people at large in favour of promoting the independence of the country and other national problems. Besides, the participation of national minorities, the Armenians in particular, in the social and economic life and the anti-imperialist struggle of Lebanon is likewise highlighted. The Armenians play a definite role in

the social and political life of Lebanon and their stand on one issue or another cannot be overlooked. This is what Khaled Bagdash says on this occasion: „The solution of any Arab national problem without due regard for the interests of the Armenian communities in Lebanon and Syria, is doomed to failure“.

A number of bourgeois authors give misleading interpretations to a series of problems of the national-liberation movement in Lebanon, ignoring especially the role of the masses in achieving the national independence of the country. This erroneous point of view is traceable in „The Middle East in World Affairs“ by J. Lenczowski, „Fifty Years of Modern Syria and Lebanon“ by G. Haddad, „Syria and Lebanon“ by N. Ziadeh, „Syria and Lebanon under French Mandate“ by S. Longrigg, „The Near East. A Modern History“ by W. Yale and others. Bourgeois historiography also gives a false estimation of the role of imperialism in the economic and political life of Lebanon (Yusif Sayigh, R. Emerson, A. Mills, A. Meyer), the nature of the 1958 uprising (J. Marlowe, J. Banerji, Fahim Qubain) and a number of other issues.

Lebanon is an underdeveloped country. The pivotal points of its economy are trade, tourism, agriculture and industry. Of these four the former two are the more prominent in the country's economy. This is one of the characteristic features of Lebanese economy. Another characteristic of the country's economy is to be sought in the policy of „open doors“ or the so-called „economic liberalism“ which is not typical of other Arab states. A similar policy is beneficial to the trading-comprador bourgeoisie and foreign monopolist companies, but is detrimental to national interests. Foreign capital has struck deep roots in Lebanese economy. French capital had priority up to World War II. The post-war years saw a consolidation of British and American capital with the addition, in recent years, of West-German and Japanese investments.

Foreign capital has taken hold of the economy, trade, the banks and all the public service network and prevents the country from setting up a national economy of its own.

The anti-imperialist forces in Lebanon demand the country's liberation from the political and economic fetters of imperialism, the establishment of a national economy, the betterment of the conditions of the workingmen and an advancement of the country along the road to independence and democracy.

The present study descants on issues related to the abolition of the French mandate and the achievement of Lebanon's independence. In June 1941 France was forced to acknowledge the independence of Syria and Lebanon. Later, however, it became evident that this recognition was formal in essence since France did not intend to relinquish her rights. Those designs intensified the anti-imperialist struggle within the country which culminated in a nation-wide uprising in November 1943. The French colonisers had to give way. France officially gave up the mandate and recognised the independence of Lebanon. But subsequently, availing of the presence of her own and British troops in Lebanon and Syria, France again resorted to bearing pressure on the Lebanese government for the conclusion of a treaty that would provide for French military, political and economic supremacy in Lebanon. The government of the country refused to sign a similar treaty and demanded the withdrawal of French and British troops from Lebanese territory. The question of evacuating foreign troops was discussed at the UN Security Council at the beginning of February, 1946. The Soviet Union and other peace-loving countries voiced their support of Lebanese interests. Subsequently France and Britain had to withdraw their troops from Syria and Lebanon in 1946. This was a colossal achievement of the anti-imperialist forces in Lebanon and was bound to be of historic importance.

1946 opens a new page in the anti-imperialist struggle of Lebanon, its main trend being the maintenance and consolidation of the country's independence. Compelled to recognise the political independence of Lebanon, the imperialist states would, nevertheless, stick to their plans of making the country economically and politically dependent. Shortly after the conclusion of World War II the western powers set forth one plan and doctrine after another with the aim of stifling the national-liberation movement of the Arab East and fortifying their military, political, economic and financial positions in the Arab countries, including Lebanon. Britain and the USA have been particularly active in this respect. To achieve their imperialist aims they sought to make use of the „Greater Syria“ plan, the Truman doctrine, the plan of founding a Middle-East Command, the Baghdad Pact, the Eisenhower doctrine and the like. The present study elucidates all the foregoing issues, viewed from the angle of the national-liberation struggle in Lebanon. Here the attitude of various political alignments to these problems and the struggle of democratic forces for the maintenance of Lebanese independence are also revealed. The attempt of the national-socialist party to effect a coup d'etat in Lebanon in 1949 has deserved particular mention. It was to be a significant step in carrying out the imperialist plan of „Greater Syria“.

The significant role in the anti-imperialist struggle of Lebanon is played by the Lebanese Communist Party. The Party and its Armenian branch have developed large-scale activities with the Lebanese, organised the struggle of the working masses and, together with other democratic forces, have achieved mutual understanding and friendly relations between the Moslem and Christian communities of Lebanon. The latter was of paramount importance as the western imperialists have always been out kindling religious hatred and setting one community against the

other with the double purpose of furthering their colonial ambitions and splitting the anti-Imperialist front of Lebanon.

At the same time the Lebanese Communist Party has been ardently exposing the intrigues of Britain, France, USA and Turkey in the Arab East and Lebanon. To bring their Imperialist ends to a head they were high in their cries about an alleged „communist“ or „Soviet“ menace to the Arab East and Lebanon. It was precisely this preposterous tale that was to serve as a foundation for the creation of military-political blocs in the Near and Middle East. The patriotically-minded forces of Lebanon and those of other Arab countries fully realised, however, that the plans of economic „help“ to and „defence“ of Arab countries against the „Communist“ or „Soviet“ danger were but snares with which the USA, Britain and other powers tried to exercise sovereignty over the Arab countries. On the other hand, the realisation of their designs would also have meant driving a wedge between Lebanon and the Soviet Union and other Socialist countries.

That accounts for the diametrically opposite line taken by the democratic and patriotic forces of Lebanon in respect to the plans of setting up military-political blocs and the doctrines of Truman and Eisenhower.

As to the Lebanese government and the ruling comprador-feudal clique, their waverings ended in an open subscription to the interests of western imperialists, especially in the mid-fifties under Kamil Shamun-Sami Solh. The policy of rapprochement with Britain and the USA, endorsed by Shamun, was at variance with the national interests of Lebanon and other Arab countries. The domestic policy of the Lebanese government now entrenched in positions of anti-communism resulted in a number of reactionary measures that curtailed the democratic rights of the Lebanese people. As to foreign policy the government of Shamun-Solh subjugated Lebanon more

and more to the dictate of American imperialists. It adopted the „doctrine of Eisenhower“, established closer contact with the reactionary forces of the Near East, i. e. Turkey and Iraq, refused to back up the anti-imperialist struggle of the Arab countries and virtually took up an insular position with regard to Arab progressive forces. An imminent danger hung over Lebanon's independence in consequence of the Shamun-Solh political line which also culminated in tension within the country. The progressive forces could no longer abide the anti-popular policy of the government and launched a wide-scale fight against it. A re-grouping of forces took shape in the country. One side was made up of progressive and patriotic forces, striving to get the country rid of the Shamun-Solh regime, abandon the pro-imperialist foreign policy, back up the progressive forces of the Arab world and consolidate the country's independence.

The other side comprised all the reactionary forces and, especially the representatives of the ruling comprador bourgeois and feudal clique, plumping for a rapprochement with western imperialism and the continuation of the pro-American policy of Shamun. The interests and the points of view of both sides were irreconcilable and they resulted in the 1958 uprising that lasted over six months.

Divergent are the views on the nature and motives of this uprising. At the very start of it the then secretary of the state department J. F. Dulles initiated a version according to which the rebellion was to be put down to „subversive communist activities“. Yet this „point of view“ was short-lived, for even the most avowed foes of communism could not produce a single fact that would testify to a „communist conspiracy“ in Lebanon.

A second „point of view“ on the origin and causes of the uprising considered that the latter was sponsored by the supporters of Nasser, the president of the United

Arab Republic. This „point of view“ was upheld by J. Marlowe, Fahim Qubain and others. Thus, for instance, in his book „Arab Nationalism and British Imperialism“ J. Marlowe writes: „The rebellion had been fomented, and was being supported and sustained, by the United Arab Republic from over the Syrian border; it has its object the overthrow of the Lebanese government and the putting into power of a government which would incorporate Lebanon into the UAR“ (p. 171).

This view is erroneous and is not substantiated. After a scrupulous examination of the facts on the spot UN observers stated that UAR had not interfered in the internal affairs of the Lebanon, nor had it incited this uprising.

The reasons of the uprising were to be sought in the domestic and foreign policies of the Lebanese government. The main reason was the anti-national, anti-Arab and pro-imperialist policy of Shamun-Solh.

As to the nature of the uprising itself, some bourgeois historians have attempted to present the uprising as a religious war between Moslems and Christians. This unscientific concept is held in „The Changing Middle East“ by E. Lengyel, „Arab Nationalism and British Imperialism“ by J. Marlowe, „Governments and Politics of the Middle East in the 20th Century“ by H. Sharabi and others. An examination of the facts relating to the uprising convincingly prove that it was of no religious origin. The uprising of 1958 was not a religious war, but a national-liberation struggle, whose aim was to change the foreign policy of Lebanon, rid the country of the claws of imperialism, strengthen the independence of Lebanon and align it with those Arab countries that were waging a relentless anti-imperialist struggle. Whereas beginning from July 1958, following the intervention of American troops, one of its main tasks was to rid Lebanon from American occupation. The present work deals at length with the stages of the uprising in the different

etc. Moreover, the share of the various political forces and parties in the uprising has also been brought to light in the book. A salient feature of this uprising the author shows is the participation of the Lebanese Armenians. The bulk of the Armenian community along with all the democratic forces stood now, as in the previous stages of the national-liberation movement, side by side with the Arab progressive forces, and many of them laid their heads on the barricades for the independence of Lebanon.

The 1958 uprising and the American intervention were in the focus of world attention. The progressive Arab forces and the peace-loving countries of the world denounced the actions of the American imperialists. The Soviet Union's resolute position on the issue was one of principle. It proceeded from the fact that the 1958 uprising was an internal affair of Lebanon and no one was entitled to interfere with it. The Soviet government considered the struggle of the Lebanese people just and demanded the withdrawal of US troops from Lebanon. The matter was brought before the General Assembly of the United Nations, which adopted a resolution stipulating for the withdrawal of American troops. As a result the USA had to take its armed forces out of the country in October 1958. The evacuation of American troops and the down-fall of Shamun were major gains of the democratic forces of Lebanon.

The 1958 uprising was of historic significance. It upset the plans of turning Lebanon into an American colony and rid the country of the „Eisenhower doctrine“, declared neutrality as the guiding principle of the country's foreign policy and promoted the independence of Lebanon. This led to an improvement of relations with neighbouring Arab countries, which in turn proved beneficial in stabilising the political situation in the Arab East.

The anti-imperialist forces of the Lebanon are still confronted with very difficult and serious tasks. Actually they have embarked on a struggle against neo-colonialism and various imperialist backstage machinations. They wage a continuous struggle for democracy and social progress, for an independent national economy and the improvement of the standards of the working people.

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

- Հ Ե Ն Ի Ն Վ. Ի., *Ջեկուցում Արևելքի ժողովուրդների կոմունիստական կազմակերպությունների Համառուսաստանյան 2-րդ Համագումարում, 22 նոյեմբերի 1919 թ., Երկիր, հ. 30.*
- «Սովետական Միության կոմունիստական Պարտիայի ժրագիրը ընդունված ՍՄԿԳ 22-րդ Համագումարի կողմից», Երևան, Հայպետհրատ, 1961.
- «Заявление совещания представителей коммунистических и рабочих партий, состоявшегося в Москве в ноябре 1960 г.»—«Программные документы борьбы за мир, демократию и социализм». Госполитиздат, М., 1961.

ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐ ԵՎ ԵՑՈՒԹՅՐ

- «Аграрный вопрос и национально-освободительное движение. Материалы обмена мнениями марксистов-аграрников, состоявшегося в июне—сентябре 1960 г. в Гаване и Бухаресте», М., 1963.
- «Документы внешней политики СССР», т. VI, М., 1962.
- К л ю ч н и к о в Ю., С б а н и н А., *Международная политика новейшего времени в договорах, нотах, декларациях, ч. 3. От снятия блокады с Советской России до десятилетия Октябрьской революции, вып. 2. Акты дипломатии иностранных государств.* М., 1929.
- «Раздел Азиатской Турции. По секретным документам б. министерства иностранных дел», под ред. Е. А. Адамова, М., 1924.
- «СССР и Арабские страны. 1917—1960. Документы и материалы», М., 1961.
- „Constitutions, electoral laws, treaties of states in the Near and Middle East“, by H. Davis, Durham, 1953.

- „Diplomacy in the Near and Middle East. A documentary record: 1914—1956“, by J. Hurewitz, vol. II, New York, 1956.
- „Documents on British foreign policy. 1919—1939“, 1st series, vol. IV, London, 1952.
- „Industrial census of Lebanon. 1955“, vol. II, Beirut, 1958.
- „The Middle East“, London, 1961.
- „The Middle East and North Africa. 1964—1965“, London.
- „The New Industrial Yearbook for the year 1960“, New York, 1961.
- „Point IV in Lebanon. A joint technical cooperation program“, Beirut, 1955.
- „United Nations. Economic developments in the Middle East. 1945 to 1954“, New York, 1955.
- „United Nations. Economic developments in the Middle East. 1959—1961“, New York, 1962.
- „United Nations. Statistical Yearbook“, New York, 1961.
- „Who's who in Egypt and Near East“, Cairo, 1953.

ԱՐԽԻՎԱՑԻՆ ԵՏՈՒԹՅԵՐ

ՍՍՀՄ Հնդահեմերիայան հեղափոխության և սոցիալիստական շինարարության կենտրոնական արխիվ (ЦГАОРСС СССР) ֆ. 4459, օպ. 1с, д. 234, л. 85; д. 1374, лл. 54, 73; д. 1824, лл. 33, 38, 52, 66, 193; д. 3108, л. 128; д. 4271, лл. 22, 29, 129, 224; д. 4272, лл. 94, 215; д. 5439, лл. 112, 169, 175, 186, д. 5440, лл. 172, 174—175; д. 6700, лл. 1, 56, 60; д. 8088, лл. 8, 9; д. 11425, л. 257; օպ. 2с, д. 1313, л. 73.

ՌՍՍՈՒՄԼԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՀՈՒՇԵՐ, ՀՈՂՎԱՄՆԵՐ

- Աղ ա շ է ա ն Հ., Արաբական ազգային ազատագրական զարթոնքը, Բեյրութ, 1959.
- Գ ա ս ա թ ռ յ ա ն Ս., Սփյուռքահայ գաղթաշարիներն այսօր, Երևան, 1962.
- Амин Санд. Восстания арабов в XX веке, пер. с арабского, М., 1964.
- Велерс Ж., Крестьяне Сирии и Ливана, сокращ. пер. с французского, М., 1952.
- Де Голль Шарль, Военные мемуары, пер. с французского, т. I, М., 1957, т. 2, М., 1962.
- Емельянов В., Арендные отношения в современном Ливане,— «Ученые записки института народов Азии АН СССР», т. XXII, М., 1960.
- Катин В., По Ливану, М., 1961.
- Кунин А., Доктрина Эйзенхауэра, М., 1957.

parts of the Lebanon—Beirut, Tripoli, Saida, Shuf, Zahle etc. Moreover, the share of the various political forces and parties in the uprising has also been brought to light in the book. A salient feature of this uprising the author shows is the participation of the Lebanese Armenians. The bulk of the Armenian community along with all the democratic forces stood now, as in the previous stages of the national-liberation movement, side by side with the Arab progressive forces, and many of them laid their heads on the barricades for the independence of Lebanon.

The 1958 uprising and the American intervention were in the focus of world attention. The progressive Arab forces and the peace-loving countries of the world denounced the actions of the American imperialists. The Soviet Union's resolute position on the issue was one of principle. It proceeded from the fact that the 1958 uprising was an internal affair of Lebanon and no one was entitled to interfere with it. The Soviet government considered the struggle of the Lebanese people just and demanded the withdrawal of US troops from Lebanon. The matter was brought before the General Assembly of the United Nations, which adopted a resolution stipulating for the withdrawal of American troops. As a result the USA had to take its armed forces out of the country in October 1958. The evacuation of American troops and the down-fall of Shamun were major gains of the democratic forces of Lebanon.

The 1958 uprising was of historic significance. It upset the plans of turning Lebanon into an American colony and rid the country of the „Eisenhower doctrine“, declared neutrality as the guiding principle of the country's foreign policy and promoted the independence of Lebanon. This led to an improvement of relations with neighbouring Arab countries, which in turn proved beneficial in stabilising the political situation in the Arab East.

The anti-imperialist forces of the Lebanon are still confronted with very difficult and serious tasks. Actually they have embarked on a struggle against neo-colonialism and various Imperialist backstage machinations. They wage a continuous struggle for democracy and social progress, for an independent national economy and the improvement of the standards of the working people.

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

Հենիչ Վ. Ի., *Ջեկուցում Արևելքի ժողովուրդների կոմունիստական կազմակերպությունների Համառուտության 2-րդ համագումարում, 22 նոյեմբերի 1919 թ., Երկիր, հ. 30:*

«Սովետական Միության կոմունիստական Պարտիայի ժրագիրը ընդունված ՍՄԿԳ 22-րդ համագումարի կողմից», Երևան, Հայպետհրատ, 1961:

«Заявление совещания представителей коммунистических и рабочих партий, состоявшегося в Москве в ноябре 1960 г.»—«Программные документы борьбы за мир, демократию и социализм». Госполитиздат, М., 1961.

ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐ ԵՎ ՆՅՈՒԹԵՐ

«Аграрный вопрос и национально-освободительное движение. Материалы обмена мнениями марксистов-аграрников, состоявшегося в июне—сентябре 1960 г. в Гаване и Бухаресте», М., 1963.

«Документы внешней политики СССР», т. VI, М., 1962.

Ключников Ю., Сбанин А., *Международная политика новейшего времени в договорах, нотах, декларациях, ч. 3. От снятия блокады с Советской России до десятилетия Октябрьской революции*, вып. 2. Акты дипломатии иностранных государств. М., 1929.

«Раздел Азиатской Турции. По секретным документам б. министерства иностранных дел», под ред. Е. А. Адамова, М., 1924.

«СССР и Арабские страны. 1917—1960. Документы и материалы», М., 1961.

„Constitutions, electoral laws, treaties of states in the Near and Middle East“, by H. Davis, Durham, 1953.

- „Diplomacy in the Near and Middle East. A documentary record: 1914—1956“, by J. Hurewitz, vol. II, New York, 1956.
- „Documents on British foreign policy. 1919—1939“, 1st series, vol. IV, London, 1952.
- „Industrial census of Lebanon. 1955“, vol. II, Beirut, 1958.
- „The Middle East“, London, 1961.
- „The Middle East and North Africa. 1964—1965“, London.
- „The New Industrial Yearbook for the year 1960“, New York, 1961.
- „Point IV in Lebanon. A joint technical cooperation program“, Beirut, 1955.
- „United Nations. Economic developments in the Middle East. 1945 to 1954“, New York, 1955.
- „United Nations. Economic developments in the Middle East. 1959—1961“, New York, 1962.
- „United Nations. Statistical Yearbook“, New York, 1961.
- „Who's who in Egypt and Near East“, Cairo, 1953.

ԱՐԽԻՎԱՑԻՆ ԵՑՈՒԹՅՆԸ

ՍՍՏՄ Հոկտեմբերյան Հեղափոխության և սոցիալիստական շինարարության կենտրոնական արխիվ (ЦГАОРСС СССР) ֆ. 4459, օր. 1с, д. 234, л. 85; д. 1374, лл. 54, 73; д. 1824, лл. 33, 38, 52, 66, 193; д. 3108, л. 128; д. 4271, лл. 22, 29, 129, 224; д. 4272, лл. 94, 215; д. 5439, лл. 112, 169, 175, 186, д. 5440, лл. 172, 174—175; д. 6700, лл. 1, 56, 60; д. 8088, лл. 8, 9; д. 11425, л. 257; օր. 2с, д. 1313, л. 73.

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՀՈՒՇԵՐ, ՀՈԴՎԱՄՆԵՐ

- Աղ ա զ ա շ ե ա ն Հ., Արաբական ազգային ազատագրական զարթոնքը, Բեյրութ, 1959.
- Գ ա ա ղ ա թ յ ա ն Ս., Սփյուռքահայ զաղթողականներն ալաբ, Երևան, 1962.
- Амин Санд, Восстания арабов в XX веке, пер. с арабского, М., 1964.
- Велерс Ж., Крестьяне Сирии и Ливана, сокращ. пер. с французского, М., 1952.
- Де Голль Шарль, Военные мемуары, пер. с французского, т. I, М., 1957, т. 2, М., 1962.
- Емельянов В., Арендные отношения в современном Ливане, — «Ученые записки института народов Азии АН СССР», т. XXII, М., 1960.
- Կատի В., По Ливану, М., 1961.
- Кунни А., Доктрина Эйзенхауэра, М., 1957.

- Луцкий В., Арабские страны, М., 1947.
- Марунов Ю., Потемкин Ю., Арабо-турецкие отношения на современном этапе. 1946—1960, М., 1961.
- Мухаммед Маджзуб, Трагедия демократии и арабского национализма в Ливане, пер. с арабского М., 1959.
- «Политика США на Арабском Востоке», М., 1961.
- «Советско-арабские дружественные отношения», М., 1961.
- «Современный Ливан» (Справочник), М., 1963.
- Туганова О., Политика США и Англии на Ближнем и Среднем Востоке, М., 1960.
- Юсуф Хаттар аль-Хилью, Экономика Ливана, сокращ. пер. с арабского, М., 1959.
- Abouchdid E., 30 years of Lebanon and Syria. 1917—1947, Beirut, 1948.
- Asfour E., Industrial development in Lebanon,— „Middle East Economic Papers“, Beirut, 1955.
- Badr A., The national income of Lebanon,— „Middle East Economic Papers“, Beirut, 1956.
- Banerji J., The Middle East in world politics, Calcutta, 1960.
- Beaujeu-Garnie, L'Economie du Moyen-Orient, Paris, 1951.
- Burgas N., Technical assistance in the Middle East,— „Tensions in the Middle East“, Baltimore, 1948.
- Campbell J., Defence of Middle East. Problems of American policy, New York, 1958.
- Caplain M., Le Moyen-Orient, Paris, 1956.
- Charles Malik, The Near East between East and West,— „The Near East and the great powers“, Massachusetts, 1951.
- Emerson R., From Empire to nation, Cambridge, 1960.
- Fahim Qubain, Crisis in Lebanon, Washington, 1961.
- Haddad G., Fifty years of modern Syria and Lebanon, Beirut, 1950.
- Hakim G., Land tenure reform,— „Middle East Economic Papers“, Beirut, 1954.
- Hitti Ph., History of Syria including Lebanon and Palestine, London, 1951.
- Hitti Ph., Lebanon in history, London, 1957.
- Hoskins H., The Middle East problem area in world politics, New York, 1956.
- Hourani A., Syria and Lebanon, London, 1946.
- Khalil Totah, Dynamite in the Middle East, New York, 1955.
- Landau R., France and the arab,— „Behind the Headlines“, Toronto, 1954, № VII, vol. XIII.

- Laqueur W., Communism and nationalism in the Middle East, London, 1957.
- Lenczowski G., The Middle East in world affairs, New York, 1957.
- Lengyel E., The changing Middle East, New York, 1960.
- Longrigg S., Syria and Lebanon under French mandate, London, 1958.
- Marlowe J., Arab nationalism and British imperialism, London, 1961.
- Meyer A., Enterprisership: the missing link in arab states?— „Middle East Economic Papers“, Beirut, 1954.
- Meyer A., Middle Eastern capitalism, Cambridge, 1959.
- Mills A., Economic change in Lebanon,— „Middle East Economic Papers“, Beirut, 1956.
- Mills A., Private enterprise in Lebanon, Beirut, 1959.
- Mohammed Shafi Agwani, The United States and the arab world, Aligarh, 1955.
- Mussa Dib, The arab bloc in the United Nations, Amsterdam, 1954.
- Raja Himadeh, The fiscal system of Lebanon, Beirut, 1961.
- Roosevelt K., Arabs, oil and history, New York, 1949.
- Seton-Williams M., Britain and the arab states, London, 1948.
- Sharabi H., Governments and politics of the Middle East in the 20th century, New York, 1962.
- Talha Yaffi, A case for central banking reform in Lebanon,— „Middle East Economic Papers“, Beirut, 1958.
- Yale W., The Near East. A modern history, Michigan, 1955.
- Yusif Sayigh, Enterpreneurs of Lebanon, Cambridge, 1962.
- Yusif Sayigh, Lebanon: special economic problems arising from special structure,— „Middle East Economic Papers“, Beirut, 1957.
- Zia deh N., Syria and Lebanon, London, 1959.

ادیب فرحات، لبنان وسوريا، بیروت

Ա գ ի թ Յ ա ր հ ա թ, Լիբանան և Սիրիա, Բեյրութ:

« 17 Ի 1943—1947, Ազգային դարաշրջանի շոր տարիներ», Դա-
մաշկ, 1947.

« 17 պատմություն 1943—1947, Ազգային դարաշրջանի շոր տարիներ», Դա-
մաշկ, 1947.

البرت بدر، محاضرات في الاقتصاد اللبناني، القاهرة،
١٩٥٥.

Ա լ բ ե բ ա թ ա ղ ր, Գասախոսություններ լիբանանի տնտեսության մասին, Կահիրե, 1955:

عثمان كمال حداد، حركة رشيد عالي الكيلاني، صيدا،
Ռ ւ ա մ ա ն Ք ա մ ա լ Է ա զ ա ղ, Ռաշիդ Ալի ալ-Գալանիի շարժումը,
Սալզա:

فاضل الجمالی، من واقع السياسة العراقية، بيروت، ١٩٥٦.
Ֆ ա ղ ի ալ ալ-Ջ ա մ ա լ ի, Իրաքի քաղաքականությունից, Քեյրոս, 1956:

كمال جنبلاط، حقيقة الثورة اللبنانية، بيروت، ١٩٥٩.

Ք ա մ ա լ Զ ա լ ե բ լ ա ա, Ծշմարտությունը լիբանանյան հեղափոխության մասին, Քեյրոս, 1959:

«لبنان في عهد الاستقلال»، بيروت، ١٩٤٧.

«Լիբանանը անկախության զարաշրջանում», Քեյրոս, 1947:

منير ثقي الدين، ولادة الاستقلال، بيروت، ١٩٥٣.

Մ ու ն ի ր Ք ա կ ի է ղ-Գ ի ն, Անկախության ծնունդը, Քեյրոս, 1953:

منير ثقي الدين، الجلاء، بيروت، ١٩٥٦.

Մ ու ն ի ր Ք ա կ ի է ղ-Գ ի ն, Էվակուացիա, Քեյրոս, 1956:

نجيب الارمنازي، محاضرات عن سوريا من الاحتلال حتى
الجلاء، القاهرة، ١٩٥٤.

Ն ա չ ի ր ալ-Ա բ մ ա ն ա ղ ի, Գասախոսություններ Սիրիայի վերաբերյալ—սկուպացումից մինչև էվակուացիան, Կահիրե, 1954:

«Ազգակ», Բեյրութ, 1965

«Արարատ», Բեյրութ, 1948, 1949, 1951—1957, 1963

«Բնագիտությունը Չախա», Բեյրութ, 1942—1947

«Ար Եշանարանն է Հառա», Բեյրութ, 1957, 1958, 1960, 1963

«Бюллетень иностранной коммерческой информации научно-исследовательского конъюнктурного института министерства внешней торговли СССР (БИКИ), М., 1952, 1953, 1952.

«Известия», 1927.

«Новое Время», М., 1953.

„Le Commerce du Levant“, Beyrouth, 1962.

„Le economie du Moyen-Orient“, Paris, 1951.

„L'Jour“, Beyrouth, 1945, 1951.

„Journal of Commerce“, 1950.

„Le Moyen-Orient“. Paris, 1951.

„Newsweek“, Paris, 1960.

„L'Orient“, Beyrouth, 1945, 1951—1953.

„Le Soir“, Beyrouth, 1951.

„The Times“, London, 1941, 1960.

„New York Herald Tribune“, 1951.

«الاتحاد اللبناني» («Ալ-Իթթիհադ ալ-Լաբնանիյա»), Բեյրութ, 1951

«الاحرار» («Ալ-Ահրար»), Բեյրութ, 1952

«البيرق» («Ալ-Բայրակ»), Բեյրութ, 1951

«البلد» («Ալ-Բալադ»), Դամասկոս, 1950

«بيروت» («Բեյրութ») 1945, 1951

«التغراف» («Ալ-Տեղիգրաֆ»), Բեյրութ, 1950, 1952, 1958, 1959

«الجمهور» («Ալ-Ջումհուր»), Դամասկոս, 1958

«الاخبار» («Ալ-Ախբար»), Բեյրութ, 1957, 1958, 1963

«الرأى العام» («Ար-Րալ ալ-Ամ»), Դամասկոս, 1958

«رقيب الاحوال» («Րեկվիբ ալ-Ահվալ»), Բեյրութ, 1945

«الشرق» («Ալ-Շարկ»), Բեյրութ, 1950, 1951

«الصرخة» («Աս-Սարխա»), Բեյրութ, 1951, 1952

- «صوت الشعب» («Ստուք աշ-Շար»), Բեյրութ, 1945
 «صوت الفيحاء» («Ստուք ալ-Ֆալհա»), Տրիպոլի, 1948
 «الطيار» («Աթ-Քալար»), Բեյրութ, 1951
 «العمل» («Ալ-Ամալ»), Բեյրութ, 1952
 «كل شيء» («Թուլ Շայ»), Բեյրութ, 1951
 «المنار» («Ալ-Մանար»), Դամասկոս, 1958
 «الانبياء» («Ալ-Անբա»), Բեյրութ, 1952
 «النداء» («Ան-Նիզա»), Բեյրութ, 1958
 «النهار» («Ան-Նահար»), Բեյրութ, 1945, 1950
 «النور» («Ան-Նուր»), Դամասկոս, 1955, 1958
 «الهدف» («Ալ-Հադաֆ»), Բեյրութ, 1945, 1951, 1952

Ա Ն Վ Ա Ն Ա Ց Ա Ն Կ

- Արզալլահ — 167, 168
 Արզալլահ շաք — 235, 263
 Արզալահ Յաֆի — 159, 172, 186,
 234, 236, 241, 250, 251, 262
 Արզնի Համիդ Քարամի — 120,
 139, 143
 Արզնի Ռահման Ազգըմ — 212
 Արու Ջաուդ — 149
 Արուշդիդ Ե. — 76, 86, 89, 90,
 106
 Ադիբ Յարհաթ — 15, 101, 102
 Ադիբ Յերզնի — 141, 197
 Ադի Համազանի — 293
 Ադի Օսկրան — 120, 217, 218,
 284
 Ազնան Հաքիմ — 89, 235
 Ալբեր Մհարեր — 290
 Ալբերտ Քազր — 10, 11, 33, 39,
 56, 60, 61
 Ալֆրեդ Նակկաշ — 106, 107, 172
 Ահմեդ ալ-Ասադ — 66, 68, 226,
 262
 Ահմեդ Գաուր — 133
 Ահմեդ ալ-Հուսեյն — 117
 Աղբաշյան Հ. — 26, 81, 133, 178,
 258, 273
 Ամին առ-Սաադ — 118
 Ամին Սաիդ — 233, 234, 244
 Այուր Քարեթ — 108
 Անվար Կաթիր — 221
 Անտուան Քարեթ — 71, 117
 Անտուան Սաադ — 89, 90, 176—
 180
 Անֆա — 23
 Ազրուան Ա. — 27, 56
 Ասադ Աշթար — 292
 Ասնյի — 56
 Ասֆուր Ե. — 28, 59
 Արիզա — 56
 Արալան — 56, 68
 Բահիշ Քակի Հո-Դին — 86
 Բալբուս Հ. — 206
 Բանեքշի Ջ. — 13, 103, 227, 304
 Բարեքշի Փ. — 258
 Բարսումյան — 27
 Բեյն — 140, 141
 Բերես Ե. — 182
 Բիզո Փ. — 152, 153
 Բիշարա ալ-Կուրի — 64, 73, 74,
 87, 92, 106, 109, 110, 120,
 131, 134, 161, 185, 189, 190,
 200, 234, 248
 Գարրինի Մուր — 248
 Գասպարյան Գ. — 27
 Գասպարյան Ս. — 17
 Դը Գուլ, Մարի — 100, 103—107,
 115, 135
 Դոպ Համմարշիդ — 276, 280
 Դալիս Ջ. Յ. — 254, 277, 287,
 308

Դձեց — 98, 100, 101

Դումիդ Մ. — 68

Ծլ Վ. — 89, 180, 181, 304

Ծմելլանով Վ. — 40, 43

Ծնեղոսուշյան — 133

Ծրիցյան Պ. — 163

Հլիտա ալ-Էուրի — 71

Հմերսոն Ռ. — 8, 304

Հմիլ Բուսաանի — 68

Հմիլ Հոգի — 85, 117, 120, 122—
124, 131

Հմիլ Հահուդ — 138, 232

Հյզենհասուեր Դ. — 9, 10, 86, 88,

224—237, 239, 240, 243,

247, 256, 264, 265, 267,

287, 291, 297, 298, 305—

307, 309

Հասլի Կ. — 83

Քալհա Յաֆի — 35

Քակի Հո-Դիև — 284

Քաղուրյան — 133, 134

Քրադ — 108

Քուեիու Յրեյհ — 85

Փորո Աբլլ — 159, 172, 178

Փորո Հաննա — 209, 221

Փորո Նակկաշ — 248

Փորո Քարամե — 68

Իդան Անտոնի — 167

Հանդաու Ռ. — 102

Հաքլոր Վ. — 66, 76—78

Հերերմե Ա. — 184, 197

Հերրե — 58

Հենդիելի է. — 56, 65, 110, 255,
262, 264, 308

Հենիև Վ. Ի. — 95

Հենցովսկի Ջ. — 7, 104, 303

Հիրրի Ռ. — 206

Հիթթլտոն Օ. — 104

Հուդովիկոս XIV—250

Հոնգրիդ Ս. — 8, 304

Հուցկի Վ. — 15

Կաթթադ Մ. — 222

Կալինգ Քեկզաշ — 96, 99, 163,
164, 259, 303

Կալիդ Երեար — 191

Կալիլ Արու Ջուադե — 141

Կալիլ Տոտա — 64

Կադոզան — 152, 153

Կապլևն Մ. — 10, 11, 53, 55

Կատարճյան — 26, 56

Կատին Վ. — 59

Կատրու Փ. — 101, 105, 114, 129,
131, 136

Կլաա Պ. — 18

Կլլուլնիկով Յ. — 16

Կուեիև Ա. — 216, 231, 243

Հարիր Արու Եաշլա — 123, 149,
159

Համիդ Յրանմիև — 64, 151—153,
172, 178, 224, 226, 241

Հալլադրի. — 38

Հանալի է. — 85

Հանրի Յարտոն — 56, 63, 136,
146, 211, 248, 251

Հաշիմ Հմիև — 163

Հաշիմ Հուսեյնի — 225, 226

Հասան Քվեյնի — 248

Հասան Կուրեյթև — 163

Հատրանի Ա. — 98, 100, 114

Հելլո Փ. — 114, 115, 120, 122,
124, 129, 130

Հիմադեհ Ռ. — 60, 61, 67

Հոսկիևա Հ. — 204

Հուսեյն Արու. Մուրթադա — 71

Հուսեյն Իրև Ալի — 168

Հուսեյն Ուլեյնի — 182, 221, 249,
262, 295, 297

Հուրեիդ Փ. — 204

Մաշիք Ա. — 10, 25, 26, 28, 304
Մանուկյան Ի. — 27
Մաշիկ Աբաշան — 123
Մառլոու Ջ. — 9, 12, 13, 228,
254, 255, 258, 301, 308
Մասոն Է. — 56
Մասեկյան Լ. — 61, 108, 112, 132,
167
Մարունով Յ. — 225
Մարուֆ Սաադ — 251, 262, 270
Մարզի — 202
Մարկիլիևսոկ — 290, 294
Մեուշի — 251, 253, 260, 278
Միթևիչաուզեր — 97
Միլլս Ա. — 9, 33, 34, 38, 39,
57, 304
Մուհամեդ Ալայա — 251, 260
Մուհամեդ Ալի Բեյհուս — 244
Մուհամմեդ Մադանի — 293
Մուհամմեդ Մաշուր — 14, 63,
64, 73, 157
Մուհամմեդ Շաֆի Ազվանի — 181
Մուհամմեդ Սուլեյման — 230
Մուսիբ Քակի իզ-Գին — 15, 109,
113, 117, 126, 127
Մուսա Գիր — 103, 137, 152, 153
Մուսաաֆա Աբիս — 71, 96, 142
Մուսայիբի — 89

Յակուպ Սարաֆ — 155
Յուսուֆ հաթթար ալ-Հելու — 18,
32, 33, 35, 36, 41, 51, 53—
55, 61, 62, 181, 198, 252,
265
Յուսուֆ հարուֆի — 186, 188
Յուսուֆ Հիթթի — 244, 248
Յուսուֆ Սալեմ — 248
Յուսուֆ Սալթա — 8, 18, 26, 58,
57, 304

Նախմ Է. — 232
Նահաս փաշա — 107

Նահլի Մոթրան — 232
Նահարյան Պ. — 27
Նաշիր ալ-Աբմանադի — 97, 103,
158
Նասեր — 254, 255, 308
Նասիր Մեթեի — 221, 252, 262,
265
Նասիր Նըմըր — 274
Նիկոլա Ջիադի — 7, 8, 59, 102,
106, 107, 122, 124, 125, 140,
145, 167, 304
Նիկոլա Շաֆի — 96, 163, 175, 262
Նիմեհ Քարեթ — 90
Նորվո — 154
Նուհադ Բուեյզ — 85
Նուրի Սահդ — 109, 281

Շազալ Ռ. — 71
Շամլլան Լ. — 119, 232
Շարարի Լ. — 63, 85, 258, 259,
308
Շարլ Հելու — 212, 248, 302
Շարլ Մալիք — 184, 185, 229,
258, 273, 279
Շահինյուն Ի. — 130
Շուքեյրի — 167

Չերչիլի Ու. — 104

Պաշյան Ժ. — 27
Պապիկյան Խ. — 290
Պիտեր — 183, 184, 188, 198
Պլիբ իզդե — 56, 68, 85
Պլիբ Ժմալե — 89, 220, 294, 295
Պոստոմկին Յ. — 225

Ջեյալ Բաշար — 281
Ջորջ Հազդադ — 7, 161, 304
Ջորջ Հաթիմ — 44

Ռալմոն իզդե — 85, 290, 295, 296
Ռաշիկ Ալի ալ-Գալլանի — 100,

Ռաշիդ Քարամե — 236, 238, 248,
251, 262, 266, 275, 282,
292—294, 295, 297

Ռիսոյ — 154

Ռիսոյ Սուլէ — 20—25, 46, 106
109—114, 120, 123, 126,
131, 134, 137, 139, 172, 178,
179

Ռիչարդսոն Ջ. — 232, 233

Ռիպ Ջ. — 264

Ռոբերտսոն — 199, 200—202

Սարանին Ա. — 18

Սարրի Համազե — 68, 123, 186,
236, 262, 270

Սաիր Սալամ — 125, 241, 251,
257, 262, 268, 283

Սահոյ Սըրեյ — 168

Սալիմ Իզրիս — 208

Սամի Սուլէ — 186, 223, 229, 235,
236, 245, 247, 258, 268,
277, 290, 293, 307, 308

Սարհաղյան — 27

Սազալյա Ս. — 42, 47

Սելիմ Քազլա — 120

Սելիմ Հահուզի — 293

Սեւոսն-Վիլիամս Մ. — 138, 129,
145

Սպիրս է. — 103, 109

Ստեփանիսիս — 156

Սքաֆ ժ. — 68

Սոբուլե Ա. — 279, 286, 288

Սուրմեյան — 134

Վելեքս ժ. — 42—44

Վեյզան — 97

Վիշինսկի Ա. — 155

Տիր-Գալուստյան Մ. — 117, 118

Տրումեն Հ. — 25, 181—189, 192,
193, 195, 198, 219, 305,
306

Տադանովա Օ. է. — 216, 228, 231

Ռամար Հուրթի — 278

Ռաման Քամալ Հազար — 107,
108

Փուլաղյան — 27

Փաթեան Համադին — 290

Փամալ Ջոնրլատ — 13, 28, 31,
74, 83, 159, 169, 189, 207,
221, 229, 255, 256, 262,
268—270, 275, 285

Փամիլ Աբու Ջաուդե — 68

Փամիլ Ասադ — 236

Փամիլ Աքլի — 68

Փամիլ Մամուն — 74, 85, 90,
120, 190, 220—222, 229,
239, 243, 245, 247—256,
258, 260—263, 265, 267,
268, 273, 274, 277, 278, 280,
282—284, 286, 289, 291—
297, 302, 307—309

Փելիյե — 73

Փեմբել Ջ. — 216

Փելսի — 129

Փլսոսկ Մ. — 202, 205

Ֆադիլ ալ-Ջամալի — 219, 279,
281

Ֆահիմ Քուրեյն — 13, 56, 69,
110, 248, 254, 255, 263,
265—267, 304, 308

Ֆարիս ալ-Խուրի — 152

Ֆարաժալա ալ-Հելու — 80, 112,
131, 142, 143

Ֆերլոնշ — 200

Ֆիլիպ Քաթա — 86, 241

Ֆիլիպ Հիթթի — 11, 28, 57, 73,
74, 161

Ֆուադ ալ-Խուրի — 68

Ֆուադ Հահուզ — 293

Ֆուադ Կազան — 163

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Առաջաբան	5
Գլուխ առաջին	
Լիբանանի սոցիալ-տնտեսական զինակը (1946—1958 թթ.)	17
Գլուխ երկրորդ	
Ֆրանսիական մանգատի վերացումը և Լիբանանի անկախ հանրապետության ստեղծումը (1939—1946 թթ.)	94
Գլուխ երրորդ	
Լիբանանի հակաիմպերիալիստական ուժերի պայքարը երկրի անկախության ամրապնդման համար	166
Գլուխ չորրորդ	
1958թ. ազատամարտիչները և նրա պատմական նշանակությունը	247
Վերջաբան	300
Резюме	303
Summary	311
Գրականության ցանկ	320
Անվանացանկ	327

ՆԻԿՈՂԱՅ ԼՈՂՀԱՆՆԵՍԻ ԼՈՂՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
НИКОЛАЙ ОГАНЕСОВИЧ ОГАНЕСЯН

ԱԶԳԱՅԻՆ-ԱԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՅԺԱՐԸ ԼԻՐԱՆԱՆՈՒՄ
(1939—1958)

Տպագրվում է ԼՍՍՀ ԳԱ արևելագիտության
սեկտորի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Պատ. խմբագիր՝ Լ. Գ. ԽՆՏԻԿՅԱՆ

Հրատ. խմբագիր՝ Ս. Ա. ԱՆԱՍՏԱՍՅԱՆ

Կազմը՝ Ն. Լ. Խանզադյանի

Տեխ. խմբագիր՝ է. Ս. Ավետյան

Սրբագրիչ՝ Ա. Լ. Զուլախյան

ՎՅ 03305 հՀԽ 1040, Հրատ. 2758, պատվեր 115, տպաքանակ 2000
Հանձնված է արտագրության 27/XII 1966 թ., ստորագրված է տպագրու-
թյան 25/XII 1967 թ., տպագր. 20,75 մամուլ, պայմ. 17 մամ., Հրատ.
14,94 մամուլ, քուլթ Ձ 1, 84×1081/32, Գինը 1 ռ. 04 կ.

Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի Հրատարակչության
տպարան, Երևան, Բարեկամության 24